

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

ACTA HUMANA

EMBERI JOGI KÖZLEMÉNYEK

IX. évfolyam (2021)
4. szám

ISSN 0866-6628 (nyomtatott)
ISSN 2786-0728 (elektronikus)

ACTA

HUMANA

EMBERI JOGI KÖZLEMÉNYEK

ACTA HUMANA • Emberi jogi közlemények
A Nemzeti Közzolgálati Egyetem kölcsönösen anonim módon
lektorált folyóirata

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Trócsányi László elnök	Hörcherné Marosi Ildikó	Pap András László
Badó Attila	Kis Norbert	Patyi András
Balogh Zsolt	Kiss György	Polt Péter
Bándi Gyula	Koltay András	Ujházy László
Bódi Stefánia	Korhecz Tamás	Schanda Balázs
Csath Magdolna	Kondorosi Ferenc	Silvio Marcus-Helmons
Darák Péter	Kukorelli István	Smuk Péter
Halász Iván	Leo Zwaak	Varga Zs. András
Halmi Péter	Maciej Dybowski	Vizi Balázs
Herbert Küpper	Molnár Miklós†	Weller Mónika

SZERKESZTŐSÉG

Péterfalvi Attila főszerkesztő
Auer Ádám
Balogh-Békesi Nóra
Horváth Anett
Téglási András

Olvasószerkesztők: Bujdosó Hajnalka, Gergely Zsuzsanna, Resofszki Ágnes

Megjelenik negyedévente

Kiadó: Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Ludovika Egyetemi Kiadó

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.

Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

A kiadásért felel: Deli Gergely rektor

Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.

ISSN 0866-6628 (nyomtatott)

ISSN 2786-0728 (elektronikus)

Borítókép: depositphotos.com

Tartalom

Szerzőink..... 5

TANULMÁNYOK

BENYUSZ MÁRTA: Kiből lettek és kivé válnak a 21. század gyermekei? 7

BODA ZOLTÁN – NAGY ANTAL: Az alapvető jogokat sértő elhelyezési
köörülmények miatti kártalanítás új szabályairól..... 31

CSATH MAGDOLNA: Fejlettség és tudáshasznosítás mint emberi jog 53

KOVÁCS ISTVÁN: A kínvallatás tilalmának megjelenése a mai kor
büntetőjogában, Beccaria szellemében 77

LEHÓCZKI BALÁZS: Az Európai Bíróság gyakorlatából 95

SOLYMÁRI DÁNIEL – TAMÁSSY BENCE: Rejtőzködő városi menekültek
Bangkokban 103

UJHÁZI LÓRÁND: A katolikus egyház szerepe a fogyatékossgal élők
esélyegyenlőségének előmozdításában 127

FIGYELŐ

BERKES BÁLINT: A Kúria gyakorlatából 151

Szerzőink

BENYUSZ MÁRTA főosztályvezető, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Nemzetközi és Uniós Jogi Kutatási Főosztály; doktori hallgató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar

BERKES BÁLINT a Kúria Nemzetközi Főosztályának munkatársa

BODA ZOLTÁN bírósági titkár, Debreceni Törvényszék

CSATH MAGDOLNA kutatóprofesszor, Nemzeti Közzolgálati Egyetem; kutatásvezető, Pázmány Péter Katolikus Egyetem

KOVÁCS ISTVÁN adjunktus, Nemzeti Közzolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar

LEHÓCZKI BALÁZS tisztviselő, Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztály; oktató, Nemzeti Közzolgálati Egyetem

NAGY ANTAL kollégiumvezető, Debreceni Törvényszék Büntető Kollégium

SOLYMÁRI DÁNIEL nemzetközi kapcsolatok vezető, Magyar Máltai Szeretetszolgálat; Pécsi Tudományegyetem BTK Politikatudományi Program

TAMÁSSY BENCE nemzetközi kapcsolatok referens, Magyar Máltai Szeretetszolgálat

UJHÁZI LÓRÁND tudományos főmunkatárs, Nemzeti Közzolgálati Egyetem

Kiből lettek és kivé válnak a 21. század gyermekei?

BENYUSZ MÁRTA¹

A gyermek mint jogalany kiemelt értékessége a hétköznapi párbeszédnek szintjén alapvetésnek és világnézetektől függetlennek tűnik. A kérdés mélyére tekintve ugyanakkor egyértelművé válik, hogy nagyon gyakran a kiemelt értékességet nem a gyermekek, hanem a bűvös 18. életévet átlépett felnőttek perspektívájából határozzuk meg, és a gyermekek jogai mind mikro- (család, iskola), mind makro- (nemzeti és nemzetközi jogalkotó) szinten relativizálódnak. Ahhoz, hogy a gyermek és a gyermekkorra hatékony védelmet kapjon, szükségeszerű a gyermek megértése és „gyermekjogi szemüvegen” keresztül való szemlélése. Ehhez a megértéshez igyekszem közelebb kerülni a tanulmányban azzal, hogy a történelem kezdetétől áttekintem, miként gondolkodott a múlt embere gyermekéről, a gyermek helyéről a társadalomban, a szülő és a gyermek kapcsolatáról, és ez miként vezetett el a 21. század bizonytalanságaihoz.

Kulcsszavak: gyermek, gyermekjogok, gyermekkor, emberi méltóság, család, élethez való jog, védelemhez való jog, kereszténység, nemzetközi jog

Evolution and Perspectives of the 21st Century Children

On the level of an everyday dialogue the paramount value of the child as a legal entity seems to be fundamental and free of ideologies. However, looking the issue in depth it becomes clear that very often this value is determined not from the perspective of children but from the point of view of adults, which causes the rights of children both on micro (family, school) and on macro (national and international legislator) level to be relativised. In order to effectively protect children and their childhood it is essential to deeply understand them and to wear “child rights glasses”. In this study, I try to get closer to this understanding by reviewing from the beginning of history how the man of the past thought about the child, the child’s place in society, the parent–child relationship and how this led to the uncertainties of the 21st century.

Keywords: child, children’s rights, childhood, human dignity, family, right to life, right to protection, Christianity, international law

1 Főosztályvezető, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Nemzetközi és Unió Jogi Kutatási Főosztály; doktori hallgató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, e-mail: marta.benyusz@mfi.gov.hu

1. Alapvetések

Az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének 1. cikke rögzíti, hogy „az Egyezmény vonatkozásában *gyermek* az a személy, aki tizennyolcadik életévét nem töltötte be, kivéve, ha a reá alkalmazandó jogszabályok értelmében nagykorúságát már korábban eléri [szerzői kiemelés]”. A ma hatályos magyar jogszabályok – az Egyezmény rendelkezéseivel összhangban – szintén a 18 éves korhatárt tekintik zsinórmértéknek, és a gyermeket *élve születésétől, amennyiben élve születik fogamzásától² kezdve 18 éves koráig* speciális védelemben részesítik. A Büntető Törvénykönyv *12 éves korhoz köti a beleegyezéses szexuális kapcsolat* létesítését, a Polgári Törvénykönyv megengedi, hogy *egy 16 éves gyermek házasságot kössön*, az azonban kizárt, hogy ünneplésként alkohol tartalmú itallal koccintson a vendégekkel, vagy nászajándék reményében legálisan kitöltsön egy lottószelvényt. Kizárólag a jogszabályi rendelkezéseknek e szűk szegmensét tekintve rögtön érezhető egyfajta nehezen megfogható ellentmondásosság, amely egyértelműen alátámasztja *a gyerekkor, a gyermeki lét természetének speciális voltát*, és természetesen felteszi azt a kérdést, *hogy kit is tekintünk tehát gyermeknek, és kinek tekintjük a gyermeket?* Ahhoz, hogy a válaszhoz közelítsünk, haszontalan a jogszabályok rendelkezéseiből kiindulni, azokon jóval túltekintve kell keresni a támpontokat, amelyek közelebb visznek ahhoz, hogy valóban megértsük az emberi élet kezdeti szakaszának sérülékenységet. A minél mélyebb, társadalmi, erkölcsi, filozófiai és jogfilozófiai síkon történő megismerés és megértés segítheti azt, hogy a valódi védelem³ mind mikro- (családok), mind pedig makro- (jogalkotó, jogalkalmazó) szinten megszülethessen. A válaszhoz való közelebb kerülést a megismerés *időbeli kereteinek* kiszélesítése is segítheti, hiszen az emberről és gyermekéről, a gyermek helyéről a társadalomban, a szülő és a gyermek kapcsolatáról az évszázadok, sőt évezredek alatt nagyon eltérő módon gondolkodtak.

Jelen tanulmány a választ arra a kérdésre, hogy *kinek tekintjük a gyermeket*, elsősorban az időbeli megismerés kereteiből kiindulva keresi, és arra vállalkozik, hogy *a történelem kezdetétől áttekintse a gyermek helyét* a társadalomban, családban és ehhez mérten *rámutasson arra a fejlődési útra*, amelyen a gyermekekről, a gyermekek jövőjéről és jogairól alkotott kép keresztülment, eljutva a 21. század bizonytalanságaihoz.

Ez az időbeli megismerés egyrészt megpróbálja feltárni *a tényleges valóságot*, amelyet egy-egy történelmi korszak *a realitások talaján* jelentett a gyermekek tömegei számára. Másrészt a kor egy-egy meghatározó filozófusának, gyakran a valóságnak csak egy-egy szeletét, illetve a „kiváltságos” valóságot tükröző gondolatainak keresztül, bejárja azt az ívet, amellyel eljutunk a gyermekjogok mai nemzetközi jogi szabályozottságához és ahhoz *az ambivalenciához*, amely a gyermek kiemelkedő értékékként

2 A Ptk. 2:2§-a szerint a jogképesség az embert, ha élve születik, fogamzásának időpontjától illeti meg.

3 A védelemhez való jog a gyermekek egyik primer joga.

való kezelése és jogaik gyakori és súlyos sérülése között húzódik.⁴ A gyermeki lét érzékenységről, specialitásáról, egyéni és közösségi (intézményi), gyakorlati és elvi szinten is kizárólag *multidiszciplináris keretek* között érdemes beszélni, így a tanulmány kísérletet tesz arra, hogy megpróbálja a jogi aspektusokat egybegyűrni azokkal a nevelési, neveléslélektani, pszichológiai lépcsőfokokkal is, amelyek elvitathatatlanul hozzájárultak a gyermekkép fejlődéséhez, és ezeket összességében értékelve elemezni a gyermek értékességét, személyi voltát az egyes korokban.

2. Az őskor gyermekei

2.1. Társadalmi alapeszme⁵

A biológiai értelemben vett mai ember (*Homo sapiens sapiens*) körülbelül 90–160 ezer évvel ezelőtt jelent meg Kelet-Afrikában.⁶ Az *ősközösségeket* a vadászó-gyűjtögető életmód jellemezte, ahol az ember a természetbe tagolódva erősen összehangolt cselekvési szabályok és normák által működő közösségekben létezett.⁷

2.2. Gyermekkép

A 20. század elején még éltek olyan népcsoportok, amelyek szinte érintetlenül megőrizték az ősközösségi életformát,⁸ ennek köszönhetően viszonylag biztos következtetések vonhatók le arra vonatkozóan, hogy ki is volt az „ősember” gyermeke. A gyermekek a közösség egészének felügyelete és gondozása alatt nőttek föl, a gondoskodás, nevelés eredményességén múltott ugyanis a csoport *túlélése*.⁹ Ebben a kontextusban tehát *a gyermek a túlélés és így a jövő záloga volt*. Bár *gyermekkorról* a mai értelemben véve nem beszélhetünk,¹⁰ a gyermek tanítására alkalmazott játékos módszerek és az erkölcsi nevelés során, a testi fenytéssel szemben előnyben részesített és elsődlegesen alkalmazott következményalapú nevelés¹¹ alátámasztják azt, hogy az ősközösségek embere *értette a gyermekkor sajátos természetét és speciális igényeit*. Ezt támasztja alá a beavatás intézménye is, amely mérföldkő volt, és a felnőtt életbe való testi és *lelki* bekapcsolódást szimbolizálta. A gyermekek számára *a család jelentette*

4 Frivaldszky János (szerk.): *A jogfilozófia alapvető kérdései és elemei*. Budapest, Szent István Társulat, 2013. 98.

5 Jelen tanulmányban a *társadalmi alapeszme* vázlatpontok alatt a teljesség igénye nélkül mutatjuk be az adott kor azon sajátosságait, amelyek kiemlése szükséges a kapcsolódó gyermek(kép) megértéséhez.

6 Lásd: www.britannica.com/topic/Homo-sapiens-sapiens

7 Pukánszky Béla – Németh András: *Neveléstörténet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.

8 Pukánszky–Németh (1996): i. m. 1.

9 Berzsenyi Emese: *A társadalmi gondoskodás és tanítás történelmi előképei. Iskolakultúra*, 25. (2015), 9. 100–112.

10 Philippe Ariès: *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime. Revue française de sociologie*, (1960), 1–4. 486–488.

11 Pukánszky–Németh (1996): i. m. 3.

az életet, a szülői, illetve a közösségi szeretet pedig a *biztonságot*.¹² Érdeemes rátekinteni erre a gyermekképre a *szereteten és gyermeki biztonságon alapuló kötődő nevelés* aspektusából, az ősember tudattalanul megérezte a biztonság és a szeretet iránti mély gyermeki igényt, és ha észrevétlenül átcseppent volna a 21. századba, a gyermekekkel szembeni erőszak „zéró toleranciájának” elve egészen biztosan nem hatott volna olyan idegenül, mint az antikvitás, a középkor, vagy akár a 19. század gyermekének.

3. Az ókor gyermekei

3.1. Az ókori kelet (Mezopotámia, Egyiptom)

3.1.1. Társadalmi alapeszme

Az ókori keleti rabszolgatartó birodalmak igen kedvező természeti körülmények között alakultak meg, így stabil társadalmi fejlődés vette kezdetét.¹³ Megjelent az *írásbeliség*, a társadalmi berendezkedésre, és benne az ember egyéni és közösségi helyére megalapozott írásbeli források utalnak. Ezek a források azonban elsősorban a kezdetleges „intézményi” megközelítésre engednek következtetni, amely az egyre hierarchikusabbá váló és az isten(ek) felé forduló társadalmakban *elhomályosítja az egyén szerepét, az egyén személyes megélését, és a közösség jóllétére és túlélésére helyezi a hangsúlyt*.

3.1.2. Gyermekkép

Az ókori keleti kultúrák *a gyermeket nagy becsben tartották*.¹⁴ A korai Mezopotámiában a városállamok jövője függött a gyermekek műveltségétől. A sumér kultúrában, elmentében az ősközösségi társadalmakkal, a testi fenytést a „gyermeknevelés” fontos és elfogadott eszközeként alkalmazták. Hammurápi törvényei [309–314.§] kezdetleges formában tartalmaztak *a magzat védelmére utaló rendelkezéseket*.¹⁵ Az ókori Egyiptomban *tiltották a csecsemőgyilkosságot*,¹⁶ elismerték a gyermek sebezhetőségét és kiszolgáltatottságát. A gyermeket nem pólyázták, hároméves korukig szoptatták,¹⁷ ami arra enged következtetni, hogy a gyermekekkel az életük kezdeti szakaszában sokat foglalkoztak. A nevelés legfontosabb célja az istentől származó örökérvényű igazság megismertetése volt.¹⁸ Ezzel együtt a gyermek fontossága az ókori keleti társadalmakban igen *ellentmondásos*, a gyermeki lét és a felnőtt lét közötti határok kizárólag

12 Pukánszky–Németh (1996): i. m. 3.

13 Pukánszky–Németh (1996): i. m. 3.

14 Albert Gábor: *A nevelés történeti és elméleti alapjai*. Kaposvár, Kaposvári Egyetem, 2011.

15 *Hammurabi törvényei*. (ford. dr. Kmoskó Mihály), Kolozsvár, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Jog- és Társadalomtudományi Szakosztálya, 1911.

16 Albert (2011): i. m.

17 Pukánszky–Németh (1996): i. m.

18 Pukánszky–Németh (1996): i. m. 3.

Kiből lettek és kivé válnak a 21. század gyermekei?

a gyermek biológiai érése függvényében alakultak.¹⁹ Bár a gyermeket becsben tartották, mégsem volt igazi érték.²⁰ *Következésképpen* a lelki aspektusok és a gyermeki léthez kapcsolódó sajátosságok tiszteletben tartásának és elismerésének, a vele való törődésnek elsődleges célja a túlélés, a gyermek mihamarabbi (akár idő előtti) felnőtté válása, és *nem önmagában a gyermek mint személy és gyermekkorának védelme*.

3.2. A görög kultúra

3.2.1. Spárta

3.2.1.1. Társadalmi alapeszme

Spárta *katonai állam* volt, ahol a *hatalom a katonai arisztokrácia kezében összpontosult*. A rabszolgák száma jóval meghaladta a szabad spártaiak számát, ezért szükség-szerű volt az állandó katonai készenlét. A stabilitás megőrzése érdekében és a közös-ség érdekeinek védelme céljából a polisz vezetői az állampolgárok legszemélyesebb magánügyeibe is beleszólhattak.²¹

3.2.1.2. Gyermekkép

Spártában a gyermek elsősorban *a jövő katonája volt*. A nevelés legfőbb céljának az állandó harci készenlétre való felkészítést, a jó katona kiképzését tartották.²² Az egészséges, jó katonai „alapanyag” létkérdés volt, ezért a polisz vezetése meghatározta a házasságkötés feltételeit (például tiltott volt a családon belüli házasság), az újszülöttről nem a saját szülei rendelkeztek, hanem az állam. A polisz vezetői szerint *életképtelennek minősített csecsemőt* letaszították a Taigetoszról, a csecsemőgyilkosság elfogadott, sőt *ebben a formában kívánatos volt*. A gyermekeket az egyiptomiakhoz hasonlóan nem pólyázták be,²³ ezzel biztosítva a szabad testi fejlődést, ugyanakkor korukhoz mérten, folyamatosan edzették, keményítették őket mind testileg, mind érzelmileg.²⁴ A rideg, elsősorban a fizikai kvalitásokra koncentráló katonai nevelést a fiúgyerekek hétéves korukban kezdték. Ez a fajta szemléletmód jellemezte a lányok nevelését is, hiszen az ő feladatuk volt, hogy egészséges fiúgyermekeknek adjanak életet „Spárta dicsőségére”²⁵

A *gyermeki lét sajátosságait*, önálló személy voltát érzékenyen figyelembe vevő megközelítésről Spártában gyakorlatilag egyáltalán *nem* beszélhetünk. A gyermek –

19 Portik Erzsébet Edit: Gyermeknevelés az ókori társadalmakban. *Magiszter*, 12. (2012), 2. 73.

20 Vajda Zsuzsanna – Pukánszky Béla: *A gyermekkor története*. Szöveggyűjtemény. Budapest, Eötvös József Kiadó, 1988. 13.

21 Pukánszky–Németh (1996): i. m.

22 Portik (2012): i. m. 75.

23 Pukánszky–Németh (1996): i. m.

24 A spártai kisgyermekeknek tiltották a sírást. Albert (2011): i. m.

25 Portik (2012): i. m. 75.

hasonlóan az ősközösségek vagy az ókori kelet gyermekéhez – *a túlélés záloga volt*, ugyanakkor Spártában már – az ősközösségekkel erősen ellentétesen – nem jelentkezik az a természetes, ösztönszerű odafordulás a gyermekhez, amely tudat alatt is figyelembe veszi a gyermekkort, hanem a gyermeki lét egyfajta *szükséges rosszként* előzte meg az erős felnőtt, katonai létformát.

3.2.2. Athén

3.2.2.1. Társadalmi alapeszme

Athénban, Spártával ellentétben jóval nagyobb számban éltek szabadok,²⁶ a szabadoknak nem kellett – spártai módra – állandó harci készültségben élniük,²⁷ ami az athéni társadalom „könnyedebb” életformáját tette lehetővé. Periklész,²⁸ athéni államférfi így fogalmazott:

„S ha mi inkább könnyedebb életmóddal, mint fáradtságos gyakorlatokkal, és nem a törvények által belénk oltott, hanem elsősorban velünk született bátorsággal készülünk a veszedelmek leküzdésére, ez azzal az előnnyel is jár, hogy nem ízeljük meg már előre a még csak közelgő megpróbáltatásokat, ha viszont már bennük vagyunk, nem tanúsítunk kisebb hősiességet azoknál, akiknek egész élete fáradozásban telik.”²⁹

3.2.2.2. Gyermekkép

A periklészi gondolatot az *athéni céltudatos gyermeknevelés* a hétköznapi színterébe emelte. A „veleszületett bátorság” generális zsinórmértéke volt a *harmonikus ember*, aki bátorságban felveszi a versenyt a harcos spártaiakkal, ugyanakkor a harmóniából, „könnyedségből” fakadó értelme, nyitottsága, erkölcsi érzékének fejlettsége, a szépség iránti fogékonysága³⁰ értékesebbé is teszi.

Az ókori athéniak *értették* a gyermekeik alapvető szükségleteit, életkori sajátosságait, játékszükségletüket, szeretetigényüket,³¹ azaz *érezték a gyerekkor specialitását*, filozófusainak köszönhetően *fejlődéslélektani ismeretekkel* is rendelkeztek, így nemcsak általánosan a gyermek és a gyermekkor sajátosságait látták, hanem felismerték gyermekeik közötti *egyéni* különbségeket is.

26 Athénban a polisz társadalmát az arisztokrácia, a démosz (nép) és a rabszolgák alkották, kezdetben az államforma az *arisztokratikus köztársaság*, majd a Kr. e. 7. századtól a demokrácia volt.

27 Pukánszky–Németh (1996): i. m.

28 Az athéni demokrácia Periklész idején élte fénykorát.

29 Pukánszky–Németh (1996): i. m.

30 Pukánszky–Németh (1996): i. m.

31 Portik (2012): i. m. 76–77.

Szókratész szerint „minden dolog mértéke az ember”,³² aki megismer, gondolkodik és cselekszik. A megismerés, gondolkodás, cselekvés pedig nem pusztán a külvilág, hanem önmaga felé is irányul. Az *etikai intellektualizmust* képviselte, amelynek lényege, hogy aki „tudja” a jót, az törekszik is annak megvalósítására. Ez a tudás pedig nem szabad, hogy csupán kiválasztott emberek privilégiuma legyen, a nevelés által törekedni kell a tudás gyermek felé történő közvetítésére. Szókratész tehát erősen hitt az erény taníthatóságában,³³ azaz *a gyermek formálhatóságában*. Az első olyan filozófus, aki a gyermekfejlődést (21 éves életkorig) különböző szakaszokra osztotta,³⁴ az egyes fejlődési szakaszokhoz kapcsolódó speciális jellemvonások, *életkori sajátosságok* mentén. Szókratész szerint a nevelés végére, 21 éves korukra az ifjak megérték a házasságra, amely így egyfajta *nagykorúság* elérését is jelentette. Ez a megközelítés azonban csupán a filozófia színterén létező valóság volt, a társadalom és az állam működését szabályozó törvények *nem tükröztek ilyen mértékű differenciált érzékenységet* a gyermekkor és annak sajátosságai iránt. Mindezzel azonban Szókratész *előhírnöke* volt annak, hogy az emberi élet kezdeti szakasza nemcsak hogy elismerést és sajátos odafordulást, speciális válaszokat igényel mind jogi (szabályozási), mind nevelési, neveléslélektani szempontból, hanem ennek a kezdeti szakasznak a *tovább differenciálása és ennek mentén differenciált szabályozása is szükséges*.

Platón gyermekképe, véleménye a gyermek életének kezdetéről és jövőjéről leginkább az *Állam és a Törvények* című műveiből lehet következtetni. Az *Államban* Platón az abortusz mellett foglal állást, amely szerinte egy természetes eljárás, különösen akkor, ha a férfi a saját lányával, anyjával, esetleg unokájával folytatott szexuális viszonyt, vagy, ha a nő fiával, apjával és egyéb vér szerinti rokonukkal hál, aminek terhesség lesz az eredménye.³⁵ Azaz Platón felfogásában *a potenciális emberré válás lehetősége egyáltalán nem számított*, semmiféle erkölcsi ellenvetést nem fogalmaz meg sem az abortuszról, sem a csecsemőgyilkosságról.³⁶ Ez a véleménye egyébként ellentétben áll Hippokratész, ókori orvos álláspontjával,³⁷ aki szerint az abortusz becstelen, ugyanis mindig veszéllyel és erőszakkal jár.³⁸

Bár Platón a magzati korú gyermeket és így az életének legsérülékenyebb szakaszát szélsőséges módon, erkölcsi fenntartások nélkül *negligálta*, az *élve született, egészséges*

32 Prótagoraszi tétel, amelyet Szókratésszel együtt a szofisták is hangoztattak.

33 Pukánszky–Németh (1996): i. m.

34 Az első szakasz a családi nevelés ideje, a második szakasz pedig a tanulás kezdete. Grammatikát, rajzot és testgyakorlást sürget. A harmadik szakasz az ifjúkor kezdete, amely megköveteli az alkotmány szellemében való nevelést. Az ifjak nevelése 21. életévük után fejeződik be, amikor megértettek a házasságra.

35 Gradwohl Edina: *Az abortusz megítélése az antik világban. Művelődés-, Tudomány- és Orvostörténeti Folyóirat*, 6. (2015), 11. 3–4.

36 Kiemelendő az úgynevezett *amphidromia* intézménye, amelynek során a befogadás aktusaként egy speciális szertartás keretében vezették be a gyermeket a családba, előtte azonban büntetlenül ki lehetett tenni az újszülöttet.

37 Hippokratész egyetlen esetben tartja elfogadhatónak az abortuszt, amikor az anya élete veszélyben forog, és az abortuszt úgynevezett terápiás céllal alkalmazzák.

38 Gradwohl (2015): i. m. 2.

gyermek fontos volt számára, érdekelték³⁹ a gyermekkor sajátosságai. Úgy vélte, hogy alakítani, formálni, tanítani kell őket, hiszen *tőlük függ a jövő, az állam jóléte*. Platón a *Törvényekben* – Szókratészhoz hasonlóan, azonban eltérő logikával – a gyermek fejlődését szakaszokra bontotta.⁴⁰ Platón szerint a gyermeki lélek *formálható*, fontos, hogy a kicsiket a lehető legkevesebb fájdalom érje, a gyermeknek *szüksége van a játékra*, 6 éves kortól a gyermekeket nemek szerint el kell különíteni. Platón szerint *a személyiség, egyéniség lényege kisgyermekkorban alakul ki*.

Arisztotelész az abortuszról és a csecsemőgyilkosságról Platónhoz hasonlóan vélekedett.⁴¹ *Politika* című művében leírja, hogy a „korcs szülöttet” nem szabad felnevelni, és erről a szabályozásnak gondoskodnia kell. Az abortuszt pedig mindaddig megengedettnek és erkölcsileg is (születésszabályozási célból) elfogadottnak tartotta, amíg a méhmagzat meg nem mozdult. Ugyanebben a művében Arisztotelész – a platóni megközelítést továbbgondolva – lefektette a gyermeki lét fejlődési szakaszait is.⁴² Arisztotelész a *Nikhomakhoszi etikában* az emberi élet céljaként a *boldogságot* jelöli. A boldogság pedig *erényességet* jelent, ezért az élet kezdeti szakaszának, a gyermeknevelésnek célja, hogy a gyermekek *erényes polgárokká* váljanak.

3.3. Római jog

3.3.1. Társadalmi alapeszme

A köztársasági kor végére Róma szellemi életében kialakult egy, a további évszázadok során maradandónak bizonyuló, az ideális társadalom alapkövét biztosító, „római családra” vonatkozó eszménykép, amely szerint a római házasság tartós, gyermekekben gazdag, monogám kapcsolat, amellyel a római polgár nemcsak a természet parancsának, de a „res publica”, az állam iránti kötelezettségeinek is eleget tesz.⁴³ A házasság létének célja és értelme a *liberorum quaerendorum causa*, a gyermekek iránti vágy és a leszármazottak irányában megnyilvánuló gondoskodás ösztöne, amelyet a római eszménykép szerint a természet oltott minden élőlénybe, így az emberbe is.⁴⁴ A családi élet természeti vetülete mellett legalább annyira lényeges annak társadalmi vetülete is: a házasság intézménye egyben a civilizált állami élet talpköve is.⁴⁵ A házasságból származó törvényes utódok pedig a család és az állami élet legfontosabb értékeinek továbbvivői is, így a *házasságban élő* és a *házasságban gyermekeket a világra hozó* em-

39 Pukánszky–Németh (1996): i. m.

40 Platón: *Törvények*. (789e, 792a, 789e, 792b, 792e, 793e, 794a, b, 793e, 794c, d, 794d, 795e, 794d).

41 Gradwohl (2015): i. m. 4.

42 Pukánszky–Németh (1996): i. m. 1336b) 7–serdülőkorig: folytasson tanulmányokat.

43 Péter Orsolya Márta: „Alimenta”. *A családpolitika és a gyermekes családoknak nyújtott állami támogatások előképei a klasszikus Rómában*. Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica 23/1. (2005), 91–124.

44 Péter (2005): i. m.

45 Péter (2005): i. m.

Kiből lettek és kivé válnak a 21. század gyermekei?

ber e cselekedetével az állam iránt fennálló legfontosabb kötelességét is gyakorolja.⁴⁶ A római társadalom erősen patriarchális volt.

3.3.2. Gyermekkép

A „római család” eszményképéből kissejlik az a *különbségtétel*, amelyet a házasságon belül és a házasságon kívül született gyermekek között tettek az ókori Rómában. Az alapvetően patriarchális társadalomban ugyanígy erős különbség volt a lány és a fiúgyermek között is.⁴⁷ A rómaiak – hasonlóan a görögökhöz – *éreztek* a gyermekkor és különösen az első időszak érzékenyégét.⁴⁸ A római nevelés célja, hogy a gyermek jó emberré (*vir bonus*) váljon, aki majd köztisztviselőként Róma örök dicsőségét szolgálhatja⁴⁹ – ellentétben az antik görög megközelítéssel, ahol a műveltség önmagában volt cél. A rómaiak alapvetően gazdagították a görögök által átvett gyermekképet,⁵⁰ megközelítésük mégis *számos ambivalenciát hordoz a gyermek valódi értékessége kapcsán*. A *pater familias*, vagyis a családapa, a „római család” feje a gyermekei felett a *patria potestas* (atyai hatalom) joggal rendelkezett.⁵¹ A családfő birtokolta a következőket is: a *ius vitae ac necis* (a gyermek élete és halála fölötti rendelkezés) és *ius exponendi* (a gyermekkítétel joga).⁵² Nagyon gyakori volt a gyermek – különösen a lánygyermek – kitétele, az abortusz és a születésszabályozás.⁵³ Az ókori Rómában az abortusz nem számított bűnnek, nem volt erkölcstelen, csak akkor büntették, ha az apa a férj jogait sértette, azonban *a magzat életének védelmét nem tartották fontosnak*.⁵⁴ Eleinte a gyermekek testi fenyegetését is előszeretettel alkalmazták, amely ellen Marcus Fabius Quintilianus foglalt állást. Quintilianus a gyermekek közösségi, intézményi nevelésében hitt, ugyanakkor nagyon fontosnak tartotta az édesanya szerepét a gyermek életében. Quintilianus egy erkölcsileg megromlott Rómában élt, amelyben alapvető veszélyt látott:

„Vajha gyermekeink erkölceit mi magunk el nem rontanók. Már a csecsemőt nekiszabadítjuk a gyönyöröknek. Az a bizonyos puha nevelés, melyet szelíd

46 Péter (2005): i. m.

47 Tekintettel arra, hogy a lánygyermek nem számíthattak arra, hogy bármilyen állami tisztséget betöltsenek.

48 A gyermeket 7 éves koráig édesanyja nevelte.

49 Pukánszky–Németh (1996): i. m.

50 Portik (2012): i. m. 78.

51 Lang Tünde: *Gyermekkítetés és abortusz a Római Birodalomban*. *Újkor*, 2020. augusztus 2.

52 Romulus alatt keletkezett a *lex regia* törvény, amely a *pater familias* számára kikötötte, hogy az összes fiúgyermeket fölnevelje, és a lányok közül az elsőszülöttet tartsa meg, a törvény viszont nem engedélyezte, hogy hároméves kor alatti gyermek életét kioltás, leszámítva a torzszülötteket. Cicerónál a tizenkét táblás törvényekben is szerepel a gyermekkítetés, amely elrendeli a testi hibával született csecsemő kitételét.

53 Lang (2020): i. m. „Augustus korában nagy volt a gyermektelenség, számos abortuszt hajtottak végre és nagy volt a gyermekkitévések száma.”

54 Lang (2020): i. m.

bánásmódnak nevezünk, a lélek és a test erejét egyaránt megtöri. Aki (mint csecsemő) bitorban úszik, mit nem fog serdült korában megkívánni? Alig ejti ki az első szókat, már megismeri a szakácsot, már osztrigát követel. Előbb műveljük ínyöket, mint erkölcsüket.⁵⁵

Bár kétségtelen, hogy a római gyermek, a család részeként, illetve jövődöbeli tisztviselőként érték volt az antik római társadalomban, de *semmiképpen sem beszélhetünk a gyermekről mint önmagában vett értékről és önmagáért értékelt személyről*, akit pusztán abból fakadóan, hogy gyermekkorú, differenciált védelem illet.

4. A középkor gyermeke

4.1. A kora középkor

4.1.1. Társadalmi alapeszme

Az antikvitás embere élni akart, és eközben a teljességre törekedett. Testét-lelkét ennek érdekében fejlesztette. Rettegett a haláltól, boldogulását ezen a földi világon kereste. *A korai kereszténység embere ezzel szemben a földöntúli élet felé fordította figyelmét.* Nem képességeinek harmonikus fejlesztésére törekedett, hanem arra, hogy halhatatlan lelkét megtisztítsa.⁵⁶ *Az erkölcs forrása alapvetően nem a tudás, hanem a hit és szeretet volt.*⁵⁷ Ez természetesen nem jelentette a tudás megvetését, inkább egy olyan típusú megközelítést, ahol az ember önmagában vett méltósága (szeretete, erkölcsössége) lényegesebb volt az elme pallérozottságánál. A kora középkorban a kereszténység emberi méltóságot erősítő eszméje mellett azonban *a realitásban párhuzamosan létezett egy „világi” valóság is*, ahol a pogány világból örökölt, néhol barbár szokások, rendkívül rossz higiéniai körülmények és markáns társadalmi különbségek hangosodtak ki.

4.1.2. Gyermekkép

4.1.2.1. A keresztény gondolkodók gyermekképe

Az egyházatyák alapvetően azt a bibliai gondolatot közvetítették, hogy *a gyermek önmagában véve érték*, Isten teremtménye, Istentől kapott lélekkel. Ebből kifolyólag az abortusz a gyermek megölésének számít, így tehát bűn. Nem véletlen ezért, hogy a nyugati civilizációban az emberi méltóság abszolút értelmű elterjedéséhez legna-

55 Pukánszky–Németh (1996): i. m.

56 Pukánszky–Németh (1996): i. m.

57 Fináczy Ernő: *A középkori nevelés története*. Budapest, Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, 1926. 4. (Reprint kiadás: Budapest, Könyvértékesítő Vállalat, 1985.)

gyobb mértékben a kereszténység járult hozzá.⁵⁸ *Meglátásom szerint az emberi méltóságon belül a gyermek emberi méltóságának, speciális értékének, a gyermekkor rendkívüli sebezhetőségének, a gyermek formálhatóságának, az önmagáért való védelem rendkívüli fontosságának a felismerése is alapvetően ebben a szeretetalapú megközelítésben rejlik.*⁵⁹

Szent Ágoston szerint az ember *természeti ember*, de megvan a lehetősége arra, hogy Isten kegyelme által újjáteremtődve *szellemi emberré* váljon.⁶⁰ A gyermek ösztönei bűnösök (az eredendő bűn miatt), de igazi bűnössé csak szabad akaratából válik. Isten felkínálja az erkölcsi tökéletesedés útját. A szülő és a nevelő *szeretettel* tudja a gyermek esendő, bűnre hajlamos akaratát a magasrendű lelki célok felé irányítani (ez alapvetően a gyermeknevelés célja is). A legfontosabb szülői feladat *az akarat szeretettel történő* nevelése. A szeretet – Szent Ágoston szerint – nem zárja ki, sőt *egyenesen megköveteli a gyakori testi fenyítést*. Szent Ágoston alapvetően hitt a gyermek nevelhetőségében, lelkének formálhatóságában, vizsgálta a gyermek fejlődését és az anya-gyermek kapcsolatot mint a gyermek életének meghatározó tényezőjét.

Szent Ágostonnak a szeretettel való nevelése, a gyermek formálhatóságában való hite⁶¹ – amely formálhatóság célja végső soron a tiszta szeretet és erkölcsösség, amelynek jutalma az örök élet –, az anya-gyermek kapcsolat misztériumának és a gyermeki lélekre gyakorolt hatásának felismerése *valódi újszerűségnek számít*. Mindezzel együtt – álláspontom szerint – egyértelmű, hogy *a gyermek testi fenyítése nem lehet eszköze ennek a szeretetnek*. A gyermek erkölcsi személyként való elismerése és tisztelete – márpedig a szeretetalapú Isten képére teremtett emberképben, gyermekképben hívő kereszténység ezt az Isten által a *Bibliában* kinyilatkoztatott üzeneteiben megteszi – *megköveteli a testi integritásának minden tekintetben való tiszteletben tartását, az erőszak minden formájának tilalmát és a gyerekek valódi szeretetalapú* (szükség szerint, koruk szerint), *differenciált és egyéniesített bánásmódot, akár a családi nevelést, akár az állam szabályozó szerepét tekintjük*.

4.1.2.2. A „világi” középkor gyermekképe

A 15. századig – de a szegényebb társadalmi rétegekben még tovább – a mai értelemben vett gyermekkor csak rövid időszak volt, hat-hét éves korig tartott. Philippe Ariès

58 Frivaldszky János: *Az emberi személy és annak méltósága jogfilozófiai perspektívában – különös tekintettel a jogalanyisághoz és az élethez való jog aktuális kérdéseire*. *Acta Humana*, 2. (2014), 1. 7–74.

59 374-ben született az az egyházi törvény, amely a gyermekek meggyilkolását főbenjáró bűnnek bélyegzi. A 442-ben megtartott vasoni zsinat határozata értelmében a „kített” gyermekeket templomokba, kolostorokba kellett vinni, ahol felnevelték őket: papok, szerzetesek lettek belőlük. Az egyház gyermekvédő, karitatív tevékenységének erősödését jelzi a lelenházak megszervezése. Az első árvaházat Dateo, Milánó érseke szervezte meg 787-ben.

60 Pukánszky–Németh (1996): i. m.

61 Bár a gyermek formálhatósága nem volt igazi újszerűség, hiszen azt már az antik kultúrák emberei is látták és „kihasználták”, a gyermek „örökéletre való alkalmasságra” történő nevelése megtisztította az öncélúságtól.

szerint a középkori ember a gyermekre mint kicsinyített felnőttre tekintett, ezzel szemben Sulamith Shahar vagy Linda Pollock úgy vélekedtek, hogy a gyermekkort már akkor is számításba vették a felnőttek.⁶² Egy biztos, a középkorban a gyermeket hétéves koráig nem tartották igazán értékes lénynek, *önállóan értékelhető személynek pedig semmiképp*. Hétéves kora után *szinte átmenet nélkül a felnőttek világába került*. Felnőttként kezelték, és felnőtt viselkedést vártak el tőle. Nem törődtek az- zal, hogy fogékony lelke miként reagál a káros hatásokra.⁶³ A gyerekekkel való foglal- kozás főként az oktatásra és a fegyelmezésre (verésre) korlátozódott. *A gyermekkor érték- ként, a gyermek értékelhető személyként történő kezeléséről, meglátásom szerint, nem beszélhetünk*, sőt e tekintetben a „világi középkor gyermekképe” jelentősebb visz- szalépést jelentett az antik kultúrák gyermekfelfogásához képest is.

4.2. A reneszánsz és a humanizmus

4.2.1. Társadalmi berendezkedés (alapeszme)

A 14–15. századi Itáliából induló reneszánsz alapvetően az antik görög és római szer- zők gondolatvilágának „újjászületéséből” indult. A reneszánsz az egyéniség érvényesi- tésének korszaka, erősen emberközpontú, ugyanakkor vallásos (bár a dogmák tekin- tetében szabadabb)⁶⁴ gondolkodás jellemezte.

4.2.2. Gyermekkép

A reneszánsz humanistái *a gyermekkort az ártatlanság korának* tekintették. A kis- gyermek védelemre szorul, erkölcsileg kialakulatlan, a nevelés nemcsak az ismeretek átadását, hanem egyben az erkölcsi gyarapítását is jelentette.⁶⁵ Annak ellenére, hogy a gyerekek nagy részének életkörülményei a kora középkorhoz képest a 15–16. szá- zadban nem sokat javultak, mégis kialakulófélben volt *egy új szülői magatartás*, gyer- mekek iránti attitűd, amely a gyerekek, *a gyermekkor fokozatos felértékelődését ered- ményezte*.⁶⁶

Erasmus szerint a gyermekkor a *potenciális alaktalanság* korszaka,⁶⁷ amely álla- potból a nevelőnek kell jellemet, embert formálnia. A gyermek nevelése pedig alap- vetően *a szülők másra át nem ruházható feladata*, amelyet az iskola intézménye tud kiegészíteni. Klasszikus humanista szerzőként Erasmus meghaladva korát, amellelt

62 Hollósi Hajnalka: *Gyermekkép, gyermekvilág, gyermekfelfogás változásai pedagógiai megközelítés- ben*. *Iskolakultúra*, 2. (2008). 92–103.

63 Pukánszky–Németh (1996): i. m.

64 Pukánszky–Németh (1996): i. m.

65 Pukánszky–Németh (1996): i. m.

66 Ez egy alapvetően lassú, ellentmondásokkal tűzdelt folyamat volt, ahol egyrészt a figyelem a gyer- mekkorra irányult, másrészt viszont a középkor hatása egyértelműen tetten érhető volt.

67 Pukánszky Béla: *A gyermekkor története*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 2001.14.

foglalt állást, hogy *a gyermekkor sajátosságait és a gyermek egyéni adottságait figyelembe kell venni*.⁶⁸

Morus Tamás a gyermekfelfogás tekintetében kiemelkedő gondolkodója volt a reneszánsznak, a gyermekcentrikus gondolkodásmód egyik első igazi önazonos alakja.⁶⁹ A nevelés eszközeként a *szeretetet* és a *gyengédséget* tartotta, a testi fenyítést elutasította.

Montaigne – Erasmushoz hasonlóan – lényegesnek tartotta a gyermek *erkölcsi nevelését*, amely abban a korban egyáltalán nem volt természetes.⁷⁰ Montaigne rácsatlakozott a kibontakozó új eszményre, a *gyermeki ártatlanságra*. Erkölcsi védelmét elsődlegesnek tartotta, és a gyermeket *önmagában való értéként* kezelte. A gyermek nevelésénél elutasítja a szélsőségeket, sem az elkényeztetést, sem a testi fenyítést nem támogatja, meglátása szerint a gyermeknevelés eszköze a *szeretetteljes szigor* kell hogy legyen.

A humanista gondolkodók *gyermekfelfogása előremutató, úttörő*, a gyermek személyének, határainak alapvető tiszteletben tartására, erkölcsi formálhatóságára és az erkölcsi formálás szükségszerűségére, mindemellett a szeretet és a gyengédség fontosságára mutatott rá, de sajnos szinte egyáltalán *nem tükrözte a társadalmi valóságot*. A korszakot követő gondolkodók, ha nem is elsöpörték, de *jelentősen elodázták* a gyermek speciális és valódi igényeire érzékeny szemléletmódot, a gyermek igazi értéként való kezelését.

5. Az újkor gyermekei

5.1. A reformáció

5.1.1. Társadalmi alapeszme

A 16. században a reneszánsz mellett a *reformáció* tört magának utat, amely alapvetően szembehelyezkedett a reneszánsz, humanista elvekkel. A reformáció elvi szinten a kiüresedett, hierarchikus egyházi keretek között megélt hitélet ellentétéként, a személyes, bensőséges, mélyen átélt vallásosságot hirdette.⁷¹ Szigorú hitújítási folyamatok indultak, amelyek elérték a hétköznapi embert, és alapvetően akadályozták a humanista gondolkodók elméleteinek elmélyülését, illetve a gyakorlatra való kivetülését.

5.1.2. Gyermekkép

A reformáció gyermekképe Luther gondolatai, elvrendszere mentén tisztán kirajzolódik. Luther szerint a gyermek Isten számára megóvandó, *örök kincs*.

68 Pukánszky–Németh (1996): i. m.

69 Saját gyermekeit is kiemelkedő gyengédséggel nevelte.

70 Pukánszky–Németh (1996): i. m.

71 Pukánszky–Németh (1996): i. m.

Családeszményében a szülőnek, elsősorban az apának teljhatalma van a gyermek felett, és ezt a teljhatalmat a gyerek születésekor alapvetően romlott természetéből való kinevelésre és az erkölcsre való ránevelésre kell használni. Ehhez pedig Luther szerint *érzelemmentességre*, testi fenytésre, a gyerek akaratának megtörésére van szükség. A reformáció elvrendszerébe illeszkedő gyermekfelfogás, bár a gyermek istengyermeksége miatt kincsként tekintett rá, egyértelmű, hogy *nem fordított kellő figyelmet a gyermekkor speciális jellegére*, a gyermekre mint önálló személyre, és a szeretettel nevelése helyett a szigorú erkölcsösséget hangsúlyozta.

5.2. A felvilágosodás 17. századi előszele

5.2.1. Társadalmi alapeszme

A 17. század átmeneti időszakot képez a középkori gondolkodásmód és a felvilágosodás között. Lezajlott egyfajta technológiai, orvostudományi fejlődés, amelynek köszönhetően megindult a társadalom a felvilágosodás felé vezető úton.

5.2.2. Gyermekkép

A korábbi évszázadokra jellemző, a gyermeket érzelmi távolságban tartó attitűd – köszönhetően annak is, hogy az orvostudomány fejlődése lehetővé tette, hogy egyre több gyermek élje meg a felnőttkort – átalakulni látszott.⁷²

A felvilágosodás előfutárának tekintett Locke *Gondolatok a nevelésről* című műve szerint egy gyermeknek egészséges testtel, jókedvvel, erényes vallásos lélekkel és praktikus ismeretekkel kell rendelkeznie,⁷³ legalábbis nevelésének célja mindenképp ez kell hogy legyen.⁷⁴ A gyermek pedig Locke szerint *nevelhető, formálható és nevelendő* is, aminek leghatásosabb módja a személyes példaadás. A formálásnak és példaadásnak pedig elsősorban az erkölcsiségre kell irányulnia. Locke szerint: „Az ember legfőbb értékmerője nem a tudás, hanem az erkölcsiség.” Művében a gyermeknevelés praktikumairól is ír, elvei és tanácsai a maga korában *forradalmian újnak* számítottak.⁷⁵

72 Hollósi (2008): i. m.

73 Faix Nikolett: A gyermeki jogok kialakulása a nemzetközi jogban és az igazságszolgáltatásra gyakorolt hatásuk. *Eljárásjogi Szemle*, (2016), 4. 8–15.

74 Locke embereszménye az angol *gentleman*.

75 Lux Ágnes: *A gyermekjogi mozgalom fejlődése és az európai független gyermekjogi intézmények összehasonlító perspektívában*. Doktori (PhD-) értekezés. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2018.

5.3. A felvilágosodás

5.3.1. Társadalmi alapeszme

A felvilágosodás gondolatvilágának jellemzője a *liberalizmus*, azaz a szabadgondolkodás, amely az emberi értelem teljes autonómiáját, függetlenségét hirdette. Tagadta a vallási dogmákat és az egyházat. A keresztény hitből csak azt fogadta el, ami emberi ésszel felfogható, és ami az erkölcsös élethez elegendő. Isten mint a világ megalkotója létezik, de mivel Isten önmagában tökéletes és tökéletes világot alkotott, beavatkozása, gondviselése szükségtelen (*deizmus*). Az ember feladata, hogy észszerű, erkölcsös életet éljen, azonban ehhez nincs szüksége élő vallásosságra.

5.3.2. Gyermekkép

A *felvilágosodás gyermekképe* reagált arra a drasztikus francia pedagógiai módszerre, amely ellen már a humanista gondolkodók is szót emeltek, és amelyben a gyermeknevelés alapvető eleme volt az *erőszak*. A felvilágosodásban először találkozunk a gyermekkel mint lehetséges jogalannyal: Thomas Spence *A kisgyermekek jogai* című munkájában megfogalmazta, hogy *a gyermeknek joga van a föld gyümölcseinek élvezetében való teljes részesedéshez*.⁷⁶ A felvilágosodás gondolkodói a „jövő zálogát” látták a gyermekekben, amit igen érdekes összevetni az ősközösségek és az antik kultúrák „túlélés zálogaként” kezelt és a középkor „bűnben fogant”, az örökéletre formálendő és alakítandó gyermekével. Loyd de Mause kutatása szerint a 18. század előtt született gyermekek többsége bántalmazottnak tekintendő,⁷⁷ és az időbeli áttekintésnek ezen a pontján *nincs is okunk ezt megcáfolni*. Inkább megerősíteni és hozzátenni azt, hogy bár a 18. század kétségtelenül fontos elméleti kijelentések időbeli színtere, a „*bántalmazott gyermek*” mint „jelenség”, a legkülönbözőbb formákban, a 18. század valóságában igen szomorú módon, hétköznapi volt,⁷⁸ és egészen a mai napig láthatóan és láthatatlanul is fellelhető, sőt nem is olyan régen még szabályozási szinten sem volt egyértelműen elutasítva.⁷⁹

A felvilágosodás gyermeke Locke tanítványának, Rousseau-nak *Emil, avagy a nevelésről* című művében rajzolódik ki igazán, amelyben Rousseau a *humanizmus* által megfogalmazott *ártatlanságot* hívja elő. Ebben az értelemben a gyermek tehát *eredendően jó* (csak a társadalmi együttélés rontja el).⁸⁰ Rousseau erősen hitet tesz a gyerekkor és annak fontossága mellett: „Hagyjátok megérni a gyermekkort a gyermekben.” Rendkívül fontos mondat ez, nemcsak gyermeknevelési, gyermekpszicho-

76 Faix (2016): i. m.

77 Lux (2018): i. m.

78 Lux (2018): i. m. 23. Daniel Defoe az 1720-as évek angol textilgyárai kapcsán írta, hogy már a „4-5 éves gyermekek a saját betevőjükre valót keresik meg”.

79 Magyarországon 2005. január 1-je óta tiltott a gyermekek testi fenytése.

80 Jean-Jacques Rousseau: *Emil, avagy a nevelésről*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1978. 11.

lógiai szempontból, hanem *gyermekjogi nézőpontból* is. Egyszerre mutat rá a gyermekkor speciális érzékenységre, megélésének fontosságára, arra, hogy milyen elemi ereje van mindannak a tapasztalásnak, nevelésnek, gondoskodásnak, amit egy ember a gyermekkorában kap, milyen *elvitathatatlanul meghatározó a gyermekkor* a tekintetben, hogy kiből milyen felnőtt válik, és ezekből a felnőttekből milyen állapotú társadalom formálódik, és arra, hogy a gyermekornak e speciális jellemzői egyértelműen megkövetelik a megfelelő és differenciált védelmet makro- és mikroszinten egyaránt.

Visszatekintve Rousseau gyermekképe azonban, saját életének példájából fakadóan, *ellentmondásokkal teli*, hiszen saját öt gyermekét lelencházba adta, és ez számunkra aligha nevezhető boldog gyerekként megélt gyermekornak – ellentétben a humanista Morus Tamással, aki a gyermekközpontúságot önazonosan tudta képviselni.

6. A 19. század

6.1. Társadalmi alapeszme

Általánosan jellemző mondatokat a 19. század kapcsán még nehezebb írni, mint az ezt megelőző évszázadokról. A gyors társadalmi fejlődés, átalakulás, rohamos technológiai innováció számos eszme párhuzamosságát, országok szerinti differenciáltságot hozta. Az előző évszázadokhoz hasonlóan ugyanakkor megfigyelhető a valóságnak egyfajta kettős szintje. Egyrészt léteztek és a középosztály körében terjedni látszóttak – elsősorban a gondolkodók, filantrópok⁸¹ nyomán – az emberi, humanitárius szempontokat elsődlegesnek gondoló hangok, másrészt a munkásosztály valósága megkerülhetetlen volt. A munkásosztály valóságában pedig elsődlegesnek látszóttak a gazdasági, üzleti érdekek, amely érdekek hozzájárulására szükség volt ahhoz, hogy a szabályozás szintjén bármilyen humánus (akár gyerekvédelmi) szempontot figyelembe vegyenek.⁸²

6.2. Gyermekkép

A 19. század filantróp valóságából Kantra érdemes rátekinteni. Kant szerint az édesanya kötelessége a gyermek táplálása, ugyanakkor szembehelyezkedik a felvilágosodás érzelemgazdag, boldog gyermeket nevelő megközelítésével, és amellet foglalt állást, hogy a kényeztetést, túlzott érzelmi kötődést kerülni kell.⁸³ A nevelés mindenekelőtt a jövőnek szól.⁸⁴

81 Lux (2018): i. m.

82 A. R. Colón – P. A. Colón: *A History of Children. A Socio-Cultural Survey across Millenia*. Westport, Greenwood Press, 2001. 457.

83 Pukánszky–Németh (1996): i. m.

84 Kant látja a nevelés előtt tornyosuló akadályokat is: a szülők a jelenre, s nem a jövőre készítik föl gyermekeiket, az uralkodók pedig egyszerűen úgy tekintenek alattvalóikra, mint céljaik elérésének eszközeire.

„Talán remélhetjük, hogy a nevelés mindig jobb és jobb lesz, és hogy minden következő nemzedék egy lépéssel közelebb jut az emberiség tökéletesedéséhez, mert az *educatio* mögött rejlik az emberi tökéletesség nagy titka. [...] Nagyszerű dolog elképzelni, hogy az emberi természet folytonosan jobbítható a neveléssel. Ez egy jövődől, boldog emberi nem reménységét nyújtja nekünk.”

Fontos és lényeglátó megállapítás ez, amely bár elsősorban a nevelés kontextusára szűkíti le a jobbítás képességét, de ugyanilyen átívelő hatása van a megfelelő gyermekjogi garanciák biztosításának, illetve a gyermek legfőbb érdekét szem előtt tartó attitűd folyamatos és tudatosított alkalmazásának is. Bármennyire igaz is, mégsem teljes a Kanttól kapott kép, hiszen kulcsfontosságú kérdésben látja másképp a gyermeket, mint ami ahhoz szükséges, hogy az általa prekoncepcionált jövő megvalósulhasson, ez pedig a kényeztetésnek nevezett érzelmi biztonságadás, amely alapvető módon biztosítja a gyermek számára a megfelelő fejlődést.

A gyermekképp változása és fejlődése szempontjából igen fontos a *munkásosztály tényleges valósága* is, hiszen lényegében az innen induló, elsősorban a gyermekmunka visszaszorítását célzó „gyermekvédő mozgalmak”⁸⁵ vezetnek át a gyermek évszázadának is nevezett 20. századba. Ezek a „gyermekvédő mozgalmak” az elburjánzó gyermekmunka szabályozásának megakadályozása érdekében hoztak egyfajta differenciált, életkor szerinti megközelítést, amely immáron a szabályozás szintjén is elismerte a gyermekkor sérülékenységet, illetve a sérülékenység különböző életszakaszokhoz kapcsolódó eltérő jellegét.⁸⁶

7. A modern kor (a gyermek évszázada)

7.1. Társadalmi alapeszmék

A 20. század első felében lezajlott I. világháborút követően a nemzetközi szervezetek és az államok *elköteleződtek az emberi jogok védelme* mellett, amely folyamat a II. világháborúval megszakadt, és a világ soha nem látott mértékű emberi jogi jogsértések színtere lett. A borzalmakból felocsúdó államok a háború végével *új lendületet* kaptak, és a háború alatt *elfeledett* emberi jogok soha nem látott ütemben kerültek keretek közé.

85 Lux (2018): i. m. 24.

86 Magyarországon a gyárak jogviszonyairól szóló 1840. évi XVII. törvénycikk kimondta, hogy a 12. életévüket be nem töltött gyermekeket csak olyan gyári munkára lehetett alkalmazni, amely egészségükre nem ártalmas, testi fejlődésüket nem akadályozza. A 16 év alatti gyermekek naponta legfeljebb 9 órát dolgozhattak, egyórás pihenőidővel. Az 1884. évi XVII. törvénycikk szerint 10 év alatti gyermek egyáltalán nem, 10–12 év közötti csak az iparhatóság engedélyével alkalmazható gyárban, ha munkája mellett iskolába is tud járni.

7.2. Gyermekkép

A 20. század erős szélsőségeket hordoz. A történelmi viharok egész generációkat traumatizáltak, amely traumáknak máig átívelő, sokrétű hatása van. Hiába fogadta el a Népszövetség 1924-ben, Genfi Nyilatkozat néven a Gyermekek Chartáját, a II. világháborúban sokszorosan ismétlődött meg a menekült és menekülő gyermekek tragédiája. A náci haláltáborokban – az ismert adatok alapján – körülbelül 1,2 millió zsidó gyermeket végeztek ki vagy haltak meg a Mengele-féle orvosi kísérletek során.⁸⁷ A pontos számok ismerete nélkül, a becslések szerint, körülbelül 25 millió civil áldozatot követelt a háború, amely a gyermekpopulációra vetítve 10 millió halálos áldozatot jelentett.⁸⁸

Ugyanakkor nem véletlenül nevezzük a 20. századot a gyermek évszázadának. *Gyermekképről* ekkor már nem csupán pedagógiai, neveléslélektani, pszichológiai nézőpontokból beszélhetünk, hanem a gyermek mint *emberi jogi jogalany is körülíródik*. Ennek legelső, valóban átfogó jogi dokumentuma az ENSZ Gyermekjogi Egyezménye, amelyet 1989-ben az ENSZ Közgyűlés egyhangúan fogadott el 44/25. Határozatával. Az Egyezmény értéke meghatározó, többek között azért is, mert a gyermek nem „csak” mint emberi jogi jogalany jelenik meg, hanem speciális, *gyermeki jogok jogalanyává* is válik.

Az Egyezmény számos *olyan fogalmat és elvárást vezetett be*, amely alapvetően meg kell(ene), hogy határozza az összes olyan teret, mind elvont társadalmi, mind szabályozási, mind konkrét fizikai értelemben, ahol gyermekekkel foglalkoznak. A teljesség igénye nélkül ilyen fogalom, illetve elvárás *a gyermek legfőbb érdekének mindenkori érvényesülése*. Az Egyezmény gyermekkorfogalma is közelebbi rátekinetésre hív, meghatározza ugyanis a gyermekkor felső határát, az alsóra azonban nem vállalkozik. Preambulumában kimondja, hogy „tekintettel a gyermek fizikai és szellemi érettségének hiányára, különös védelemre és gondozásra van szüksége, nevezetesen megfelelő jogi védelemre, születése előtt és születése után egyaránt”. Önmagában ez a preambulumi mondat hosszabb *jogfilozófiai átgondolásért és elemzésért kiált*, ám ezen a ponton ez meghaladná ennek a tanulmánynak a kereteit. Számos szerző⁸⁹ foglalkozik az emberi élet kezdetének jogfilozófiai jelentőségével, amely művek rámutatnak arra, hogy milyen sikamlós terepre érkezik a jogszabályalkotó, amikor erre a területre téved. Az Egyezmény tárgyalói az emberi és így gyermeki élet kezdetéhez kapcsolódó állásfoglalások megtételét az Egyezményt ratifikáló államokra bízta, és e tekintetben jól tették, hogy ezt az igen fontos nemzetközi jogi dokumentumot és a benne foglalt gyermeki jogokat megóvták egy olyan elhúzódozó vitától,⁹⁰ amely esetlegesen meggátolta volna a gyermeki jogok valódi érvényesülésének teret nyitó folyamatot, azaz az Egyezmény ratifikációját.⁹¹

87 Lux (2018): i. m.

88 Lux (2018): i. m.

89 Lásd például Frivaldszky (2014): i. m.

90 Lásd Isztambuli Egyezmény.

91 Megjegyzendő, hogy az ENSZ Gyermekjogi Egyezményt egyedül az USA nem ratifikálta.

A 20. századi gyermekkép nemzetközi jogi kereteinek formálódása mögött zajlott egy pszichológiai változás, *nevelési forradalom*, amely mind hozzájárult a gyermeki lét, a gyermekkor mélyebb megértéséhez, és elválaszthatatlan módon alkot egységet az ENSZ Gyermekjogi Egyezményében lefektetett gyermekjogokkal. Ez pedig nem más, mint az a folyamat, amely egyre *erősebb érzelmi közelségbe* hozta egymással a szülőt és a gyermeket. E tekintetben – a teljesség igény nélkül kiemelendő a *behaviorizmus* irányzata és dr. Spock forradalminak számító gondolatai.

A *behaviorizmus* Pléh szerint nem csupán módszer, hanem *bizonyos fokig emberkép* is. Lényege, hogy a környezeti ingerek optimális szabályozása elvezet a gyermekek egészséges személyiségformálásához. A helyes viselkedést megerősítő jutalmak és a helytelen viselkedéseket követő következetes és megfelelő mértékű (minimálisan elégséges) büntetések elvezetnek ahhoz, hogy a személy viselkedése megfelelő legyen.⁹² Skinner, az irányzat atyja szerint *a jutalmat kell elsősorban alkalmazni*. A gyermekek helyes viselkedését meg kell erősíteni, és ezzel csökkenthető az erőszak, a helytelen viselkedések büntetése a káros mellékhatások miatt.

Dr. Spock,⁹³ gyermekorvos *Csecsemő- és gyermekgondozás* című könyvében megerősíti a szülőket azzal, hogy leírja, a saját gyermekeikhez ők értenek a legjobban. Azt tanácsolta, hogy a síró gyermekeket vegyék fel, nyugtassák meg, mert az *ölelés* és a *szeretet* és az ebből fakadó *biztonság* kiegyensúlyozottabbá, boldogabbá teszi őket. Hangsúlyozta, hogy minden gyermek külön egyéniség, így nem vonatkozhatnak általános és merev szabályok fejlődésükre. *Nem helyeselte a fegyelmezésen és verésen alapuló, dogmatikus nevelést*. Azt hangoztatta, hogy szülőnek lenni öröm, a nevelést élvezni, a gyermeket tisztelni és szeretni kell. Spock, könyvének újabb és újabb kiadásában szükség szerint módosította tanításait. Fontosnak tartotta az apa szeretetét a nevelésben, szorgalmazta a családon belüli munkamegosztást és így a dolgozó anyák terheinek csökkentését, és rámutatott a szeretet felelősségére is, arra bátorítva a szülőket, hogy *merjék a gyermekek számára ártalmas dolgokat megtiltani*.

8. A 21. század és a jövő gyermekei

8.1. Társadalmi alapeszmék harcai

A *szélsőségek* évszázadát éljük.

Egyrészt szeretünk abban a köntösben tetszelegni, hogy a társadalmunk soha nem volt ilyen fejlett és civilizált, másrészt a valóság az, hogy egy fenntarthatatlan, az erőszak rejtett és nyílt formáitól nem visszariadó, mindent relativizáló világ vesz minket körül, ahol világnézetek ütköznek, a leghétköznapibb események során is.

Bár a szemünk egyre inkább kinyílik arra, hogy lássuk a néha láthatatlan erőszakot, az erőszak gyakran mégsem éri el a cselekvésre ösztönző ingerküszöböt, vagy

92 N. Kollár Katalin – Szabó Éva: *Pszichológia pedagógusoknak*. Budapest, Osiris, 2004.

93 *A gyermeknevelés „eretneke” és médiasztárja – száz éve született Benjamin Spock*. Gondola, 2003. május 1.

az ingerküszöb az egyes világnézetek függvényében alakul, és egészen más mintázatot mutat attól függően, hogy mely világnézet szemüvegét viseljük. A rohamos digitalizáció pedig újabb és újabb tereit nyitja meg ennek a nehezen megfogható erőszaknak, amelyhez a társadalom kéretlenül, kortalanul és korlátlanul hozzáfér. A kérdés, hogy van-e az erőszaknak általános mércéje, nem ennek a tanulmánynak a témája, egy dolog azonban biztos: az erőszakot nem lehet egyetlen tényezővel leírni, mindenhova begyűrűzhet, és néha valóban láthatatlan és a láthatatlanságból fakadóan talán felismerhetetlen is. Az erőszak jelenlétének és a fenntarthatatlanság tudatosítása pedig igen sürgető, tenni ugyanis csak az ellen lehet, amit felismerünk. Meglátásom szerint a 21. század embere olyan terepen él, ahol bár hosszú idő óta nincs fegyveres konfliktus, az ideológiák harca és az észrevétlenül begyűrűző erőszak mindennapos konfrontációkat szülnek, mind a közösségi, mind az egyéni valóságban. Kétségtelen és tagadhatatlan azonban, hogy az ember ebben a térben is küzd, néha egyéni, néha közösségi szinten egy, a békét kevésbé relativizáló és abszolút igazságokban hívó, erkölcsösebb és erőszakmentes valóságért.

8.2. Gyermekképek harcai

De mit tesz a gyerekekkel a *szélsőségek és a láthatatlan erőszak évszázada*?

Erősen hiszem, hogy a Gyermekjogi Egyezmény abban a hitben és meggyőződésben és azért született, *mert a gyermeket az emberi létből és a hozzá kapcsolódó elvitathatatlan emberi méltóságból fakadóan teljes értékű erkölcsi lénynek tekinti.*⁹⁴ Azonban, ha a mélyére nézünk ennek a kérdésnek, sajnos rögtön látjuk a *bizonytalanságokat*, amely első ponton a gyermekkor alsó határának meghatározásából fakad. És bár a Preambulum kimondja, hogy a gyermek a születése előtt is védendő, éppen a születése előtti legkiszolgáltatottabb időszakában *legbizonytalanabb a védelme*, azáltal, hogy ki van szolgáltatva az egyes nemzeti jogalkotók jogfilozófiai megközelítésének. Ez pedig a 21. században a legkülönbélebb világnézeti megközelítések tükrében akár az élethez való jogának relativizálódásához is vezethet. Ez a fajta relativizálódási veszély, bizonytalansági faktor sajnos a Gyermekjogi Egyezmény gyermeki jogainak *tartalma* szempontjából is fennállhat. Elég, ha csak arra tekintünk, hogy az Egyezményt a Vatikán is ratifikálta, amelynek világnézeti hovatartozása egyértelmű határokat jelöl ki arra, hogy a Vatikán miként értelmezheti az Egyezményben foglalt gyermeki jogokat.

Szép példája ennek a relativizálódási lehetőségnek a *gyermekek családhoz való joga*. A kisgyermek, gyermek olyan teljes jogú személyek, akik meghatározott élethelyzetben vannak a családi és egyéb társadalmi relációkon belül, vagyis nem kicsi felnőttek,⁹⁵ kicsi jogokkal. Emberi személyek, akiknek sérthetetlen méltósága van, pusztán emberi létezésük okán,⁹⁶ emberi személyiségük kiegészül azzal a többletjel-

94 Frivaldszky (2013): i. m. 98.

95 Frivaldszky (2013): i. m. 105.

96 Frivaldszky (2013): i. m. 101.

leggel, hogy gyermekek, *speciális gyermeki jogokkal*, akik felé különös érzékenységgel és mindig legfőbb érdekük szem előtt tartásával kell fordulni. Ezeknek a gyermekeknek a *legfőbb joga és legfőbb érdeke* a családon belüli nevelkedéshez való jog.⁹⁷ Sem absztrahált, sem pedig konkrét értelemben véve nem tesz jót a gyermeknek az a társadalmi feszültség, amely a család fogalma körül zajlik. Ugyanakkor az egészséges lelki fejlődés alapvetése a gyermek életében az egymás felé szeretettel forduló anya és apa képe, és a felé, *anyai és apai szeretettel forduló szülőkhöz való kötődés*. Ehhez a fajta szülőképhez, a családhoz való jogából fakadóan, a gyermeknek joga van. Nehéz egyéni sorsok, egyedi helyzetek vannak, amelyek felé kötelességünk mikro- és makroszinten is érzékenyen fordulni, az érintett személyek emberi méltóságát és emberi jogait pedig kompromisszum nélkül tiszteletben tartani. Ugyanakkor elfelejtethetlen az az alapvetés, hogy egyelőre alapjogként még nem született meg a gyermekhez való jog,⁹⁸ de a gyermek „családi és egyéni jogai igenis léteznek”.⁹⁹ Ebben a tekintetben tehát a *jogalkotónak mindig is a gyermek legfőbb érdeke mellett kell kiállnia*, és azt kell támogatnia, tehát mindamelllett, hogy empatikusan fordul a partikuláris sorsú felnőttek felé, a gyermek–anya–apa által alkotott család mellett kell állást foglalnia.

Az emberiség évszázadokig *a felnőtt ember tulajdonának*, a nevelés és gyakorta az *erőszak tárgyának* tekintette a gyermeket. Ma már – köszönhetően a neveléslelektan, a pedagógia és pszichológia megállíthatatlan fejlődésének – tudjuk – legalábbis elméleti szinten –, hogy mik egy gyermek szükségletei. A *perinatális pszichológia*¹⁰⁰ arról beszél, hogy igenis van magzati emlékezet, és mindaz, ami magzati korunkban, illetve újszülött korunkban történik velünk, mélyen beleivódik személyiségünkbe, és tudat alatt meghatároz minket. Az oly gyakran emlegetett *kötődő nevelési irányzat* szerint valóban egészséges lelkű gyermeket erőszakmentesen úgy tudunk leginkább nevelni, ha figyelünk a szükségleteire, válaszreakciók vagyunk, és válaszolunk is nemcsak a fizikai, de az érzelmi, lelki szükségleteire, finoman szabunk határt, elsősorban (nem túlzó) következményekkel, és a büntetés minden formáját mellőzzük.¹⁰¹ Természetesen ez a gyakorlatban nem annyira egyszerű, különösen generációkon átívelő, mikro- és makroszinten megélt traumákat hordozva. Ma már azt is tudjuk

97 Frivaldszky (2013): i. m. 105.

98 Frivaldszky (2013): i. m. 106.

99 Frivaldszky (2013): i. m. 107.

100 A perinatális szó jelentése „születés közeli”. Jelzőként azt értjük rajta, hogy foglalkozik a fogantatás, a várandósság, a magzati lét, a születés és szülés, a gyermekágy, a csecsemőkor és a fiatal családok pszichológiájával. Egy összetett, interdiszciplináris tudomány, a perinatális tudomány része a perinatális pszichológia. Az elmúlt két évtized kutatásai egy rendkívüli tudományos eredményt fogalmaztak meg: a magzat kompetens saját életében, észlel, emlékezik és viselkedését meghatározza mindaz, amit tapasztal fogantatásától kezdve. Ez azt jelenti, hogy az egész emberi életet megalapozza és meghatározza mindaz, amit ebben az időszakban tapasztaltunk. Nem mindegy, hogyan bánik egy várandós anya, ifjú apa vagy a szülést kísérő szakember a babával, mert ez kihát a sorsára.

101 Ez nem jelenti azt, hogy válogatás nélkül mindent szabad a gyermeknek. Egy szülőnek igenis bátran kell nemet mondani, éppen a gyermek legfőbb érdeke miatt azokra a helyzetekre, amelyek a gyermek számára ártalmasak. Benjamin Spock: *Dr. Spock on Parenting: Sensible Advice from America's Most Trusted Child-Care Expert*. New York, Simon & Schuster, 1988.

azonban, hogy a feszült, maximalizmusvezérelt szülő nem lesz képes a kötődő nevelésben rejlő lehetőségeket jól használni a gyermeknevelésben. Ezért *is* született meg az „elég jó szülő”¹⁰² fogalma. Az elég jó szülő pedig folyamatos jóindulatú törekvést jelent mind a pozitív nevelési technikák, mind a gyermekek jogait tudatosító attitűd felé. A pozitív nevelési technikák tudatos alkalmazása pedig csak megerősíti a *szerető család elvitathatatlanul erős és a gyermek legfőbb érdekét szolgáló védelmi funkcióját*.

Mikroszinten feladatunk tehát úgy védeni a gyermekeinket, hogy válaszkész, *elég jó szülők vagyunk*. Ennek keretében óvjuk a családjaink épségét, és próbáljuk elkerülni azt, hogy belecsúszunk a régebbi korok hibájába, és pusztán azért, mert felnőttek vagyunk és jobban értjük és érezzük a saját igényeinket és vélt vagy valós jogainkat, a gyerekeket észrevétlenül is erőszak tárgynak tekintjük azzal, hogy relativizáljuk a jogaikat, és a gyermek legfőbb érdekének elvével szembe menve a saját jogainkat tekintjük zsinórmértéknek. Nem lenne ez a jogalkotó feladata is a gyermekekkel kapcsolatban? Rátékinteni, válaszolni és „elég jó” államnak lenni? Nem ezt érezzük hiányosságnak a történelmi korokat végigtekintve, hogy az állam, az intézmények kérésekkel teljesebb és szigorú uralkodószékből tekintettek a gyermekekre, és nem próbáltak behelyezkedni a gyermeki szükségleteket valóban figyelembe vevő székbe?

Két éve volt 30 éves az ENSZ Gyermekjogi Egyezmény. Hiába telt el 30 év, a gyermekjogok valódi és teljes érvényesülése, azaz a gyermekkor differenciált sajátosságainak tényleges megértése és így a gyerekek hatékony védelme még hosszú folyamat előtt áll, amely úton azonban nem szabad megállni. Ugyanis az, hogy mivé lesznek a 21. század gyermekei, még nem dőlt el végérvényesen, a jövőt mi adjuk a kezükbe: figyeljünk rájuk, hallgassuk meg őket, ne hagyjuk, hogy a láthatatlan és látható erőszak elérje őket, és ami a legfontosabb és mindennek az esszenciája: *ne relativizáljuk az őket abszolút értelemben megillető jogokat, tehát a történelem során először kezeljük őket valódi értéként*.

Irodalomjegyzék

- Albert Gábor: *A nevelés történeti és elméleti alapjai*. Kaposvár, Kaposvári Egyetem, 2011. Online: www.dr.albertgabor.hu/images/albert_gabor_nevtort_jegyzet.pdf
- Ariès, Philippe: L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime. *Revue française de sociologie*, (1960), 1–4. 486–488. Online: <https://doi.org/10.2307/3319068>
- Berzsenyi Emese: A társadalmi gondoskodás és tanítás történelmi előképei. *Iskolakultúra*, 25. (2015), 9. 100–112. Online: <https://doi.org/10.17543/ISKKULT.2015.9.100>
- Bettelheim, Bruno: *Az elég jó szülő*. Budapest, Park, 2018.
- Colón, A. R. – P. A. Colón: *A History of Children. A Socio-Cultural Survey across Millennia*. Westport, Greenwood Press, 2001.

102 Bruno Bettelheim: *Az elég jó szülő*. Budapest, Park, 2018. Az *elég jó szülő* mindig tudatában lesz, hogy gyermeket foganni, kihordani és világra hozni életének legcsodálatosabb eseménye. A születés pedig a gyermek életében a legcsodálatosabb esemény. Minél jobban élvezik mindazt a maguk módján, ami ebből következik – a szülő a gyermeknevelést, a gyermek azt, hogy a szülő neveli –, annál boldogabb lesz az életük.

Kiből lettek és kivé válnak a 21. század gyermekei?

- Faix Nikolett: A gyermeki jogok kialakulása a nemzetközi jogban és az igazságszolgáltatásra gyakorolt hatásuk. *Eljárásjogi Szemle*, (2016), 4. 8–15. Online: <https://eljarasjog.hu/2016-efolyam/a-germeki-jogok-kialakulasa-a-nemzetkozi-jogban-es-az-igazsagszolgáltatásra-gyakorolt-hatasuk/>
- Fináczy Ernő: *A középkori nevelés története*. Budapest, Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, 1926.
- Frivaldszky János: Az emberi személy és annak méltósága jogfilozófiai perspektívában – különös tekintettel a jogalanyisághoz és az élethez való jog aktuális kérdéseire. *Acta Humana*, 2. (2014), 1. 7–74. Online: [https://jak.ppke.hu/uploads/articles/498685/file/Acta%20Humana%202014_1%20001%20Frivaldszky%20\(1\)%20\(3\)%20\(1\)%20\(1\)%20Copy.pdf](https://jak.ppke.hu/uploads/articles/498685/file/Acta%20Humana%202014_1%20001%20Frivaldszky%20(1)%20(3)%20(1)%20(1)%20Copy.pdf)
- Frivaldszky János (szerk.): *A jogfilozófia alapvető kérdései és elemei*. Budapest, Szent István Társulat, 2013.
- Gradvohl Edina: Az abortusz megítélése az antik világban. *Művelődés-, Tudomány- és Orvostörténeti Folyóirat*, 6. (2015), 11. 1–11. Online: <https://doi.org/10.17107/KH.2015.11.1-11>
- A gyermeknevelés „eretneke” és médiasztárja – száz éve született Benjamin Spock. *Gondola*, 2003. május 1. Online: https://gondola.hu/cikkek/23106-A_gyermeknevelés__eretneke_es_mediasztarja_-_száz_eve_született_Benjamin_Spock.html
- Hammurabi törvényei*. (ford. dr. Kmoskó Mihály), Kolozsvár, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Jog- és Társadalomtudományi Szakosztálya, 1911. Online: http://epa.oszk.hu/eme/books/b1_234480.pdf
- Hollósi Hajnalka: Gyermekkép, gyermekvilág, gyermekfelfogás változásai pedagógiai megközelítésben. *Iskolakultúra*, 2. (2008). 92–103. Online: http://misc.bibl.u-szeged.hu/45530/1/ioi_2008_001_092-103.pdf
- Lang Tünde: Gyermekkitevés és abortusz a Római Birodalomban. *Újkor*, 2020. augusztus 2. Online: <https://ujkor.hu/content/gyermekkiteves-es-abortusz-romai-birodalomban>
- Lux Ágnes: *A gyermekjogi mozgalom fejlődése és az európai független gyermekjogi intézmények összehasonlító perspektívában*. Doktori (PhD-) értekezés. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2018. Online: <https://doi.org/10.15476/ELTE.2018.060>
- Péter Orsolya Márta: „Alimenta”. A családpolitika és a gyermekes családoknak nyújtott állami támogatások előképei a klasszikus Rómában. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica* 23/1. (2005), 91–124. Online: <http://real.mtak.hu/80274/1/Alimenta.pdf>
- Portik Erzsébet Edit: Gyermeknevelés az ókori társadalmakban. *Magiszter*, 12. (2012), 2. 71–80.
- Pukánszky Béla – Németh András: *Neveléstörténet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.
- Pukánszky Béla: *A gyermekkor története*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 2001.
- Rousseau, Jean-Jacques: *Emil vagy a nevelésről*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1978.
- Spock, Benjamin: *Dr. Spock on Parenting: Sensible Advice from America's Most Trusted Child-Care Expert*. New York, Simon & Schuster, 1988.
- Vajda Zsuzsanna – Pukánszky Béla: *A gyermekkor története*. Szöveggyűjtemény. Budapest, Eötvös József Kiadó, 1988.

Az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítás új szabályairól

BODA ZOLTÁN¹ – NAGY ANTAL²

Véleményem szerint a jogalkotó nem gondolt bele abba, hogy ha valóban előáll az a helyzet, hogy teljesen megszűnnek a büntetés-végrehajtási (bv.) intézetek túlszűfolttsági körülményei, akkor a következőkkel kell szembesülni: a kérelmezők az egyéb elhelyezési körülményeik miatti sérelmek okozta személyiségi jogaik megsértése miatt igényeik pénzbeli kompenzálására irányuló érvényesítésétől teljesen el lesznek zárva, a bírósághoz fordulás joga kizáródik. „Faramuci” helyzetbe kerülnek tehát a fogvatartottak, mert sem a Bv. tv. szerinti kártalanítási eljárásban, sem pedig a Pp.-n, illetve Ptk.-n alapuló személyiségi jogok megsértése iránt indított perben érdemi jogorvoslatra nem biztos, hogy számíthatnak. Ez pedig korántsem biztos, hogy „kiállna egy EJEB előtti próbát”, hiszen jogállami keretek között elképzelhetetlen a számonkérhetőség lehetőségének kvázi el nem ismerése.

Kulcsszavak: kártalanítás, túlszűfolttság, személyiségi jogok, polgári per, új szabályok

On New Rules of Compensation for Accommodation Conditions Violating Fundamental Rights

In my opinion, the legislator did not take into account that if the situation of overcrowding in penitentiary institutions does indeed disappear completely, the following issues will have to be faced: applicants will not be allowed to lodge a monetary compensation claim or other action for damages caused by other conditions of their accommodation, and the right to apply to the court will be excluded. Therefore, detainees will be in an awkward situation since no effective legal remedy is granted neither in compensation proceedings under the Hungarian Prison Act nor in a lawsuit concerning the violation of certain rights relating to personality under the Hungarian Code of Civil Procedure or the Civil Code. It is rather doubtful, whether this could ‘pass the test’ before the ECHR, since the quasi non-recognition of the possibility of accountability is inconceivable under the rule of law.

Keywords: compensation, overcrowding, rights relating to personality, civil lawsuit, new rules

1 Bírósági titkár, Debreceni Törvényszék, e-mail: BodaZoltan@debrecen.birosag.hu

2 Kollégiumvezető, Debreceni Törvényszék Büntető Kollégium, e-mail: nagyantal@debrecenit.birosag.hu

1. Bevezetés, „régí” szabályok

A 2016. évi CX. törvény által beiktatott módosítások révén az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítás, valamint ahhoz kapcsolódóan az emiatti panasz jogintézménye a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény (Bv. tv.) 2017. január 1. napjától hatályos módosításával vezették be a magyar jogrendszerbe. Az ezzel kapcsolatos rendelkezéseket főként a 10/A–10/B., 70/A–70/B., 144/B. §-aiban, valamint a 436. § (10)–(12) bekezdéseiben helyezték el.³

A jogalkotó ezzel az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) Varga és mások kontra Magyarország⁴ *pilot judgement* eljárásban⁵ hozott marasztaló ítéletére⁶ kívánt reagálni, megteremtve a fogvatartottak számára az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) 13. cikkének megfelelő hatékony jogorvoslati lehetőséget. Az EJEB ugyanis 2015. március 10-i ítéletében a magyar joggyakorlat megvizsgálását követően arra a megállapításra jutott, hogy a Magyarországon az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett Római Szerződésben biztosított alapvető jogok közül a 3. cikkben meghatározott kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmát sértő fogvatartási körülmények miatt a fogvatartottaknak nem áll rendelkezésére sem hatékony preventív, sem hatékony reparatív jellegű jogorvoslat, ezért fogadta be a közvetlenül hozzá forduló fogvatartottak kérelmeit. Az EJEB ítéletének 47. pontjában kifejtette, a jogorvoslat hatékonysága akkor állapítható meg, ha képes a jogsértést vagy annak folytatását megakadályozni, vagy megfelelő kártérítést tud nyújtani a már megvalósult jogsértésekért. Ehhez mérten sem a fogvatartottak által igénybe vehető panaszt, sem az őket fogva tartó büntetés-végrehajtási intézet elleni, személyiségi jogsértés miatt előterjesztett nem vagyoni kártérítés iránti pereket⁷ nem tartotta hatékonyknak.

Leszögezte, „az Állam kötelezettsége, hogy a büntetés-végrehajtási rendszerét az anyagi vagy logisztikai nehézségek ellenére is olyan módon szervezze meg, hogy az biztosítsa a fogvatartottak emberi méltóságához való jogának érvényesülését”.

3 Kúria: *Emlékeztető, amely felvételre került az Új Ptk. Jogegységi Csoportok 2018. október 5-ei üléséről* (2018). 6.

4 Varga és mások kontra Magyarország, EJEB, 2015. március 10-i ítélet (ügyszámok: 14097/12, 45135/12, 73712/12, 34001/13, 44055/13 és 64586/13).

5 A *pilot judgment* eljárásról lásd bővebben Szemesi Sándor: *Az emberi jogok európai öréneke új fegyvere: a pilot judgement eljárás a strasbourgi bíróság gyakorlatában. Jog–Állam–Politika*, 5. (2013), 4. 47–63.

6 Az ítélet ismertetésére lásd Juhász Andrea Erika: *Varga és mások kontra Magyarország – az EJEB döntése. Jogászvilág*, 2015. április 17; Juhász Andrea Erika: *A kínzás, az embertelen, a megalázó bánásmód tilalma a fogvatartottakkal szemben*. Doktori értekezés. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2016. 175.

7 Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy Magyarország példájával szemben az EJEB Lengyelországtól (Latak kontra Lengyelország ügyben) nem kívánta meg egy önálló, formalizált eljárás bevezetését a fogvatartottak kompenzálása érdekében, „megelégedett” a személyiségi jogok megsértésén alapuló polgári jogi per megindításának lehetőségével, hatékonyknak minősítette a polgári jogi kárigényt mint jogorvoslati eszközt. (Latak kontra Lengyelország, EJEB, 2010. október 12-i elfogadhatatlansági döntés, ügyszám: 52070/08, 83–85. pont.)

Emiatt előírta a Magyar Állam számára olyan „megfelelő” intézkedések bevezetését, amelyekkel az Egyezmény 3. cikkének megsértése esetére alkalmazandó preventív és kártérítési jogorvoslatok rendelkezésre állnak.⁸ Rámutatott arra is, hogy „e cél elérése érdekében az Állam módosíthat már meglévő jogorvoslati lehetőségeket, vagy újakat is bevezethet”.⁹

Az EJEB éppen azért döntött a *pilot judgement* eljárás mellett, mert annak lényege, hogy az Emberi Jogok Európai Egyezményében foglalt jogok védelme érdekében a diszfunkciókat a lehető leggyorsabban és leghatékonyabb módon oldják meg nemzeti szinten. Az eljárást az akkor mintegy 450, az EJEB előtt első vizsgálatra váró Magyarország elleni érdemi kérelem indikálta, amelyekben elsődleges sérelemként a nem megfelelő fogvatartási körülményeket jelölték meg. Mindezek alapján juttatta kifejezésre, hogy nincs meggyőződve arról, hogy a magyar bíróságok által értelmezett és alkalmazott magyar jogszabályok alapján a szerződésen kívüli károkért a panaszosok embertelen vagy megalázó bánásmódra történő hivatkozással kártérítésben részesülhetnek. Így az embertelen vagy megalázó bánásmód következtében megvalósuló személyiségi jogok megsértése miatt benyújtott – akkori terminológia szerint – kártérítés iránti polgári jogi keresetek nem felelnek meg a hatékony jogorvoslati lehetőség feltételeinek, amely alapján észszerű lehetőség van a pernyertességre és a jogorvoslatra. A jogalkotó az EJEB ítéletében írt problémák megoldása érdekében teremtette meg a Bv. tv.-be iktatott kártalanítási eljárást az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülményekből eredő sérelmek orvoslására, amelyet a büntetőbíróság hatáskörébe utalt. Célja hatékony, a felrőhatóság vizsgálatát nélkülöző reparációs célú jogintézmény megalkotása volt azzal, hogy a cél volt továbbá az is, hogy döntés rövid időn belül, objektív alapon szülessen meg, a határozatok megfelelően indokoltak legyenek, és a döntést késedelem nélkül hajtsák végre.¹⁰

A fentebb hivatkozott, Varga és mások kontra Magyarország pilot-ítélet nemcsak azzal a következménnyel járt, hogy a jogalkotó lépéseket tett a jogszabályi környezet EJEE 13. cikkének való megfeleltetése érdekében is, hanem – és ennek jelentőségét később külön is kiemelem – a telítettség enyhítése céljából nagyszabású büntönépítési program is kezdődött hazánkban.¹¹

Az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti panasz és kártalanítás tehát a büntetés-végrehajtási jog legújabb jogintézményei, amelyekkel a jogalkotó ketős cél megvalósítását mozdította előre, egyrészt megteremtette a lehetőségét az ilyen

8 Varga és mások kontra Magyarország, EJEB, 2015. március 10-i ítélet 113. pont. (Az EJEB a Varga-ítélet jogerőre emelkedését követő hat hónapos határidőt szabott Magyarországról részére, hogy az Európa Tanács Miniszteri Bizottságával együttműködve állást foglaljon, milyen időtartamon belül tesz intézkedéseket a zsúfoltság csökkentése érdekében, illetve vezeti be a megfelelő jogorvoslati lehetőségeket.)

9 Kúria (2018): i. m. 6–7.

10 Kúria (2018): i. m. 7.

11 Bagossy Mária: Kártalanítás az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt. In *Mailáth György Tudományos Pályázat 2018. Díjazott dolgozatok*. Budapest, Országos Bírósági Hivatal, 2018. 260.

jellegű sérelmekből adódó károk viszonylag egyszerű eljárás keretében való enyhítésének és ellentételezésének, másrészt a magyarországi jövedelmi viszonyokhoz igazodó kártalanítási összeget határozott meg.¹² Noha a közvélemény kevéssé támogatja a hazai börtönkörülmények ily módon történő kompenzációját,¹³ a panasz- és kártalanítási eljárás már egy szempontból mindenképpen sikeresnek mondható: az EJEB a Domján kontra Magyarország ügyben 2017. november 14. napján kelt határozatával¹⁴ azt egyezménykonformnak minősítette.

A szabályozás lényege szerint (Bv. tv. 2020. december 31. napjáig hatályban volt 10/A. §) kártalanítás jár az elítéltnak a fogvatartása során a jogszabályban előírt élet-tér biztosításának hiánya és az ehhez esetlegesen kapcsolódó más, a kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmába ütköző elhelyezési körülmény, különösen az illemhely elkülönítésének a hiánya, a nem megfelelő szellőztetés, világítás, fűtés vagy rovarirtás (a továbbiakban együtt: alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények) által előidézett sérelem miatt. A kártalanítás minden egyes, az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények között eltöltött nap után jár, és annak megfizetésére az állam köteles.

Az előző felsorolás a Kúria joggyakorlat-elemző csoportjának megállapítása szerint ugyanakkor nem taxatív, a jogalkotó a legjellemzőbb esetköröket nevesítette – a kártalanítás nem felróhatósági alapú jogkövetkezményének lehetőségét a jogalkotó tehát leginkább kizárólag ezekhez a „tényállásokhoz” kapcsolta –, amelyeket az EJEB előtti és a magyarországi kártérítési perek tapasztalataira alapított, hozzákapcsolva a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbírság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet szabályozott esetköreihez. A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy a kártalanítási eljárásban bírálják el a megfelelő légtér, mozgástér hiánya, az önálló szellőzésű WC hiánya, a tisztálkodáshoz szükséges folyóvíz, fürdő hiánya, az illemhely elkülönítésének hiánya, a nem megfelelő szellőztetés, világítás, fűtés és rovarirtás hiánya miatti igényeket.¹⁵ A kártalanítási eljárással rendezni célzott sérelem tehát kizárólag az elhelyezési körülményekhez kapcsolódhat, más, például az ételmezés minőségével, a fogvatartottakkal való bánásmóddal, az egészségügyi ellátással kapcsolatos sérelmek nem alapozhatnak meg kártalanítási igényt.¹⁶

Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy éppen a fenti értelmezéssel ellentétes az a kialakult büntetés-végrehajtási gyakorlat, amely a fenti felsorolást taxatívnak értelmezi, és az azokon kívül megjelölt körülményekre történő hivatkozás vizsgálatát teljes mértékig elveti.

12 Kúria (2018): i. m. 8.

13 Bagossy (2018): i. m. 284–285.

14 Domján kontra Magyarország, EJEB, 2017. november 14-i határozat (ügyszám: 5433/17); Bagossy (2018): i. m. 252.

15 Mindezek biztosításának módját külön jogszabályok rendezik, a 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet mellett például a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokának szakutasításai is.

16 Kúria (2018): i. m. 8–9.

A 2020. december 31. napjáig hatályban volt Bv. tv. 10/A. § (2) bekezdése szerint a fentebb meghatározott jogcímen (kártalanítás) további kártérítésnek vagy sérelem-díjnak helye nincs, de az elítélt jogosult az ezt meghaladó igényét polgári bíróság előtt érvényesíteni.

A módosítás egyik markáns pontja volt a Bv. tv. 10/A. § (6) bekezdése, amely szerint a kártalanítás iránti igény benyújtásának feltétele az is, hogy az elítélt vagy – a kényszergyógykezelt, illetve az ideiglenesen kényszergyógykezelt kivételével – az egyéb jogcímen fogva tartott az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt a 144/B. §-ban meghatározott panaszt előterjessze a végrehajtásért felelős szerv vezetőjéhez. Ez a feltétel akkor alkalmazandó, ha az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények között töltött napok száma a 30-at meghaladja. Ha az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmény hosszabb időn át fennáll, három hónapon belül újabb panaszt előterjeszteni nem kell. Nem róható az elítélt vagy az egyéb jogcímen fogva tartott terhére, ha rajta kívül álló okból nem tudta a panaszjogát érvényesíteni.

Ezen feltétel teljesülésének hiányához pedig a kérelem érdemi vizsgálat nélküli elutasításának következményét fűzte a Bv. tv. 70/A. § (5) bekezdés c) pontja, amely kimondta, hogy a büntetés-végrehajtási bíró a kérelmet érdemi vizsgálat nélkül az iratok alapján elutasítja, ha az elítélt a 144/B. §-ban meghatározott panaszt nem terjesztette elő. Ez illeszkedett a Bv. tv. 21. §-ában előírtakhoz, miszerint a büntetés-végrehajtási jogviszony keretében az elsődleges jogorvoslati forma a panasz, amelyet a végrehajtásért felelős szerv intézkedése vagy döntése ellen, illetve elmulasztása miatt a végrehajtásért felelős szerv vezetőjéhez lehet benyújtani.¹⁷

2. Az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítás új szabályai¹⁸

2020. december 18. napján kihirdették a börtönszűfolttság miatti kártalanítási eljárással összefüggő visszaélések megszüntetése érdekében szükséges egyes törvények módosításáról szóló 2020. évi CL. törvényt (Mód. tv.).

¹⁷ Ez illeszkedett a Bv. tv. 21. §-ában előírtakhoz, miszerint a büntetés-végrehajtási jogviszony keretében az elsődleges jogorvoslati forma a panasz, amelyet a végrehajtásért felelős szerv intézkedése vagy döntése ellen, illetve annak elmulasztása miatt a végrehajtásért felelős szerv vezetőjéhez lehet benyújtani. Boda Zoltán: *Az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt indított kártalanítás aktuális jogértelmezési kérdései. Acta Humana*, 8. (2020), 1. 20. hivatkozva: Fővárosi Törvényszék 2018. december 15. napján kelt összefoglaló anyagának 6. oldala.

¹⁸ A Bv. tv. szerinti kártalanítás új szabályairól lásd még például Nagy Zsuzsanna – Boda Zoltán: *Az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítás új szabályai, visszatekintés a panasz jogintézményére. Büntetőjogi Szemle*, (2020), 2. 99–112; Boda Zoltán: *Az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítási eljárás és a személyiségi jogsértés miatt indult polgári per konkurálása. Acta Universitatis Szegediensis FORVM: Publicationes Doctorandorum Juridicorum*, 11. (2021). 5–22.

A jogalkotó végső előterjesztői indokolásának általános részében találhatjuk meg a változtatások szükségességének okát:

„[...] [A] jogalkotó eredeti szándéka egy hatékony és jól működő intézmény létrehozására irányult, a rendszer működésének tapasztalatai azonban azt mutatták, hogy a kártalanítási rendszer ebben a formában nem megfelelő. A szabályozási ambivalencia akkor vált jogalkotói lépést is igénylő mértékűvé, amikor egyértelművé vált, hogy akkor, amikor az elítéltek az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt gyakran jelentős összegű kártalanításban részesülnek, a szabadságvesztés büntetés kiszabására vezető *bűncselekmény áldozatai és hozzátartozói sérelmei ebből alacsony mértékben nyernek reparálást*. Emellett nyilvánvalóvá váltak a börtönviszonyokkal kapcsolatos kártalanítás miatt indított perek körüli visszaélések, amelyek súlyosan sértették a társadalom igazságérzetét. Széles körben ismertté vált, hogy egyes esetekben a közvéleményt mélyen megrázó bűncselekmények miatt elítélt személyek is milliós nagyságrendű kártérítésekhez juthattak, miközben a bűncselekmények áldozatai és hozzátartozói esetében nem volt kellően hatékony az igényérvényesítés lehetősége. [...]

Szükségessé vált ezért egy olyan új szabályozás kidolgozása, amely amellett, hogy *megfelelő lehetőséget ad az áldozati igények érvényesítésére, biztosítja azt is, hogy a kártalanításként kapott összeg, ha az elítéltnak egyéb kielégítésre köteles kötelezettségei vannak, a megtérülés alapjául szolgálhasson az önkéntes teljesítés elmaradása esetén*. Ennek megfelelően a törvényjavaslat célja egyrészt a kártalanításból közvetlenül levonható követelések bővítése a terhelttel szemben fennálló és végrehajtás alatt álló valamennyi magánjogi jogviszonyból eredő tartozás esetében, különös tekintettel a terhelt korábban elkövetett bűncselekményével okozott sértetti igényekre. Másrészt cél az is, hogy a kártalanításból közvetlenül nem levonható, de a végrehajtás számára hozzáférhetővé tehető követelések bevonhatóvá váljanak a kártalanítási eljárásba, így különösen a büntetőeljárással összefüggésben megfizetendő tartozások behajtásának (bűnügyi költség, vagyonelkobzás stb.), továbbá bármilyen, az állammal szemben fennálló köztartozás (pl. adótartozás) behajtásának lehetővé tétele. Végül a törvényjavaslat hatékonyabbá kívánja tenni a kártalanítási eljárást is, sok egyéb módosítás mellett ezért bevezeti a kártalanítási eljárás egyszerűsítése és gyorsítása érdekében a kérelmek egyszerűsített elbírálását a mérlegelést nem igénylő esetekben.”

A Mód. tv. egyik leglényegibb új szabálya, hogy egyszerűsíti a kártalanítási folyamatot azzal, hogy *megszünteti* a kérelem benyújtásának előfeltételeként az elhelyezési körülmények miatt benyújtott *panasz kötelező előterjesztésének az előírását*. Ennek oka, hogy a jogalkotónak is feltűntek a jogintézménnyel kapcsolatos értelmezési (jogalkalmazási) bonyodalmak. A börtönzsúfoltság miatti kártalanítási eljárással összefüggő

visszaélések megszüntetése érdekében szükséges egyes törvények módosításáról szóló T/13954. számú törvényjavaslat szerint:

„[A] kártalanítás hatályos szabályainak felülvizsgálata annak megállapítására jutott, hogy ez a jogintézmény valójában csak feleslegesen terheli a büntetés-végrehajtási szervezetet, hiszen nem eredményezi a kártalanítási felelősség alóli mentesülést, ugyanakkor számos esetben jogértelmezési problémát generál.¹⁹

Kétségtelen, hogy a Bv. tv. 75/I. §-a kapcsán a javaslat indokolása²⁰ azt is rögzíti, hogy a korábban hatályos rendszerben a bv. intézet kártalanítási eljárásban betöltött szerepét a panasz intézménye jelentősen meghatározza. Bevezetését az a törekvés indokolta, hogy olyan mechanizmust is meg kívánt teremteni a jogalkotó, amely preventív jogorvoslatot is jelent a kompenzáció nyújtására alkalmas vagyoni kártalanítás mellett, vagyis a bv. intézetnek olyan kötelezettséget is kellett előírni, amely alapján biztosítania kell, hogy a sérelmes elhelyezési körülményt a bv. szervezeten belül meg tudja szüntetni.

Mindezen okokból magát az intézményt a jelenleg hatályos szabályozás nem tartja meg, ugyanakkor az intézményt életre hívó követelmények, amelyek azt hivatottak biztosítani, hogy a bv. intézet az elhelyezési körülményekkel kapcsolatos sérelmeket mihamarabb orvosolja, intézkedési kötelezettség formájában fennmaradnak.²¹

A módosítás eredményeként 2021. január 1. napi hatálybalépéssel *egy helyre, önálló, külön fejezetbe (III/A. Fejezet)* kerültek a kártalanítás intézményére és eljárási rendjére vonatkozó szabályok, amelynek célja és tartalma a korábbi szabályozáshoz képest azonban nem változott. A kártalanítás az elítéltnak vagy az egyéb jogcímen fogva tartottnak a fogvatartása során a jogszabályban előírt élettér biztosításának hiánya és az ehhez esetlegesen kapcsolódó más, a kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmába ütköző elhelyezési körülmény által előidézett sérelem miatt járhat továbbra is.

A kérelem benyújtására vonatkozó *időbeli, formai és tartalmi követelményeket* (75/D. §) annyiban módosították, hogy a módosító törvény meghatározott időtartamonként teszi csak lehetővé a kártalanítási igény érvényesítését.²²

Újabb lényegi változásnak tekinthető, hogy a módosító törvény bevezeti az *egyszerűsített kártalanítási eljárást*, amelynek intézményes kereteit és lefolytatását – taxatív meghatározva²³ azokat a feltételeket, amelyek fennállása esetén a kártalanítási kérelem egyszerűsített elbírálásának van helye – a bv. szervezet feladatává teszi azáltal a céllal, hogy az új eljárási forma révén az érintett gyorsabban juthasson hozzá

19 A börtönzsúfoltság miatti kártalanítási eljárással összefüggő visszaélések megszüntetése érdekében szükséges egyes törvények módosításáról szóló T/13954. számú törvényjavaslat, 2020. 44.

20 T/13954. számú törvényjavaslat, 2020. 47.

21 Bv. tv. 75/I. §.

22 Bv. tv. 75/D. § (2) és (3) bekezdés.

23 Bv. tv. 75/G. §.

a kártalanításhoz, ugyanakkor – elkerülendő, hogy a bv. intézetre mérlegelést igénylő többletfeladat háruljon – jelenleg a Bv. tv.-ben meghatározott kártalanítási összeg minimuma (1200 Ft/nap) járna ilyen esetben, ellentétben az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények teljes vizsgálatát elvégző bírói elbírálással. Az újonnan hatályba lépő szabályok kártalanítási kérelemről való „döntési fórumot” megosztották a bv. intézet és a bv. bíró között, amely megkülönböztetésnek az az alapja, hogy a kártalanítási kérelemről a bv. intézet által összeállított anyag alapján hozható-e érdemi döntés, vagy sem. Amennyiben a sértetti igények felderítését is el kell végezni, akkor mindenképpen bv. bírói eljárást kell lefolytatni (bv. intézet nem végzi el a sértett megkeresését az esetlegesen fennálló polgári jogi igény érvényesítésével kapcsolatban).

A bv. szervezet általi egyszerűsített elbírálásnak nem akadály, ha az élettéren kívül a kérelmező más körülményt is kifogásol. Azonban a bv. szervezet által lefolytatott kártalanítási eljárás esetében az is lényeges szempont, hogy az érintett minél gyorsabb és egyszerűbb eljárásban jusson hozzá a kártalanítás összegéhez, ezért a kérelem elbírálásakor az élettéren kívül más körülményt nem kell vizsgálni.²⁴

Az egyszerűsített eljárásban, a bv. szervezet által hozott határozattal szemben nincs helye jogorvoslatnak, azonban az elítélt vagy a védő a határozat kézbesítését követő nyolc napon belül előterjesztett ilyen irányú kérelmére a bv. intézet az elbíráláshoz szükséges iratokkal együtt köteles a kérelmet a bv. bíróhoz továbbítani, egyúttal külön intézkedés nélkül hatályát veszti az ügyben a bv. intézetnek az egyszerűsített elbírálásról szóló határozata.²⁵

Az egyszerűsített elbírálás mellett a módosító törvény a bv. szervezethez utal egy másik lényegi „hatáskört”, a kártalanítási kérelem *visszautasítását*.²⁶ Mindezt úgy vezette be a jogalkotó, hogy a kérelem visszautasítása esetén a bv. intézetnek tájékoztatást kell adnia a visszautasítás pontos okáról, illetve a visszautasítási ok elhárításához szükséges hiányosságok pótlásának a lehetőségéről,²⁷ és az elítélt/egyéb jogcímen fogvatartott vagy a védő a visszautasítást követően nyolc napon belül előterjesztett ilyen irányú kérelmére a bv. intézet az elbíráláshoz szükséges iratokkal együtt köteles a kérelmet a bv. bíróhoz továbbítani, egyúttal külön intézkedés nélkül hatályát veszti az ügyben a bv. intézetnek a visszautasításról szóló határozata.²⁸

Azonban itt kérdésként felmerül, hogy ha korábban a panasz elbírálása is komoly terhet jelentett a végrehajtásért felelős szerv részére, akkor mennyiben lesz könnyebb dolga a büntetés-végrehajtási intézeteknek az egyszerűsített kártalanítási eljárás, a visszautasítás intézésével. Aggályként tudnám megfogalmazni például azt, hogy ugyanúgy vizsgálniuk kell a kérelmek elintézésékor a Bv. tv. 75/B. § (5) bekezdésének II. fordulatában foglaltakat annak fényében, hogy ha legalább 30 napra megszakadt a jogsérelem, ilyen esetben hogyan kell figyelembe venni a hat hónapos igényérvénye-

24 Bv. tv. 75/G. § (1)–(2) bekezdés.

25 Bv. tv. 75/G. § (6)–(7) bekezdés.

26 Bv. tv. 75/F. §.

27 Bv. tv. 75/F. § (2) bekezdés.

28 Bv. tv. 75/F. § (3)–(4) bekezdés.

sítési határidőt, ami akár ahhoz vezethet, hogy a kérelmet egy részében vissza kell utasítani elkésettség okán. Figyelembe kell venni azt is, hogy a hat hónapos határidő nem anyagi jogi, hanem eljárásjogi határidő, így a postára adás napja számít, és nem a bv. intézet érkeztetése. A határidő elmulasztása miatt ugyanakkor igazolási kérelemnek is lehet helye, amelyet így szintén a bv. intézetnek kellene elbírálni. Visszatérve a hat hónapos határidőre, még a bv. bírói gyakorlatban sem alakult ki egységes álláspont annak vonatkozásában, hogy ha 30 napot meghaladó időtartamban biztosítva volt a kérelmező részére a jogszabályban meghatározott élettér, akkor ilyen esetben a hat hónapos igényérvényesítési határidő a megszűnés első napjával vagy a 31. naptól kezdődik. Az ilyen és ehhez hasonló jogértelmezési kérdések bv. szervezethez történő telepítése komoly kihívás elé állíthatja a bv. szerveket.

Visszatérve az *egyszerűsített elbíráláshoz*, a Bv. tv. a 75/G. § (2) bekezdés alapján tehát *az élettér hiányához kapcsolódó más alapvető jogot sértő elhelyezési körülmény* (a „különösen” kitétellemel kiemelt sérelmes elhelyezési körülmények – amelyekre történő hivatkozás a leggyakrabban előfordul – a zárkák rovarfertőzöttsége, az illemlhely nem megfelelő szellőztetése és leválasztásának hiánya, a zárkákban a meleg víz hiánya, míg a szintenként kialakított zuhanyzóknban a hideg és a meleg víz hiánya, a zárkákban a természetes és a mesterséges fény hiánya, a zárkák ablakain a kilátásgátlók felhelyezése, a zárkákban és a zuhanyzóknban a téli hónapknban a nem megfelelő hőmérséklet) *a bv. intézet nem fogja vizsgálni az egyszerűsített eljárás során*, holott a gyakorlat azt mutatja, hogy elenyésző az olyan kérelmek száma, amelyek kizárólag csak a nem megfelelő mértékű élettér hiányát nevesítik.

Fentiek alapján előfordulhat, hogy az egyszerűsített kártalanítási eljárás hasonlóan súlytalan jogintézménnyé válhat, mint a panasz jogintézménye, csak más indokok alapján.

Azokban az esetekben, amikor a fogvatartott által sérelmesnek tartott elhelyezési körülmények a rendelkezésre álló adatok alapján megállapíthatóan nem felelnek meg a jogszabályi előírásoknak, az általam helyesnek tartott gyakorlat szerint a bv. bíró/titkár minden esetben súlyozta az egyéb elhelyezési körülményeket a döntése meghozatalakor, egyéb esetekben kimondta, hogy alaptalan az erre vonatkozó hivatkozás, amely megállapítását indokolta is.

Ugyanakkor a differenciálásnak is van több gyakorlata a különböző bv. csoportoknál:

- bv. intézetenként eltérő, de egy az adott bv. intézetben valamennyi napra ugyanakkora napi tételösszeg meghatározása;
- túlszűfolttság esetén 1200 Ft napi összeg, és ha van más sérelem is, akkor nő az összeg;
- túlszűfolttság mértékétől is függ a napi tétel összege (1200/1400/1500 Ft), és ha van más sérelem is, akkor még tovább nőhet az összeg: például 4,00 m² egy főre jutó élettér helyett 0,00–0,99 m² élettéren töltött napokra 1500 Ft, 1,00–1,99 m² élettéren töltött napokra 1400 Ft, 2,00–2,99 m² élettéren töltött napokra 1300 Ft, 3,00–3,99 m² élettéren töltött napokra 1200 Ft.

Ezen differenciáló gyakorlatot egyértelműen helytelennek ítélem meg, hiszen az EJEB is kifejtette, hogy a fogvatartási körülmények értékelése során a körülmények által kifejtett kumulatív hatást szükséges vizsgálni.²⁹

Az eddigi bv. bírói gyakorlat tapasztalatai alapján szintén fajsúlyos kérdés, hogy a kártalanítás iránti kérelmek többségükben azt mutatták, hogy azok az érdemi elbírálást akadályozó mértékben hiányosak, gyakorta a sérelmek részletezése nélkül, pusztán csak az eljárás lefolytatását kéri az elítelt. A Mód. tv. ezért a probléma megoldására kifejezetten rendelkezik a *hiánypótlás* lehetőségéről.³⁰ A kérelemhez kötöttséghez kapcsolódóan a hiánypótlásra előírt határidő leteltét követően döntéshozatali kötelezettséget ír elő a bíró számára, vagyis a bv. bíró ilyen esetben a döntését a rendelkezésre álló adatok alapján fogja meghozni.³¹ Ezzel egyidejűleg a Mód. tv. a kérelem *érdemi vizsgálat nélküli elutasítására* vezető esetköröket – a panasz vizsgálatának kötelezettsége nélkül – átveszi, egyúttal ki is egészíti azokat: ilyen a kártalanítás iránti kérelem benyújtására vonatkozó időbeli vagy formai feltételek vizsgálata, továbbá, ha a hiánypótlási felhívás eredményeként sem lehet a kérelemről érdemben dönteni – a gyakorlatban például számos esetben előfordult eddig, hogy a szabadult kérelmező nem adott meg kifizetési számlaszámot, amelynek hiányában nem kerülhet sor végrehajtható határozat meghozatalára. Ugyanilyen elutasítási okként vezették be azt az esetkört, ha azonos sérelmezett időszakra vonatkozóan a kérelmező a Bv. tv. alapján már kapott kártalanítást.³²

Ugyanakkor a számlaszámmal összefüggésben meg kell jegyezni, hogy az álláspontom szerint továbbra is „fejtőresre” ad okot. Amennyiben a kérelmező felhívás ellenére nem adott meg a szabadlábra helyezését követően olyan fizetési számlaszámot, amelynek számlatulajdonosa és a számla feletti kizárólagos rendelkezési jogosultja maga az elítelt,³³ két eltérő gyakorlat alakult ki a törvényszékek bv. csoportjainál. Az egyik szerint amennyiben a törvényszék által megadott határidőben a megkeresésre nem válaszolt a kérelmező (nem adott meg számlaszámot), az érdemi határozathozatal mellőzésével az iratokat irattárba helyezte – és erre a lehetséges következményre már a megkeresésben felhívta a kérelmező figyelmét. A másik gyakorlat szerint abban az esetben, ha a kérelmező nem adott meg ilyen kifizetési számlaszámot, az az eljárás felfüggesztéséhez vezetett. Ezen utóbbit azonban nem tartom követendőnek a jövő-

29 Dougoz kontra Görögország, EJEB, 2001. március 6-i ítélet, ügyszám: 40907/98, 46. pont.

30 Arra a kérdésre, hogy hiánypótlás esetén melyik bv. intézet lesz az adatszolgáltatásra köteles, álláspontom szerint a 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 10/B. § (2) bekezdését kell felhívni, amely szerint ha a kártalanítási kérelemben megjelölt fogvatartási időszak több bv. intézetet is érint, a kérelem elbírálásához szükséges adatokat a kérelemről döntésre jogosult bv. intézet gyűjti össze. A kérelemről döntésre jogosult bv. intézet kapcsán pedig a Bv. tv. 75/D. § (4) bekezdésében foglaltak az irányadók, amely szerint a kártalanítási kérelmet a jogszabályban a kérelem benyújtására rendszeresített nyomtatványon, a fogvatartás helye szerinti bv. intézetnél, ha pedig az elítelt már szabadult, annál a bv. intézetnél kell benyújtani, ahonnan a szabadítás történt.

31 Bv. tv. 75/K. § (3) bekezdés.

32 Bv. tv. 75/L. §.

33 Jelenleg Bv. tv. 75/S. § (1) bekezdés a) pont *ab*) alpont.

ben sem, hiszen ilyen felfüggesztési okot sem maga a Bv. tv., sem pedig a háttérjogszabály Be. nem szabályoz, így e döntésnek hiányzik a jogszabályi alapja.

A további fejtérésnek az lehet az oka, hogy most már a Bv. tv. 75/F. § (1) bekezdés e) pontja szerint a bv. intézet a kérelmet visszautasítja, ha a kérelem nem tartalmazza a jogszabályban meghatározott adatokat, és ezért érdemi elbírálásra alkalmatlan; a Bv. tv. 75/L. § e) pontja pedig – hasonlóan az előző rendelkezéshez – kimondja, hogy a büntetés-végrehajtási bíró a kérelmet annak a bírósághoz érkezését követően 30 napon belül érdemi vizsgálat nélkül az iratok alapján elutasítja, ha a kérelem a 75/K. § (3) bekezdése szerinti hiánypótlás ellenére érdemi elbírálásra alkalmatlan.

Fel kell tenni tehát azt a kérdést, hogy vajon, ha a kérelmező nem ad meg kifizetési számlaszámot, akkor az érdemben elbírálhatatlanná teszi-e a kérelmet. Az egyik általam ismert álláspont szerint ettől még a kérelem érdemben elbírálható, „csupán” végrehajthatatlan lesz a határozat, amely problémát a kifizető Igazságügyi Minisztériumnak kell feloldania. Ettől eltérő értelmezés szerint – amelyet én is helyesnek ítélek – a bíróságnak mindenképpen végrehajtható határozatot kell hoznia, hiszen ebben áll a bírósági jogalkalmazás, igazságszolgáltatás lényege, mondhatni a bíróságok „küldetése”. A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény (Bszi.) 2. § (1) bekezdése szerint is: „[A] bíróságok a vitássá tett vagy megsértett jogról, [...] – törvényben szabályozott eljárás során – véglegesen döntenek.” A (2) bekezdés szerint pedig: „[A] bíróságok a jogalkalmazási tevékenységük során biztosítják a jogszabályok érvényesülését.” Erre tekintettel úgy gondolom, hogy a végrehajthatatlan határozatok meghozatala éppen a jogszabály érvényesülését zárja ki.

Ezen álláspontomat támasztja alá a fogva tartott személy esetében a büntetőeljárás lefolytatása, továbbá a büntetőügyekben hozott határozatok végrehajtása során a bíróságokra és egyéb szervekre háruló feladatokról szóló 9/2018. (VI. 11.) IM rendelet 124. § (1) bekezdés c) pontja is, amely szerint a kártalanítás megállapításáról szóló határozat rendelkező részének tartalmaznia kell a kártalanítás kifizetéséhez szükséges adatokat is.³⁴

A Mód. tv. rendezi azokat a „függő” ügyeket is, amelyek végleges befejezését eddig a kérelmező *ismeretlen helyre távozása* akasztott meg. Ha a kérelmező a kérelem benyújtását követően ismeretlen helyre távozott, és a bv. bíró az eljárást *felfüggeszti*, öt év elteltével az *eljárás megszűnik*.³⁵

Új, lényegi változásként emelem ki továbbá a kártalanítás kapcsán eljáró bv. bírói *illetékességi* szabályok azon módosulását, amely szerint – amelyet valószínűleg olyan célszerűségi szempontok indokoltak, mint például hogy az egyes fogvatartási

34 Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy a Bv. tv. 75/Q. §-a reagált arra a korábban gyakran előforduló helyzetre, amikor a végrehajtás jelentősen elnehezült, ha a bírói döntés meghozatala és a kifizetés közötti időszakban az elítélt szabadulására került sor, hiszen ekkor a bv. intézetben az elítélt számára vezetett letéti számla megszűnésével a kérelem benyújtásakor megjelölt teljesítési hely megváltozott. Ennek elkerülése érdekében a hivatkozott jogszabályhely beiktatta a kifizetést megelőzően a szabadulás időpontjára vonatkozó adatkérést, és részletesen szabályozza az annak eredménye alapján folytatandó eljárást.

35 Bv. tv. 75/K. § (4) bekezdés.

időszakokon belül az alapvető jogokat sértő körülmények között töltött napok számának meghatározásával járó adminisztratív terhek teszik szükségessé – a bv. bíró illetékessége rögzül, így a kérelmező átszállítása esetén már nem kerülhet sor áttételre³⁶ az új fogvatartási hely szerint illetékes bv. bíróhoz.³⁷

Ennek a szabálynak a megfogalmazása ugyanakkor semmiképp nem volt „szerencsés”, hiszen a jogalkotó a 75/J. § (1) bekezdésében két, egymással ellentétbe kerülő illetékességi szabályt rögzített, és felmerülhet kérdésként, hogy a szabadulás esetére, utóbb írt szabály megelőzi-e a bekezdésben elsőként írt rendelkezést. Tehát: ha a kérelmező szabadult, akkor az utóbb megfogalmazott illetékességi szabály alapján van-e helye a kérelem áttételének a szabadítást végző bv. intézet székhelye szerinti bv. bíróhoz annak ellenére, hogy azt nem ott (a bv. bíró székhelyéhez igazodó bv. intézetben) nyújtották be korábban. A Mód. tv. végső előterjesztői indokolása azonban azt rögzíti, hogy:

„Azt indokolják, hogy a büntetés-végrehajtási bíró illetékessége e bv. intézetre tekintettel rögzüljön, és az az elítélt átszállítása esetén ne kerüljön sor áttételre az új fogvatartási hely szerint illetékes bv. bíróhoz. A törvényjavaslat az illetékesség megváltozásának kizárásával az általános illetékességi szabályoktól való eltérést teremti meg, melynek eredményeként a jövőben az elítélt, illetve az egyéb jogcímen fogvatartott átszállítása esetén az eljáró büntetés-végrehajtási bírónak nem kell az iratokat illetékességből áttennie, és elkerülhető egy áttétellel együtt járó újbóli irattanulmányozás. A hatályos szabályozáshoz hasonlóan a már szabadult elítélt esetében az illetékességi szabály, hogy a kártalanítási eljárást a szabadítást végző bv. intézet székhelye szerint illetékes büntetés-végrehajtási bíró folytatja le, ugyanakkor megmarad az a kivételes illetékességi szabály is, amely alapján az elítélt vagy a védő ilyen irányú kérelmére az elítélt lakcíme vagy tényleges tartózkodási helye szerint illetékes büntetés-végrehajtási bíró jár el. A törvényjavaslat ugyanakkor rögzíti, hogy ilyen indítványt kizárólag a kártalanítás iránti kérelemben lehet előterjeszteni, az eljárás későbbi szakaszában már nem.”

Jómagam azt az értelmezést támogatnám, amely szerint, ha a kérelmező fogvatartása során terjeszti elő a kérelmét az éppen őt fogva tartó bv. intézetnél, akkor a jogalkotó kimondott szándéka szerint ennél a bv. intézetnél, illetve az „ahhoz tartozó” bv. bírónál rögzüljön az illetékesség, még annak ellenére is, ha esetleg időközben a kérelmezőt átszállítják másik bv. intézetbe, hogy onnan szabaduljon. Abban az esetben kellene alkalmazni az előzőkből kifolyólag a szabaduláshoz kötődő illetékességi sza-

36 Erre a 2020. december 31. napjáig volt gyakorlat szerint mindig a Kúria Bkk.I.926/2017/5. számú végzésében foglaltak alapján került sor, amely szerint annak, hogy a kérelmet melyik büntetés-végrehajtási intézetnek nyújtotta be a terhelt, nincs jelentősége; az illetékességet az alapozza meg, hogy a kártalanítási igény elbírálásakor melyik intézet hajtja végre a büntetést.

37 A szabadítást végző bv. intézet székhelye szerint illetékes bv. bíró változatlan szabályként megmaradt. E mellett pedig az a kivételes illetékességi szabály továbbra is alkalmazandó, amely alapján a kérelmező vagy a védő ilyen irányú kérelmére az elítélt/egyéb jogcímen fogvatartott lakcíme vagy tényleges tartózkodási helye szerint illetékes bv. bíró járhat el. Bv. tv. 75/J. §.

bályt, amikor a kérelmező a kérelmét értelemszerűen a szabadulás után terjeszti elő (a szabadítást végző bv. intézetnél). Úgy vélem, hogy ez az értelmezés vezethet a jogalkotó azon szándékának megvalósulásához, hogy a kérelmek indokolatlan áttételére ne kerüljön sor, ezzel az eljárást ok nélkül elhúzva.

Az a szabály pedig, amely szerint az arra vonatkozó indítványt, hogy az elítélt lakcíme vagy tényleges tartózkodási helye szerint illetékes büntetés-végrehajtási bíró járjon el, kizárólag a kérelemben lehet előterjeszteni, kifejezetten örvendetes új rendelkezés, hiszen ez a korábbi gyakorlatban komoly terhet jelentett a bv. csoportoknak és a kérelmezőknek is „visszaélésekre adott okot”.

Szükséges foglalkozni a Mód. tv. *átmeneti rendelkezéseivel* is, különösen azokkal, amelyek a *folyamatban lévő eljárásokkal* vannak összefüggésben. A Bv. tv. 436/A. § (1) bekezdése szerint e törvénynek a Mód. tv. 17. §-ával megállapított III/A. fejezetét – a (2) bekezdésben meghatározott kivétellel – a Mód. tv. 17. §-ának a hatálybalépésekor (2021. január 1.) folyamatban lévő eljárásokban is alkalmazni kell. A (2) bekezdés szerint e törvénynek a Mód. tv. 17. §-ával megállapított

- a) 75/D. § (2)–(4) bekezdését,³⁸
- b) 75/F. § (1) bekezdés *b)* és *d)* pontját,³⁹
- c) 75/K. § (2) bekezdését⁴⁰ és
- d) 75/L. § *b)* és *d)* pontját⁴¹

a Mód. tv. 17. §-ának a hatálybalépését követően benyújtott kérelmek esetén kell alkalmazni.

Ezzel kapcsolatban tehát az a kérdés vetődött fel, hogy mivel főszabály szerint a 2021. január 1. napján hatályba lépett változásokat a folyamatban lévő ügyekben is alkalmazni kell, erre tekintettel van-e arra lehetősége a bíróságnak, hogy azokat a folyamatban lévő ügyeket, amelyekben nincs sértett, egyszerűsített elbírálás végett visszaküldje a büntetés-végrehajtási intézetnek?

38 75/D. § (2) bek.: Első alkalommal a kártalanítási kérelem akkor nyújtható be, ha az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények legalább két hónapig fennálltak, kivéve, ha a) a fogvatartott ennél hamarabb szabadul vagy b) az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények ennél rövidebb idő után megszűntek.

(3) A kártalanítási kérelem benyújtásától számított hat hónapon belül újabb kérelem nem terjeszthető elő, kivéve, ha a) a fogvatartott ennél hamarabb szabadult vagy b) az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények ezalatt az időtartam alatt megszűntek.

(4) A kártalanítási kérelmet a jogszabályban a kérelem benyújtására rendszeresített nyomtatványon, a fogvatartás helye szerinti bv. intézetnél, ha pedig az elítélt már szabadult, annál a bv. intézetnél kell benyújtani, ahonnan a szabadítás történt.

39 75/F. § * (1) bek.: A bv. intézet a kérelmet visszautasítja, ha b) a kérelem nem felel meg a 75/D. § (2)–(3) bekezdésében meghatározott feltételeknek; d) a kérelmet nem a jogszabályban a kérelem benyújtására rendszeresített nyomtatványon nyújtották be.

40 75/K. § (2) bek.: A büntetés-végrehajtási bíró döntése a kérelemhez kötött.

41 75/L. §: A büntetés-végrehajtási bíró a kérelmet annak a bírósághoz érkezését követően harminc napon belül érdemi vizsgálat nélkül az iratok alapján elutasítja, ha b) a kérelem nem felel meg a 75/D. § (2)–(3) bekezdésében meghatározott feltételeknek; d) a kérelmet nem a jogszabályban a kérelem benyújtására rendszeresített nyomtatványon nyújtották be.

Ahhoz, hogy a kérdésre megpróbáljuk megadni a választ, célszerű ismét a jogalkotó végső előterjesztői indokolását elővenni, amely szerint:

„[A] törvényjavaslat átmeneti rendelkezései a törvény hatálybalépésekor szükséges átmeneti szabályokat tartalmazzák. Főszabály szerint a rendelkezéseket a folyamatban lévő eljárásokban is alkalmazni kell, ezek ugyanis eljárásjogi természetüknél fogva a visszaható hatályú jogalkotás tilalmába nem ütköznek. Azokat a helyzeteket, amelyek a kártalanítás jogintézményének a teljes átalakításából következően az egyértelmű jogalkalmazás miatt ettől eltérő kezelést tesznek szükségessé, a törvényjavaslat merev jogszabályi utalással jelöli meg. A kivételek egyrészt azt a célt szolgálják, hogy a szabályozás új elemeinek alkalmazása által ne váljon terhesebbé a már benyújtott kérelmek folytán folyamatban lévő eljárás, másrészt az eljárási határidők számítása szempontjából könnyíti a jogalkalmazói munkát, figyelemmel a folyamatban lévő ügyek mennyiségére.”

Álláspontom szerint az indokolásban ellentmondás mutatkozik a körben, hogy egyfelől azt mondja ki, hogy azokat a helyzeteket, amelyek a főszabálytól (az egyszerűsített elbírálás alkalmazása) eltérő kezelést tesznek szükségessé, a jogszabály „merev jogszabályi utalással jelöli meg”, másfelől pedig – előbbinek ellentmondva – e merev kivételekről pedig azt írja, hogy az új szabályok által „ne váljon terhesebbé a már benyújtott kérelmek folytán folyamatban lévő eljárás”.

A jelenlegi szabályozásban a főszabály tehát az, hogy ha nincs sértett érintve az ügyben, akkor a bv. szerv általi egyszerűsített elbírálásnak van helye. E főszabály alkalmazásának nevesített kivételi esetei között pedig egyik szabály sem azzal kapcsolatos, hogy ezt az egyszerűsített elbírálást alkalmazni kell-e, vagy sem. Bár kétségtelen, hogy az indokolásban kiemelik, hogy az volt a cél, hogy ne váljon terhesebbé az ügyintézés, ugyanakkor az, hogy a 2021. január 1. napja előtt benyújtott kérelmek alapján indult és azóta folyamatban lévő ügyekben nem, csak a 2021. január 1. napját követően benyújtott kérelmek esetében kellene alkalmazni az egyszerűsített elbírálást, nem került a főszabály alóli merev kivételek közé. Márpedig abból nem lehet kiindulni az értelmezéskor, hogy vélelmezhetően nem az volt a jogalkotó szándéka, amit a jogszabály leír.

Fentiekre tekintettel, bár kétségtelen, hogy ez óriási leterheltséget jelentene a bv. intézeteknek, a fenti kérdésre – a bv. szervek számára „sajnálatos” módon – az a válasz adható véleményem szerint, hogy azokat a folyamatban lévő ügyeket, ahol nincs sértetti érintett, vissza kellene küldeni egyszerűsített elbírálás végett a bv. intézeteknek, még akkor is, ha az ilyen kérelmek száma ezres nagyságrendű is lehet. Az átmeneti rendelkezések ugyanis általánosságban folyamatban lévő ügyekről rendelkeznek attól függetlenül, hogy a kérelem benyújtására 2021. január 1. napja után vagy azt megelőzően került sor – és véleményem szerint tehát a kivételi szabályokból sem vonhatunk le ettől eltérő következtetést.

További változás, hogy [amellett, hogy a Bv. tv. 50. § (1) bekezdés *f*) pontja továbbra is úgy rendelkezik, hogy a bv. bíró az ügy érdemében – ide nem értve a bírósági felülvizsgálati eljárást – ügydöntő végzést hoz, amely a Be. 456. § (1) bekezdése értelmében jogerőre képes határozat] a jogalkotó több helyen egyértelművé tette azon álláspontját, hogy a kártalanítási határozat *jogerőre* képes. Az, hogy a bv. bírói kártalanítás kapcsán hozott határozatok jogerőre emelkednek vagy csupán véglegessé válnak, a mai napig szakmai viták tárgya.⁴² Mindezen viták ellenére olybá tűnik, hogy a jogalkotó „kítart” a jogerőre képesség mellett, amikor a Bv. tv. 50. § (1) bekezdés *f*) pontjának *fa*), *fb*) és *fc*) alpontjaiban is jogerőt említ, továbbá éppen a kártalanítási eljárással összefüggésben a 75/N. § (9) bekezdése kifejezetten akképp rendelkezik, hogy a büntetés-végrehajtási bíró a jogerős határozatot a jogerőre emelkedést követő 15 napon belül megküldi az igazságügyért felelős miniszternek. A kifizetési szabályok körében ugyancsak ezt megismétli, amikor a 75/O. § (1) bekezdése kimondja, hogy a kártalanítással összefüggő kifizetés iránt az igazságügyért felelős miniszter intézkedik a bv. intézet határozatának vagy a büntetés-végrehajtási bíró jogerős ügydöntő végzésének az igazságügyért felelős miniszterhez történő érkezésétől számított a) 90 napon belül, b) a 75/R. § (1) bekezdése szerinti esetben 120 napon belül.

3. Összegző megállapítások, jövőkép

Álláspontom szerint a jogalkotó az „ígéretének” – amely szerint a sértettekkel kapcsolatos szabályozás tekintetében nem korlátozódik majd kizárólag a börtönszűfoltosság miatti kártalanítási eljárás reformjára, hanem átfogó módon (tehát nem csupán a szabadságvesztés büntetéssel járó bűncselekmények sértettjei tekintetében) fejleszteni kívánja az áldozatok segítésének, igényérvényesítésének jogszabályi feltételeit, hanem ennek érdekében általában a sértettek kiemelt támogatását szolgáló szabályozási megoldásokat jelentenek majd – nem feltétlenül tett eleget az új szabályozás bevezetésével.

Ugyanis a korábban hatályban volt szabályok is előírták, hogy a sértetti érdekek érvényesítése érdekében a büntetés-végrehajtási bírónak, ha az érdemi elbírálás nem kizárt, a döntés meghozatalát megelőzően a fogvatartás alapjául szolgáló büntetőügy sértetti követelések figyelembevételéről gondoskodnia kell, és a bűncselekménnyel okozott kár vagy sérelem megtérülése körülményeinek vizsgálatát el kell végeznie. Ennek eredményeképp a korábbi szabályok szerint is az volt a bv. bíró kötelezettsége, hogy a határozatában rendelkezzen az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt megállapított kártalanítás összegéből a még fennálló követelés erejéig a polgári jogi igény, illetve a bűncselekmény miatt megállapított kártérítés vagy sérelemdíj jogosultja javára történő kifizetésről.

42 Lásd 2/2015. büntető jogegységi határozat; Kúria Bfv.II.1.326/2018.szám alatti döntés; BH2020. 360. szám alatt megjelent, a Kúria Bfv. I. 573/2020. szám alatti döntés; 3087/2020. (IV. 23.) AB határozat [38] bekezdése szerint levezetett értelmezések.

A kifizetésről való rendelkezés – csak úgy, mint a korábbi szabályok szerint – továbbra is több feltételhez kötött, így ahhoz is, hogy a sérelem teljesítésére a megítélés ellenére az elítélt részéről még nem, vagy csak részben került sor, és ahhoz is, hogy a bíró az elítélt vagy védője ilyen irányú védekezését vizsgálva megállapította, hogy a Ptk. szerinti általános elévülési idő még nem telt el.

Az elévülés vizsgálatával kapcsolatban az új szabályok egyértelműsítik azt, hogy az elévülési idő figyelembevétele kapcsán a bűncselekménnyel okozott károk (nem vagyoni sérelmek) tekintetében nem feltétlenül az általános ötéves elévülési idő az irányadó. A Ptk. 6:533. § (1) bekezdése értelmében a kártérítésre az elévülés szabályait azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy bűncselekménnyel okozott kár esetén a követelés öt éven túl sem évül el mindaddig, amíg a bűncselekmény büntethetősége el nem évül. Azonban az továbbra is problémát okozhat a jogalkalmazásban, hogy ha az elítélt elévülésre hivatkozik, akkor szükséges lehet annak vizsgálata is, hogy az elévülési idő megszakadt-e. Erre azonban tárgyaláson megszokott „mélységű” bizonyítást felvenni nem lehetséges az iratok alapján történő elbírálás keretében, holott az előfordulhat, hogy a sértett akár okirattal tudja bizonyítani azt, hogy az elévülés megszakadt. Álláspontom szerint tehát abban az esetben, ha az elítélt elévülésre hivatkozik, nem mellőzhető a sértett felhívása, hogy amennyiben elévülést megszakító körülményre kíván hivatkozni ezzel szemben, úgy csatoljon ezt alátámasztó iratot. Amennyiben azonban ilyenre nem kerül sor, akkor értelemszerűen úgy kell tekinteni, mintha az elévülés bekövetkezett volna – ha valóban eltelt az elévülési idő.

Ugyanakkor az valóban a sértettek érdekét szolgáló újítás, hogy a kártalanítás megítéléséről szóló határozatban nem a kifizetésről, hanem a polgári jogi igény, illetve a bűncselekmény miatt megítélt kártérítés vagy sérelemdíj jogosultjának a még fennálló követelése erejéig a kártalanításból történő levonásra való jogosultságát kell megállapítani, és a megállapításnak már nem feltétele, hogy a követelés behajtása iránt korábban nem indult végrehajtási eljárás.⁴³ További „előremutató” szabályként lehet értékelni a sértettek szemszögéből azt az új rendelkezést is, amely szerint már egységesen, minden más végrehajtás alatt álló követeléssel együtt az igazságügyért felelős miniszter kifizetést megelőző feladatai körében vizsgálandó, hogy az elítélt által nem teljesített, a sértett javára megítélt polgári jogi igény, illetve a bűncselekmény miatt megállapított kártérítés vagy sérelemdíj behajtása iránt indult-e végrehajtási eljárás, mellőzhetővé válik a korábban hatályos szabályozásból az feladat, hogy a kártalanításról hozott döntést megelőzően ezt a körülményt a Magyar Végrehajtói Kar megkeresése útján vizsgálja.⁴⁴

A korábban hatályos eljárási rendszerrel egyezően az új szabályozás átvette, ugyanakkor ki is egészítette azt a kielégítési rangsort, amely arra az esetre szól, ha a kártalanításként megítélt összeg nem elégséges valamennyi levonható követelés kielégítésére.

43 Bár ezzel ellentétben a 75/N. §-hoz fűzött végső előterjesztői indokolásban az szerepel, hogy a kifizetésről szóló rendelkezés feltételei közül az egyik továbbra is az, hogy a követelések behajtása iránt végrehajtási eljárás nem indult.

44 Részletszabályok: Bv. tv. 75/N. § (4)–(7) bekezdés, 75/O. §, 75/P. §.

A kielégítési rangsorban első helyen a gyermektartásdíj iránti követelés áll továbbra is. Ha gyermektartásdíj címén nincs fennálló követelés vagy annak levonását követően a kártalanítási összegből van maradvány, azt a bűncselekmény miatt megítélt polgári jogi igény, illetve a bűncselekmény miatt megítélt kártérítés vagy sérelemdíj kifizetésére kell fordítani. A jogosultságot a büntetés-végrehajtási bíró határozata, illetve ha a behajtás iránt már van folyamatban végrehajtási eljárás, a végrehajtói követelés-foglalás alapozza meg. Az új szabályok általi egyik lényegi módosítás éppen ehhez kapcsolódóan ebben a sorban figyelembe veendő sértetti követeléseket a korábban hatályos szabályozáshoz képest kiterjesztette. Előírja ugyanis a terhelt által elkövetett, a fogvatartás alapjául szolgáló büntetőügyön kívüli bármely más bűncselekmény miatt megítélt sértetti követelések levonását is, ha azzal kapcsolatban a végrehajtó követelésfoglalást foganatosított. Ezeket követően még a kifizetést megelőzően levonható a fenti jogcímen túli, a bírósági végrehajtó által foganatosított bármely végrehajtás alatt álló követelés.

Az új szabályozás egyik további lényegesnek mondható újítása az is, hogy megteremtette annak a lehetőségét, hogy a végrehajtási eljárás hatálya alatt nem álló, a kifizetést megelőzően nem levonható egyéb követelések esetén is mód nyíljon arra, hogy azok esetében is – hasonlóan bármely más, az érintett adóshoz jutó pénzesz-szeghez –, az eljáró szervek intézkedhessenek a behajtás iránt. Ennek megfelelően lehetőség nyílik arra is, hogy az adó tartozásokon és az adók módjára behajtandó köztartozásokon túl számos büntetőeljárással összefüggésben megfizetendő tartozások, így a pénzbüntetés, bűnügyi költség, rendbírság, vagyonek Kobzás stb. behajtása⁴⁵ érdekében intézkedés történhessen.⁴⁶

A jogalkotó azon ígéretével összefüggésben, hogy az új szabályok hatékonyabban fogják szolgálni a sértettek követeléseinek kielégítését, rá kell világítani arra is, hogy az elmúlt évek statisztikai adatai azt mutatják, hogy a bv. intézetek átlagtelítettsége a következők szerint alakult: 2016-ban 131%, 2017-ben 129%, 2018-ban 122%, 2019-ben pedig 112% volt.⁴⁷

A börtönzsúfoltsági kártalanításokkal kapcsolatos visszaélések megszüntetése érdekében szükséges haladéktalan intézkedésekről szóló 2020. évi IV. törvény 2. §-ában az Országgyűlés felhívta a Kormányt, hogy a börtönzsúfoltság megszüntetése érdekében 2020. szeptember 30-áig biztosítsa, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek átlagos kihasználtsága ne haladja meg a teljes (száz százalékos) kihasználtságot.

45 Az adóvégrehajtási eljárásról szóló törvény alapján 2018. január 1-jétől az állami adó- és vámhatóság általános végrehajtási hatósággá vált: az adók módjára behajtandó köztartozásokon túl számos egyéb köztartozás végrehajtását is a NAV foganatosítja, továbbá 2019. január 1-jétől feladata lett az állami és igazságügyi követelések, valamint az igazságszolgáltatás gyakorlása során megállapított vagyoni jellegű joghátrányok végrehajtása is.

46 Erre azonban csak akkor kerülhet sor, ha a kártalanítási összegből való levonások után marad fenn a kérelmező részére kifizetendő összeg. Ilyen esetben a NAV az igazságügyért felelős minisztertől kapott jelzés alapján végezhet végrehajtási cselekményt. Bv. tv. 75/R. §.

47 Feleky István: *A kártalanítás és a feltételes szabadságra bocsátás feltételei a büntetés-végrehajtási bírói gyakorlatban. Forum Sententiarum Curiae*, (2020), 1. 4. hivatkozva *Börtönstatisztikai Szemle*, 5. (2019), 1. 7.

A T/9241. számú törvényjavaslatban rögzített, a 2. §-hoz fűzött részletes indokolás szerint: „[A] Kormány célja nem a tüneti kezelés, hanem a teljes problémakör megoldása, azaz a büntetés-végrehajtási intézmények túlszűfoltóságának – a kártalanítás alapvető jogalapjának – megszüntetése.”

Erre tekintettel tehát kijelenthetjük, hogy a sértettek igényeinek kielégítésére nem lesz alkalmas a kártalanítási eljárás abban az esetben, ha a túlszűfoltóság teljes megszűnése esetében nem is fog várhatóan sor kerülni az elítélteknek kártalanítás megállapítására. Tehát önmagában ezen új szabályok a sértetteknek megítélt polgári jogi igények kielégítését érdemben nem fogják előmozdítani. A sértetteknek tehát továbbra is végrehajtási eljárást kell kezdeményezniük az elítéltekkel szemben, amely eljárás sikerességének az esélye az esetek túlnyomó többségében kétséges.

Ezzel párhuzamosan azonban az a prognózis vetíthető előre, hogy a polgári ügyszakban ügyérkezés-növekedés várható, amelynek kiindulópontja, hogy a bv. bírói kártalanítás, illetőleg a további kártérítés és sérelemdíj iránti igény jogalapja nem azonos:⁴⁸ a bv. bírói kártalanítás jogalapja a Bv. tv., míg a további kártérítés és sérelemdíj iránti igény jogalapja a Ptk. által meghatározott feltételrendszer. Kérdéses, hogy az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülményekre alapozott igényről kizárólag a bv. bíró dönthet-e, avagy megválasztható-e, hogy a bv. bíró vagy a polgári bíróság adjon elégtételt. Abból azonban, hogy a kártalanítás jogalapját is a Bv. tv. határozza meg, az látszik következni, hogy igényérvényesítési fórumkényszerről, vagyis (egészében) *sui generis* jogintézményről van szó,⁴⁹ s ekként az adott igény elbírálása kizárólagos bv. bírói hatáskörbe tartozik. Másként fogalmazva, *nem kerülhető meg a bv. bírói eljárás, így nincs törvényes lehetőség az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt közvetlenül a polgári bírósághoz fordulni.*⁵⁰

A Bvtv. 75/B. § (1) bekezdése szerint kártalanítás jár az elítéltnak a fogvatartása során a jogszabályban előírt *élettér biztosításának hiánya és az ehhez esetlegesen kapcsolódó más*, a kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmába ütköző elhelyezési körülmény, különösen az illemhely elkülönítésének a hiánya, a nem megfelelő szellőztetés, világítás, fűtés vagy rovarirtás (a továbbiakban együtt: alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények) által előidézett sérelem miatt.

Tehát ha az élettér biztosítva van, akkor a Bv. tv. alapján történő kártalanítási eljárásnak sincs helye, hanem akkor előtérbe kerülhet a polgári peres eljárás.

A kártalanítás jogintézménye bv. bírói alkalmazásának kezdetekor felmerült azon jogértelmezési vita, hogy az egyéb elhelyezési körülmény – így például az elkülönített illemhely hiánya, a rovarcsípések okozta sérelmek stb. – önmagában megalapozhat-e kártalanítást. Egységesült a joggyakorlat abban, hogy a bv. bírák kivétel nélkül utaltak arra, hogy a 2016. évi CX. törvény 22. §-ához kapcsolódó indokolás, valamint a Kúria

48 „[A]z alapvető jogot sértő elhelyezési körülmények kártalanítási szabályai nem hozhatók összefüggésbe a kártérítési eljárás szabályaival, ezekre vonatkozóan a jogalkotó eltérő szabályozást alkalmazott” 3254/2019. (X. 30.) AB határozat, indokolás [30].

49 Kúria Bt.I.1199/2019/5. számú ítélete.

50 BDT 2018.3850; Feleky (2020): i. m. 6.

2018. március 7. napján kelt joggyakorlat-elemző összefoglaló véleményének 45. oldalán kifejtettekéből is arra tehető megállapítás, hogy a Bv. tv. szerinti kártalanítás iránti eljárásban a megfelelő „élettér” biztosítása esetén az egyéb elhelyezési körülmények közömbösek, azok csak a túlsúlyosság esetén vehetőek figyelembe az elszenvedett jogsérelem súlyának megítélésékor.

A polgári perekkel kapcsolatban tehát itt kap szerepet a Bv. tv. 2020. december 31. napjáig hatályos 10/A. § (2) bekezdése, 2021. január 1. napjától hatályos 75/B. § (4) bekezdése. Ugyanis a bv. eljárásokban azt a következtetést vonták le, hogy

„[a] megfelelő »élettér« biztosítása mellett az esetlegesen mutakozó egyéb elhelyezési körülmények terén mutakozó hiányosságok nem a kártalanítási eljárás során, hanem egyéb törvényes úton, polgári bíróság előtt érvényesíthetőek, mint ahogyan erre a Bv. tv. 10/A. § (2) bekezdése is utal.”⁵¹

Kialakult tehát egy olyan értelmezés,⁵² amely szerint az elítélt vagy egyéb jogcímen fogva tartott (kérelmező) a bv. bíróság által, már a kártalanítási eljárásban elbírált alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt igényt érvényesíthet a polgári bíróság előtt, ha a részére megítélt kártalanítási összeg „nem megfelelő, nem elegendő”.

Ezzel azonban a következő ellentétes álláspont rajzolódik ki a polgári ügyszakosok részéről. Ha a „meghatározott jogcímen” magát a kártalanítást értjük, akkor a rendelkezés értelmezhetetlen, érthetetlen, ugyanis az lefordítva így hangzana: kártalanítás címén további kártérítésnek vagy sérelemdíjnak helye nincs, de a fél jogosult az ezt meghaladó igényét polgári bíróság előtt érvényesíteni. Ennek a rendelkezésnek csak akkor van „értelme”, ha az itt írt „meghatározott jogcímen” kifejezésen nem pusztán a kártalanítást, hanem a kínzás, a kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmába ütköző elhelyezési körülmények által előidézett sérelmeket értik. A Bv. tv. 10/A. §-hoz fűzött kommentári magyarázatban is kifejezetten szerepel, hogy

„a kártalanítási összeg megítélése és kifizetése után sérelemdíjnak, vagy kártérítésnek helye nincs. Ennek oka, hogy a kártalanítási összeg alkalmas arra, hogy kompenzálja az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kárigényeket”.

Ez a kommentárbeli értelmezés áll összhangban a jogalkotó – vélelmezhető – céljával is, mivel ezzel a jogszabállyal akart megfelelő és egyszerűbb reparációt nyújtani az ilyen jellegű sérelmeket elszenvedő kérelmezők számára. Ha pedig attól eltérő

51 Debreceni Törvényszék 1.Bpkf.7/2019/4. szám.

52 Ezt jelenítik meg a Fővárosi Törvényszék Büntető Kollégiumának összefoglaló anyaga (az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülményekből eredő sérelmen alapuló kártalanítási eljárás szabályairól) 12. oldalán foglaltak is: [N]em vitatva azt, hogy *egyéb elhelyezési körülmény* is megvalósíthatja a kínzó, embertelen, megalázó bánásmódot, de az ilyen módon *elszenvedett jogsérelem vagyoni kompenzálásra nem a kártalanítási eljárás során, hanem egyéb törvényes úton, polgári bíróság előtt van lehetőség [...]*”

következtetésre jutnánk, hogy a „többletigény” polgári perbeli érvényesítésének nincs helye, és azt állapítanánk meg, hogy a fél a megítélt kártalanítási összegben felül az elhelyezési körülményeket sérelmezve érvényesíthet polgári bíróság előtt kártérítési, illetőleg sérelemdíj iránti követelést, akkor ezzel azt erősítenénk, hogy a jogalkotó nem érte el a célját, következésképpen nemcsak odáig juthatnánk el, hogy a polgári bíróság előtti igényérvényesítésnek van helye, hanem akár újból az EJEB-hez fordulás joga is felvethető.

Tehát nem megengedhető-e a polgári perindítás, még akkor sem, ha a Bv. tv. 10/A. § (1) bekezdésében [2021. jan. 1-től 75/B. § (1) bekezdés] szereplő, oda tartozó konkrét elhelyezési körülményeket jelöl meg a felperes, de ezzel másik személyiségi jogának megsértését állítja. E vélemény szerint tehát csak olyan pénzbeli marasztalásra irányuló jogvitákat dönthetnek el a polgári bíróságok, amelyek nem az alapvető elhelyezési körülményekkel állnak összefüggésben, hanem például a fogvatartás alatti orvosi kezelésből, az örök viselkedéséből eredő sérelmek miatt.⁵³ Ha viszont az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt a fogvatartott a személyiségi jogsértés objektív szankcióit kívánja érvényesíteni, attól nem zárható el, azt az általános szabályoknak megfelelően a polgári bíróság előtt érvényesítheti – tehát kizárólag a felróhatóságtól független, objektív szankciókról való döntés tartozik ide.⁵⁴

Ennek megfelelően, ha valóban előáll az a helyzet, hogy teljesen megszűnnek a bv. intézetek túlszűfolttsági körülményei, akkor a következőkkel kell szembesülni. A bv. bírói értelmezés szerint tehát, ha nem állapítható meg a túlszűfolttság, akkor nem vizsgálják az egyéb elhelyezési körülményeket. Azonban, ha a fogvatartottak mégis úgy érzik, hogy sérelmes helyzetüket „reparálni” kell, akkor is először kártalanítási kérelmet kell előterjeszteniük, ha még tisztában is vannak azzal, hogy nem túlszűfolt körülmények között voltak elhelyezve – mert ezt a „jogorvoslati” lehetőséget ki kell meríteniük.⁵⁵ Ez egyértelműen felesleges adminisztratív terhet ró a bv. intézetekre és a bv. bíróságokra. Ha azonban azt az értelmezést vesszük alapul, hogy pénzbeli követelést polgári bíróság előtt nem, csak a bv. bíróságok előtt lehet támasztani, attól bizonyosan elesnek a kérelmezők, ha nem áll fenn a túlszűfolttság. *Álláspontom szerint tehát mindez ahhoz az aggályos helyzethez vezet, hogy a kérelmezők az egyéb elhelyezési körülményeik miatti sérelmek okozta személyiségi jogaik megsértése miatt igényeik pénzbeli kompenzálásra irányuló érvényesítésétől teljesen el lesznek zárva, a bírósághoz fordulás joga kizáródik.* „Faramuci” helyzetbe kerülnek tehát a fogvatartottak, mert sem a Bv. tv. szerinti kártalanítási eljárásban, sem pedig a Pp.-n, illetve Ptk.-n alapuló személyiségi jogok megsértése iránt indított perben érdemi jogorvos-

53 Meg kell jegyezni azonban, hogy e körben akkor mindenekelőtt azt kell tisztázni, hogy mi minősül elhelyezési körülménynek, vagyis arra is választ kell adni, hogy a Bv. tv. 10/A. § (1) bekezdésében [2021. jan. 1-től 75/B. § (1) bekezdés] szereplő felsorolás taxatív, kimerítő jellegű-e, vagy példálózó és a gyakorlatnak kell kimunkálnia, hogy mik tartoznak ebbe a körbe.

54 Kúria (2018): i. m. 11.

55 Lásd BDT 2018.3850.

latra nem biztos, hogy számíthatnak. Ez pedig korántsem biztos, hogy „kiállna egy EJEb előtti próbát”.

Fentiek alapján azt a végkövetkeztetési prognózist is levonhatjuk, hogy amennyiben a bv. intézetek telítettsége 100% alá süllyed, a fogva tartott kérelmezőknek az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülményeik vélt sérelme esetén ugyan ki kell meríteniük a Bv. tv. szerinti jogorvoslati formát – amely így felesleges terhet ró a bv. intézetekre és a bv. bírókra –, azonban mivel jogérvényesítési lehetőségeiket nem lehet korlátozni, vélhetően mégis ismételten nagyobb számban polgári bírósághoz fognak fordulni, így ott ügyérkezés-növekményre lehet számítani. Úgy vélem, hogy már csak azon megfontolásból kifolyólag is inkább polgári bírósághoz fognak fordulni az elítéltek, hogy mivel a Bv. tv. szerint megítélt kártalanítási összegből most már gyakorlatilag minden egyéb követelés is (például pénzbüntetés, bűnügyi költség is) levonható, a kérelmezőknek az fog az érdekükben állni mégis, hogy akár a hosszabb polgári per végén marasztalják az államot, mert e marasztalási összegből ilyen levonásokra nincs lehetőség.

Jelen tanulmány végén gondolatébresztő jelleggel pedig azt a polgári bíróságok elé álló kihívást vetem fel, hogy amennyiben a bv. eljárásban érdemi tényállásbeli megállapításokra kerül sor, akkor azt a polgári bíróságok a Pp. 270. §-ában (más eljárásban felvett bizonyítás eredményének felhasználása) foglaltak fényében hogyan és miként veszik figyelembe.

Irodalomjegyzék

- Bagossy Mária: Kártalanítás az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt. In *Mailáth György Tudományos Pályázat 2018. Díjazott dolgozatok*. Budapest, Országos Bírósági Hivatal, 2018. 252–293. Online: https://birosag.hu/sites/default/files/2019-03/dijazott_dolgozatok_-_mailath_gyorgy_tudomanyos_palyazat_2018.pdf
- Boda Zoltán: Az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt indított kártalanítás aktuális jogértelmezési kérdései. *Acta Humana*, 8. (2020), 1. 7–23. Online: <https://doi.org/10.32566/ah.2020.1.1>
- Boda Zoltán: Az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítási eljárás és a személyiségi jogsértés miatt indult polgári per konkurálása. *Acta Universitatis Szegediensis FORVM: Publicationes Doctorandorum Juridicorum*, 11. (2021). 5–22. Online: <http://acta.bibl.u-szeged.hu/73165/>
- Feleky István: A kártalanítás és a feltételes szabadságra bocsátás feltételei a büntetés-végrehajtási bírói gyakorlatban. *Forum Sententiarum Curiae*, (2020), 1. 4–9. Online: https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/fsc_tanulmany/drfeleky_0.pdf
- Juhász Andrea Erika: Varga és mások kontra Magyarország – az EJEb döntése. *Jogászvilág*, 2015. április 17. Online: <https://jogaszvilag.hu/vilagjogasz/varga-es-masok-kontra-magyarorszag-az-ejeb-dontese/>
- Juhász Andrea Erika: *A kínzás, az embertelen, a megalázó bánásmód tilalma a fogvatartottakkal szemben*. Doktori értekezés. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, 2016. Online: <http://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/3140/>

- Kúria: Emlékeztető, amely felvételre került az Új Ptk. Jogegységi Csoportok 2018. október 5-ei üléséről (2018). Online: https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/konz_testulet/emlekezeto_2018_10_05.pdf
- Nagy Zsuzsanna – Boda Zoltán: Az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítás új szabályai, visszatekintés a panasz jogintézményére. *Büntetőjogi Szemle*, (2020), 2. 99–112. Online: https://ujbtk.hu/wp-content/uploads/lapszam/BSZ_202002_99-112o_NagyZsuzsanna_BodaZoltan.pdf
- Szemesi Sándor: Az emberi jogok európai öréneke új fegyvere: a *pilot judgement* eljárás a strasbourgi bíróság gyakorlatában. *Jog–Állam–Politika*, 5. (2013), 4. 47–63. Online: <https://dfk-online.sze.hu/images/J%C3%81P/2013/4/szemesi.pdf>

Bírósági határozatok

- Debreceni Törvényszék 1.Bpkf.7/2019/4.
Kúria Bkk.I.926/2017/5.
Kúria Bt.I.1199/2019/5.

EJEB határozatok

- Domján kontra Magyarország, EJEB, 2017. november 14-i határozat (ügyszám: 5433/17)
Dougoz kontra Görögország, EJEB, 2001. március 6-i ítélet (ügyszám: 40907/98)
Latak kontra Lengyelország, EJEB, 2010. október 12-i elfogadhatatlansági döntés (ügyszám: 52070/08)
Varga és mások kontra Magyarország, EJEB, 2015. március 10-i ítélet (ügyszámok: 14097/12, 45135/12, 73712/12, 34001/13, 44055/13 és 64586/13)

Fejlettség és tudáshasznosítás mint emberi jog

CSATH MAGDOLNA¹

A cikk az emberi fejlettséget mint emberi jogot vizsgálja különböző szempontok szerint. Különbséget tesz az emberi fejlettséghez való hozzájutás joga és a tudás, valamint a képességek használatának lehetősége mint emberi jog között. Az emberi fejlettséget irodalmi áttekintés segítségével mutatja be, különös hangsúlyt fektetve az ENSZ humán fejlettségi indexére (HDI). Azt a következtetést vonja le, hogy egyrészt az egyének joga kell, hogy legyen a fejlettség lehető legmagasabb szintjének elérése, másrészt, hogy ez egyben gazdasági érdek is. A gazdaság és a társadalom ugyanis csak akkor tud fejlődni, ha jelentős humán vagyonnal, jól felkészült, egészséges lakossággal rendelkezik, és a korszerű társadalmi gazdasági szerkezet létrehozásával megteremti a humán vagyon hatékony foglalkoztatásának feltételeit.

Kulcsszavak: emberi fejlettség, humán erőforrások (vagyon), tudásalapú gazdaság, regionális eltérések, nem megfogható beruházások

Development and Knowledge Utilisation as a Human Right

This article analyses human development as a human right from different perspectives. It differentiates between the right for acquiring human development, and the right for the opportunity to capitalise on knowledge and skills. The article examines human development based on a comprehensive literature survey with special focus on the UNDP HDI (Human Development Index). It concludes by emphasising the importance of securing the rights for achieving the highest possible development level for all citizens pointing out that actually this is also an economic interest. The economies and societies can only develop sustainably if a considerable human wealth, well-educated and healthy population is available, and the efficient deployment of these resources is facilitated by modern knowledge-based economic structures.

Keywords: human development, human resources (wealth), knowledge-based economy, regional inequalities, brain drain, intangible investment

1 Kutatóprofesszor, Nemzeti Közszolgálati Egyetem; kutatásvezető, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, e-mail: csath.magdolna@uni-nke.hu

1. Bevezetés

A fejlettséget sokféleképpen értelmezhetjük. Beszélhetünk gazdasági fejlettségről, az oktatási és egészségügyi rendszer fejlettségéről, a közlekedési hálózat fejlettségéről. A fejlettséget kapcsolatba hozhatjuk a fejlődéssel is, amelyen általában olyan folyamatot értünk, amely előnyös változást, javulást eredményez egy rendszerben. Esetenként a gazdasági növekedést is fejlődésnek értelmezzük, feltéve, hogy az nem tesz kárt más rendszerekben, például a környezetben. A gazdaságban beszélünk alulfejlett vagy kevésbé fejlett országokról, amikor is a fejlettség szintjét az egy főre jutó megtermelt új érték (GDP/fő) nagysága alapján határozzuk meg.

A Nemzetközi Valutalap (IMF) fejlődő, feltörekvő és fejlett országokról beszél, a V4-ek közül Magyarországot és Lengyelországot sorolja a fejlődő, feltörekvő országok csoportjába. Csehországot és Szlovákiát pedig már fejlett országnak tekinti. A csoportosítás azonban kizárólag gazdasági szempontok alapján történik, közöttük is a bruttó hazai termék (GDP), illetve az egy főre jutó bruttó hazai termék növekedése játszik fontos szerepet. A Világbank az országokat magas, felső-közepes, alsó-közepes és alacsony jövedelmű országokra osztja, a megkülönböztetés alapja ez esetben a jövedelmi szint, az egy főre jutó nemzeti jövedelem (GNI/fő). Érdemes megemlíteni az ENSZ fenntarthatósági céljait is, amelyek a fejlettséget már sokkal tágabban értelmezzik. Vizsgálják például a területi egyenlőtlenségeket, a rendelkezésre álló munkahelyek minőségét, a nemek közötti egyenlőség mértékét és a jó egészségügyi ellátáshoz jutás lehetőségeit. A fejlettség gazdasági tényezői mellett az ENSZ emberi fejlettségi indexe kitér két fontos emberi fejlettségi szempontra, az oktatási színvonalra és az egészségi állapotra. Az emberi fejlettség indexét (*Human Development Index*, HDI) az ENSZ 1990 óta vizsgálja, állandóan finomítva az alkalmazott módszertant. A 2020-ban megjelent tanulmány² a korábban vizsgált egy főre jutó GNI, születéskor várható élettartam és iskolázottság mellett már a gazdaságok környezeti hatásait is vizsgálja. Egy 2021. évi tanulmánya³ pedig újabb szempontot, az egyenlőtlenségeket is górcső alá veszi.

Az ENSZ az országokat nagyon magas, magas, közepes és alacsony emberi fejlettségű csoportokra osztja. 2020-ban a nagyon magas fejlettségi csoportban a vizsgált 189 országból 66 szerepelt. Közöttük Csehország a 27., Lengyelország a 35., Szlovákia a 39. és Magyarország a 40. helyen található. Az első öt helyet Norvégia, Írország, Svájc, Hongkong és Izland foglalja el. A nagyon magas fejlettségű országok indexe a 0–1-es skálán átlagosan 0,898, az alacsony fejlettségűeké pedig 0,513. A magyar érték 0,854. Erre az elemzésre a későbbiekben még visszatérünk. Megállapítható, hogy az elemzések nagyon hasznosak, azonban kiinduló szempontjuk elsősorban a gazda-

2 UNDP: *Human Development Report 2020. The next frontier: Human development and the Anthropocene*. New York, 2020.

3 UNDP–OPHI: *Global Multidimensional Poverty Index 2021. Unmasking disparities by ethnicity, caste and gender* (2021).

ság állapota, és nem az egyén, az ember joga a fejlődéshez, fejlettséghez. A továbbiakban arra teszünk kísérletet, hogy a fejlődési lehetőségeket és a fejlettséget az emberek rendelkezésére álló lehetőségként vizsgáljuk meg. Két szempont szerint is vizsgálódunk: egyrészt az egyéni fejlődési lehetőségek, másrészt pedig a tudás, a képességek hasznosíthatósága szempontjából. Végző soron, amint látni fogjuk, gazdasági érdekek is, hogy az emberi fejlődés lehetősége rendelkezésre álljon mindenki számára, illetve, hogy minden ember számára adódjon arra lehetőség, hogy tehetségét, képességeit kifejthesse, hasznosíthassa. Az emberi fejlődést úgynevezett nem megfogható (angolul *intangible*) befektetésnek tekintjük, amely az egyén oldaláról növeli nemcsak a gazdasági értelemben vett jólétet, hanem az életminőséget, a „jól-létet” is. Másrésztől hozzájárul a társadalmi tőke, a társadalom immunrendszere, válságokkal szembeni ellenállóképessége erősödéséhez.

2. Irodalomfeldolgozás

Az emberi fejlődés, kiteljesedés egyik ismert kutatója Maslow,⁴ amerikai pszichológus az emberi szükségletek több szintjéről ír. Azt bizonyítja, hogy az emberi szükségletek nem elégíthetők ki csak a mindennapi igények biztosításával. Az emberek igénylik az együttműködést, a szeretetet, elismerést és a barátságot is. Ezen túlmenően annak is örülnek, ha képességeiket fejleszthetik, tudásukat hasznosíthatják, kreatív, innovatív feladatokat oldhatnak meg. A humán tőkeelmélet híres képviselője, Schultz⁵ arra figyelmeztet, hogy az ember megbecsülése, az emberi fejlődés támogatása nélkül a fizikai tőkebefektetések értéktelenné válnak. Ezért nemcsak joga van az egyénnek a személyes fejlődéshez, hanem az feltétele is a gazdasági eredményeknek. Mások szerint a tudáshoz, képességhez való hozzájutás emberi jog, amelynek gyakorlása nemcsak az egyénnek, hanem a közösségnek is értéket teremt. Az ENSZ 1986-ban fogadta el a fejlődéshez való jogról szóló nyilatkozatot hangsúlyozva, hogy a fejlődés nemcsak gazdasági, hanem társadalmi és egyéni kérdés is. A dokumentum – egyéb témák mellett – hangsúlyozza a tudáshoz, képzéshez való jog fontosságát. A nyilatkozatot⁶ 1986-ban 146 ország írta alá, az USA ellene szavazott, és Dánia, Finnország, a Német Szövetségi Köztársaság, Izland, Japán, Svédország, Izrael és Nagy-Britannia tartózkodott. A nyilatkozat érdeme, hogy nemcsak a jogot hangsúlyozza, hanem azt is, hogy annak érvényesítéséhez az államoknak meg kell teremteniük a feltételeket.

A Nobel-díjas Amartya Sen⁷ is a fejlődésről mint emberi jogról ír, és összefüggésbe hozza a fejlődéshez való jogot a fenntartható gazdasággal és a jól-létel. Sen arra is rámutat, hogy a gazdasági fejlődés nem jár feltétlenül együtt humán fejlődéssel. Ennek

4 Abraham Maslow: *A Theory of Human Motivation*. *Psychological Review*, 50. (1943), 4. 370–396.

5 Theodore W. Schultz: *The Economic Importance of Human Capital in Modernization*. *Education Economics*, 1. (1993), 1. 13–19.

6 United Nations: *United Nations Declaration on the right to development*. UNGA Res. 41/128. December 1986.

7 Amartya Sen: *Development as Freedom*. New York, Anchor Books, 2000.

okaként azt említi, hogy a gazdasági fejlődést mérő GDP-mutató úgy is növelhető, hogy közben az emberek életminősége romlik. Ezt bizonyítja azon jelentős gazdasági növekedést felmutató országok példája, amelyekben a várható élettartam, a GDP-vel mért jó gazdasági eredmények ellenére alacsony. A várható élettartam az emberi fejlettség egyik fontos jellemzője. Növeléséhez erős egészségügyi rendszerre, egészséges környezetre és az emberi képességeket hasznosító, jó minőségű, az egészségre nem ártalmas munkahelyekre van szükség. A fejlődéshez való jog érvényesülését gátolják a nagy regionális különbségek elsősorban akkor, ha ezek nehezítik a tudáshoz és az egészséghez való hozzáférést. Ezzel kapcsolatban érdekes elemzés található az Európai Unió (EU) egyik friss tanulmányában. Az Európai Társadalmi Haladás Index (*European Social Progress Index*)⁸ regionális szinten vizsgálja a humán társadalmi haladást. A vizsgálatban gazdasági adatok nem szerepelnek, 55 egyéb mutató alapján hasonlítja össze az EU 242 régiójának helyzetét. A vizsgálat logikai felépítése Maslow hierarchiáját követi, de épít Sen gondolataira is. Így elemzi az alapvető humán szükségletek kielégítettségét, a jól-lét, életminőség megalapozottságát és az emberek számára rendelkezésre álló lehetőségeket. A lehetőségeket négy területen vizsgálja. Ezek a személyes jogok, a szabadság és választási lehetőség, a tolerancia és befogadás, valamint a magasabb szintű tudáshoz való hozzáférés lehetősége. Általános rangsor nem készül, így csak a 0–100 közötti értéken (100 a legjobb) való elhelyezkedés alapján lehet összehasonlítani az egyes régiók helyzetét. Az országokon belüli regionális különbségeket különösen jól méri az EU-s átlag, a főváros és a legkevésbé fejlett régió adatainak eltérései. Magyarország esetében Budapest adatai – a környezeti mutatók, különösen a levegő minősége kivételével – az EU-s átlag közelében vannak. Viszont például Észak-Magyarország adatai az EU-s átlagtól és a budapesti értéktől is jelentősen el vannak maradva. Feltűnően nagy különbség éppen az emberi fejlettség legfontosabb eleménél, a tudáshoz jutás lehetőségénél található. Ez az adatok értéke szempontjából azt jelenti, hogy az EU-s társadalmi haladás átlagértéke a 0–100-as skálán 66,7, Budapesté 63,6, Észak-Magyarországé pedig 50,9. A lehetőségek alindex értéke az EU-ban átlagosan 57,5, Budapestre 55,3, és Észak-Magyarországra 38,8. Említsük még meg az alap- és magasabb szintű tudáshoz jutási lehetőség index értéket is! Az EU-s átlag 73,9 az alapszintű és 57,1 a magasabb szintű tudáshoz jutás esetén. A budapesti értékek 83,4 és 72,3. Mindkettő jelentősen meghaladja az EU-s átlagot. Észak-Magyarországra pedig a két érték 54,6 és 29,4. Mindkét érték rosszabb, mint az EU-s átlag, és jelentősen marad el a budapesti értékektől is.

A nagy regionális különbségek, ahogyan arra a társadalmi fejlettségi index kutatás rámutat, gátolják, hogy az emberek kifejthessék képességeiket, és végső soron rontják az országos fejlettségi szintemelés esélyeit is. Korunkban az emberi fejlettség kiteljesedésének fontos eszköze az infokommunikációs eszközökhöz és tudáshoz való hozzáférés lehetősége. Gondoljunk csak arra, hogy mekkora tudáslemeradást jelenthetett az infrastruktúra és a tudás hiánya azon családok gyermekei számára, akik a pandémia

8 European Commission: *European Social Progress Index* (2020).

alatt nem tudtak bekapcsolódni az online oktatásba. Az EU elemzésében az infokommunikációs hozzáférhetőségre Budapest 81,9, Dél-Alföld 68,6, Észak-Magyarország 68,4, Észak-Alföld 69,3, Dél-Dunántúl 69,2 pontot kapott. Az EU-s átlag 75,7. A regionális különbségekre később még visszatérünk.

A humán fejlettség, illetve az annak megszerzését lehetővé tevő környezet nemcsak az egyén, hanem az egész közösség számára fontos, mivel erősíti az összefogást, a társadalmi tőkét. A társadalmitőke-kutatások sokrétűek, de közös következtetésük, hogy a társadalmi tőke erőssége nemzetmegtartó, válságok esetén a válságálló-képességet erősítő és végső soron a fejlődést támogató társadalmi jellemző. Christoforou⁹ empirikus kutatásokkal igazolja, hogy az erős összetartozás, az erős társadalmi tőke jó hatással van az emberi fejlődésre, támogatja, ösztönzi a tanulást, a képzésekben való részvételt. Widdows, Ha és Zhao¹⁰ az egészségügyben végzett vizsgálataik alapján arra a következtetésre jutnak, hogy a társadalmi tőke erőssége hozzájárul a tudásszint bővüléséhez, amely támogatja az emberi fejlődést. A társadalmi tőke azáltal is erősíti a tudásszintet, hogy az erős bizalmi szint miatt természetessé válik a tudásmegosztás. A társadalmitőke-kutatások arra is bizonyítékot találtak, hogy az emberi fejlődés egy másik fontos területe, az egészség és a várható élettartam is összefüggésbe hozható a társadalmi tőkével. Statisztikai adatok is bizonyítják, hogy az erős társadalmi tőkés országokban, mint például a skandináv országokban jó az átlagos egészségi állapot, és magas a várható élettartam. Viszont a nagy regionális különbségek gyengítik a társadalmi tőkét, és ezáltal az emberi fejlődésnek nemcsak a tudás-, hanem az egészség elemét sem támogatják.¹¹

Ezt a témát elemezte Kunitz,¹² aki azt találta, hogy a társadalmi tőke erőssége jó hatással van az emberi fejlődés egészség elemére, bár a hatás erősségét a helyi kulturális viszonyok is befolyásolják. Ohno¹³ kutatásokra alapozva elemzi, hogy miért fontos a tudás a helyi fejlődéshez. Tágabb összefüggésbe helyezve a témát arra mutat rá, hogy a nemzetek versenyében tartós gazdasági-társadalmi sikerre csak az az ország számíthat, amelyik lehetőséget biztosít arra, hogy a lakosság folyamatosan tanulhasson, ezáltal egyénileg, de a közösség érdekében is fejlődhessen, továbbá a tudását hasznosíthassa is. Ebből az is következik, hogy a mindenkori kormányzásnak feladata a humán vagyoni állandó erősítése, vagy ahogyan Ohno fogalmaz, a fizikai vagyoni mellett a humán vagyoni felhalmozása, olyan gazdaságpolitikai gyakorlat megvalósítása, amely biztosítja a tudás hasznosítását és állandó újratermelését.

9 Asimina Christoforou: *Social Capital and Human Development: An Empirical Investigation Across European Countries*. *Journal of Institutional Economics*, 6. (2010), 2. 191–214.

10 Jing Zhao – Sejin Ha – Richard Widdows: *The Influence of Social Capital on Knowledge Creation in Online Health Communities*. *Information Technology and Management*, 17. (2015), 4. 311–321.

11 Eleonora P. Uphoff et al.: *A Systematic Review of the Relationships between Social Capital and Socioeconomic Inequalities in Health: A Contribution to Understanding the Psychosocial Pathway of Health Inequalities*. *International Journal for Equity in Health*, 12. (2013), 54.

12 Stephen J. Kunitz: *Social Capital and Health*. *British Medical Bulletin*, 69. (2004), 1. 61–73.

13 Kenichi Ohno: *Learning to Industrialize. From Given Growth to Policy-Aided Value Creation*. London – New York, Routledge, 2013. 12; Kunitz (2004): i. m.

Maslowra gondolva nyilvánvaló, hogy az életminőséget, a boldogságszintet is javítja, ha az emberek fejlődhetnek, képességeiket gazdagíthatják és hasznosíthatják. A boldogságszintet a *Világboldogság tanulmány* méri.¹⁴

Az elemzők sok szempont szerint vizsgálják a boldogságot, közülük több az emberi fejlődési lehetőségekkel is kapcsolatba hozható. A 2020. évi tanulmány sorban a nyolcadik. Az elemzés vizsgálja a környezet állapotát, a társadalmi viszonyokat, beleértve a korrupció mértékét, a társadalmi tőke erejét, de kitér az egészségi állapotra és a várható élettartamra is.

A 153 országot tartalmazó listát 2020-ban Finnország vezeti, második Dánia, harmadik Svájc.

Ausztria a 4., Csehország a 19., Szlovákia a 37., Lengyelország a 43., és Magyarország az 53. helyen van. A tanulmány felhívja a figyelmet arra, hogy a nagy anyagi és társadalmi különbségek rossz hatással vannak a boldogság szintjére. A városokra jellemző boldogságszintet 186 város esetén vizsgálják. A legboldogabbnak Helsinkit találták. Bécs a 29., Prága a 44., Pozsony az 54., Bukarest a 81., Budapest pedig csak a 103. helyen található. Budapestet megelőzi Belgrád, Moszkva és Ankara is.

A felmérés alapja a lakosok kikérdezése volt. Az elemzés fontos következtetése, hogy a jól-lét több mint az anyagiak, vagyis a jólét. A fejlődési, tanulási lehetőségek, az egészségmegőrzés lehetősége, a várható élettartam növekedése és a társadalmi összetartozás, társadalmi tőke ereje teszi igazán boldoggá az embereket. Ezeken a területeken vezetnek a skandináv országok. Tegyük azonban hozzá, hogy visszahatás is kimutatható: a fejlődési lehetőség és a társadalmi tőke erőssége visszahat a gazdasági eredményekre, a versenyképességre is. Ezért találjuk ott a skandináv országokat a versenyképességi listák elején. Végül ejtsünk néhány szót a bruttó nemzeti boldogság indexről! A bruttó nemzeti boldogság fogalom Bhutánból származik, ahol az uralkodó elvetette, hogy gazdasági eredményekkel, például a GDP-vel vagy az egy főre jutó GDP-vel mérje országát teljesítményét. Bevezette a bruttó nemzeti boldogság (*Gross National Happiness*, GNH) mutatót, amely a lakosság kollektív boldogságát, jól-létét méri. Célja, hogy ennek a mutatónak értéke folyamatosan javuljon. Ezt a célt a nemzeti alkotmányba 2008. július 18-án bele is foglalták. A GNH-mutató négy területen méri az elért eredményeket.

Ezek:

- a fenntartható és igazságos társadalmi-gazdasági fejlődés;
- a környezet védelme, megőrzése;
- a nemzeti kultúra védelme és megőrzése;
- a jó kormányzás.

A négy területet elemző mutatók között megtaláljuk a jó egészséghöz és a legjobb tudáshoz jutás jogát, a közösségek erejét, vitalitását, amelyet társadalmi tőkeként is értelmezhetünk és a különbségek csökkentését. A nemzetközi források arra hívják fel

14 John Helliwell – Richard Layard – Jeffrey D. Sachs (szerk.): *World Happiness Report*. New York, Sustainable Development Solutions Network, 2019.

a figyelmet, hogy valószínűleg ennek a különleges kormányzati szemléletnek köszönhető, hogy Bhután nagyon jól kezelte a pandémiát is. A bhutáni filozófiát így lehetne összefoglalni: a GNH-index a fejlődésről szól, világos, emberközpontú értékrend mentén.

3. Nemzetközi fejlettségi elemzések: gazdasági vetületek

3.1. Az emberi fejlettségi index alakulása

Az 1. táblázatban az emberi fejlettségi index értékének változását látjuk 1990-ről 2019-re a V4-ek és Ausztria esetén.

1. táblázat: Az emberi fejlettségi index értékének változása nemzetközi összehasonlításban (1990–2019)
 Forrás: UNDP: Human Development Report 2020. The next frontier: Human development and the Anthropocene. New York, 2020.

Ország	1990	2000	2010	2014	2015	2017	2018	2019	Érték- változás 1990-ről 2019-re	Pozíció- változás 2014-ről 2018-ra	Átlagos évi javulás (%)
Magyarország	0,708	0,772	0,831	0,838	0,842	0,846	0,850	0,854	0,146	1	0,65
Ausztria	0,803	0,847	0,904	0,913	0,915	0,919	0,921	0,922	0,119	0	0,48
Csehország	0,738	0,804	0,870	0,888	0,891	0,896	0,898	0,900	0,162	-1	0,69
Lengyelország	0,718	0,790	0,840	0,858	0,863	0,873	0,877	0,880	0,162	0	0,70
Szlovákia	0,741	0,765	0,831	0,847	0,850	0,855	0,858	0,860	0,119	-2	0,51

A magyar érték, a folyamatos javulás ellenére, 1990-ben és 2019-ben is a legalacsonyabb. Ennek oka a javulás üteme: mivel mi indultunk a legrosszabb pozícióból, ezért gyorsabban kellene ahhoz haladnunk, hogy ledolgozzuk lemaradottságunkat. Ehhez azonban kevés volt a 0,146-os indexérték-javulás: csupán arra volt elég, hogy megközelítsük Szlovákiát. Például mivel Csehország gyorsabban javította pozícióját, ezért a közöttünk lévő távolság 1990-ről 2019-re 0,03-ról 0,046-ra nőtt. Meg kell jegyeznünk, hogy bár a HDI-index nagyon fontos emberi fejlettségi állapotokat vizsgál, mégsem ad átfogó képet a lehetőségekről. Hiszen javulhat az iskolázottsági szint, de ha a gazdaság szerkezete nem teszi lehetővé a megszerzett tudás hasznosítását, akkor a tudás kihasználatlan marad, és ahogyan azt idézni szokták, a gép akkor kopik, ha használják, a tudás pedig akkor, ha nem használják. Ezért a tudás elkopása együtt jár a fejlettségi szint csökkenésével. A tudáshasznosítási lehetőséget többféleképpen is lehet mérni. Az egyik lehetőség a foglalkoztatási szerkezet vizsgálata.

3.2. Foglalkoztatási adatok nemzetközi összehasonlításban

A 2. táblázatban Magyarország és öt fejlett ország foglalkoztatási adatait látjuk. Az adatok az emberi fejlődési lehetőség, illetve a tudáshasznosítás szempontjából érdekes jellemzőkre világítanak rá.

2. táblázat: Foglalkoztatási adatok nemzetközi összehasonlításban, 2020, (%)

Forrás: a szerző szerkesztése az Eurostat 2021. szeptember 10-ei adatai alapján

Ország	A feldolgozóiparban alacsony tudásigényű területen foglalkoztatottak	A szolgáltatásban magas tudásigényű területeken foglalkoztatottak	Szakmai, tudományos és műszaki területen foglalkoztatottak	Egészségügyben és szociális munkában foglalkoztatottak	Szolgáltatásban foglalkoztatottak
aránya az összes foglalkoztatottból (%), 2020					
Magyarország (40, 42)	6,7	35,6	4,2	7,2	63
Ausztria (18, 19)	4,6	39,4	4,9	10,9	71
Németország (6, 5)	5,1	49,2	5,3	13,0	71
Dánia (10, 3)	3,7	54,6	6,0	18,1	79
Finnország (11, 11)	4,0	35,5	7,9	16,3	74
Svédország (7, 2)	2,8	47,5	8,9	15,0	79
EU-átlag –	5,7	40,0	5,5	10,8	70

A fejlődést segíti, ha a gazdasági szerkezet olyan, hogy igényli a tudást, ha sok olyan ágazat van, amely magasabb szakértelmet igénylő munkahelyeket teremt.

A 2. táblázatban azokat az országokat szerepeltetjük, amelyek jóval előttünk vannak a korábban említett HDI- (humán fejlettségi index) mutató¹⁵ alapján készült sorrendben. A pozíciójukat az országnév mellett zárójelben az első érték mutatja.

Az összes foglalkoztatottból a feldolgozóiparban alacsony tudást igénylő munkahelyen Magyarországon dolgoznak a legtöbben. Ez azt is jelentheti, hogy mivel nincs elegendő „jó minőségű” munkahely, ezért a munkavállalók között vannak olyanok, akik magasabb tudásigényű munkát is el tudnának végezni, ha lenne olyan. Ez pocskolás a legfontosabb nemzeti vagyonelemmel, az emberi képességgel.

Ennek a helyzetnek az előfordulását igazolta egy 600 külföldön dolgozó fiatal körében végzett kutatás,¹⁶ amely azt találta, hogy a külföldi munkavállalás egyik oka éppen az volt, hogy nem találtak a jól felkészült fiatalok szakmailag igényes munkahelyet, illetve elégedetlenek voltak a magyarországi munkaviszonyokkal.

15 UNDP (2020): i. m.

16 Pálfi Nóra: A külföldi munkavállalás hazai versenyképességre gyakorolt hatásainak vizsgálata. In Csath Magdolna (szerk.): *Versenyképességi dilemmák a digitalizáció és robotizáció korában*. Budapest, Dialóg Campus, 2020. 233–260.

Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a hazai munkakörülmények nem tették lehetővé számunkra, hogy elérjük a Maslow-i hierarchia csúcsát, kiteljesíthessék és hasznosíthatassák tudásukat, képességeiket. A mintában 52,7% volt a felsőfokú végzettségűek aránya, ami nyilvánvalóan nagy veszteség, hiszen ha ezek a felsőfokú végzettségűek itthon dolgoznának, akkor jelentősen járulhatnának hozzá a hazai új értékteremtéshez, és ezzel a magyar gazdaság versenyképességének javulásához. De nemcsak a fel dolgozóiparban nincs elegendő nagy tudást igénylő munkahely. A táblázat második oszlopában azt látjuk, a magas tudásigényű szolgáltatási munkahelyeken is a munkavállalók csupán 35,6%-a dolgozik. Ez az érték a HDI-rangsorban jóval előttünk lévő országokban – Finnország kivételével – sokkal magasabb. A szakmai, tudományos és műszaki területeken foglalkoztatottak aránya is nálunk a legalacsonyabb, pedig ezek nagy tudást igénylő, igényes munkahelyek.

Az emberi fejlettség szempontjából kulcsfontosságú az egészségügyi foglalkoztatás és a társadalmi problémákat megoldani segítő szociális munkahelyek, illetve az ezeken dolgozók száma. A negyedik oszlop azt mutatja, hogy ezeken a területeken Magyarország nagyon le van maradva a többi ország mögött. Az EU-s átlagnál 3,6, a dán értéknél 10,9 százalékponttal rosszabb a magyar érték. Ez a társadalmi tőkét is gyengítő tényező. Az utolsó oszlop a szolgáltatási szektor foglalkoztatását mutatja a teljes foglalkoztatáson belül. Az EU-s átlagtól 7%-kal lemaradva Magyarország van az utolsó helyen a vizsgált országok között. Gazdasági elemzések rámutatnak, hogy a szolgáltató szektort, elsősorban annak nagy hozzáadott értéket teremtő ágazatait a jó munkahelyek és a nagy hozzáadottérték-előállítás jellemzi, ezért a humán fejlettségi index és a versenyképesség javulásához egyaránt hozzájárulnak.

Végül említsük meg, hogy a versenyképességi pozíció, amelyet az országok melletti zárójelben a második érték jelez, szintén összefüggést mutat a nagyobb értéket teremtő és tudást igénylő munkahelyeken dolgozók arányával, de a HDI-indexre elért pozícióval is. Levonhatjuk azt a következtetést, hogy az egyéni fejlődést és a nemzeti és a gazdasági versenyképességet egyaránt befolyásolja a gazdasági szerkezet, a magasabb tudást igénylő munkahelyek aránya. Ennek még olyan kihatásai is vannak, hogy ha nincs elegendő igényes munkahely, akkor azok a magasan képzett szakemberek, akik nem találnak megfelelő munkahelyet, elhagyhatják az országot, rontva a versenyképesség javításának esélyeit, egyben csökkentve a nemzeti vagyont. Az emberi fejlődés lehetőségeit, ahogyan arra a boldogságindexek is utalnak, befolyásolják a tudáshoz jutás, illetve a tudáshasznosítás regionális jellemzői is.

3.3. Regionális jellemzők

A 3. táblázatban a V4-ek és Ausztria, valamint az öt főváros GDP/fő mutató (vásárlóerő-paritáson) mért adatait látjuk három évben. Ezenkívül ugyanezen három évben látjuk az adott évben legkevésbé fejlett régió (2021-ben összesen 242 régió van) adatát. Az összevetés alapja a GDP/fő mutató az árkülönbségeket kiküszöbölő vásár-

lóerő-paritáson mérve. Az értékek az EU27 átlagát 100-nak tekintve mutatják meg az EU-átlaghoz való felzárkózottság szintjét.

3. táblázat: Regionális GDP/fő érték (vásárlóerő-paritáson) az EU27 átlagához viszonyítva

Forrás: a szerző szerkesztése az Eurostat 2021. július 27-ei adatai alapján

Ország	GDP/fő (EU27 = 100)			A legalacsonyabb regionális érték, GDP/fő, (EU27 = 100)		
	2010	2015	2019	2010	2015	2019
Magyarország	66	70	73	39	45	47
Csehország	84	89	92	63	64	64
Lengyelország	63	69	73	44	48	50
Szlovákia	76	78	70	51	55	50
Ausztria	128	131	126	85	91	89
Budapest	144	140	151			
Prága	192	197	205			
Varsó	140	151	160			
Pozsony	189	193	162			
Bécs	166	158	149			

A V4-ek között országos szinten egyedül Csehország ugrik ki 2019-ben 92%-os értékével, vagyis azzal, hogy már csaknem elérte az EU27 átlagát. A növekedési sebességet tekintve viszont Lengyelország van az élen 10 százalékpontos bővülési értékével. 2019-ben Magyarország Lengyelországgal együtt másodikként követi Csehországot. Viszont a fővárosok között Budapest rontotta pozícióját. 2010-ben még megelőzte Varsót, de 2019-re sereghajtó lett. Ha a vizsgált országokon belül a legkevésbé fejlett régiók adataira tekinthetünk, akkor azt látjuk, hogy minden vizsgált évben a legkevésbé fejlett régió Magyarországon van. Ez a régió 2010-ben Észak-Magyarország és 2015, 2019-ben Észak-Alföld volt.

Ha a fővárosok és a legkevésbé fejlett régió közötti szakadékot is vizsgáljuk, akkor azt tapasztaljuk, hogy ez 2019-ben Ausztria esetén a legkisebb (Bécs 149, Burgenland 89, különbség 60). A legnagyobb eltérés Csehországban van, de a többi V4-es eltérés is nagyon nagy. Budapest és Észak-Alföld EU27-átlagához viszonyított értéke között 2019-ben 104 százalékpontos a szakadék, ami 73,4%-kal magasabb, mint az osztrák érték. A nagy különbség következménye, ahogyan arra az EU társadalmi fejlettségi index tanulmánya is rávilágít, a kisebb esély az emberi fejlődésre, a tudáshoz, képességekhez való hozzájutás lehet.

Még alaposabb elemzést tesz lehetővé a KSH regionális adatbázisa, amely a magyar országos átlaghoz méri az egyes régiók, illetve megyék egy főre jutó GDP-értékét hosszabb időtávon.

4. táblázat: Egy főre jutó GDP megyei és régiós bontásban az országos átlag %-ában

Forrás: a szerző szerkesztése a KSH adatai alapján

Régió/megyei	2000	2010	2015	2019	Változás 2000-ról 2019-re (százalékpont)
Budapest régió	196,5	218,8	200	206,6	+10,1
Pest megye/régió	82,7	87,5	83,4	79,7	-3
Fejér megye	116	87,7	103,6	99,2	-16,8
Komárom-Esztergom megye	82	100,9	102,5	100,3	+18,3
Veszprém megye	85,8	73,1	74,4	76	-9,8
Közép-Dunántúl	96,2	86,7	93,8	92	-4,2
Győr-Moson-Sopron megye	135	121,4	130,5	113,6	-21,4
Vas megye	112,3	86,6	97,6	90	-22,3
Zala megye	86,7	86,4	81,8	75,2	-11,5
Nyugat-Dunántúl	114,4	102,3	108,3	97,2	-17,2
Baranya megye	73,5	66,7	64,3	67,9	-5,6
Somogy megye	69,7	63,7	62,6	64,9	-4,8
Tolna megye	82,3	74	75,4	76	-6,3
Dél-Dunántúl	74,4	67,5	66,5	68,9	-5,5
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	63	60	71,1	68,6	+5,6
Heves megye	70,7	68,7	71,6	77	+6,3
Nógrád megye	52,3	44,4	44,6	44,3	-8
Észak-Magyarország	63,1	59,6	66,7	66,7	+3,6
Hajdú-Bihar megye	76,5	74,8	71,2	71,3	-5,2
Jász-Nagykun-Szolnok megye	63,9	61,2	65,3	64,4	+0,5
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	58,6	54,1	55,9	58,8	+0,2
Észak-Alföld	66,4	63,5	63,9	64,7	-1,7
Bács-Kiskun megye	71	66,7	78,3	81	+10,0
Békés megye	66,7	57,8	60,8	58,9	-7,8
Csongrád megye	82,1	73,8	75,3	73,7	-8,4
Dél-Alföld	73,2	66,5	72,5	72,7	-0,5

A 4. táblázatban azt látjuk, hogy összesen két régió (Budapest és Észak-Magyarország), valamint hat megye javította pozícióját, igaz, nagyon egyenlőtlen mértékben. A legnagyobb ugrás Budapesten, Komárom-Esztergom és Bács-Kiskun megyében következett be. De jelentős különbségekre is felfigyelhetünk. Míg Budapest egy főre jutó GDP-je az országos átlag több mint kétszerese (206,6), Nógrád megyéé az országos átlag felét sem éri el (44,3), ráadásul eredményei 2000-hez viszonyítva még 8 százalékponttal romlottak is. Nyilvánvalók tehát a nagy regionális különbségek, amelyek emberi fejlődési lehetőségekben található különbségeket is feltételeznek. De felvethető az a probléma is, hogy a kevésbé fejlett megyékben, régiókban, hiába van felkészült munkaerő, ha az, megfelelő munkahelyek hiányában, elvándorol. Ezt pusztán gazdasági érdekekből kiindulva jó megoldásnak szokták gondolni, hiszen ha nem is

otthon, de esetleg az ország más területén talál megfelelő munkát az illető szakember, akkor azzal is hozzájárul az országos teljesítmény növekedéséhez. Azonban az életminősége, akár a hosszú utazás, akár a munkásszálláson tartózkodás miatt nyilvánvalóan romlik. Arra is gondolni kell továbbá, hogy a hátrahagyott közösség gyengül, elöregedik, elszegényedik, ami hosszabb távon nemcsak helyi, hanem össztársadalmi problémákat is okoz, gyengítve a társadalmi tőkét.

Vizsgáljuk meg végül a regionális különbségek alakulását hosszabb távon, és ennek hatását az emberi fejlődésre. Az 5. táblázatban 2010 és 2019 között látjuk a régiók egy főre jutó GDP-értékének alakulását vásárlóerő-paritáson.

5. táblázat: Az egy főre jutó GDP (vásárlóerő-paritáson) regionális értéke Magyarországon

Forrás: a szerző szerkesztése az Eurostat 2021. július 14-ei adatai alapján

Ország, főváros, régió	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Változás 2010-ről 2019-re (euro/fő)
Magyarország	16 400	17 100	17 100	17 700	18 400	19 200	19 400	20 200	21 600	22 800	+ 6400
Budapest	35 900	37 200	37 300	37 300	38 200	38 500	39 000	41 200	43 800	47 100	+11 200
Pest megye	14 400	14 500	14 200	15 000	15 400	16 100	15 800	16 000	17 000	18 200	+3800
Közép-Dunántúl	14 200	15 100	15 000	15 900	16 600	18 100	18 400	18 900	20 100	21 000	+6800
Nyugat-Dunántúl	16 800	17 500	17 500	18 100	19 500	20 900	21 100	21 200	22 000	22 200	+5400
Dél-Dunántúl	11 100	11 500	11 700	12 100	12 100	12 800	13 000	13 700	14 900	15 700	+4600
Észak-Magyarország	9800	10 200	10 100	10 900	11 500	12 800	12 900	14 000	14 900	15 200	+5400
Észak-Alföld	10 400	11 200	11 100	11 300	11 800	12 300	12 200	13 000	13 900	14 800	+4400
Dél-Alföld	10 900	11 600	11 800	12 500	13 000	14 000	13 900	14 500	15 800	16 600	+5700
EU27-átlag	24 900	25 600	25 700	26 000	26 600	27 500	28 200	29 300	30 200	31 200	+6300

Az egy főre jutó GDP-érték idősoros alakulásánál először is azt látjuk, hogy Magyarországon a mutató értékének növekedése az EU-s átlag növekedésével együtt halad. Ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy ha egyforma sebességgel haladunk, akkor az alacsonyabb szintről való indulás miatt kicsi az EU-s átlagérték gyors elérésnek esélye: 2010-ről 2019-re csupán 7 százalékponttal kerültünk közelebb az EU-s átlaghoz. Viszont, ha a fővárost nézzük, akkor azt látjuk, hogy minden egyes évben jelentősen meghaladja az itt keletkező egy főre jutó GDP az EU27 átlagát. Az ellentmondás okát a régiók lemaradásában kell keresnünk. Míg Budapest 2010-ről 2019-re 11 200 euróval növelte az egy főre jutó GDP-je értékét, addig egyetlen kivétellel valamennyi magyar régió növekményértéke alacsonyabb, mint az EU-s átlag. (A kivétel Közép-Dunántúl, a +6800-as értékkel.) Ez azt jelenti, hogy Budapest és a régiók fejlődésénél nem a felzárkózás, hanem a fejlettségi különbségek növekedése látható.

Érdekes Pest megye rossz pozíciója, amely annak a következménye, hogy korábban a Közép-Magyarország régióban együtt volt Budapesttel, és akkor a fejlesztési források döntő hányada Budapestre és nem Pest megyébe került. Már a közép-magyarországi régió létrehozásának oka is az volt, hogy Budapest hozzájuthasson az EU-s fejlesztési forrásokhoz, amelyekhez kiváló gazdasági adatai miatt egyedül nem juthatott hozzá. Pest megyével együtt azonban már annyira alacsony lett az egy főre jutó GDP-érték, hogy a létrehozott közép-magyarországi régió jogosult lett az EU-s támogatásra.

Összességében az adatokból levonhatjuk azt a következtetést, hogy a nagy regionális különbségek rontják a kevésbé fejlett régiókban élők emberi fejlődési lehetőségeit. Nyilván sokkal nagyobb esélye van egy átlag budapestinek az emberi fejlődésre, mint egy átlag észak-alföldinek vagy észak-magyarországinak. Ezt bizonyította a korábban említett Európai Társadalmi Haladás index tanulmány is, amikor rámutat arra, hogy Magyarország legkevésbé fejlett régióiban az alap- és magasabb szintű tudáshoz jutási lehetőségek indexe rendkívül alacsony. Megjegyzendő, hogy a magasabb szintű tudáshoz jutás nemcsak az egyetemi képzésben, hanem a felnőttképzésben való részvételt is magában foglalja. A 6. táblázat az Európai Társadalmi Haladás index elemzés legfontosabb megállapításait foglalja össze.

6. táblázat: Regionális társadalmi fejlettségi adatok (0–100)

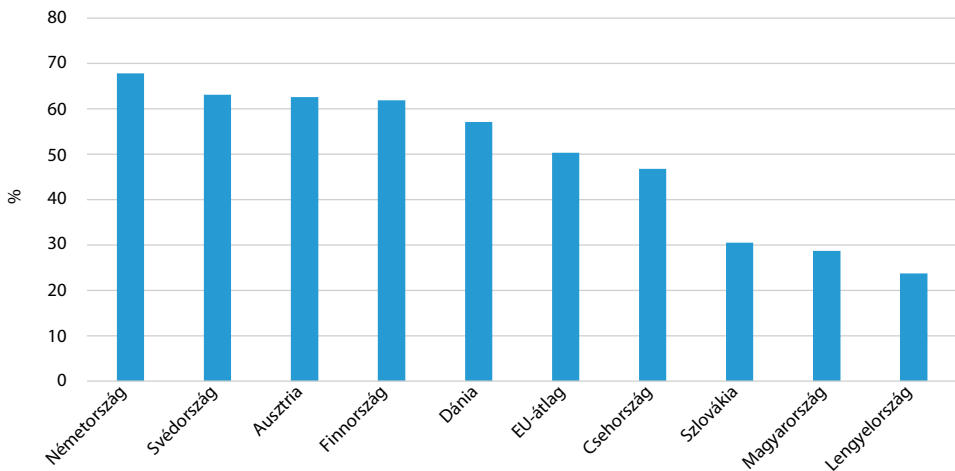
Forrás: European Commission (2020): i. m.

Régiók	Általános helyezés	Alapvető emberi szükségletek	A jól-lét alapjai	Lehetőségek	Helyezés a 242 régió között	Fejlettségi szakasz (1–5)
EU-átlag	66,7	80,0	63,9	57,5	–	–
Budapest	63,6	80,8	56,3	55,3	155	5
Pest	59,4	79,9	56,5	44,3	193	2
Nyugat-Dunántúl	60,3	82,5	56,4	44,9	184	2
Közép-Dunántúl	59,7	81,2	54,7	45,8	190	2
Dél-Dunántúl	55,9	75,7	51,1	43,2	210	1
Észak-Magyarország	50,9	69,4	46,8	38,3	228	1
Észak-Alföld	54,2	73,9	50,0	41,1	220	1
Dél-Alföld	56,8	75,5	52,2	44,9	206	2

Régiók	tudáshoz való hozzáférés	
	Alapszintű	Magasabb szintű
EU-átlag	73,9	57,1
Budapest	83,4	72,3
Pest	79,7	35,9
Nyugat-Dunántúl	76,1	32,7
Közép-Dunántúl	66,7	31,5
Dél-Dunántúl	76,1	32,7
Észak-Magyarország	54,6	29,4
Észak-Alföld	62,5	36,8
Dél-Alföld	71,8	37,9

A 6. táblázat bizonyítja, hogy az egy főre jutó GDP-vel mért gazdasági fejlettségben elmaradt régiók az emberi fejlettség minden területén le vannak szakadva Budapeستől. A jól-lét alapjai mutatók közül kiemelt alapszintű tudáshoz, és a lehetőségek mutatók közül kiemelt magasabb szintű tudáshoz jutás lehetőségi szintje különösen alacsony. A táblázat 5. oszlopában láthatjuk, hogy a fejlettség tekintetében a magyar régiók hányadik helyen szerepelnek az EU 242 régiója között. A legrosszabb – 228. helyen – Észak-Magyarország van. Az utolsó oszlop pedig az általános fejlettséget mutatja egy 1–5-ös skálán. Azt látjuk, hogy a legmagasabb szintet egyedül Budapest éri el, három régió pedig a legalacsonyabb szinten van. Azonban a fejlettségben való lemaradás nem az alacsony egy főre jutó GDP-nek tulajdonítható. A fejlettségi lemaradás oka az emberi fejlettségben, a tudásban való lemaradásban keresendő, ami egyben gátolja a gazdasági kibontakozást, a magasabb egy főre jutó GDP-érték elérését is.

Térjünk ki végül egy érdekes kérdésre, az innovatív cégek arányára. Ez egyszerre emberi fejlődési és gazdasági siker feltétel. Az innovatív cégek kínálják a fejlődés lehetőségét leginkább biztosító munkahelyeket. Az Eurostat legutóbbi, 2018. évi adatai szerint a legalább tíz főt foglalkoztató cégek közül Magyarországon csupán 28,7% tekinthető innovatívnak. Ausztriában ez az érték 62,6%. Az EU-s átlag 50,3%. A magyar érték a 27 tagállam között a 25. Különösen meglepő, hogy a jelentős külföldi tőkebefektetésű feldolgozóiparban sem jobb a helyzet: itt az innovatív cégek aránya Magyarországon 28,9%, az osztrák érték 68,3% és az EU-s átlag 54%. Megjegyzendő, hogy vannak innovatívabb ágazatok is. Például az infokommunikációs területen a cégek 51,5%-a innovatív Magyarországon. Igaz, az osztrák érték 83,9%, az EU-s átlag 69%. Az adatokat az 1. ábrán foglaljuk össze.

1. ábra: Az innovatív cégek aránya a legalább tíz főt foglalkoztató cégek között (2016–2018-as időszak), %

Forrás: Eurostat: Community Innovation Survey (2021. január 15.).

Megemlíthető, hogy az innovatív cégek aránya szoros kapcsolatban van a gazdasági fejlettséget mérő versenyképességgel. Jellemzően a sok innovatív céggel rendelkező országok a versenyképességi lista elején vannak.

A módszertan kapcsán azonban fel kell figyelniük egy hiányosságra. A felmérés csupán a legalább tíz főt foglalkoztató cégek körében történt. Nagyon valószínű azonban, hogy a tíz fő alatt foglalkoztató mikrocégek között sok az innovatív, és ezekről az Eurostat elemzése nem vesz tudomást.

4. Nemzetközi fejlettségi elemzések: az emberi fejlettség humán mutatói

Az emberi fejlettség általános, ENSZ-tanulmányokban szereplő HDI-mutatón alapuló méréséről már volt szó. Most nézzünk meg nemzetközi összehasonlításban néhány olyan fontos mutatót, amelyek segítségével a magyar helyzetet, nemzetközi kitekintésben, objektív adatok alapján lehet értékelni. Ahol ez az adat rendelkezésre áll, ott a regionális különbségekre is kitérünk. Természetesen további mutatókat is lehetne elemezni, de a gazdasági és humán fejlettség kapcsolatrendszerét ezek a mutatók is jól megvilágítják bizonyítva, hogy az emberi fejlettség egyben a tartós gazdasági sikernek is feltétele. Az egyik ilyen fontos mutató a gyermekkori szegénység.

Az emberi fejlődést már korán megakasztja a gyermekkori szegénység. Az Európai Unió szegénységi veszélyben lévőknak tekinti:

- az alacsony foglalkoztatottságú vagy munkanélküli felnőttek családjában élőket. Alacsony foglalkoztatású az, aki egy adott időtartam alatt a munkaidő csupán 20%-ában, vagy annál kevesebb időben dolgozott;
- azokat a gyermekeket, akiknek a szülei nagyon alacsony végzettségűek;
- az egyszülős családokban élőket.

A 2020. évi Eurostat szerint, ahogyan a 7. táblázatban látjuk, Magyarországon a 18 év alatti korcsoportban 21,7% él a szegénység és kirekesztettség kockázatával. Ezzel a vizsgált 25 tagország között a középmezőnyben, a 13. helyen vagyunk. (Olaszországra és Írországra nem áll adat rendelkezésre). Ez az érték jobb, mint az EU-s átlag, ami 24,2%. Meglepő a magyarnál rosszabb német adat (25,1%), ami rosszabb az EU-s átlagnál is.

A fiatalkori szegénység nagyon fontos mutató abban a tekintetben is, hogy ebből a helyzetből nehéz kitörni, és azok, akiknek ez nem sikerült, emberi lehetőségeik alatt fognak teljesíteni, amellyel nemcsak egyéni fejlődésük nem tud kiteljesedni, de a társadalmi értékteremtéshez való hozzájárulási képességük sem alakul ki.

Kapcsolódó téma a 18–24 éves korban az iskolát abbahagyók száma, illetve korcsoportos aránya. Azok, akik a képzést nem fejezik be, nehezen találnak munkát, mivel tudásuk alacsony szinten megreked. Az EU legfrissebb, 2021. júniusi adatai alapján, Magyarországon ez az arány magas, 2020-ban 12,1%. Ezzel a 27 tagország között a 22. helyen vagyunk. A lista élén Horvátországot, Görögországot, Szlovéniát, Írországot és Lengyelországot találjuk, de a cseh pozíció is jó, a 10. Az EU-s átlag 9,9%.

A 8. táblázatban néhány ország adatait látjuk három időpontban.

7. táblázat: Szegénység és kirekesztettség kockázatával élők korcsoport szerint, 2020, (%)

Forrás: a szerző szerkesztése az Eurostat 2021. november 4-ei adatai alapján

Országok	Az összes lakosság arányában	A 18 évnél fiatalabbak között	A 18–64 éves korcsoportban
	(%)		
Magyarország	19,4	21,7	18,4
Csehország	11,5	12,9	9,8
Lengyelország	17,0	16,1	16,6
Szlovákia	13,8	18,4	12,9
Ausztria	16,7	21,9	15,7
Németország	22,5	25,1	22,1
Dánia	16,8	13,5	19,6
Finnország	15,9	14,5	16,8
Svédország	17,7	20,2	17,6

8. táblázat: Korai iskolaelhagyás a 18–24 évesek körében, 2011, 2015, 2020, (%)

Forrás: a szerző szerkesztése az Eurostat 2021. október 18-ai adatai alapján

Országok	2011	2015	2020	Változás 2011-ről 2020-ra
	(%)			
Magyarország	11,4	11,6	12,1	+0,7
Csehország	4,9	6,2	7,6	+2,7
Lengyelország	5,6	5,3	5,4	-0,2
Szlovákia	5,1	6,9	7,6	+2,5
Ausztria	8,5	7,3	8,1	-0,4
Németország	11,6	10,1	10,1	-0,5
Dánia	10,3	8,1	9,3	-1,0
Finnország	9,8	9,2	8,2	-1,6
Svédország	6,6	7,0	7,7	+1,1
EU-átlag	13,2	11	9,9	-3,3

A magyar érték mindhárom időpontban nagyon magas, és növekszik is. 2015-ben és 2020-ban már a legmagasabb. Az EU 27 országa között csak Bulgária, Spanyolország, Olaszország, Málta és Románia van mögöttünk. Jelentősen romlott a cseh érték, de még így is nagyon alacsony. Feltűnő a magas német érték is. Az EU-s átlag viszont a vizsgált időtartam alatt jelentősen javult.

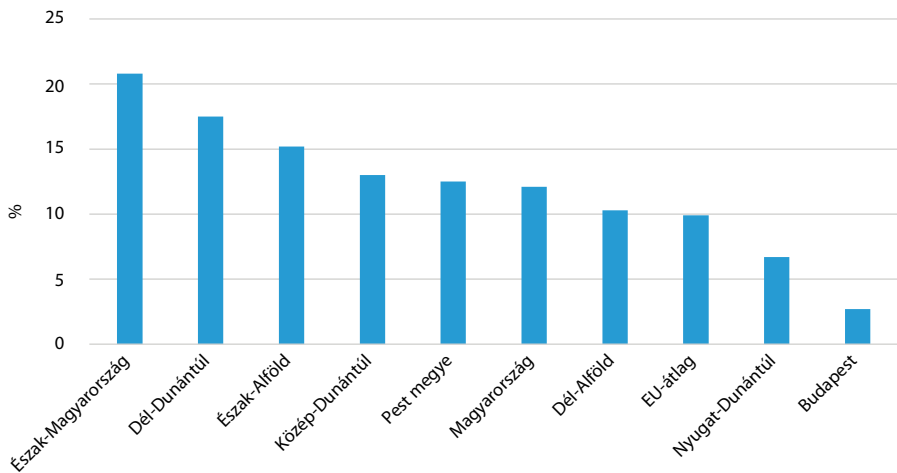
Nagyon fontosak a regionális eltérések is. Az EU vizsgálja a városok és a vidék adatainak eltérését is. A vidékiek helyzete, az adatok szerint, még rosszabb.

9. táblázat: Korai iskolaelhagyók a 18–24 éves vidékiek körében 2011, 2015, 2020, (%)

Forrás: a szerző szerkesztése az Eurostat 2021. október 18-ai adatai alapján

Országok	2011	2015	2020	Változás 2011-ről 2021-re
	százalék			
Magyarország	14,2	15,9	18,5	+4,3
Csehország	5,1	5,5	7,7	+2,6
Lengyelország	7,0	6,1	5,9	-1,1
Szlovákia	7,0	10,1	8,2	+1,2
Ausztria	5,9	4,2	5,3	-0,6
Németország	10	8,3	8,2	-1,8
Dánia	13,5	11,3	13,0	-0,5
Finnország	10,3	11,2	11,2	+0,9
Svédország	6,7	8,2	8,9	+2,2
EU-átlag	14,6	12,2	10,5	-4,1

A 9. táblázatban azt látjuk, hogy e tekintetben jelentősen rontottuk pozícióinkat 2011-ről 2020-ra úgy, hogy közben minden vizsgált évben a magyar adat volt a legrosszabb. A magyar értéknél 2020-ban csak a bolgár, spanyol és a román érték rosszabb, vagyis a 24. helyen vagyunk. Az „általános vidék” megnevezés mellett vannak konkrét regionális adatok is. Ezeket látjuk a 2. ábrán.

2. ábra: Korai iskolaelhagyók a 18–24 éves korcsoportban, regionálisan, 2020, (%)

Forrás: a szerző szerkesztése az Eurostat 2021. október 18-ai adatai alapján

A korai iskolaelhagyók aránya a 18–24 éves korcsoportban nagyon magas Magyarországon általában, de a regionális különbségek még nagyobbak. A legjobb érték Budapesten van, a legrosszabb Észak-Magyarországon. A két régió közötti különbség

18,1 százalékpont. Az iskolaelhagyók egy gazdaságilag is hátrányosabb térségben nehezen tudnak kitörni a fejletlenségi állapotból, ami nemcsak egyéni problémájuk, hanem országos gond is. Ha minden fiatal befejezné az iskolát és értékteremtő munkát végezhetne, azzal az egyéni fejlettségi szintje mellett az országos gazdasági fejlettségi szintet is javítani tudná.

Most nézzük meg az oktatási adatokat is különböző szempontok szerint. A 10. táblázatban a 25–34 éves, illetve a 25–74 éves korcsoportba tartozó felsőfokú végzettségűek arányát látjuk néhány országban 2011-ben és 2020-ban.

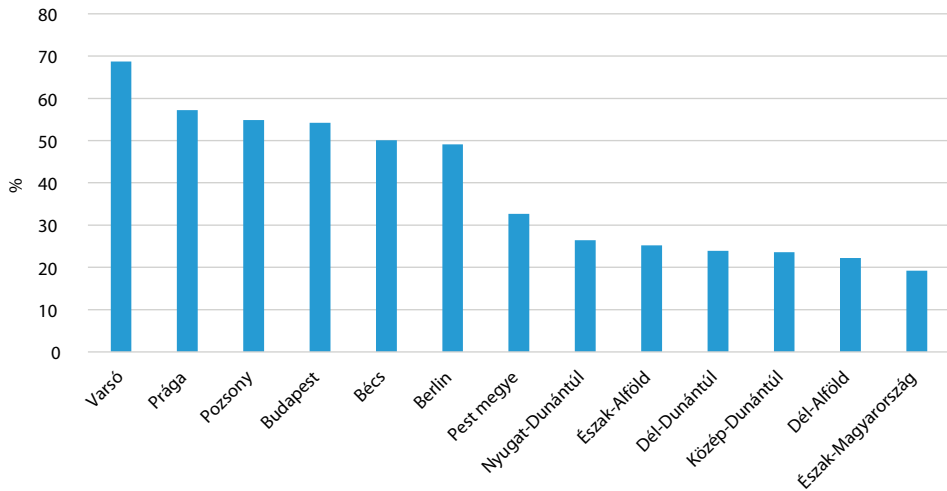
10. táblázat: Felsőfokú végzettségűek aránya a 25–74 éves és a 25–34 éves korcsoportban, 2011, 2020, (%)

Forrás: a szerző szerkesztése az Eurostat 2021. júniusi adatai alapján

Ország	Felsőfokú végzettségűek aránya					
	25–74			25–34		
	éves korcsoportban (%)					
	2011	2020	Változás	2011	2020	Változás
Magyarország	20,0	26,0	+6,0	28,2	30,7	+2,5
Csehország	17,3	22,7	+5,4	25,1	33,0	+7,9
Lengyelország	22,0	29,7	+7,7	39,0	42,4	+3,4
Szlovákia	17,7	24,9	+7,2	25,5	39,0	+13,5
Ausztria	18,3	32,1	+13,8	20,9	41,4	+20,5
Németország	26,5	30,5	+4,0	27,6	35,1	+7,5
EU-átlag	23,7	30,6	+6,9	33,0	40,5	+7,5

Az Eurostat 2021. júniusi adatai alapján a 25–34 éves korcsoportban felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya tekintetében Magyarország 2020-ban a 25. helyen van. Csak az olasz és a román adat rosszabb. Az élen Luxemburg, Írország, Ciprus, Litvánia és Hollandia van. Feltűnő az is, hogy 2011-ről 2020-ra a magyar adat javult a legkevésbé. A 25–74 éves korcsoport esetén a magyar adat jobb a cseh és a szlovák adatnál, de így is lényegesen rosszabb, mint az osztrák és a német, illetve az EU-s átlag érték. Nagyon fontosak azonban a regionális különbségek is. A 3. ábrán néhány város és magyar régiók adatait látjuk.

A 3. ábra azt bizonyítja, hogy a felsőfokú végzettségűek aránya regionálisan a 25–34 éves korcsoportban nagyon nagy eltéréseket mutat. Kiugrók a városi adatok. A vizsgált hat város között Budapest a 4. helyen van, megelőzve Bécset és Berlint. Óriási azonban a szakadék Budapest és a legalacsonyabb értéket elért Észak-Magyarország között: 35 százalékpont. Ez ismét arra hívja fel a figyelmünket, hogy vidéken, ahogyan azt már a korábbi elemzések is megvilágították, sokkal nehezebb hozzájutni az emberi fejlődéshez szükséges magasabb szintű képzettséghez. Fontos mutató a végzettségi szerkezet is. A 11. táblázatban a különböző szintű képzettséggel rendelkezők arányát látjuk két időpontban hat ország esetén.

3. ábra: Felsőfokú végzettségűek a 25–34 éves korcsoportban NUTS 2 régiók szerint és néhány városban, 2020, (%)

Forrás: a szerző szerkesztése az Eurostat 2021. november 3-ai adatai alapján

11. táblázat: A különböző szintű képzettséggel rendelkezők aránya két korcsoportban, 2020, (%)

Forrás: a szerző szerkesztése az Eurostat 2021. júniusi adatai alapján

Ország	20–54 év			55–74 év		
	Alsó	Közép	Felső	Alsó	Közép	Felső
	szint			szint		
Magyarország	13,3	57,5	29,2	20,6	58,9	20,5
Csehország	5,6	67,5	26,9	10,2	74,6	15,2
Lengyelország	5,9	56,2	38,0	14,2	69,9	15,9
Szlovákia	6,7	63,7	29,6	12,0	71,9	16,1
Ausztria	12,7	50,1	37,2	22,1	54,8	23,1
Németország	14,1	53,2	32,7	16,1	56,7	27,2

A 11. táblázat adatai arra világítanak rá, hogy a vizsgált korcsoportokban Németország, illetve Ausztria után Magyarországon a legmagasabb az alacsony végzettségűek aránya. A középszintű végzettségűek esetén a cseh és a szlovák adat emelkedik ki mindkét korcsoportban. Az alacsony végzettségi szint gátolja az emberi fejlődést, sőt orvosi kutatások tanúsága szerint a várható élettartamra is kedvezőtlen hatást gyakorol.¹⁷

A 12. táblázatban kiemelve mutatjuk be az alacsony képzettségűek arányát két másik korcsoport esetén nemzetközi összehasonlításban.

17 Vigu Raghupathi – Wullianallur Raghupathi: *The Influence of Education on Health: An Empirical Assessment of OECD Countries for the Period 1995–2015. Archives of Public Health*, 78. (2020), 20.

12. táblázat: Alacsony végzettségűek aránya a 25–74 éves és a 25–34 éves korcsoportban, 2020, (%)

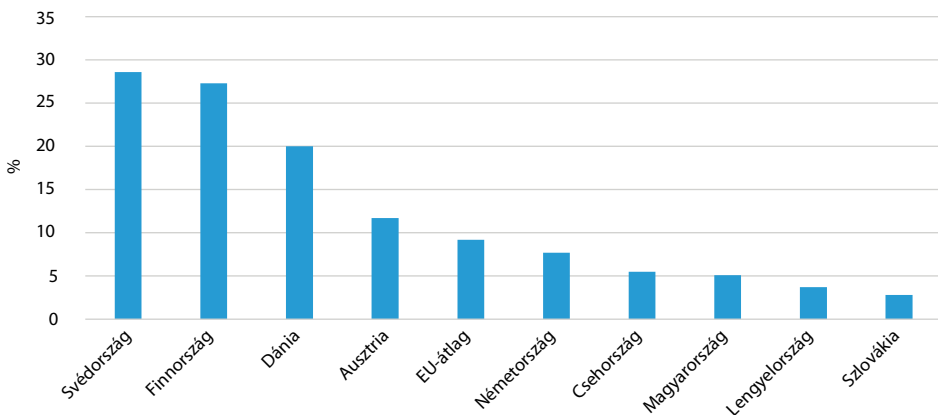
Forrás: a szerző szerkesztése az Eurostat 2021. júniusi adatai alapján

Ország	Alacsony végzettségűek aránya					
	25–74			25–34		
	éves korcsoportban (%)					
	2011	2020	Változás	2011	2020	Változás
Magyarország	23,6	15,9	-7,7	12,9	12,4	-0,4
Csehország	9,4	7,3	-2,1	5,7	7,6	+1,9
Lengyelország	14,6	9,0	-5,6	6,0	6,2	+0,2
Szlovákia	11,3	8,6	-2,7	6,0	7,3	+1,3
Ausztria	20,3	16,1	-4,2	12,0	10,9	-1,1
Németország	15,1	14,9	-0,2	13,0	13,2	+0,2
EU-átlag	30,7	24,0	-6,7	19,1	14,7	-4,4

Azt találjuk, hogy az alacsony végzettségűek aránya 2020-ban Magyarországon a második legmagasabb, igaz az EU-átlagnál alacsonyabb, és csökkenő tendenciát mutat. A 25–34 éves fiatal csoport esetén a 2020. évi 12,4% a V4-ek között figyelemre méltóan magas. Ezek az emberek még nagyon sokáig aktívak lesznek, ezért – főleg a robotizáció gyors terjedése miatt – a munkanélküliség fenyegeti őket, ha nem tanulnak tovább. A leggyorsabb lehetőség a felnőttképzésben való részvétel lenne.

De hogy állunk felnőttképzés tekintetében nemzetközi összehasonlításban, illetve regionálisan?

A 4. ábra szerint a felnőttképzésben részt vevők aránya Magyarországon nagyon alacsony. Ez óriási veszélyhelyzetet érzékeltet: a gyorsan változó környezetben, az új technológiák megjelenésével, aki nem képezi folyamatosan tovább magát, az elveszheti a munkahelyét.

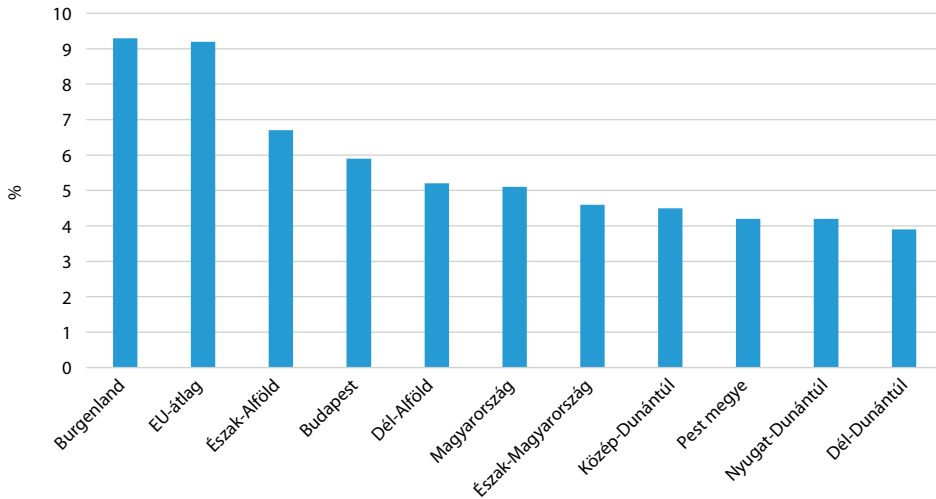

4. ábra: Oktatásban és képzésben részt vevők aránya a 25–64 éves korcsoportban, 2020, (%)

Forrás: a szerző szerkesztése az Eurostat 2021. júniusi adatai alapján

A felnőttképzésben való részvétel teszi lehetővé a tudásfelzárkózást, az emberi fejlődést az iskola elvégzése után. A magyar érték az EU 27 országa között a 20. helyre elég. Csak Szlovákiát, Lengyelországot, Ciprust, Görögországot, Horvátországot, Bulgáriát és Romániát előzzük meg.

Ha az alacsony végzettségűek magas arányára tekintünk, akkor ez az érték különösen veszélyesen alacsony, mivel nyilván nem járul hozzá a tudásbeli felzárkózáshoz, az emberi fejlődéshez. A regionális adatokat az 5. ábrán látjuk. A regionális adatok jelentős eltéréseket mutatnak még az alacsony országos átlagértékhez viszonyítva is.

5. ábra: Oktatásban és képzésben részt vevők regionális aránya a 25–64 éves korcsoportban, 2021, (%)
 Forrás: a szerző szerkesztése az Eurostat 2021. október 18-ai adatai alapján

A regionális adatok jelentős leszakadást mutatnak például Dél-Dunántúl esetén. De figyelemre érdemes, hogy a gazdaságilag fejlettnek tekintett Nyugat-Dunántúl adata is rosszabb, mint az átlagérték. Ennek az az egyik valószínű magyarázata, hogy az ott működő cégek összeszerelő üzemek növelik a GDP-t, igaz, abból a profit egy részét repatriálják, vagyis nem Magyarországon fektetik be. Viszont a repatriált profit is szerepel a GDP, illetve az egy főre jutó GDP értékében. Ugyanakkor az összeszerelésre betanított munkaerő továbbképzése nem feltétlenül céges érdek, hiszen a „túlképzett” munkavállaló esetleg keresne más, nem összeszerelő munkalehetőséget. Érdemes még megemlíteni, hogy Burgenlandban, amely Ausztria legkevésbé fejlett régiója, a budapesti és a magyar országos átlagnál is többen vesznek részt felnőttképzésben.

5. Összefoglalás és következtetések

A cikk arra kívánt rámutatni, hogy egyrészt az emberi fejlődést és a tudás hasznosíthatóságát emberi jognak kellene tekinteni. Az emberi fejlődés elsősorban a tudáshoz

jutást jelenti, amellyel nemcsak jobb életszínvonalat, hanem jobb életminőséget is el lehet érni. Azonban nem elég, ha a tudás megszerzésének lehetősége adott, hanem, ahogyan azt Maslow¹⁸ bizonyította, a tudás hasznosítása, az alkotás lehetősége is szükséges az emberi fejlődéshez. A nemzetközi elemzések azt is bizonyítják, hogy az emberi fejlődés nemcsak egyéni, hanem közösségi érdek is, hiszen a tanult ember több értéket tud teremteni a társadalom számára is. A tudáshasznosítás lehetőségei pedig a gazdaság szerkezetétől függenek, vagyis attól, hogy milyen szintű tudást igénylő munkahelyek állnak rendelkezésre. Ha nincs elegendő jó minőségű munkahely, akkor a jó szakemberek elhagyhatják az országot, ami nemzetivagyon-veszteség, hiszen ha otthon tudnának értéket teremteni, akkor azzal a gazdasági fejlődéshez otthon és nem külföldön járulnának hozzá. Másrészt, ha nincs elég jó minőségű munkahely, akkor nincs elég ösztönzöttség az igényes képzésre sem. A tudáshasznosítás lehetőségeit befolyásolják továbbá a regionális gazdasági fejlettségi mutatók is. Ha egy régió nem kínál fejlődési lehetőséget a felkészült szakembereknek, akkor azok – ha nem külföldre mennek – ingázhatnak egy másik régióba. Ez gazdasági szempontból jó megoldásnak tűnhet, de emberi fejlődési szempontból kevésbé, hiszen az ingázás életminőség-rontó életforma, és a helyi közösség gyengítését is okozza. Az emberi fejlődést tehát közvetlenül befolyásolják a munkahelyi adottságok. Természetesen kulcskérdés a tudáshoz jutás is. Ezt eleve megnehezíti a gyermekkori szegénység és az iskola korai elhagyása. Az adatok azt mutatják, hogy Magyarországon nagyon nagyok a regionális különbségek, ami már indulásnál nehezíti a kevésbé fejlett régiókból származók emberi fejlődését. A felzárkózást segíthetné a felnőttképzés, amelyre az országos és a regionális mutatók is gyengék. De nálunk más vizsgált országokhoz képest alacsony a felsőfokú végzettségük és magas az alacsony képzettségük aránya, ami a gazdasági fejlődés fenntarthatóságát is nehezítheti. Magyarország sokat költ fizikai beruházásokra: útra, vasútra, épületekre, gépekre. A fejlődésnek azonban az emberi fejlődés, a tudás az első számú feltétele.

A megfogható gépi és egyéb beruházásokat, ha nem kísérik úgynevezett puha, nehezen mérhető, de a fizikainál fontosabb tudásberuházások és tudást hasznosító munkahelyeket teremtő beruházások, akkor a gyorsan változó, bizonytalan környezetben a magyar gazdaság fejlődése lelassulhat, fejlődési csapdahelyzetbe kerülhet. Azaz a gépi, technológiai beruházások mellett a humán fejlődés lehetőségét is meg kell teremteni mindenki számára, ahhoz hogy a valós, fenntartható gazdasági-társadalmi haladás megvalósulhasson.

¹⁸ Maslow (1943): i. m.

Irodalomjegyzék

- Christoforou, Asimina: Social Capital and Human Development: An Empirical Investigation across European Countries. *Journal of Institutional Economics*, 6. (2010), 2. 191–214. Online: <https://doi.org/10.1017/S1744137409990324>
- European Commission: *European Social Progress Index* (2020). Online: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/maps/social_progress2020
- Eurostat: *Community Innovation Survey* (2021. január 15.). Online: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20210115-2>
- Helliwell, John – Richard Layard – Jeffrey D. Sachs (szerk.): *World Happiness Report*. New York, Sustainable Development Solutions Network, 2019. Online: <https://s3.amazonaws.com/happiness-report/2019/WHR19.pdf>
- Kunitz, Stephen, J.: Social Capital and Health. *British Medical Bulletin*, 69. (2004), 1. 61–73. Online: <https://doi.org/10.1093/bmb/ldh015>
- Maslow, Abraham: A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 50. (1943), 4. 370–396. Online: <https://doi.org/10.1037/h0054346>
- Ohno, Kenichi: *Learning to Industrialize. From Given Growth to Policy-Aided Value Creation*. London – New York, Routledge, 2013. Online: <https://doi.org/10.4324/9780203085530>
- Pálfı Nóra: A külföldi munkavállalás hazai versenyképességre gyakorolt hatásainak vizsgálata. In Csath Magdolna (szerk.): *Versenyképességi dilemmák a digitalizáció és robotizáció korában*. Budapest, Dialóg Campus, 2020. 233–260.
- Raghupathi, Vigu – Wullianallur Raghupathi: The Influence of Education on Health: An Empirical Assessment of OECD Countries for the Period 1995–2015. *Archives of Public Health*, 78. (2020), 20. Online: <https://doi.org/10.1186/s13690-020-00402-5>
- Schultz, Theodore W.: The Economic Importance of Human Capital in Modernization. *Education Economics*, 1. (1993), 1. 13–19. Online: <https://doi.org/10.1080/09645299300000003>
- Sen, Amartya: *Development as Freedom*. New York, Anchor Books, 2000.
- UNDP: *Human Development Report 2020. The next frontier: Human development and the Anthropocene*. New York, (2020). Online: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020.pdf>
- UNDP – OPHI: *Global Multidimensional Poverty Index 2021. Unmasking disparities by ethnicity, caste and gender*. (2021). Online: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2021_mpi_report_en.pdf
- UNHR: *Declaration on the Right to Development*. UNGA Res. 41/128. (1986. december 4.). Online: www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/rtd.pdf
- Uphoff, Eleonora P. – Kate E Pickett – Baltica Cabieses – Neil Small – John Wright: A Systematic Review of the Relationships between Social Capital and Socioeconomic Inequalities in Health: A Contribution to Understanding the Psychosocial Pathway of Health Inequalities. *International Journal for Equity in Health*, 12. (2013), 54. Online: <https://doi.org/10.1186/1475-9276-12-54>
- Zhao, Jing – Sejin Ha – Richard Widdows: The Influence of Social Capital on Knowledge Creation in Online Health Communities. *Information Technology and Management*, 17. (2015), 4. 311–321. Online: <https://doi.org/10.1007/s10799-014-0211-3>

A kínvallatás tilalmának megjelenése a mai kor büntetőjogában, Beccaria szellemében

KOVÁCS ISTVÁN¹

A Dei delitti e delle pene című könyv alapjaiban határozta meg a mai modern büntetőjog alapelveit. A könyv eredetét és szerzőségét legtöbbször Beccariának tulajdonítják, de annak szerzősége körül korábban és később is számos vita alakult ki. Tanulmányomban a forráskritika módszerével az „Öklök Társaságának” emlékiratait, az egyes tagok visszaemlékezését is elemzés tárgyává teszem, több magyar nyelvű fordítást is megvizsgálom, amely a szerzőség körül kialakult vitát más aspektusból is megismerteti. Mindemellett a tanulmányban a könyvben tárgyalt kínvallatás módszerét történeti és jogi szempontból is bemutatom, valamint kvantitatív eljárás segítségével megvizsgálom, hogy Magyarországon e bűncselekménnyel kapcsolatban milyen eljárások voltak folyamatban az elmúlt években, azoknak mik a tendenciái. Vajon ma Magyarországon a kínvallatás a hatóság egyik eszköze, vagy az emberi és alkotmányos jogok gyakorlása érvényesül, és a kötelemteljesítés is törvényben meghatározott feltételek szerint alakul.

Kulcsszavak: Beccaria, kényszervallatás, büntetőjog, bűncselekmény, alapvető emberi és alkotmányos jogok

The Emergence of the Prohibition of Torture in Contemporary Criminal Law in the Spirit of Beccaria

The book “Dei delitti e delle pene” fundamentally set out the principles of modern criminal law today. Most attribute the origin and authorship of the book to Beccaria, but there have been many debates about its authorship in his day and later. In my study, I use the method of source criticism to analyse the memoirs of the “Öklök Társasága” and the recollections of individual members, I also examine several Hungarian translations, which introduces the debate around authorship from other aspects. In addition, in the study I present the method of torture discussed in the book from a historical and legal point of view, and with the help of a quantitative procedure I examine what proceedings have been going on in Hungary in connection with this

1 Adjunktus, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar, e-mail: kovacs.istvan@uni-nke.hu

crime in recent years and its tendencies. Is torture one of the means of authority in Hungary today, or is there no such restriction on the exercise of human and constitutional rights, and does the fulfilment of obligations also take place under the conditions specified by law?

Keywords: Beccaria, forced interrogation, criminal law, crime, fundamental human and constitutional rights

1. Bevezetés

Tanulmányomat a modern büntetőjog alapelveinek megfogalmazója, Cesare Marchese Beccaria ihlette. A publikációban görcső alá veszem, hogy a kínvallatás ellen felszólaló és annak eltörlését szorgalmazó beccariai alapeszme ma a magyar jogrendszerben, azon belül a büntető jogalkotásban és annak alkalmazásában miként is érvényesül. A tanulmányban kritikai forráselemzést, valamint a Belügyminisztérium égisze alatt működő Bűnügyi Statisztikai Rendszerből származtatott szekunder adatok elemzését hajtom végre.

Beccaria, egy gazdag nemesi család elsőszülött fiaként Észak-Olaszország legnagyobb városában, Milánóban született 1738. március 15-én. A nemesi vérvonal megkövetelte volna tőle, hogy a családi hírnév és tekintély öregbítésén munkálkodjon, azonban Beccaria naplójának személyes feljegyzései is gyakorta utaltak rá, hogy ő maga is irtózott a család mesterkéltségtől, fojtogató légkörétől, így nem váltotta be a szülői reményeket. Kapcsolata a családjával végleg megromlott, amikor 1760-ban feleségül vette – a rangon alulinak tartott – déli származású Teresa de Blascót. Tanulmányait Pármában kezdte, majd a Pavia városában található jogi egyetemen doktorátust szerzett. A feldolgozott forrás szerint Beccaria a jogtudományban semmi vonzót nem talált, így filozófiával kezdett foglalkozni; sokat forgatta Helvétius, d’Alembert-t, valamint Montesquieu-t is, akiknek művei, eszméi nagy hatással voltak rá.²

Ekkortájt ismerkedett meg Pietro Verrivel, aki a kor egyik leghíresebb közigazdásza volt. Többek között általa, a közvetítésével sikerült Beccariának a későbbi „*Accademia dei Pugni*” társaságba is bekerülnie. A társaság alapítását (1761-ben) Pietro és Alessandro Verri, valamint Luigi Lambertenghi nevéhez köthetjük.³ (Beccaria csak később lett a társaság tagja.) Tagjai a legkülönbözőbb tudományterületekről érkező, felvilágosult gondolkodók voltak, akik rendszeres vitákat folytattak a politikai, a vallási és a társadalmi életéről. Céljuk többek között Lombardia több évszázados szellemi elmaradottságának felzárkóztatása, valamint a despotikus uralmi rendszer erőszakosságával szembeni reformjavaslatok kidolgozása volt.⁴ A korban végigsöprő

2 Mucsi Emese: *Egy könyv – kétszáz év távlatából. Világtörténet*, 9. (1987), 1. 61–83.

3 A szerző megjegyzése: magyar fordításban „Öklök Akadémiája” vagy „Ököltársaság”.

4 Gaetano Compagnino: *Gli illuministi italiani*. Roma–Bari, Editori Laterza, 1982.

felvilágosodás a társadalmi élet négy alapterületét, így a gazdaságot, az etikát, a jogot és az irodalmat érintette. Az alapítástól kezdődően számtalan monográfia és tanulmány született, amelyeket szerkesztett kötetben, az *Il Caffé* nevű folyóiratban tettek közzé.⁵ A korszakban a közfigyelem leginkább a gazdasági és jogi írásokra fókuszált, amelyek többek között Verri,⁶ Genovesi,⁷ Galiani⁸ és Filangieri⁹ tollából íródtak. Beccaria nem csak jogi témákkal kapcsolatos anyagokat publikált, ez időben született *A közgazdaságtan elemei* című könyve is, amelyet csak halálát követően publikáltak.¹⁰ A társaság tagjaként mind közül a modern büntetőjog alapelveit lefektető bűnokról és büntetésekről szóló könyve¹¹ a jogászvilág mai napig is használt egyik leghíresebb forrása. Az alkotást Venturi a 18. század egyik legjelentékenyebb könyvének nevezte.¹²

Számos szerző¹³ a könyv indító okaként a Calas-pert¹⁴ jelöli meg, amely történeti szempontból valóban eredményezhette, hogy Beccaria felvilágosult gondolkodóként

5 A legenda szerint a folyóirat azért kapta az *Il Caffé* elnevezést, mert a társaság által tárgyalt témák a tagok fejből egy képzeletbeli kávézóban születtek, és úgy tartották, hogy a felvilágosodás – akár csak egy frissen pörkölt olasz kávé – felébreszti a szellemet. Marcello Maestro: *Cesare Beccaria e le Origini della Riforma Penale*. Milano, Editori Feltrinelli, 1977.

6 Pietro Verri: *Meditazioni sull'economia politica*. Milano, Nella stamperia e fonderia di G. G. Destefanis, 1771; Pietro Verri: *Osservazioni sulla tortura*. Milano, Milano Presso de Giuseppe Marelli, 1777.

7 Antonio Genovesi: *Lezioni di commercio, o sia d'economia civile*. Milano, Dalla Societa Tipografica de Classici Italiani, 1765.

8 Ferdinando Galiani: *Della moneta*. Napoli, Nella Stamperia Simoniana, 1751.

9 Gaetano Filangieri: *Scienza della legislazione*. Napoli, Nella Stamperia di Amato Cons, 1780.

10 Cesare Beccaria: *Elementi di economia pubblica*. Milano, Nella stamperia e fonderia di G.G. Destefanis, 1804.

11 Cesare Beccaria: *Dei delitti e delle pene*. Livorno, Marco Coltellini, 1764.

12 Franco Venturi: *Settecento Riformatore I. Da Muratori a Beccaria*. Torino, Einaudi, 1969.

13 Hautzinger Zoltán: Prológus. Cesare Beccaria, a bűnmegelőzési tudomány történetének nagy gondolkodója. In: Hautzinger Zoltán (szerk.): *Tanulmányok a „Határórség szerepe a bűnmegelőzésben” című tudományos konferenciáról*. Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság, 2003. 7–9; Belovics Ervin (szerk.): *Büntetőjog V. Általános rész*. Budapest, HVG–ORAC, 2014; Cesare Beccaria: *Büntett és büntetés*. Ford. Sebestyén Pál – Kádár Miklós. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967.

14 1762. március 9-én Toulouse-ban megkínózták majd kivégezték a halálbüntetéssel sújtott Jean Calas francia állampolgárt, mert a bíróság bűnösnek találta Marc Antoine Calas sérelmére elkövetett emberölés büntetében. A férfi büntetlen előéletű volt, fia pedig személyiségzavarokkal küzdött. A büntetőeljárás során – amely a bírósági eljárást jelentette – nem került elő olyan bizonyíték, amely egyértelműen alátámasztotta volna, hogy a kereskedő fia halálát idegenkezűség okozta volna (az öngyilkosság tényét aligha lehetett kétségbe vonni), azonban a 13 főből álló bíróság tanácsa a vallási fanatizmussal átitatott közhangulat hatására, többségi szavazattal kimondta a férfi halálos ítéletét. A halálbüntetést megelőzte a kínvallatás, amely egyrészt eszközüül szolgált volna annak, hogy a férfi bevallja bűneit, azaz beismerő vallomást tegyen, másrészt pedig mindez az ítélet igazolását jelentette volna. A per lezárását követően Voltaire – a híres felvilágosult filozófus – az irodalom segítségével elérte azt, hogy a kor ismert ügyvédjeinek közreműködésével újratárgyalják a pert. A megismételt eljárásnak sikerült rehabilitálnia Jean Calas-t, majd a különböző tudományos mozgalmak céljukként fogalmazták meg mindazon elvek összefoglalását és közzétételét, amelyek a felvilágosodás szellemében az inkvizíciós módszereken (embertelen, megalázó) alapuló eljárások megszüntetését és az igazságon nyugvó büntetőhatalom alapköveit lefektették.

és jogvégzett szakemberként olyan művet alkosson, amely az akkori itáliai jogrendben hatályban levő büntető rendelkezések hiányosságait, a mai modern büntetőjog alapjaitól teljes mértékben ellentétes rendelkezéseit mutatja be. De korántsem szabad elfeledkeznünk más történeti forrás más nézőpontból való bemutatásáról sem, amely így a mű keletkezésének teljes egészét veszi górcső alá.

Maga a szóban forgó könyv bevezetése anekdotaként tesz említést arról, hogy az Il Caffé egyik tagja – aki egyben fenntartója is volt a lapnak, nevezett Verői Sándor gróf – Beccariát mint jogképzett szakembert kérte fel arra, hogy készítsen egy olyan tudományos művet, amely az Itáliában hatályos és a büntető igazságszolgáltatás során alkalmazott büntető rendelkezéseit bemutatja, azoknak elavultságára és fogyatékosságára pedig rámutat; Beccaria pedig örömmel vállalkozott a feladat teljesítésére. Mindez megtalálható az 1797-es velencei kiadásban,¹⁵ majd ezt vette át az 1887-es¹⁶ és az 1967-es¹⁷ magyar fordított kiadás is. Mucsi, aki a mű körülményeit a rendszerváltás előtt részletes elemzés tárgyává tette, több helyen is ellentmondónak tartja a mű keletkezésének effajta körülményeit. A szerző szerint Verői Sándor gróf személye nem volt más, mint Alessandro Verri, azaz Pietro Verri testvére, aki a társaságnak csak tagja és nem vezetője volt, így azt kevésbé tudta anyagilag támogatni. Arra a szerző nem ad magyarázatot, hogy a Verri vezetéknevből hogyan lett Verői, de míg a velencei kiadás a nevet helyesen rögzíti, addig a magyar fordítás a vezetéknevet átkeresztelte. Beccaria ugyan jogképzett ember volt, de az önéletrajzi ismertetőből is jól látszik, hogy szakmáját egyáltalán nem gyakorolta, a filozófia iránt kezdett érdeklődni. Mindezt alátámasztani látszik az is, hogy a könyv nem jogi, hanem filozófiai szempontból elemzi a bűn és büntetések közötti relációt. Egy másik forrás minderről hasonlóképpen vélekedik. Beccaria megkülönböztetve a vallási, a természeti és az emberi erényt és bünt arra a következtetésre jutott, hogy csak a vallási erény és bűn fogalma egy és változatlan, az emberi erény és bűn fogalma relatív, az emberi viszonyokkal együtt változik. Ezeket a kategóriákat elkülönítve kell megalkotni a törvényeinket, és ilyen módon kell állást foglalni a büntetés jogosságáról és hasznosságáról is. A könyv tehát – ebben az értelmezésben – filozófiai követelmények nyomán és nem jogi következtetések alapján sürgeti a büntetőjogi viszonyok megreformálását.¹⁸ A szerző szerint több forrás is utal arra, hogy Beccariát senki sem kérte fel a mű megírására, csupán barátainak unszolására fogott annak neki.¹⁹ Mucsi tanulmányában lelhető fel hivatkozásként az a Pietro Verri naplójából származó 1765. november 1-jei bejegyzés is, amely szerint:

15 „Aneddoto concernente l'origine del trattato Dei delitti e delle pene...” Cesare Beccaria: *Dei delitti e delle pene*. Venezia, Bassano, 1797.

16 Cesare Beccaria: *Büntett és büntetés*. Ford. Tarnai János. Budapest, Révai Leo, 1887.

17 Beccaria (1967): i. m.

18 Lamm Vanda – Peschka Vilmos (főszerk.): *Jogi Lexikon*. Budapest, KJK–Kerszöv, 1999.

19 Mucsi (1987): i. m.

„A Dei delitti Beccaria gróf műve, de az ötletet én adtam neki, a gondolatok többnyire a mindennapos eszmecserék eredményei, melyek Beccaria, Alessandro, Lambertenghi és én közöttem folytak [...] én ezt ajánlottam neki, mivel úgy gondoltam, hogy egy szónoki képességekkel és élénk képzelőerővel rendelkező embernek ez pontosan megfelelné. Csakhogy ő semmit nem tudott a mi büntetőrendszerünkről. Alessandro, aki börtönfelügyelő volt, megígérte neki, hogy segíteni fog. Beccaria kis papírlapokra kezdte írni ötleteit. Mi lelkesen segítettünk, és annyit biztattuk, hogy rengeteg gondolatot összeírt [...]. Mivelhogy az anyag együtt volt, megírtam a művet, és megszerkesztettem, így jött létre a könyv.”²⁰

Alessandro 1803. április 16-i keltezésű levelében, amelyet Pietro Verri önéletrajzi írójának küldött, nem tudta kétséget kizáróan állítani, hogy a könyvet Pietro írta volna, de bizonyos, hogy azt ő tisztázta le. Mindketten egyetértettek abban, hogy Beccaria egy, de legfeljebb kettő órát tudott foglalkozni az anyaggal mert elfáradt, így azt mindig Pietro vette gondozásba. Pietro újabb feljegyzéséből tudhatjuk azt meg, hogy a könyv eredeti példányát valóban magánál tartotta, és azt pont a szerző személyével kapcsolatosan kialakult eljárások során 1769-ben szolgáltatva vissza Beccariának.²¹ Pietro állítása szerint a mű 1763–1764 között született, amelyre Beccaria akként reflektál, hogy 1760–61. elején kezdett filozófiával foglalkozni, mindennek hatására pedig 1763 nyarán írta meg a könyvet egy vidéki kis farmon, ahol munkát vállalt. Mindezzel szemben Alessandro csak két hónapot említ.

A könyv végül 1764-ben jelent meg, de alig száradt meg a festék a lapokon, máris kialakultak a szerző személyéről szóló viták, amelyeket tovább nehezített, hogy időközben egy teljesen anonim szerzőjű példány is megjelent, majd több fordításban is közölték azokat.

A forráskritika bármelyik verzióját is vesszük alapul, a *Dei delitti e delle pene* című alkotás a halálbüntetés, a kegyetlen és embertelen bánásmód, valamint a kínvallatás eltörlése mellett lépett fel, amely a tortúrák helyébe a modern büntetőjog olyan eszméit helyezte, mint a *nullum crimen sine lege*,²² valamint a *nulla poena sine lege* elve.²³

Tanulmányomban a kínvallatás intézményével foglalkozom, amelyet az adott kor történeti szempontjából Beccaria és a felvilágosult szerzők alkotásain keresztül adaptálok, majd mindezt a hatályos magyar büntetőjogi szabályozás általános és különös részében, végül a büntetőeljárások gyakorlatában szemléltetem.

20 Mucsi (1987): i. m. 70.

21 Mucsi (1987): i. m. 71; A szerző megjegyzése: lásd még az eredeti forrásokat Luigi Firpo: *Edizione Nazionale delle Opere di Cesare Beccaria*. Milano, Mediobanca, 1984. 217–224.

22 Azaz „nincs bűncselekmény törvény nélkül”. Ha büntető jogszabály valamely cselekményt nem nyilvánítja büntetendőnek, akkor azt nem lehet bűncselekményként kezelni. Csak olyan magatartás miatt állapítható meg valakinek a büntetőjogi felelőssége, ha a cselekmény elkövetésekor (annak időpontjában) az adott magatartást a törvény büntetni rendelte és bűncselekménynek nyilvánította.

23 Azaz „nincs büntetés törvény nélkül”. A bűncselekmény elkövetőjére csak olyan büntetés szabható ki, amelyet a büntető jogszabály lehetővé tesz.

2. A kínvallatás

A kínvallatás, csakúgy, mint a bűn megjelenése, csaknem egyidős a társadalommal. Minden egyes történeti korszakból találunk arra példát, hogy a hatalommal rendelkező emberek a hatalmuk és befolyásuk alatt álló személyeket miként és milyen módszerekkel kínozták.

Az ókori igazságszolgáltatásban a rabszolgákkal szemben gyakorta alkalmaztak kínvallatást. Görögországban ugyanis az a felfogás uralkodott, miszerint „a beszélő szerszám” csak akkor vall őszintén, ha az öntudatlanság küszöbére kínozzák, hiszen csak a szenvedés adhat meggyőző erőt egy rabszolga szavainak.²⁴ Ahogy azt maga Beccaria is megjegyzi:

„Ez a biztos módszer az erőteljes gonoszok felmentésére s a gyöngye ártatlanok elítélésére. Íme, végzetes hátrányai az igazság e feltételezett kritériumának, mely valójában egy kannibálhoz méltó kritérium, s melyet a rómaiak, a barbárok ők is és nem is egy szentpontból, csak rabszolgáknak tartottak fenn...”²⁵

A középkorban – leginkább az európai büntetőbíráskodás joggyakorlatában – az eretnekek és a boszorkányok ellen folytatott eljárásokban az egyházi bíróságok alkalmaztak kínzást és kényszerítést, azért, hogy a terheltektől a beismerő vallomást megszerezzék.

Az egyház nem feltétlen helyezkedett azonos álláspontra. 866-ban I. Miklós pápa világhossá tette az egyház álláspontját a vallatási módszerekkel kapcsolatosan, amelyet Borisz bolgár herceghez írt.²⁶ Mindebben kifejtette, hogy a vallomásnak nem erőszakkal kikényszerítettnek, hanem őszintének kell lennie. A pápa morális kérdéseket fejteget, amikor a kínvallatás sikertelensége kapcsán a becsületen ejtett szegényfolttal példálózik; majd felteszi a kérdést, hogy az-e az igazi bűnös, aki ártatlanként már a vallatásnak erején felül nem képes ellenállni és bűnösnek vallja magát, vagy az, aki erőszakkal csikart ki egy ártatlanból hamis vallomást? IV. Ince pápa – aki a bolognai egyetem tanára és a kánonjog egyik kiemelkedő alakja volt – 1252-ben a kínvallatást az igazság felderítésére alkalmas és minden jogalappal rendelkező módszernek nyilvánította.²⁷

Ahogy mindezzel összefüggésben azt Mezey is közlésezi: a tortúra olyan ősi jelenségként értelmezhető, amely a hatalom birtokosainak az igazság- vagy a jogszolgáltatás érdekében igénybe vett eszköztárát jelenti. A hűbéri rendszerre épülő közép-

24 Gyöngy Réka: *A kényszervallatás tényállásának értelmezéséhez. Debreceni Jogi Műhely*, 9. (2012), 3. 86–95.

25 Cesare Beccaria: *A bűnökről és a büntetésekről*. Ford. Madarász Imre, Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 1998. 31.

26 Takács Andrea: Brian Innes: A kínzás és kínvallatás története – Könyvismertetés. *Belügyi Szemle*, 49. (2011), 11. 123–128.

27 Nagy Sándor: Kínvallatás a hajdúvárosok és a hajdúkerületi törvényszék előtt indított bűnügyekben. *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve*, (1997), 24. 25.

kori Európára az őskor és ókor előzményei nagy hatást gyakoroltak, de az inkvizíció alapját jelentő gyakorlat egészen különleges helyet biztosított a kínvallatás és a kínzás jogintézményének a büntető igazságszolgáltatásban.²⁸

A jog szempontjából a *Magyar Jogi Lexikon* értelmezésében a „kínvallatás a bűnvádi eljárásban a terheltnek, esetleg a tanúnak pszichikai vagy lélektani kényszer segítségével vallomásra bírását jelenti”.²⁹ A *Magyar Katolikus Lexikon* ehhez képest kínvallatás alatt (latinul: *quaestio, tortura*) a beismerő vallomás kikényszerítésére alkalmazott, testi, lelki fájdalmat (vagy mindkettőt) okozó módszert érti.³⁰ Bakonyi doktori értekezésében olvasott logikai és nyelvtani értelmezés szerint a kínvallatás nem büntetés volt, nem is bizonyítási eszköz. A bírák nem törekedtek a vallatott ember halálára, sőt a cél kimondottan a beismerő vallomás mint legfőbb bizonyíték megszerzése volt. Amíg a *Magyar Jogi Lexikon* a kínvallatás passzív alanyának tekinti („esetlegesen”) a tanút is, addig a *Magyar Katolikus Lexikon* „csupán” a terhelttel szembeni alkalmazhatóságot tartja kínvallatásnak, mégpedig a beismerő vallomás kikényszerítése céljából.³¹ Beccaria korában a kínvallatás a vádlott ellen irányult.

„A nemzetek legnagyobb részénél a szokás által szentesített kegyetlenség a vádlott kínvallatása, míg a per alakul, vagy azért, hogy egy büntett bevallására kényszerítsék, vagy az ellentmondások miatt, amelyekbe keveredik, vagy a büntársak felderítése céljából, vagy valami nem tudom milyen metafizikus és érthetetlen becstelenségtől való megtisztítás végett, vagy végül más bűnök miatt, amelyekbe bűnös lehetne, de amelyekkel nem vádolják.”³²

E kérdéskörben éppúgy alkalmazható volt a kínvallatás a vallomás megszerzése, a büntársak felderítése, szakrális és koholt vagy olyan bűncselekmények elkövetése céljából, amelyeket a terhelttel szemben előzetesen a vád nem tartalmazott.

Egy másik fordításban:

„Akaratunk cselekményei mindig a forrásukat képező érzéki benyomások erejétől függnék; az ember érzékenysége pedig korlátolt. Azért a fájdalom hatása oly fokot érhet el, hogy az egész akaratot lefoglalván, a kínzottak nem enged más választást, minthogy a szenvedéstől a pillanatnyi körülmények között kínálkozó legrövidebb úton meneküljön [...] Vajon igazságos-e a tortúra és igazak-e az eszközei? Alkalmasak-e arra, hogy elérjék a jog által kitűzött célt? A gyanúsított kínvallatása azelőtt, hogy elkészül ellene a vádirat, a nemzetek többsége által

28 Mezey Barna: Kínzás, kinszenvedés, kivégzés. *Rubicon*, 17. (2006), 7. 22.

29 Márkus Dezső: *Magyar Jogi Lexikon*. Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1907. 797.

30 Diós István – Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*. Budapest, Szent István Társulat, 1993.

31 Bakonyi Mária: *A beismerő vallomás fonákja és színe – a kényszerszertől a konszenzusig*. Doktori értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, 2019.

32 Beccaria (1998): i. m. 31.

hosszú évek alatt szentesített kegyetlenség. A tortúra célja, hogy a gyanúsítottat rávegye a vallomástételre, az ellentmondó tényállítások tisztázására, a tettestársak kilétének felfedezésére, de célja a megbecstelenítés és megalázás, valamint az is, hogy olyan cselekmények elkövetését is beismerje, amelyekkel egyelőre nem vádolják.”³³

Beccaria legmerészebb elvi újítása az volt, hogy elutasította a korábbi büntetőjogot uraló abszolút elméleteket és az engesztelés (*expiatio*) tanát. A vallási alapokra támaszkodó felfogást gyökerében támadta, a vallási fogalmakat száműzte elméletéből. Álláspontja szerint az erkölcsi cselekményeknek, éppen úgy, mint a természetieknek, elhatárolt körük van, és ahogyan a természetieket, úgy ezeket is többféleképpen korlátozza az idő és a tér. Erre az eredményre kellett jutnia, amikor arányt keresett a büntetés és a bűnhődés között, amikor a büntetés enyhességét követelte, és a bűnkutatás korlátozását kívánta. A kor öröklött büntetéstani felfogása az engesztelésre épült. Ennek célja Istennek az ember belső rosszaságért való kibékítése volt, amelyet a bűnös minél szigorúbb megbüntetése útján lehetett elérni. Ebből eredt az a felfogás, hogy nincs olyan testi kín, amely súlyát tekintve a belső gonoszsággal felérne, és nincs olyan eszköz, amit a bűnösség kiderítésére ne lehetne alkalmazni. Az anyagi jogban ez a felfogás vezetett a kegyetlen büntetésekhez, különösen a minősített halálbüntetéshez, az eljárásban ez a nézet legitimálta az inkvizíciót és a kínvallatást.³⁴ Beccaria szerint a középkor büntetési rendszere hibás elvi alapra épült. A büntetések kegyetlensége, a kínvallatás alkalmazása, a szentségtörés miatti brutális szankciók a vallási és a társadalmi szférák összezavarásának következményei. Beccaria kiváló jogász logikával választotta el egymástól a bünt és a bűncselekményt, az utóbbit a társadalmi rend elleni agresszióknak nevezte, és arra az okozott kárral arányos büntetést szánt:

„Ha összezavarunk lényegüknél fogva különböző alapelveket – állítja a Bevezetésben –, semmi remény arra, hogy helyesen gondolkodunk politikai dolgokról. A teológusok feladata megállapítani a helyes és helytelen határvonalát annak kapcsán, hogy egy cselekedet belsőleg jó-e vagy gonosz; a politikában a helyes és helytelen kapcsolatának meghatározása – vagyis azé, hogy mi hasznos és mi káros a társadalomnak – a publicista feladata.”³⁵

Beccaria ezen az elvi alapon tagadta a kínvallatás jogosságát is. A fájdalom nem lehet az igazság kritériuma, s aki ennek az ellenkezőjét hiszi – érvel –, úgy viselkedik, mint ha kannibál vagy barbár lenne (még ha ő maga római is). Beccaria rámutatott, hogy

33 Roland Mortier: *Az európai felvilágosodás fényei és árnyai*. Budapest, Gondolat, 1984. 17.

34 Cesare Beccaria: *A bűnökről és a büntetésekről*. Ford. Madarász Imre, Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Demokratikus Diákuniója; Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 1989; Stipta István: Cesare Beccaria Büntett és büntetés című művének recepciója Magyarországon. *Jogtörténeti Szemle*, (2019), 3–4. 10–16.

35 Mortier (1984): i. m. 11.

„a gonoszság kiűzésének” vallási és mitikus igényével és ennek büntetőjogi támogatásával egy vallási eredetű fogalom uralta el a polgári törvényeket. A szent és a profán, a vallási és a laikus elem összezavarását helyteleníti a bíróság előtt kötelezően teendő eskü intézményében is.

„Miért kell az embert olyan szörnyű választás elé állítani, hogy vagy Istent sérti meg, vagy a maga romlásához nyújt segéd-kezet? Amikor a törvény megköveteli az esküt, arra kényszerít, hogy rossz keresztények vagy mártírok legyünk.”³⁶

A tanulmányban is sokszor említésre kerül, hogy a jogászvilág, különösen a büntető jogtudomány Beccariát tekinti a modern büntetőjog emberi és alkotmányos jogokon alapuló alapelvei kimunkálójának. Nem szabad viszont elfeledkeznünk arról, hogy a kínvallatás ellen nemcsak Olaszországban, hanem Európa más államaiban is felszóltak. Sonnensfels 1775-ben írja meg az *Ueber die Abschaffung der Tortur*³⁷ című kínvallatások ellen felszólló munkáját, Voltaire pedig a *Prix de la Justice et de l'Humanité és Commentaire sur le livre des délits et des peines*³⁸ címen az egyházi bíróságok ítélezési gyakorlatában előforduló túlkapásokból készít monográfiát. A fenti művek eredményeként maga Mária Terézia, illetve jogutódja II. József is számos tartományban eltörli a kínvallatás alkalmazását, azonban a milánói Szenátus a nyomásnak nem engedett. Ekkor kérték fel Pietro Verri-t, hogy foglaljon állást e kérdés-körben.³⁹ Pietro a Szenátus és az uralkodó vitájában nem kívánt állást foglalni, ezért a művet saját elhatározásból nem publikálta, az végül *Észrevételek a kínvallatásról* címmel, önálló értekezésként csupán halálát követően jelent meg.⁴⁰ A könyv két nagyobb fejezetre osztható, amely egyrészt a Milánóban az 1600-as években végigsöprő pestisjárvány alatt lefolytatott büntetőeljárások és a kínvallatások szerepét, a megélt élményeket, azok hitelességét kommentálja; másrészt pedig a tortúra mint eljárási eszköz történetét mutatja be, majd annak elméleti jellegéből adódóan eltörlését szorgalmazza.

„Egyértelműen bizonyítottnak tűnik, hogy a tortúra cseppet sem alkalmas eszköz az igazság felderítésére, sokkal inkább arra, hogy mind a bűnös, mind az ártatlan bűnösnek vallják magukat, következésképpen az igazságot elmossa, semhogy napvilágra hozná.”⁴¹

36 Mortier (1984): i. m. 16–17.

37 Joseph von Sonnenfels: *Ueber die Abschaffung der Tortur*. Zürich, Orell, Gessner, Füessling und Company, 1775.

38 François-Marie Arouet Voltaire: *Prix de la Justice et de l'Humanité és Commentaire sur le livre des délits et des peines*. Berne, Gazette de Berne, 1777; François-Marie Arouet Voltaire: *Commentaire sur le livre des délits et des peines*. Berne, Gazette de Berne, 1766.

39 Galicz Kamilla: *A felvilágosodás elfeledett polihisztorja: Pietro Verri*. *Studia Iuvenum Iusperitorum*, (2018), 9. 43–57.

40 Verri (1777): i. m.

41 Idézi Galicz (2018): i. m. 55.

Összességében elmondható, hogy korábban nemcsak Beccaria, hanem számos más felvilágosult filozófus, jogász és társadalomtudós is prioritásként kezelte a bűncselekmények felderítéséhez, valamint a büntetőeljárások során alkalmazott eszközök és módszerek törvényes, jogszerű és szakszerű alkalmazásához fűződő alapelveket. A kínzás mint módszer teljes egészében alkalmatlan volt arra, hogy a korábban megtörtént és az eljárás által a múltban megtörtént magatartást valóságként, torzítástól mentesen rekonstruálni tudja.

3. Kényszervallatás mint bűncselekmény

A kényszervallatás történelmi és jogtörténeti előzményeitől a tanulmány eltekint, a vizsgálat tárgyát kizárólag a hatályos Büntető Törvénykönyv rendelkezései képezik.

Az Országgyűlés szem előtt tartva a nemzetközi jogi és európai uniós kötelezettségeinket, az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogainak, továbbá az ország függetlenségének, területi épségének, gazdaságának, valamint a nemzeti vagyonnak a védelme érdekében, valamint azért, hogy az állam kizárólagos büntető hatalmát érvényesíteni tudja, megalkotta a 2012. évi C. törvényt, a Büntető Törvénykönyvet.⁴²

A törvény az első fejezetet megelőző bevezetésben is már leszögezi, hogy az alkotmányos és emberi jogok védelme az állam elsőrendű kötelezettsége, amelyet a nemzetközi joganyag akceptálásával a hazai joganyag részévé tesz, annak védelmét az ultima ratio elvén keresztül megteremti.

Több nemzetközi szerződés is foglalkozik az ember elidegeníthetetlen jogaival, amelyeket a kínzás tilalmának alapjául szolgáló emberi méltóság és az élethez való abszolút jogok teremtenek meg. Ilyen például a nemzetközi humanitárius jog,⁴³ a nemzetközi szinten ius cogens szabályt alkotó emberiség elleni vagy háborús bűncselekmények, valamint – talán az egyik legismertebb – az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata is. A nemzetközi joganyag 5. cikke szerint: „Senkit sem lehet kínzásnak, avagy kegyetlen, embertelen vagy lealacsonyító büntetésnek vagy bánásmódnak alávetni.”⁴⁴ Ugyanez igaz az 1984-ben elfogadott ENSZ Egyezményre is, amely az Egyezmény a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés ellen nevet viseli. Az Egyezmény 1. cikke nemcsak a kínzás fogalmát, hanem abból adódóan egy nemzetközi büntető törvényi tényállás objektív elemeit is megfogalmazza.

„Minden olyan cselekmény, amelyet szándékosan, éles testi vagy lelki fájdalom vagy szenvedés kiváltása céljából alkalmaznak valakivel szemben, hogy tőle, illetőleg harmadik személytől értesüléseket vagy vallomást csikarjanak ki; vagy hogy olyan cselekmény miatt büntessék, amelyet ő vagy harmadik személy követett el;

42 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről.

43 A szerző megjegyzése: a hatályos nemzetközi humanitárius jog alapját az 1949-es négy genfi egyezmény, valamint a hozzá tartozó, később – 1977-ben – született jegyzőkönyvek képezik.

44 United Nations: *A Universal Declaration of Human Rights* (1948. december 10.).

illetőleg amelynek elkövetésével őt vagy harmadik személyt gyanúsítanak, hogy megfélemlítsék, vagy nyomást gyakoroljanak rá; illetőleg hogy harmadik személyt félemlítsenek meg, vagy hogy harmadik személyre gyakoroljanak nyomást; valamint bármilyen megkülönböztetési formára alapított más okból alkalmaznak, ha az ilyen fájdalmat vagy szenvedést közfeladatot ellátó személy vagy hivatalos minőségben eljáró bármely más személy vagy ilyen személy kifejezett vagy hallgatólagos ösztönzésére vagy ennek hozzájárulásával bárki más okozza.”⁴⁵

Magyarország Alaptörvényének III. cikke kimondja, hogy: „Senkit nem lehet kínzásnak, embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni [...]”⁴⁶ Tekintettel arra, hogy a jogforrás tetején elhelyezkedő Alaptörvényből származtatjuk a hierarchia többi szintjén elhelyezkedő további jogi normákat – és az Alaptörvény Q cikke kötelezettséget vállal a nemzetközi jog adaptálására –, így a kínzás tilalmával kapcsolatban a Büntető Törvénykönyvnek is e cikk mentén kellett születnie, az abban foglaltaknak érvényesülnie.

A Büntető Törvénykönyv 303. §-a rendelkezik a kényszervallatás törvényi tényállásának megalkotásáról.

„Az (1) bekezdés szerint az a hivatalos személy, aki annak érdekében, hogy más vallomást vagy nyilatkozatot tegyen, illetve ne tegyen, erőszakot, fenyegetést, vagy más hasonló módszert alkalmaz, büntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. A (2) bekezdés szerint a büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekményt csoportosan követik el. A (3) bekezdés szerint, aki a kényszervallatásra irányuló előkészületet követ el, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. A (4) bekezdés szerint korlátlanul enyhíthető annak a büntetése, aki (2) bekezdésben meghatározott bűncselekmény elkövetésének körülményeit a vádemelés előtt a hatóság előtt feltárja.”⁴⁷

A bűncselekmény jogi tárgya egyrészt a hivatali apparátus törvényes bizonyítékszerző tevékenységébe, törvényes működésébe vetett bizalom, másrészt pedig a hivatalos személy előtti eljárásban, az abban részt vevők emberi méltósága, az eljárás során gyakorolható akaratszabadsága. Az elkövetési tárgy a kihallgatásra, nyilatkozat tételére kötelezett személy, azaz más, mint passzív alany. Az elkövetési magatartást a jogalkotó erőszakban, fenyegetésben és más hasonló módszer alkalmazásában jelöli meg. A bűncselekmény alanya speciális, azaz csak hivatalos személy követheti el a bűncselekményt. Gondatlan elkövetése az alakzatnak nincs, azt csak szándékosan és célszándékkal lehet elkövetni, amely a vallomás vagy nyilatkozat tételének, tevékenységének, ille-

45 UNHR: *Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment* (1984. december 10.).

46 Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.).

47 2012. évi C. törvény.

tőleg nem tevésének felel meg.⁴⁸ A csoportos elkövetés minősítő körülmény, valamint a bűncselekmény előkészülete is büntetendő. További megjegyzés a bűncselekmény megvalósulásához, hogy azt kizárólag hivatalos személy követheti el, és csak akkor, ha a hivatalos személy az eljárásban jogosult arra, hogy felhívjon más személyt vallomás vagy nyilatkozat tételére, nem tételére. Azért, hogy a személy vallomást vagy nyilatkozatot tegyen, vagy ne tegyen, szükséges, hogy a hivatalos személy az eljárása során erőszakot, fenyegetést vagy más hasonló módszert alkalmazzon. A cselekmény célja, hogy a hivatalos személy mást – akaratával ellentétes módon – vallomás vagy nyilatkozat tételére, vagy nem tételére készítse.

Ezzel összefüggésben kell szót ejtenünk a büntetőeljárásról szóló törvény rendelkezéseiről is. A Be. 167. § (5) bekezdése kimondja, hogy

„nem értékelhető bizonyítékként az olyan bizonyítási eszközből származó tény, amelyet a bíróság, az ügyészség, a nyomozó hatóság, illetve a (2) bekezdésben meghatározott hatóság bűncselekmény útján, más tiltott módon vagy a résztvevők büntetőeljárás jogainak lényeges sérelmével szerzett meg [...]”⁴⁹

A Be. 186. § (3) bekezdésének *a)–c)* pontja szerint „a terheltnek nem tehető fel olyan kérdés, amely a választ magában foglalja vagy a feleletre útmutatást tartalmaz, a törvénnyel össze nem egyeztethető ígéretet tartalmaz, vagy valótlan tény állítását foglalja magában.”⁵⁰ Mindezzel pedig az alkalmazott büntetőeljárás szintén megteremti a kényszervallatás tilalmát.

Az elkövetkezendőkben vizsgáljuk meg, hogy vajon a Beccaria korától már centrumban szereplő, és a jogfejlődésben a nemzetközi és a hazai jog hatályaként a kínzással összefüggésben megalkotott törvényi tényállás, a kényszervallatás miként és milyen arányban van jelen.

4. Bűnügyi Statisztikai Rendszer – adatelemzés és a minta

A Bűnügyi Statisztikai Rendszer az interneten közzétett, a Belügyminisztérium égisze alá tartozó, a minisztérium által működtetett online statisztikai rendszer.⁵¹ A Konasoft által fejlesztett struktúra lehetővé teszi a nyilvánosság számára, hogy egy külső rendszeren keresztül a magyar rendvédelmi szervek által lefolytatott eljárások összességéből és azok adataiból hiteles információkat kapjon. A Belügyminisztérium Statisztikai Osztálya az adatokat folyamatosan frissíti, amely a honlapon elérhető információk szerint az Országos Rendőr-főkapitányság, a Nemzeti Adó- és Vámhivatal, valamint az Ügyészség által közzétett adatokat összesíti. 00-val kezdődő és 05-el végződő számkombinációs osztályozásból az érdeklődők a büntetőeljárások, a bűncse-

48 Papp Orsolya: *Jogi- és közigazgatási ismeretek*. II. Budapest, MRSZKI, 2016.

49 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról.

50 2017. évi XC. törvény.

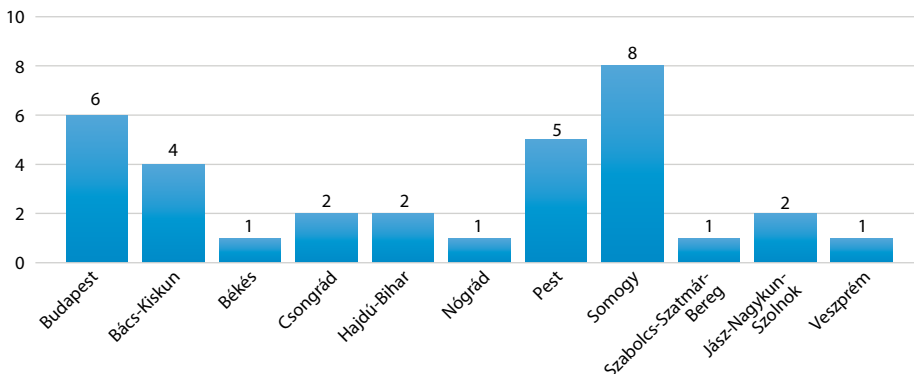
51 Bűnügyi Statisztikai Rendszer. Forrás: <https://bsr.bm.hu/Document>

lekmények, a sértettek, az elkövetők és bűnelkövetők, a kárra és a szabálysértésekre vonatkozó adathalmazokból válogathatnak és vizsgálódhatnak. Amennyiben egy kategóriát közelebbről is megvizsgálna valaki, a honlap egy újabb felülete könnyedén kezelhető Excel-formátumban biztosítja az adatok megismerhetőségét, amely akár napjainkra vagy akár évekre, de legkorábban 2013-ra visszamenően is tartalmaz adatokat.

A kutatással kapcsolatban megjegyzendő viszont, hogy a Bűnügyi Statisztikai Rendszer is csak szekunder forrásként értelmezhető, hiszen a primer adatokat a rendvédelmi szervek, valamint az ügyészség szolgáltatja. A matematikai statisztikapróbákat tehát származtatott statisztikai adatokon tesztelem, az eredmények pedig a származtatott adatok értelmezéseiként reprezentálódnak, képezik a minta teljes egészét. A mintáról elmondható továbbá, hogy 5 év intervallum nagyságában értelmezendők, az időszakok terminológiailag fedik egymást. (Értem itt ez alatt, hogy amennyiben 2020. év első negyedévének adatai állnak rendelkezésre, az csak azon évek ugyanazon időszakában szereplő értékekkel vethetők össze.) Mindezek egyrészt az összes regisztrált büntetőeljárást, bűnelkövetőt, sértettet, azok település és életkor szerinti eloszlását, másrészt pedig ugyanilyen metodológia szerint a kényszervallatás bűncselekmény eljárásait, sértettjeit, elkövetőit is tartalmazták.

4.1. Az adatok elemzése

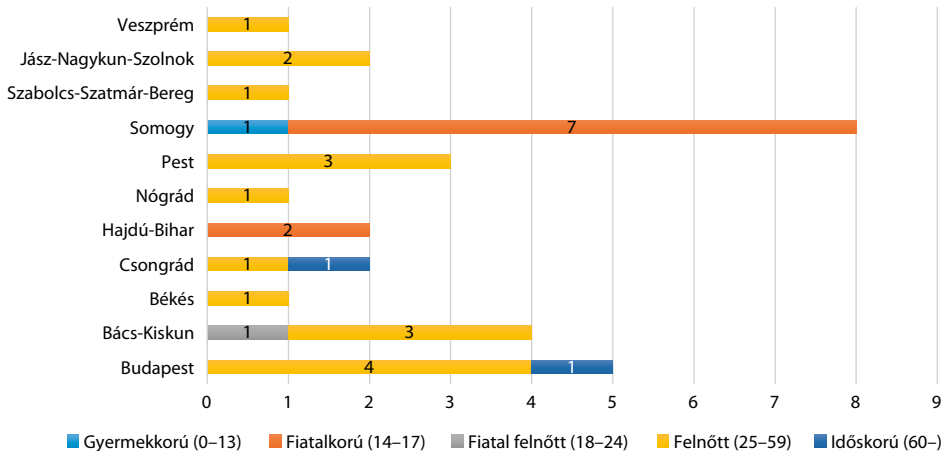
Az első grafikonon a kényszervallatás bűncselekmény 2013–2018. évi földrajzi elhelyezkedésének adatait látjuk (1. ábra). A legtöbb esetet (8 db) Somogy megyében követték el, amelytől nem sokkal marad el a főváros (6 db) és Pest megye (5 db) sem. A legkevesebb és regisztrált elkövetés Nógrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Békés és Veszprém megyében történt (1-1 db). A maximumérték így 8 bűncselekménnyel Somogy megyét, míg a minimumérték a legkevesebb bűncselekménnyel regisztráltakat jelentette.

1. ábra: A kényszervallatás büntett 2013–2018. évben, megyei bontásban

Forrás: BSR alapján a szerző szerkesztése

A 2. ábrán a sértettek életkori ismérveivel ismerkedhetünk meg. A legtöbb esetben a bűncselekmény sértettje felnőtt életkorú (azaz 25–59 év közötti) személy volt, ami 17 bűncselekményt jelentett. 9 esetben fiatalkorú (14–17 év közötti) személy volt a hatóság áldozata. A fiatal felnőttek között (18–24 év közötti) 1 áldozatról van tudomásunk. Az időskorúak között (60 év felett) 2, míg a gyermekkorúak között (0–13 év) 1 áldozat is a bűncselekmény sértettjévé vált. A maximumérték a felnőttkorúaknál, míg a minimum az idős- és gyermekkorú személyeknél tetőzött.

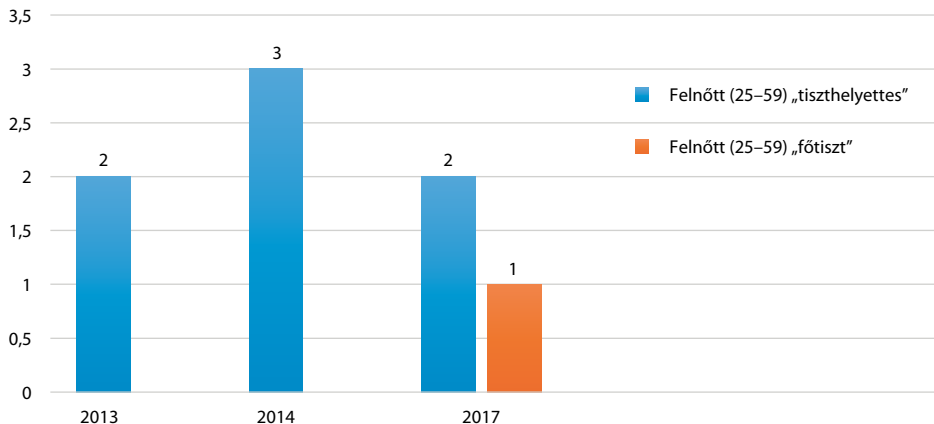

2. ábra: A kényszervallatás büntett sértettjei 2013–2018. évben

Forrás: BSR alapján a szerző szerkesztése

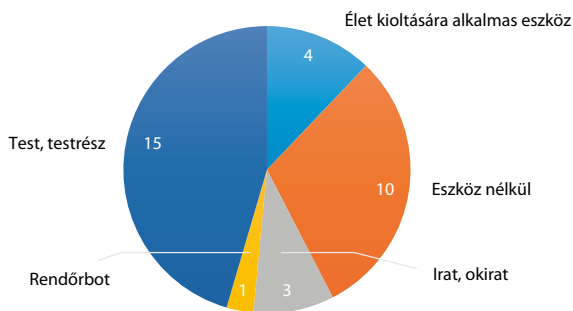
A harmadik ábrán az elkövetők életkorát, valamint beosztási kategóriáit láthatjuk. A bűncselekmény elkövetői a felnőtt korcsoportba tartoztak (25 és 59 év között), amelyből 7 fő tiszthelyettes és mindösszesen 1 főtiszt volt. A tiszthelyettesek mind rendőr-szakközépiskolát, az egyetlen tiszt pedig főiskolát végzett. 2013-ban 2 esetet, 2014-ben és 2017-ben 3-3 esetet regisztráltak. Mindez évente átlagosan 2 bűncselekményi elkövetést jelent. A maximumérték 7, a minimum pedig 1 esetet jelentett. Az ábrához megjegyzésként szeretném hozzáfűzni, hogy az elkövetők száma nem feltétlenül egyezik meg a regisztrált bűncselekményi értékekkel, hiszen egy adott bűncselekmény több személy sérelmére is elkövethető, így a rendbeliség aránya változik.

A negyedik ábrán az elkövetés eszközeit vettem górcső alá. A kényszer, fenyegetés, valamint a más eszköz mint a törvényi tényállás eszközei a legkülönbözőbb eszközökkel valósultak meg. A maximumértéket (15 db) az élet kioltására alkalmas eszközzel való elkövetés jellemezte, míg a minimumértéket (1 db) a rendőrbot alkalmazása jelentette. A mediánértéket az eszköz nélküli elkövetés jelentette, amely 10 esetet ölel fel.

3. ábra: A kényszervallatás büntett elkövetői 2013–2018. évben

Forrás: BSR alapján a szerző szerkesztése

4. ábra: A kényszervallatás büntett eszközei 2013–2018. évben

Forrás: BSR alapján a szerző szerkesztése

5. Az eredmények értelmezése, következtetések, javaslatok

A vizsgált időszakban az összes hivatali bűncselekményhez viszonyítva a kényszervallatás bűncselekményének megvalósulása mindösszesen 6%-ot jelentett (összes hivatali bűncselekmény 474 db vs. kényszervallatás bűncselekmény 33 db). Kategorikusan nem jelenthető ki, hogy a 21. században alkalmazott jogrendszer teljes mértékben számúzni tudta volna a kényszervallatással kapcsolatos eljárások végrehajtását. Igaz, hogy a vizsgált időszakban ez évente átlagosan nem több mint két eljárást jelentett, ami elenyésző a hivatali bűncselekmények teljes számához viszonyítva, de azok a hatósági eljárásokban még köztünk élnek (kényszervallatás átlag 2 db). Mindehhez a hivatalos személyek a legkülönbözőbb eszközöket választják, amely az élet kioltására alkalmas eszközöktől egészen a rendőrök által a törvényi felhatalmazás alapjául szolgáló kényszerítő eszközökig terjednek (élet kioltására alkalmas eszköz 15 db vs.

rendőrbot 1 db). Némileg differenciált az elkövetők beosztása, hiszen mindösszesen 1 tiszt és több mint 7 tiszthelyettes követett el bűncselekményt (tiszthelyettes 7 db vs. tiszt 1 db). A sértettekről elmondható, hogy sajnálatos módon az elkövetők nem válogatnak a sértettek között, az a gyermekkorúval kezdődően egészen az időskorúig megtalálható (gyermekkorú 1 db vs. időskorú 1 db).

Következtetésként elmondható, hogy a nemzetközi és a hazai jogalkotás mindent megtett azért, hogy az emberi méltóságot és életet a kínvallatással szemben megvédjé, mégis vannak olyanok, akik a hivatalos eljárásukban hivatalos személyként úgy próbálnak meg másokat vallomásra bírni vagy nyilatkoztatni, hogy ahhoz a kényszer és fenyegetés legkülönfélébb módzatait használják. Ahogy azt a történeti előzményben is olvashattuk, az ókori és középkori sötétség vakította inkvizíciós eljárásoknak nincs helyük a büntető igazságszolgáltatásban, amelynek garanciája egyrészt a büntetőjogban alkalmazott alapelvek, másrészt a nemzetközi jogban érvényesített klauzulák.

A hivatali eljárásoknak mindig jogszerűnek, törvényszerűnek és szakszerűnek kell lenniük, csak ezáltal nő a közhivatalokba vetett társadalmi bizalom, és csak ezáltal vallhatunk olyan értékeket, amelyek a demokratikus társadalomban az emberi és alkotmányos alapjogokon nyugszanak. Mindezt a hivatali személyeknek a hivatali eljárásukban kétséget kizáróan alkalmazniuk kell.

Irodalomjegyzék

- Bakonyi Mária: *A beismerő vallomás fonákja és színe – a kényszertől a konszenzusig*. Doktori értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, 2019. Online: <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/23228/bakonyi-maria-phd-2019.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Belovics Ervin (szerk.): *Büntetőjog V. Általános rész*. Budapest, HVG–ORAC, 2014.
- Beccaria, Cesare: *Dei delitti e delle pene*. Livorno, Marco Coltellini, 1764.
- Beccaria, Cesare: *Dei delitti e delle pene*. Venezia, Bassano, 1797.
- Beccaria, Cesare: *Elementi di economia pubblica*. Milano, Nella stamperia e fonderia di G.G. Destefanis, 1804.
- Beccaria, Cesare: *A bűnökről és a büntetésekről*. Ford. Madarász Imre. Budapest, Eötvös József, 1998.
- Beccaria, Cesare: *A bűnökről és a büntetésekről*. Ford. Madarász Imre. Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Demokratikus Diákuniója – Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 1989.
- Beccaria, Cesare: *Büntett és büntetés*. Ford. Sebestyén Pál és Kádár Miklós. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967.
- Beccaria, Cesare: *Büntett és büntetés*. Ford. Tarnai János. Budapest, Révai Leo, 1887.
- Compagnino, Gaetano: *Gli illuministi italiani*. Roma–Bari, Editori Laterza, 1982.
- Diós István – Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*. Budapest, Szent István Társulat, 1993.
- Filangieri, Gaetano: *Scienza della Legislazione*. Napoli, Nella Stamperia di Amato Cons, 1780.
- Firpo, Luigi (szerk.): *Edizione Nazionale delle Opere di Cesare Beccaria*. Milano, Mediobanca, 1984.
- Galiani, Ferdinando: *Della Moneta*. Napoli, Nella Stamperia Simoniana, 1751.

A kínvallatás tilalmának megjelenése a mai kor büntetőjogában, Beccaria szellemében

- Galicz Kamilla: A felvilágosodás elfeledett polihisztorja: Pietro Verri. *Studia Iuvenum Iusperitorum*, (2018), 9. 43–57. Online: https://epa.oszk.hu/02500/02567/00009/pdf/EPA02567_studia_iuvenum_9_043-057.pdf
- Genovesi, Antonio: *Lezioni di commercio, o sia d'economia civile*. Milano, Dalla Societa Tipografica de Classici Italiani, 1765.
- Gyöngy Réka: A kényszervallatás tényállásának értelmezéséhez. *Debreceni Jogi Műhely*, 9. (2012), 3. 86–95. Online: <https://doi.org/10.24169/DJM/2012/3/9>
- Hautzinger Zoltán: Prológus. Cesare Beccaria, a bűnmegelőzési tudomány történetének nagy gondolkodója. In Hautzinger Zoltán (szerk.): *Tanulmányok a „Határőrség szerepe a bűnmegelőzésben” című tudományos konferenciáról*. Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság, 2003. 7–9.
- Lamm Vanda – Peschka Vilmos (főszerk.): *Jogi Lexikon*. Budapest, KJK–Kerszöv, 1999.
- Maestro, Marcello: *Cesare Beccaria e le Origini della Riforma Penale*. Milano, Editori Feltrinelli, 1977.
- Márkus Dezső: *Magyar Jogi Lexikon*. Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1907.
- Mezey Barna: Kínzás, kinszenvedés, kivégzés. *Rubicon*, 17. (2006), 7. 14–36.
- Mortier, Roland: *Az európai felvilágosodás fényei és árnyai*. Budapest, Gondolat, 1984.
- Mucsi Emese: Egy könyv – kétszáz év távlatából. *Világtörténet*, 9. (1987), 1. 61–83. Online: http://real-j.mtak.hu/2118/1/Vilagtortenet_1987.pdf
- Nagy Sándor: Kínvallatás a hajdúvárosok és a hajdúkerületi törvényszék előtt indított bűnügyekben. *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve*, (1997), 24. 25–56.
- Papp Orsolya: *Jogi- és közigazgatási ismeretek*. II. Budapest, MRSZKI, 2016. Online: www.mrszg.hu/images/docs/rendeszetigazazati/mrszki_sa/btk_kul_2016_po.pdf
- Stipta István: Cesare Beccaria Büntett és büntetés című művének recepciója Magyarországon. *Jogtörténeti Szemle*, (2019), 3–4. 10–16.
- Takács Andrea: Brian Innes: A kínzás és kínvallatás története – Könyvismertetés. *Belügyi Szemle*, 49. (2011), 11. 123–128.
- UNHR: *Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment* (1984. december 10.). Online: www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cat.aspx
- Venturi, Franco: *Settecento riformatore I. Da Muratori a Beccaria*. Torino, Einaudi, 1969.
- Verri, Pietro: *Meditazioni sull'Economia Politica*. Milano, Nella stamperia e fonderia di G. G. Destefanis, 1771.
- Verri, Pietro: *Osservazioni sulla Tortura*. Milano, Milano Presso de Giuseppe Marelli, 1777.
- Voltaire, François-Marie Arouet: *Prix de la Justice et de l'Humanité*. Berne, Gazette de Berne, 1777.
- Voltaire, François-Marie Arouet: *Commentaire sur le livre des délits et des peines*. Berne, Gazette de Berne, 1766.
- Von Sonnenfels, Joseph: *Ueber die Abschaffung der Tortur*. Zürich, Orell, Gessner, Füessling und Company, 1775.

Jogforrások

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200100.tv>
2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1700090.tv>
- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv>
- United Nations: *A Universal Declaration of Human Rights* (1948. december 10.). Online: [https://undocs.org/A/RES/217\(III\)](https://undocs.org/A/RES/217(III))

Az Európai Bíróság gyakorlatából

Azonos nemű szülőkkel rendelkező uniós polgár gyermek szabad mozgáshoz való jogából a gyermek állampolgársága szerinti, az azonos nemű személyek szülői jogállásának lehetőségét el nem ismerő tagállamra háruló kötelezettségek

LEHÓCZKI BALÁZS¹

Az Európai Unió (Unió) polgárainak és családtagjaiknak a tagállamok területén történő szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogáról szóló 2004/38/EK irányelv arra kötelezi a tagállamokat, hogy a jogszabályaikkal összhangban az állampolgáraik részére az állampolgárságot feltüntető személyazonosító igazolványt vagy útlevelet állítsanak ki annak érdekében, hogy azok gyakorolni tudják az Unió területén való szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogukat.

Ezzel kapcsolatban a Bulgáriából érkezett C-490/20. sz. Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo” ügyben a Bíróságnak alkalma volt pontosítani az irányelv alapján az azonos nemű szülőkkel rendelkező uniós polgár gyermek szabad mozgáshoz való jogából a gyermek állampolgársága szerinti, az azonos nemű személyek szülői jogállásának lehetőségét el nem ismerő tagállamra háruló kötelezettségeket.

2021. december 14-én meghozott ítéletében a Bíróság egyrésztől megállapította, hogy az olyan uniós polgár kiskorú gyermek esetében, akinek a fogadó tagállam illetékes hatóságai által kiállított születési anyakönyvi kivonata a gyermek szüleiént két azonos nemű személyt tüntet fel, a gyermek állampolgársága szerinti tagállam köteles a gyermek számára személyazonosító igazolványt vagy útlevelet kiállítani, annak előzetes megkövetelése nélkül, hogy saját nemzeti hatóságai születési anyakönyvi kivonatot állítsanak ki. A Bíróság másrésztől kimondta, hogy a gyermek állampolgársága szerinti tagállam – bármely más tagállamhoz hasonlóan – köteles elismerni a fogadó tagállam által kiállított azon dokumentumot, amely lehetővé teszi az említett gyermek számára, hogy e két személy mindegyikével gyakorolja a tagállamok területén való szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogát.

Kulcsszavak: uniós polgárok szabad mozgása, azonos nemű szülőkkel rendelkező gyermek, a fogadó tagállam által kiállított születési anyakönyvi

1 Tisztviselő, Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztály; oktató, Nemzeti Közszerződési Egyetem, e-mail: balazs.lehoczki@curia.europa.eu

kivonat elismerése, a gyermek állampolgársága szerinti tagállam kötelessége személyazonosító igazolvány vagy útlevel kiállítására

Obligations on Member States not Allowing Parenthood for Persons of the Same Sex Regarding the Right to Free Movement of an EU Citizen Child with Parents of the Same Sex

Directive 2004/38/EC on the right of citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States requires Member States, acting in accordance with their laws, to issue to their own nationals an identity card or passport stating their nationality in order that these persons can exercise that right.

In this context, in Case C-490/20 Stolichna obshtina, rayon “Pancharevo”, which had been referred to it by the Bulgarian Courts, the Court of Justice was given the opportunity to precise the obligations on Member States not allowing parenthood for persons of the same sex regarding the right to free movement of an EU citizen child with parents of the same sex.

By its judgment of 14 December 2021, the Court, on the one hand, ruled that, in the case of a child, being a minor, who is a Union citizen and whose birth certificate, issued by the competent authorities of the host Member State, designates as that child’s parents two persons of the same sex, the Member State of which that child is a national is obliged to issue to that child an identity card or a passport without requiring a birth certificate to be drawn up beforehand by its national authorities. On the other hand, the Court set out that the Member State of which that child is a national is obliged to recognise, as is any other Member State, the document from the host Member State that permits that child to exercise, with each of those two persons, the child’s right to move and reside freely within the territory of the Member States.

Keywords: free movement of EU citizens, child with parents of the same sex, recognition of birth certificate issued by the host Member State, obligation for the Member State of which that child is a national to issue an identity card or a passport

1. Bevezetés

Jóllehet az uniós tagállamok szabadságot élveznek a tekintetben, hogy rendelkeznek-e, vagy sem az azonos nemű személyek házasságáról, illetve gyermekvállalásáról a belső jogrendszerükben, e tagállamoknak mindazonáltal tiszteletben kell tartaniuk az uniós polgárok szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogával összefüggésben őket terhelő kötelezettségeket. E jog tartalmának meghatározása szempontjából különös jelentősége van az Unió polgárainak és családtagjaiknak a tagállamok területén történő szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogáról szóló irányelvnek (az irányelv).²

Ezzel összefüggésben a C-673/16. sz. Coman-ügyben³ 2018. június 5-én meghozott ítéletében az Európai Bíróság (a Bíróság) kimondta, hogy az uniós polgárok és családtagjaik szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogáról szóló uniós jogi rendelkezések értelmében vett „házastárs” fogalma magában foglalja az azonos nemű házastársakat. E tekintetben a Bíróság hangsúlyozta, hogy mialatt a tagállamok hatáskörébe tartozik annak eldöntése, hogy engedélyezik-e, illetve elismerik-e, vagy sem az azonos nemű személyek közötti házasságkötést, nem akadályozhatják valamely uniós polgár szabad tartózkodáshoz való jogát azzal, hogy nem uniós állam állampolgárságával rendelkező, azonos nemű házastársától megtagadják a területükön való tartózkodáshoz való származékos jogot.

Az irányelv arra is kötelezi a tagállamokat, hogy a jogszabályaikkal összhangban az állampolgáraik részére az állampolgárságot feltüntető személyazonosító igazolványt vagy útlevelet állítsanak ki annak érdekében, hogy azok gyakorolni tudják az Unió területén való szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogukat.

Ezzel kapcsolatban egy Bulgáriából érkezett előzetes döntéshozatali ügyben⁴ a Bíróságnak a közelmúltban alkalma volt pontosítani az irányelv alapján az azonos nemű szülőkkel rendelkező uniós polgár gyermek szabad mozgáshoz való jogából a gyermek állampolgársága szerinti, az azonos nemű személyek szülői jogállásának lehetőségét el nem ismerő tagállamra háruló kötelezettségeket.

2. A Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo” ügy tényállása

V. M. A. – aki bolgár állampolgársággal rendelkezik – és K. D. K. 2015 óta Spanyolországban élnek, és 2018-ban kötöttek házasságot. Gyermeük, S. D. K. A. 2019-ben született Spanyolországban. E gyermek spanyol hatóságok által kiállított születési anyakönyvi kivonata a két anyát tünteti fel a gyermek szüleitként.

2 Az Európai Parlament és a Tanács 2004/38/EK irányelve (2004. április 29.) az Unió polgárainak és családtagjaiknak a tagállamok területén történő szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogáról, valamint az 1612/68/EGK rendelet módosításáról, továbbá a 64/221/EGK, a 68/360/EGK, a 72/194/EGK, a 73/148/EGK, a 75/34/EGK, a 75/35/EGK, a 90/364/EGK, a 90/365/EGK és a 93/96/EGK irányelv hatályon kívül helyezéséről.

3 A C-673/16. sz. Coman-ügyben 2018. június 5-én hozott ítélet.

4 A C-490/20. sz. Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo” ügyben 2021. december 14-én hozott ítélet.

Mivel a bolgár személyazonosító igazolvány megszerzéséhez a bolgár hatóságok által kiállított születési anyakönyvi kivonatra volt szükség, V. M. A. azzal a kérelemmel fordult a szófiai önkormányzathoz, hogy állítsa ki azt S. D. K. A. számára. V. M. A. – kérelmének alátámasztása céljából – csatolta S. D. K. A. születési anyakönyve spanyol anyakönyvi nyilvántartásból származó kivonatának bolgár nyelvű hiteles fordítását.

A szófiai önkormányzat felszólította V. M. A.-t, hogy igazolja S. D. K. A. származását a biológiai anyjának személyazonosságát illetően. A Bulgáriában hatályos születési anyakönyvi kivonatminta ugyanis csak egy rovatot tart fenn az „anya” számára, és egy másikat az „apa” számára, ezekben a rovatokban pedig csak egyetlen név szerepelhet. Egyébiránt a bolgár családjogi törvénykönyv értelmében az anyai ágon való leszármazást a születés határozza meg, a gyermek anyja pedig – asszisztált reprodukciós eljárások esetében is – az őt megszüülő nő.

Miután V. M. A. úgy ítélte meg, hogy nem köteles a kért tájékoztatást megadni és ezért nem tett eleget az említett felszólításnak, a szófiai önkormányzat megtagadta a kért születési anyakönyvi kivonat kiállítását az érintett gyermek biológiai anyjának személyazonosságára vonatkozó információk hiánya, valamint amiatt, hogy két nőnemű szülőnek a születési anyakönyvi kivonatban való feltüntetése az azonos neműek házasságát nem engedélyező Bulgária közrendjébe ütközik.

V. M. A. keresetet nyújtott be a határozattal szemben a szófiai közigazgatási bírósághoz, amely előzetes döntéshozatal iránti kérelmet terjesztett a Bíróság elé. Ennek keretében a bolgár bíróság arra a kérdésre kívánt választ kapni, hogy a valamely bolgár állampolgár más tagállamban bekövetkezett, és ezen utóbbi tagállam által két anyát feltüntető születési anyakönyvi kivonattal igazolt születése bejegyzésének a bolgár hatóságok általi megtagadása sérti-e az uniós jog⁵ által az említett állampolgárra ruházott jogokat. Az érintett gyermek születése bejegyzésének a megtagadása ugyanis megnehezítheti a bolgár személyazonosító igazolvány kiállítását, és ennél fogva akadályozhatja a gyermek számára a szabad mozgáshoz való jog gyakorlását, és így az őt uniós polgárként megillető jogok teljes körű gyakorlását.

A bolgár bíróság tehát lényegében azt kívánta megtudni, hogy az uniós jog kötelezi-e Bulgáriát születési anyakönyvi kivonat kiállítására – személyazonosító igazolvány megszerzése céljából – egy bolgár állampolgársággal rendelkező olyan gyermek számára, akinek egy másik tagállamban való megszületését az e másik tagállam hatóságai által kiállított olyan születési anyakönyvi kivonat igazolja e tagállam nemzeti jogának megfelelően, amely e gyermek anyjaiként egy bolgár állampolgárt és annak házastársát tünteti fel, de nem határozza meg, hogy e két nő közül melyik szülte az említett gyermeket.

5 Az EUMSZ 20. és EUMSZ 21. cikke, valamint az Európai Unió Alapjogi Chartájának a 7., 24. és 45. cikke.

3. A Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo” ügyben hozott ítélet

2021. december 14-én meghozott ítéletében⁶ a Bíróság megállapította, hogy az olyan uniós polgár kiskorú gyermek esetében, akinek a fogadó tagállam illetékes hatóságai által kiállított születési anyakönyvi kivonata a gyermek szüleiént két azonos nemű személyt tüntet fel, a gyermek állampolgársága szerinti tagállam köteles egyrésről a gyermek számára személyazonosító igazolványt vagy útlevelet kiállítani, annak előzetes megkövetelése nélkül, hogy saját nemzeti hatóságai születési anyakönyvi kivonatot állítsanak ki, valamint másrésről – bármely más tagállamhoz hasonlóan – köteles elismerni a fogadó tagállam által kiállított azon dokumentumot, amely lehetővé teszi az említett gyermek számára, hogy e két személy mindegyikével gyakorolja a tagállamok területén való szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogát.

E következtetés levonásához a Bíróság először is emlékeztetett arra, hogy azzal a céllal, hogy a tagállamok állampolgárai gyakorolhassák a tagállamok területén való szabad mozgás és tartózkodás jogát – amelyet az EUMSZ 21. cikk (1) bekezdése minden uniós polgár számára elismer –, az irányelv arra kötelezi a tagállamokat, hogy jogszabályaikkal összhangban állampolgáraik részére az állampolgárságot feltüntető személyazonosító igazolványt vagy útlevelet állítsanak ki.

Ennélfogva, mivel S. D. K. A. bolgár állampolgár, a bolgár hatóságok – új születési anyakönyvi kivonat kiállításától függetlenül – kötelesek számára a spanyol hatóságok által kiállított születési anyakönyvi kivonatban szereplő vezetéknevét feltüntető személyazonosító igazolványt vagy útlevelet kiállítani.

Az ilyen dokumentumnak – akár önmagában, akár a fogadó tagállam által kiállított más dokumentummal együtt – lehetővé kell tennie az S. D. K. A.-hoz hasonló gyermek számára, hogy gyakorolja a szabad mozgáshoz való jogát mindkét anyjával, akiknek az e gyermek szüleiént fennálló jogállását a fogadó tagállam az irányelvnek megfelelő tartózkodás során megállapította.

A tagállamok állampolgárai számára az EUMSZ 21. cikk (1) bekezdése által elismert jogok közé tartozik ugyanis a szokásos családi élet fenntartása mind a fogadó tagállamban, mind visszatéréskor abban a tagállamban, amelynek állampolgárai, olyan módon, hogy családtagjaik is mellettük lehessenek. Mivel a spanyol hatóságok jogszerűen állapították meg, hogy biológiai vagy jogi leszármazáson alapuló rokoni kapcsolat áll fenn S. D. K. A. és két szülője között, ezt pedig az ezen utóbbiak gyermeke számára kiállított születési anyakönyvi kivonatban igazolták, ennélfogva V. M. A. és K. D. K. esetében – az EUMSZ 21. cikk és az irányelv alapján – olyan kiskorú uniós polgár szüleiént, aki felett tényleges szülői felügyeletet gyakorolnak, valamennyi tagállamban el kell ismerni a gyermek elkíséréséhez való jogot e jog gyakorlása során.

Ebből egyrésről az következik, hogy a tagállamok kötelesek elismerni ezt a leszármazáson alapuló rokoni kapcsolatot annak érdekében, hogy lehetővé tegyék S. D. K. A. számára, hogy mindkét szülőjével gyakorolja a szabad mozgáshoz való jo-

⁶ Az ítélet feldolgozása a Bíróság 221/2021. sz. sajtóközleménye alapján történt.

gát. Másrésztől a két szülőnek olyan dokumentummal kell tudnia rendelkezni, amely feljogosítja őket az e gyermekkel való utazásra. A fogadó tagállam hatóságai a legalkalmasabbak arra, hogy ilyen dokumentumot állítsanak ki, amely öltheti születési anyakönyvi kivonat formáját, és amelyet a többi tagállam köteles elismerni.

Mindezzel összefüggésben a Bíróság hangsúlyozta, hogy a személyi állapot kétségtelenül a tagállamok hatáskörébe tartozó terület, és hogy a tagállamok szabadságot élveznek a tekintetben, hogy az azonos nemű személyek házasságát vagy szülői jogállásukat a nemzeti jogukban előírják-e, vagy sem. E hatáskör gyakorlása során azonban minden tagállamnak tiszteletben kell tartania az uniós jogot, és különösen a Szerződésnek az uniós polgárok szabad mozgásával és tartózkodásával kapcsolatos rendelkezéseit, e célból pedig minden tagállamnak el kell ismernie a személyeknek a valamely más tagállamban – az e tagállam jogának megfelelően – megállapított személyi állapotát.

Márpedig a Bíróság szerint a jelen ügyben nem sérti az érintett tagállam nemzeti identitását, és nem is fenyegeti e tagállam közrendjét a tagállam azon kötelezettsége, hogy egyrészt személyazonosító igazolványt állítson ki olyan gyermek számára, aki e tagállam állampolgára, de másik tagállamban született, és aki számára ebben e másik tagállamban olyan születési anyakönyvi kivonatot állítottak ki, amely két azonos nemű személyt tüntet fel a gyermek szüleitként, másrészt pedig az a kötelezettsége, hogy elismerje az e gyermek és e két személy mindegyike közötti leszármazáson alapuló rokon kapcsolatát a gyermek jogainak az EUMSZ 21. cikk és az ezzel kapcsolatos másodlagos jogi aktusok alapján, általa történő gyakorlása során. Az ilyen kötelezettség ugyanis nem jelenti azt, hogy az érintett tagállamnak a nemzeti jogában elő kell írnia az azonos nemű személyek szülői jogállását, vagy hogy – az e gyermek uniós jogból eredő jogainak gyakorlásától eltérő célokból – el kell ismernie az említett gyermek és a fogadó tagállam hatóságai által kiállított születési anyakönyvi kivonatban a gyermek szüleitként feltüntetett személyek közötti leszármazáson alapuló rokon kapcsolatot.

Végül az a nemzeti intézkedés, amely akadályozhatja a személyek szabad mozgásának gyakorlását kizárólag akkor igazolható, ha ezen intézkedés összhangban van az Európai Unió Alapjogi Chartájában (a Charta) biztosított alapvető jogokkal.⁷ Ellentétes azonban a Charta 7. és 24. cikkében biztosított alapvető jogokkal, ha a szabad mozgáshoz való jogának gyakorlása keretében megfosztják a gyermeket a valamelyik szülőjével fennálló kapcsolatától, vagy ha számára e jog gyakorlását ténylegesen lehetetlenné vagy rendkívül nehézé teszik amiatt, hogy szülei azonos neműek.

7 A jelen ügyben a Charta 7. cikkében biztosított, a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog, valamint a gyermeknek a Charta 24. cikkében garantált jogai, különösen a gyermek mindenek fölött álló érdekének figyelembevételéhez való jog, valamint a két szülőjével rendszeres, személyes és közvetlen kapcsolat fenntartásához való jog a releváns.

4. Zárszó

A Coman-ügyben 2018-ban meghozott ítélete után a Bíróság ismét olyan döntést hozott, amelyben az uniós polgárok szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogának és a személyi állapot meghatározására irányuló tagállami szabályozásnak az összeütközését kellett feloldania. Ezen összeütközés lényege abban áll, hogy a személyi állapot meghatározása, ideértve különösen az azonos nemű személyek házasságáról és szülői jogállásáról való rendelkezést, lényegében a tagállamok kizárólagos hatáskörébe tartozik, ugyanakkor e hatáskör gyakorlása akadályozhatja vagy korlátozhatja az uniós polgárok szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogának az érvényesülését.

A Coman-ügyben hozott ítéletéhez hasonlóan a Bíróság a Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo” ügyben hozott ítéletében is világossá tette, hogy a személyi állapot meghatározása a tagállamok hatáskörébe tartozó terület, és hogy a tagállamok szabadságot élveznek a tekintetben, hogy az azonos nemű személyek házasságáról vagy szülői jogállásáról a nemzeti jogukban rendelkeznek-e, vagy sem. A Bíróság ugyanakkor a Coman-ítélet után ismételten hangsúlyozta, hogy e hatáskör gyakorlása során a tagállamoknak tiszteletben kell tartaniuk az uniós jogot, és különösen a Szerződésnek az uniós polgárok szabad mozgásával és tartózkodásával kapcsolatos rendelkezéseit.

Ez utóbbi kötelezettség pedig a szóban forgó mindkét ügyben az azonos nemű személyek házasságáról vagy szülői jogállásáról nem rendelkező tagállamok azon járulékos kötelezettségének a megállapításához vezetett, hogy biztosítsák a valamely más tagállam joga szerint házastársi, illetve szülői jogállást szerzett ilyen személyek vagy azok gyermekei számára az uniós polgárok szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogának a gyakorlását.

Rejtőzködő városi menekültek Bangkokban

A nemzetközi menekültjogi és emberi jogi szabályozás kihívásai Thaiföldön

SOLYMÁRI DÁNIEL¹ – TAMÁSSY BENCE²

A thaiföldi bevándorlási törvény értelmében az országba érkező menekültek illegális bevándorlónak minősülnek. Ennek alapvető oka, hogy a délkelet-ázsiai királyság máig nem csatlakozott a genfi menekültügyi egyezményhez, így menekültkérelmeket nem fogad, e státuszt nem ismeri el. A jogszerűtlenül tartózkodókat a rendőrség idegenrendészeti őrizetbe veheti, ellenük büntetőeljárást kezdeményezhet. E nemzetközi dialógusban vitális téma azonban Magyarországon kevésbé ismert. Munkánkban a thai menekültügyi valóságot érintő helyi és nemzetközi jogi kereteket tekintjük át és mutatunk rá a thai jogalkalmazás révén kialakult humanitárius válságra. Írásunk fókusza arra a kérdésre irányul, hogy a genfi menekültügyi egyezmény meghatározása alapján menekültnek minősülő emberek milyen jogvédelemre számíthatnak egy olyan országban, amely nem rendelkezik menekültügyi rendszerrel.

Kulcsszavak: városi menekültek, thaiföldi menekültjog, non-refoulement elve, ázsiai migráció

Bangkok's Hidden Urban Refugees

Challenges to International Refugee and Human Rights Regulation in Thailand

According to the Thai Immigration Act, refugees arriving to the country are illegal immigrants. The main reason for this is that the Kingdom has not yet ratified the 1951 Refugee Convention, thus it does not accept refugee applications, it does not recognise this status. The police can detain illegal residents and can initiate criminal proceedings against them. However, this vital topic of international dialogue is less known in Hungary. In our work, we review the local and international legal framework affecting the reality of the Thai refugee crisis, and point out the humanitarian crisis that has arisen through the enforcement of Thai law. Our paper is focused on the issue of

- 1 Nemzetközi kapcsolatok vezető, Magyar Máltai Szeretetszolgálat; Pécsi Tudományegyetem BTK Politikatudományi Doktori Program, e-mail: solyvari.daniel@maltai.hu
- 2 Nemzetközi kapcsolatok referens, Magyar Máltai Szeretetszolgálat.

legal protection that people who qualify as refugees under the Geneva Convention on Refugees can expect in a country that has not ratified the Convention and does not have an asylum system.

Keywords: urban refugees, Thailand immigrants, asylum seekers in Bangkok, non-refoulement in Thailand

1. Bevezető gondolatok

Thaiföld a nemzetközi turisztikai és üzleti célú utazások egyik kiemelt területi központja. Az ázsiai csendes-óceáni térségben csak Kína előzi meg a Turisztikai Világszervezet, a UNWTO külföldiek beutazásait összegző évenkénti összeállítás, úgynevezett turisztikai kompendium adatai szerint.³ E kimutatás alapján a térség mintegy 360 millió turistájából, 2019-ben Thaiföldre megközelítőleg 40 millióan érkeztek, ami közel duplája a középmezőny országaiba utazókhoz képest.⁴ A délkelet-ázsiai királyság az 1990-es évek eleje óta vezeti a regionális rangsort: az 1990 és 1995 közötti periódus ötmillió évenkénti látogatószáma óta különösebb visszaesés vagy stagnálás nélkül emelkedett e görbe napjaink, a koronavírus okozta világválság hatására bevezetett korlátozásokig.⁵ De nem csupán a bangkoki metropolisz üzleti lehetőségeit vagy az ország déli területeinek üdülőközpontjait keresők választják Thaiföldet utazásuk céljául. Menekültek tömege érkezik ide minden évben, élve annak lehetőségével, hogy az ország (serkentve ezzel az egyéb látogatásokat) igen nagyvonalúan, könnyen ad turisztikai célú vízumot, a kérvényező nemzetiségétől függetlenül, különösebb korlátozás, megkötés nélkül. Ellentétben a térség több, hasonló kapacitásokkal rendelkező országával, egy szubszaharai afrikai, pakisztáni, mianmari vagy épp kínai menekült csak a legkritikább esetben tudna legális úton Indiába, Japánba vagy éppen Ausztráliába jutni. A liberális vízumszabályozás okán ezért sokaknak Thaiföld a legközelebbi biztonságos ország, ahova turistavízummal beutazhatnak.⁶ Jogszerű tartózkodásuk azonban vízumuk lejáta után már nem biztosított.

3 World Tourism Organization: *Compendium of Tourism Statistics, Data 2014 – 2018, 2020 Edition* (2020); UNWTO: *Thailand: Country-specific: Basic indicators (Compendium) 2015–2019* (2020. november).

4 Ezek az adatok a koronavírus okozta világválság okán drasztikusan lecsökkentek. A beutazási korlátozások tekintetében Thaiföld a térség legszigorúbb országai közé tartozott a pandémia alatt; a légi úton történő beutazások csak 2021. november 1-jén csökkentek, addig minden látogatónak kéthetes karanténkötelezettsége volt az állam által kijelölt szállodák egyikében.

5 Ministry of Tourism and Sport: *Tourism Statistics 2017–2021*; World Bank: *International tourism, number of arrivals* (2019).

6 Doug Bandow: *Desperate Pakistani Christians Languish in Thailand*. *Cato Institute*, 2018. október 29.

Pedig a negyvenmilliós évenkénti látogatóból legalább félmillióan illegálisan tartózkodnak az országban további százezren pedig valamely, az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (a UNHCR) és a thai kormány fenntartásában lévő „menekülttáborban”, befogadó állomáson, úgynevezett *detention centre*-ben tartózkodnak.⁷ És bizonyára még ennél is többen élnek a közel tízmilliós Bangkok nagyvárosának árnyékvilágában. A thai bevándorlási törvény és idegenrendészeti szabályok értelmében ezek az emberek tehát jogcím nélkül tartózkodnak az országban, ugyanis, mint erre később kitérünk, Thaiföld máig nem csatlakozott a genfi menekültügyi egyezményhez, így menekültkérelmeket nem fogad, e státuszt nem ismeri el. Az országban jogszerűtlenül tartózkodók illegális bevándorlók, akiket a rendőrség idegenrendészeti őrizetbe vehet, ellenük büntetőeljárást kezdeményezhet. E központokban illegális menekültek százai, ezrei élnek, gyakran évek óta (bírószági döntéssel vagy anélkül), nem ritkán embertelen körülmények között. A cellákban túlszűfolva, az éjszakák során (fekvőhely hiányában) ülve, esetekben a falhoz láncolva, minimális ellátással.⁸ Számukra elsősorban a civil és egyházi, hit alapú segítségnyújtó szervezetek nyújtanak humanitárius támogatást és jogsegélyt. E fogvatartások ugyanis gyakran jogszerűtlenek, sokszor éveken át tartanak, a körülmények pedig az emberi méltóságot súlyosan sértik.

Jelen írásban a Magyar Máltai Szeretetszolgálat és a Thaiföldi Jezsuita Menekültszolgálat által az országban évek óta végzett munka tapasztalatai alapján foglaljuk össze azt a törvényi és szabályozásbéli hátteret, amely a segélymunka, jogsegélyszolgálat, konzuli tevékenység és a humanitárius diplomácia alapjait, kereteit jelenti. A téma egyre gyakrabban szerepel a nemzetközi jogi és segélyezési diskurzusban, ezek mutatnak rá a thaiföldi helyzet elfogadhatatlanságára. Magyar nyelven azonban még nem igen dolgozták fel a thaiföldi városi menekültek sorsát, küzdelmét. A témának számos aspektusa van: pszichoszociális, lelkipásztori, karitatív, konzuli, geopolitikai. Munkánkban mind közül most a témát érintő helyi és nemzetközi jogi kereteket tekintjük át, és mutatunk rá egy Magyarországon kevésbé ismert, a thai jogalkalmazás révén kialakult humanitárius válságra. Írásunk fókuszra állítja a kérdésre irányul, hogy a genfi menekültügyi egyezmény meghatározása alapján menekültnek minősülő emberek milyen jogvédelemre számíthatnak egy olyan országban, amely nem ratifikálta az egyezményt és nem rendelkezik menekültügyi rendszerrel. Tanulmányunkban, jóllehet e státusszal nem rendelkező emberekről beszélünk, a menekült kifejezést használjuk. Munkánk megírásához alapvetően az elérhető nemzetközi és thai jogszabályokat, jogi elemzéseket vettük alapul, valamint a humanitárius munka adta személyes tapasztalatainkra és a konzuli munka gyakorlatára reflektálunk.

7 UNHCR: *Thailand Factsheet* (2016. január).

8 UCA News: *Caged like animals: Inside Bangkok's notorious IDC*. *Union of Catholic Asian News*, 2020. január 30.

2. Meneküléstörténetek – okok és eredők

A Thaiföldön élő, közel félmillió jogcím nélkül tartózkodó személynek a fele olyan üldözött, aki menekülni kényszerült hazájából.⁹ Az okok változatosak: autoriter kormányzás, amely fenyegetésként tekint egyik vagy másik vallási csoportra, meghatározó helyi kulturális közösségre (ilyen például Észak-Korea, Eritrea, Szomália, Niger vagy éppen Indiában a hindu nacionalisták); domináns vallás, amely jogi és egyéb eszközökkel kívánja biztosítani saját dominanciáját (mint Pakisztán, Szaúd-Arábia vagy Malajzia blaszfémia alapú fetva-ítéletei); vagy extrém, radikális csoport, terrorszervezet, amely „csupán” megsemmisíteni akarja a másikat (például Nigériában vagy a Közel-Keleten). Keresztények, ahmadijja vagy síita muszlimok egyaránt lehetnek elszendevői az említett okoknak. Egy valami közös bennük: félelmük megalapozott, üldözöttségük sokszor tényszerű, jogsérelmük súlyos, saját államuk nem tudja, vagy nem is akarja megvédeni őket. A thaiföldi segélymunka során egyházi, civil és a diplomáciai élet szereplőivel együttesen dolgoztak e munka szerzői az elmúlt években, és tapasztalták meg ennek realitását. Személyes találkozások, szociális és konzuli interjúk keretében hallhattunk több száz olyan meneküléstörténetet, amelyek mind az említett migrációs motivációk közé tartoztak. További közös elem volt, hogy Thaiföldről mindenkiben a befogadó ország képe élt és a régió legközelebbi olyan biztonságos helye, ahová turistavízummal beutazhattak. Megérkezésüket követően menekültstátuszért folyamodtak, ám nem létező kategória okán ilyet nem kaptak. Ezt követően az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának védelmét kérték: bizonyíthatóság hiányában (mint nem megalapozott kérelem) azt sem kaptak. 60 napos turistavízumuk lejártát követően mint túltartózkodottak, a thai törvények értelmében illegális bevándorlókká váltak, akik Bangkok nagyvárosának árnyékgazdaságában elhelyezkedve élnek, várakoznak törvényen kívüli állapotban (esetleg már lejárt, otthonról hozott személyes iratokkal). A thai hatóságok (a rendőrség és bevándorlási hivatal) ezeket a személyeket letartóztathatja, és bírósági ítélettel, egyes esetekben anélkül, őrizetbe veheti. Jellemzően az egyik bangkoki *Immigration Detention Centre*-be, IDC-be kerülnek, ahonnan hónapok, évek elmúltával aztán valamely azonos profilú vidéki intézménybe lesznek átszállítva. Férfiak, nők, gyermekek egyaránt. Sokakat tolonceljárás keretében visszaküldenek származási országukba, másokat évekre őrizetben tartanak. Ebben a realitásban dolgoznak az említett segélyszervezetek, próbálnak humanitárius és jogsegélyt nyújtani a sokszorosan kárvallott menekülteknek. Eközben a multilaterális és más nemzetközi szervezetek folyamatosan jelzik e gyakorlat elfogadhatatlanságát.¹⁰

9 Chris Rogers: *The Christians held in Thailand after fleeing Pakistan*. *BBC News*, 2016. február 26.

10 Amnesty International: *Thailand: Between a Rock and a Hard Place* (2017. szeptember 28.); IOM UN Migration: *United Nations Launches Thailand Migration Report 2019* (2019. január 25.)

3. Láncmigráció Thaiföldön: történelmi kitekintés

Napjainkban Ázsia csendes-óceáni térségében Thaiföld és Hongkong számítanak az afrikai, ázsiai és közel-keleti menekültek két, első számú regionális belépési pontjának. Az ázsiai „menekültközpontnak” számító Indiát Malajzia, Thaiföld és Indonézia követi a kelet-ázsiai régióban.¹¹ A thaiföldi (és hongkongi) migrációs nyomás azonban történelmi okokra vezethető vissza. A korábban gyarmati küzdelmeket folytató térségbeli országok súlyos belső strukturális válságokat éltek át. A függetlenedési harcok Indiában, Pakisztánban vagy éppen Bangladesben, a polgárháború, majd a kulturális forradalom Kínában, az indokínai háború Vietnámban, Laoszban és Kambodzsában, vagy éppen az etnikai harcok Burmában, mind olyan regionális konfliktusok voltak, amelyek jelentős menekültáradatot eredményeztek.¹² Emlékezhünk, hogy az 1950-es vietnámi, majd 1990-es évek burmai kríziseit követő thaiföldi menekülthullámokat a világ legsúlyosabb humanitárius válságai között tartják számon. Mindezek olyan taszító (*push*) tényezők voltak a múltban, amelyek következtében indirekt módon, mára Thaiföld maradt az első számú célállomása a térség jelen konfliktusait elszenvédőknek. Ravenstein nyomán is tudjuk, hogy a migrálók a jelentősebb ipari, kereskedelmi központok, a leggyorsabban fejlődő regionális nagyvárosok felé irányulnak, amely vonzó-/húzó- (*pull*) erőként hat számukra.¹³ Mindezt felerősíti az 1945-öt követő időszak hatására kialakult menekülttitud és thaiföldi országgép (vagyis, hogy az ország egyfajta „menekültközpont”), valamint az az informális háló, amely alapvető szerepet játszik a láncmigráció kialakulásában. Miként Hárs Ágnes is megállapította, „a személyes kapcsolatok és a társadalmi hálók vizsgálata lehetővé teszi, hogy az individuális és túlzottan a társadalmi viszonyokkal magyarázó értelmezéseknél alaposabb magyarázatokat adhassunk a migrációs jelenségekre.”¹⁴ Az egykor csónakokon, tutajokon érkező menekültek képét napjainkra felváltotta a légi úton, turistaként érkezők tömege, ami a bangkoki Szuvarnabhumi Nemzetközi Repülőtérrel a térség egyik legjelentősebb légikikötőjévé tette. A migrációs motivációk eltérők, egy valami azonban azonos: Thaiföld a legkönnyebben megközelíthető térségbeli ország maradt, és máig az első olyan biztonságos regionális célterület, ahová a menekülni kényszerülők turistavízummal beutazhatnak. Azonban a térség migrációs trendje mára összetett hibrid jelenség: leszámítva az olyanokat, mint a rohingya menekültválság, a menekülések döntően érvényes útiokmánnyal, kezdetben legálisan, jellemzően légi úton és egyéni (vagy családi) alapon, nem tömegesen történnek. A jelenségnek azonnal kimutatható

11 European Commission: *Thailand, Malaysia, and Indonesia* (2019. július 5.); The Global Economy: *Refugee population in South East Asia* (2020).

12 Supang Chantavanich – Paul Rabe: Thailand and the Indochinese Refugees: Fifteen Years of Compromise and Uncertainty. *Southeast Asian Journal of Social Science*, 18. (1990), 1. 66–80.

13 Ernst George Ravenstein: *The Laws of Migration*. *Journal of the Statistical Society of London*, 48. (1885), 2. 167–235.

14 Hárs Ágnes: A nemzetközi migráció néhány problémájáról. Szakirodalmi áttekintés. *Szociológiai Szemle*, 2. (1992), 2. 123–137.

karaktere nincs, összetétele vegyes, menekültügyi hatása sok esetben csak hónapokkal az országba való érkezést követően figyelhető meg.

Napjainkban a Thaiföldre érkező menekültek több mint 40 különböző országból származnak. Életük első időszakában gyakran tartalékokból élnek. Turistavízumukat már az interneten keresztül intézhetik, amelynek birtokában 60 napig legálisan tartózkodnak az országban. Ezt követően túltartózkodottnak minősülnek, a thai törvények értelmében illegális bevándorlók. Ezek a menekültcsoportok karakterükben tehát alapvetően térnek el a korábbi korok válságainak kárvallottjaitól. Nem is mindenki érkezik menekülési háttérrel, sokan olyan alkalmi munkavállalók, szerencsét próbálók, akik személyes gazdasági okok következtében válnak illegális tartózkodóvá, okirat nélküli „hajléktalanná”. Jelen munkában azonban elsősorban olyan menekültekkel foglalkozunk, akik hazájukban faji, vallási, etnikai okból valós üldöztetésnek voltak kitéve, Thaiföldet mint legközelebbi biztonságos országot érték el, ott menekültkénti elismerésüket kérték, de konfliktusba kerülve a helyi jogi és szabályozási gyakorlattal; státusz nélküli, illegális városi menekültekké váltak, kitéve az állami hatóságok és illegális csoportok abúzusainak.

4. A menekültjog délkelet-ázsiai gyakorlata

Jöllehet az ENSZ emberi jogi egyezményei által védett emberi jogok egyetemesek, az egyes kontinensek emberi jogokkal kapcsolatos jogfejlődése eltérően alakult. Ázsia az utóbbi évtizedekig lemaradásban volt e téren, ennek okait keresve Környei Ágnes úgy fogalmazott, hogy:

„[A]z egyén jogainak intézményes védelme az új társadalmi változásokkal szemben igen gyenge Ázsiában. Egyrészt a gyors gazdasági növekedés előtt az ázsiai társadalmak alapvetően tradicionálisak voltak, amelyekre ugyan hatottak néhány nyugati gondolkodó nézetei, és nyugati jogrendszert, koncepciókat is elfogadtak, de az egyén jogait nem sikerült átültetni. Másrészt a gazdasági növekedés egyik oka éppen a fegyelem és a tömegek munkaetikájának bekapcsolása a gazdasági tevékenységbe, amely nem tette lehetővé az egyéni szabadság és emberi jogok kiteljesülését. Harmadrészt az ázsiai gazdasági növekedés nem járt együtt az emberi jogok védelmét szolgáló intézményrendszer kialakításával.”¹⁵

A Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetségének a tevékenységében is tetten érhető a fent részletezett vonakodás az emberi jogok nyugati koncepciójától: jól példázza ezt az emberi jogok „univerzális természetét” elismerő és egyúttal azt relativizáló Bangkoki Nyilatkozat is. Ahogy az akkori thaiföldi miniszterelnök, Chuan Leekpai fogalmazott:

15 Környei Ágnes: Ázsia és az emberi jogok. In *Emberi jogok a nemzetközi kapcsolatokban*. Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2011. 218–221.

„[T]ermészetes, hogy az alapvető emberi jogok alkalmazásának megközelítései a társadalmi-gazdasági, a történelmi és a kulturális hátterek és feltételek szerint változnak. Az emberi jogok egyetemességének előmozdítása hatékonyabb lenne, ha az ilyen különbségek egyértelmű elismerésre kerülnének. Az emberi jogok változásainak elsősorban belülről kell eredniük, nem pedig külső kényszerből. Emellett, ha békések és fenntarthatóak akarnak lenni, az emberi jogoknak saját tempójukban kell fejlődniük.”¹⁶

Az ezredforduló óta mindenestre lassú fejlődés figyelhető meg az emberi jogokhoz való hozzáállás vonatkozásában. 2009-ben megalakult a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége Emberi Jogi Kormányközi Bizottsága (AICHR) nevű konzultatív, kormányközi testület, az emberi jogok regionális promóciójához és védelméhez kapcsolódó 14 mandátummal és funkcióval. A Bizottság 14 taggal rendelkezik, akiket a tagállamok jelölnek hároméves, egyszer megújítható mandátummal. A Bizottság elnöke az ASEAN soros elnöki tiszttét betöltő tagállam képviselője. Évente legalább kétszer, átlagosan hatszor ülésezik, döntéshozatala konzultációra és konszenzusra épül. A Bizottság évente jelentést tesz az ASEAN Külügyminiszteri Értekezletnek. A civil szervezetekkel való kapcsolattartás az AICHR a civil társadalmi szervezetekkel fenn tartott kapcsolatairól szóló, az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsának (ECOSOC) NGO-k számára kidolgozott irányelvei alapján 2015-ben elfogadott iránymutatásai szerint történik. A 2014-es bangkoki regionális emberi jogi mechanizmusokkal foglalkozó workshop kivételével az AICHR nem tart fent rendszeres kooperációt más, regionális emberi jogi mechanizmusokkal, ám az ENSZ számos szakosított szervével és ügynökségével igen. Jóllehet az AICHR az ASEAN „átfogó emberi jogi intézménye”, a szervezeti struktúrában a Külügyminiszteri Értekezlet (AMM) alá van rendelve, és konzultatív jogköre van. Önálló működését az is korlátozza, hogy azt az ASEAN Közösség szerves részeként definiálják.¹⁷

A Genfi Menekültügyi Egyezményt a délkelet-ázsiai térség országai közül csupán Kambodzsa, a Fülöp-szigetek és a Kelet-timori Demokratikus Köztársaság fogadta el. A régió országainak zöme semmilyen menekültügyi szabályozással nem rendelkezik, noha a 47 tagállamot tömörítő Ázsiai-Afrikai Jogi Tanácsadó Szervezet (*Asian-African Legal Consultative Organization, AALCO*) már az 1960-as években megtette az első lépéseket. Az AALCO 1966-os bangkoki ülésén fogadta el a jogilag nem kötelező erejű *Bangkok Principles on Status and Treatment of Refugees* elnevezésű szabályrendszert, amelyet 1970-ben kiegészítettek a „visszatérés jogával” (*right to return*), majd 1987-ben a „tehermegosztás alapelveivel” (*principles of burden-sharing*). Az AALCO Titkárságának és az UNHCR-nek többéves munkáját követően átdolgozták a szabályrendszert, amelyet 2001-ben *Revised Bangkok Principles* néven

16 Chuan Leekpai: *Opening Statement – Regional Meeting for Asia, United Nations World Conference on Human Rights. Bangkok, Thaiföld, 1993. március 29. – április 2.* UN Digital Library, 1993.

17 Szakáli Máté: *Az emberi jogok egyetemességének dilemmája és a délkelet-ázsiai jogvédelmi mechanizmus evolúciója. PEACH Műhelytanulmányok*, (2018), 20. 1–33.

publikáltak.¹⁸ Sajnos sem az eredeti, sem pedig az átdolgozott kiadás esetében sem járt sikerrel az a célkitűzés, hogy a szabályrendszer elfogadása tagállami menekültjogi rezsimek kidolgozásához vezessen.¹⁹ Ennek oka a már említett, a nyugati jogfejlődéssel kapcsolatos elzárkózó magatartás mellett az 1945 után a régióban kitört fegyveres konfliktusok nyomán elharapózó menekültválságok miatti félelem volt.

Mindezek eredményeképpen csupán jogilag nem kötelező érvényű deklarációkról beszélhetünk e téren: 2012-ben az ASEAN elfogadta az Emberi Jogi Nyilatkozatot (*ASEAN Human Rights Declaration*), amelyben jóllehet deklarálja a menedékhez való jogot, mindazonáltal ennek biztosítását a tagállami szabályozásokra bízta.²⁰ A szervezet kerüli a menekültkérdés napirendre vételét, mivel ez a tagállamok belügyébe való beavatkozásnak számítana, amit az alapító okirat tilt.²¹ Ez a hozzáállás a *Plan of Action for Cooperation on Immigration Matters* elnevezésű akciótervből is világosan látszik, mivel az csupán a térség államai közötti gazdasági jellegű migrációt tárgyalja, és a menekült, menedékkérő vagy lakóhelyét kényszerből elhagyó személy fogalma meg sem jelenik a dokumentumban.

Ezekkel együtt is, szemben az ENSZ és szakosított szervezetei részéről érezhető észrevételekkel (és nyomásgyakorlással), a regionális szervezetek nem kifogásolták a thaiföldi menekültjog hiányát, illetve a menekültek emberi jogainak megsértését.

5. Nemzetközi jogforrások – lehetőség vagy kötelezettség?

Mivel Thaiföld máig nem ratifikálta a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi genfi konvenciót, sem annak 1967. évi, a menekültek jogállásáról szóló jegyzőkönyvét, így az ország nem ismeri el a menekültek jogállását, e státuszról fakadó elismerésre, védelemre a kérelmezők nem számíthatnak. Thaiföld az országban lévő, vízum nélkül érkezettek, vagy a lejárt turistavízummal rendelkezőket túltartózkodottaknak, illegális bevándorlóknak tekinti. Kérdés tehát, hogy mi emelhető ezen alapvető menekültügyi egyezmény, jogintézmény „helyére”, ennek hiányában mi tekinthető az állam által biztosítandó jogi kötelezettségnek. Mielőtt azonban a thai szabályozást részleteznénk, azokat a nemzetközi jogforrásokat tekintjük át, amelyek (akár közvetett módon) hivatkozási alapjai lehetnek a konzuli, diplomáciai és humanitárius munkának, a menekültekkel szemben alkalmazott negatív, jogsértő bánásmóddal szemben. Azokat a nemzetközi emberi jogi és menekültjogi normákat vesszük részletesebben szemügyre, amelyek relevánsak lehetnek a Thaiföld területén tartózkodó menedékkérők, menekültek vonatkozásában azon okból, mert Thaiföld részese az adott nemzetközi egyezménynek.

18 Asian-African Legal Consultative Organization: „*Final text of AALC's 1966 Bangkok Principles on Status and Treatment of Refugees*” as adopted on 24 June 2001 at the AACLO'S 40th session, New Delhi (2001).

19 Refugee Legal Aid Information for Lawyers Representing Refugees Globally: *Refugee protection in the Asia Pacific region* (2021).

20 ASEAN: *Human Rights Declaration, Article 16* (2012. november 19.).

21 Refugee Legal Aid Information for Lawyers Representing Refugees Globally (2021): i. m.

Mind közül az első, az ENSZ által 1948-ban elfogadott, 30 alapvető emberi jogot tartalmazó Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, a létező legátfogóbb emberi jogi dokumentum. A védett emberi jogok közül témánk szempontjából kiemelhető az élethez, szabadsághoz és biztonsághoz való jog, valamint védelem a kínzás, a kegyetlen, embertelen bánásmód és büntetés ellen. A Nyilatkozat egy ideális állapotot fogalmaz meg, és jóllehet nem kötelező jogi erejű dokumentum, időközben szinte teljes tartalmát olyan kötelező erejű nemzetközi szerződésekbe foglalták, amelyeket Thaiföld is ratifikált. Ilyen például a királyság által 1999-ben elfogadott Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (GSZKJNE), valamint az 1996-ban ratifikált Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (PPJNE). A PPJNE az első generációs alapjogokkal foglalkozik, mint az élethez való jog, a szólás- és vallásszabadság, védelem a kínzás, a kegyetlen, embertelen bánásmód és büntetés ellen. A GSZKJNE pedig a második generációs jogokkal, mint jog a munkához, sztrájkhoz, oktatáshoz, szociális biztonsághoz. A PPJNE-ben biztosított alapjogok úgynevezett abszolút jogok, azaz az emberi méltóságból erednek, és ezáltal nem korlátozhatók, míg a GSZKJNE-ben lefektetett jogok biztosítása az állam tevőleges cselekvését igényli, éppen ezért alávethetők különböző korlátozásoknak.²²

Noha a GSZKJNE 2. cikkének (2) bekezdése rögzíti, hogy:

- „az Egyezségokmányban részes államok kötelezik magukat arra, hogy biztosítják az Egyezségokmányban rögzített jogoknak fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy bármely más véleményre, nemzeti vagy társadalmi származásra, vagyoni helyzetre, születésre, vagy minden egyéb helyzetre tekintet nélkül való gyakorlását”;
- ugyanezen cikk következő (3) bekezdése kimondja, hogy „a fejlődő országok, kellő figyelemmel az emberi jogokra és saját nemzetgazdaságukra, maguk határozhatják meg, hogy milyen mértékben biztosítják az Egyezségokmányban elismert gazdasági jogokat azok számára, akik nem állampolgáraik”.

A PPJNE témánk szempontjából releváns rendelkezései:

A 2. cikk (1) szerint

„az Egyezségokmányban részes, valamennyi állam kötelezi magát, tiszteletben tartja és biztosítja a területén tartózkodó és joghatósága alá tartozó minden személy számára az Egyezségokmányban elismert jogokat, minden megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül”.

---

22 Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila: *Emberi jogok*. Budapest, Osiris, 2003. 81–86.

Azaz, a thai kormány ezzel kötelezettséget vállalt, hogy az Egyezségokmányban foglalt jogokat a joghatósága alá tartozó összes személy, azaz az országban bármilyen jogcímen tartózkodó külföldiek tekintetében is alkalmazza.

A 7. cikk szerint „senkit sem lehet kínzásnak, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánásnak vagy büntetésnek alávetni. Különösen tilos bárkit szabad hozzájárulása nélkül orvosi vagy tudományos kísérletnek alávetni.” Az Emberi Jogi Bizottság értelmezésében kimondta, hogy a rendelkezés célja a személy méltóságának és fizikai, továbbá lelki integritásának védelme. Fontos kiemelni, hogy e jog korlátozhatatlan, azaz nincs olyan körülmény, amely indokoltá tehetné a jog megsértését.²³ A tilalom kiterjed az olyan országokba való visszaküldésre, ahol a személy kínzásnak, kegyetlen, embertelen vagy megalázó elbánásnak vagy büntetésnek lehet alávetve (*non-refoulement*).

A 9. cikk szerint „senkit sem lehet önkényesen őrizetbe venni vagy letartóztatni”. Az Emberi Jogi Bizottság kommentárjában kitér a nem bűncselekmény következtében (például idegenrendészeti okokból) őrizetbe vettek jogaira. Rögzíti, hogy az ilyen őrizetbevétel esetén fokozottan fennállhat a 9. cikk megsértésének gyanúja. Az őrizetbe vett személy esetében azonnali, közvetlen és sürgető veszélyhelyzetnek kell fennállnia ahhoz, hogy a jogkorlátozás indokolt legyen. Az intézkedést csak akkor lehet alkalmazni, amennyiben alternatív lehetőségek nem vezetnének eredményre, és akkor is csak bírósági kontroll mellett és a lehető legrövidebb ideig.²⁴

A 10. cikk szerint

„1. A szabadságuktól megfosztott személyekkel emberségesen és az emberi személyiség veleszületett méltóságának tiszteletben tartásával kell bánni. 2. a) A vádlottakat, amennyiben nem állnak fenn kivételes körülmények, el kell különíteni az elítéltektől és olyan külön elbánásban kell részesíteni őket, amely megfelel annak a helyzetnek, hogy nincsenek elítélve; b) a fiatalokú vádlottakat a felnőttektől el kell különíteni és ügyükben a lehető legrövidebb időn belül dönteni kell.”

Az Emberi Jogi Bizottság ezt a cikket értelmezve egyértelművé tette, hogy az mindenfajta elzárásra kiterjed. A testület azt is kimondta, hogy az emberi méltóságot a fogvatartottak esetében ugyanúgy tiszteletben kell tartani, mint a szabad személyek esetében, így ők – a szabadságuktól megfosztást kivéve – az összes, a PPJNE-ben biztosított jogot élvezhetik. Fontos kiemelni az értelmezésből, hogy itt az EJP szerint egy

23 UNHRC: CCPR *General Comment No. 20: Article 7 (Prohibition of Torture, or Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment)* (1992. március 10.).

24 UNHRC: *General comment No. 35, Article 9 (Liberty and security of person)* (2014. december 16.).

„minimumsztenderdről” van szó, így a jog biztosítása nem függhet az adott ország anyagi lehetőségeitől.²⁵

A 24. cikk szerint

„1. Minden gyermeknek fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, nemzeti vagy társadalmi eredetre, vagyonra, vagy születésre való tekintet nélkül joga van arra a védelemre, amelyet öt kiskorú állapota folytán a családja, a társadalom és az állam részéről megilleti. 2. Minden gyermeket közvetlenül születése után anyakönyveztetni kell és nevet kell neki adni. 3. Minden gyermeknek joga van arra, hogy állampolgárságot szerezzen”.

Itt az EJP fontosnak tartotta kiemelni, hogy a gyermekeket a 24. cikkben nevesített jogokon kívül az Egyezményben lefektetett összes jog ugyanolyan mértékben megilleti, mint a felnőtteket, és hogy a jogok biztosítása az államok tevéleges szabályozását igényli.²⁶

Szintén fontos és releváns az ENSZ 1984-ben elfogadott Kínzás elleni Egyezménye, amelyet Thaiföld 2007-ben ratifikált. Az Egyezménnyel egyetértő országok elismerik, hogy a kínzást kötelesek megakadályozni és az elkövetőit felelősségre vonni, összhangban az Egyezmény meghatározásaival. Szintén kötelesek azonban megakadályozni és büntetni más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódokat vagy büntetéseket abban az esetben, ha ezt hivatalos személyek vagy más hivatali minőségben eljáró személyek követik el, az ő felhatalmazásuk vagy felbujtásuk, egyetértésük vagy hallgatólagos beleegyezésük mellett.

Az Egyezmény tagjai kötelesek hatékony törvényhozási, adminisztratív, bírói és egyéb eszközökkel megakadályozni és megelőzni a kínzás alkalmazását a fennhatóságuk alatt lévő területeken.

Az Egyezmény 3. cikke szerint:

„1. Egyetlen részes állam sem köteles kiutasítani, hazatoloncolni vagy kiadni valakit egy másik olyan államnak, ahol nyomós okoknál fogva tartani lehet attól a veszélytől, hogy az illető személyt megkínózzák. 2. Annak eldöntésére, hogy fennállnak-e ilyen okok, az illetékes hatóságoknak figyelembe kell venniük az ügyre vonatkozó minden szempontot, ideértve az adott esetben azt is, hogy az érintett államban rendszeresen, súlyosan, nyilvánvalóan vagy tömeges méretekben megsértik az emberi jogokat”.

25 UNHRC: *CCPR General Comment No. 21: Article 10 (Humane Treatment of Persons Deprived of Their Liberty)* (1992. április 10.).

26 UNHRC: *CCPR General Comment No. 17: Article 24 (Rights of the Child)* (1989. április 7.).

Ez a már az Egyezségokmány esetében is tárgyalt non-refoulement alapelv érvényesítése, azaz az Egyezmény megerősíti, hogy a személy nem toloncolható haza abba az országba, ahol a fenti veszély fenyegetné.

1989. november 20-án az ENSZ Közgyűlése elfogadta a Gyermek Jogairól szóló Egyezményt,²⁷ és 1990. január 26-án megnyitotta aláírásra. Az egyezmény súlyát és fontosságát jelzi, hogy még aznap 61 ország írta alá. Az egyezmény rekord gyorsasággal, 1990. szeptember 2-án, egy hónappal a huszadik ratifikáció után lépett hatályba. Azóta – az Egyesült Államok, Szomália és Dél-Szudán kivételével – a világ összes országa, így Thaiföld is, ratifikálta. Az Egyezmény 2. cikke rögzíti, hogy az Egyezményben biztosított jogok minden gyermeket megilletnek, mindenfajta korlátozás (nem, anyagi helyzet, vallás stb.) nélkül.

A 3. cikk szerint a döntéshozóknak minden esetben a gyermek legfőbb érdekét kell figyelembe vennie (*best interests of the child*).

A Gyermek Jogainak Bizottsága az egyezményt értelmezve kimondta, hogy

„az egyezményben biztosított jogok gyakorlása nem korlátozható azon gyermekekre, akik a részes államok polgárai, és amennyiben annak ellenkezőjét az egyezmény kifejezetten nem állítja, minden gyermek számára elérhetőnek kell lennie, beleértve a menedékkérőket, menekülteket és migráns gyermekeket, függetlenül nemzetiségüktől, migrációs helyzetüktől vagy hontalanságuktól.”²⁸

Így, az összes olyan cikk, amelynek tekintetében az adott állam nem élt fenntartással, kiterjed a joghatóság alatt álló menedékkérő, menekült vagy migráns gyermekekre is.²⁹ Ezek az abszolút jogok többek között a következők: az élethez való jog, a születést követő anyakönyvezéshez való jog, a tulajdonhoz való jog, az egészségügyi ellátáshoz való jog, a védelem a gazdasági és szexuális kizsákmányolástól, valamint a kínzástól, halálbüntetéstől, életfogytig tartó börtönbüntetéstől és önkényes fogvatartástól való mentesség. A Bizottság a non-refoulement elvet is értelmezte olyképpen, hogy az elv alkalmazása semmi esetre sem korlátozható (*by no means limited to*) a kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetés eseteire, hanem minden olyan esetben alkalmazni kell azt, ahol alapos okkal lehet feltételezni, hogy a személyt visszafordíthatatlan kár (*irreparable harm*) éri visszatoloncolása esetén.³⁰

Az itt felsorolt nemzetközi jogi vonatkozások ratifikációjuk okán Thaiföld számára is relevánsak. Mégis, az országban tartózkodó menekültet napi szinten éri olyan sére-

27 UNICEF: *Convention on the Rights of the Child. General Assembly resolution 44/25* (1989. november 20.).

28 UNCRC: *General comment No. 6 (2005): Treatment of Unaccompanied and Separated Children Outside their Country of Origin* (2005. szeptember 1.).

29 Ian Werrett: *Protecting Vulnerable Children in Thailand. Thailand Law Journal*, 17. (2014), 1.

30 UNCRC (2005): i. m. art. 27.

lem (visszaküldés tilalma, gyermekek letartóztatása, kegyetlen bánásmód stb.), amely az itt felsorolt egyezmények, jogi dokumentumok vonatkozásában elfogadhatatlan.

6. Menekültként Thaiföldön: elmélet és gyakorlat

Thaiföld alkotmányos monarchia, ahol az államfő a király, a miniszterelnök (a hadsereg főparancsnoka) pedig a végrehajtó hatalom feje. A kétkamarás parlament a törvényhozó hatalmat gyakorolja. Az állam irányításában de facto szerepe van a hadseregnek is, amely időről időre katonai puccs révén szerez érvényt jogainak. A thai jogrendszer legfőbb jogforrása az alkotmány, amelyet legutóbb 2017-ben módosítottak és fogadtak el. A nemzetközi szerződéseket a király köti, azonban a legtöbb esetben ez a thai parlament két házának jóváhagyásához van kötve.³¹ Ilyen példa, ha egy nemzetközi szerződést kell implementálni a thai jogrendszerbe. A thai jogi hagyomány az úgynevezett dualista megközelítést követi, azaz a nemzetközi jog szabályait az állam külön jogalkotási aktus révén építi be saját belső jogába (transzformáció), hogy azok a belső jogban is érvényesülhessenek. A nemzetközi emberi jogi egyezményekben vállalt kötelezettségek – jöllehet erről az alkotmány nem rendelkezik – jellegüknél fogva transzformáció nélkül is érvényesíthetők, ahogy erre a thai bíróságok több döntésükben is utaltak.³²

A thaiföldi adminisztráció a menekültkérdéshez, annak jogi szabályozásához, az emberi jogokhoz mint nyugati „találmányhoz” való óvatos-negatív hozzáállásának okait tehát az átélt történelmi élményekben, emlékekben kereshetjük. A bevándorlással kapcsolatos legfontosabb, szinte egyetlen dokumentum az 1979-ben elfogadott, máig hatályban lévő bevándorlási törvény.³³ Ezt az 1970-es évek második felében a vietnámi hadsereg és a Kambodzsát kormányzó vörös khmerek harcainak következtében Thaiföldre menekült sok százezer kambodzsai menekült okozta humanitárius válság hívta életre. Noha Thaiföld a kambodzsai menekültek egy részének ideiglenes védelmet biztosított, a törvény nem tett különbséget menekült és illegális migráns között, így mindenki, aki a thai kormány hozzájárulása nélkül lépett az ország területére (vagy már ott tartózkodott), illegális migránsnak számított és kitoloncolásnak volt alávethető. Jöllehet az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága is ekkor létesített irodát az országban, mint azt Sara Ellen Davies megállapítja, 1980 januárjára az addigiakhoz képest is keményebbre fordult a thai menekültpolitika a szomszédos országok konszolidációjának következtében.³⁴ Ez a hozzáállás éles ellentétben áll a liberálisnak nevezhető thai vízümpolitikával, hiszen nehezen érthető, hogy a thai kormány, miközben könnyörtelenül lecsap az országban illegálisan tartózkodókra, az országba való beutazás szabályait nem szigorítja. Az ellentmondás valószínűleg abban oldható fel,

31 [Thailand's Constitution of 2017](#). 178. cikk.

32 Withit Mantāphōn: *The Core Human Rights Treaties and Thailand*. Brill, 2016.

33 Office of the Council of State: *Immigration Act*, B.E. 2522. 1979.

34 Sara Ellen Davies: *Legitimising Rejection: International Refugee Law in Southeast Asia. After the 1979 Conference: the Early 1980s*. Leiden, Brill Nijhoff, 2007.

hogy Thaiföld egyszerre kívánja korlátozni és az olcsó munkaerő folyamatos kereslete miatt ösztönözni is az illegális bevándorlást.³⁵

7. Városi menekültek Bangkokban

A városi menekültek olyan személyek, akik a hivatalos, formális kereteken kívül, jellemzően a nagyvárosok nyújtotta árnyékvilágban, bújkálva élnek. Státusszal többnyire nem rendelkeznek, azonban, ha tartózkodásuk legális is, munkát akkor se vállalhatnak, ellátásra nem jogosultak, társadalombiztosítással nem rendelkeznek, adózni nem tudnak. Ők döntően a feketegazdaságban elhelyezkedve szereznek jövedelmet. Életük azonban igen kockázatos: nem csupán egzisztenciális létbizonytalanságban és félelemben élnek, de ex lex helyzetükből adódóan olyan veszélyeknek vannak kitéve, mint a letartóztatás, a kizsákmányolás, a bántalmazás vagy az abúzus. Különösen igaz ez a nem befogadó környezetre, kiváltképp azon társadalmakra, amelyekben a jogcím nélkül az országban tartózkodó személyek rendszerszintű üldöztetésnek vannak kitéve. Thaiföldön e városi menekültek, a helyi jog alapján tehát illegális bevándorlók, legjellemzőbben Bangkokban élnek. Az esetek döntő többségében kérelmeztek a UNHCR „nemzetközi védelemét”, amely azt menekültügyi eljárás keretében saját hatáskörben vizsgálta. Amennyiben valakit (UNHCR-terminussal) menekültként ismernek el, őt (mivel thaiföldi jogszerű tartózkodása így sem biztosított) egy befogadó harmadik országba való áttelepítésére terjesztik fel. Az eljárás mindazonáltal roppant hosszadalmas, aminek következtében – a turistavízumuk lejártát követően – a thai hatóságok azokkal szemben is idegenrendészeti eljárást folytatnak le, akik regisztráltak a UNHCR-nél és úgynevezett „ENSZ-kártyával” rendelkeznek.³⁶ A biztonságos harmadik országba áttelepítést azonban csak a menedékkérők elenyésző részének tudják a nemzetközi szervezetek biztosítani, de a kérelmek jelentős részét nem bizonyítják, így nem is fogadják el a UNHCR szakemberei. E városi menekülteknek Thaiföldre való belépésük 61. napjától (tehát turistavízumuk lejártát követően) túltartózkodási díjat kellene fizetni, 500 Baht-ot naponta, 40 napot meghaladó tartózkodás esetén 20 000 Baht-ot, egy összegben. Persze tartózkodásuk ettől még nem lesz jogszerű, de alkalmassá válhatnak a tolonceljárás lefolytatására és az ország elhagyására, amelyet követően Thaiföldre vissza nem jöhetnek.

8. Emberi jogok és az idegenrendészeti eljárás Thaiföldön

A menedékkérők és menekültek thaiföldi tartózkodását a jelenleg is hatályban lévő 1979-es bevándorlási törvény alapján bírálják el a hatóságok. A jogszabály több szempontból sem áll összhangban a vonatkozó emberi jogi normákkal. A hatósági személyek saját mérlegelésük alapján letartóztathatják a külföldieket, valamint nincs

35 Prem Kumar Rajaram – Carl Grundy-Warr: *The Irregular Migrant as Homo Sacer: Migration and Detention in Australia, Malaysia and Thailand*. *International Migration*, 42. (2004), 1. 33–64.

36 Rogers (2016): i. m.

rögzítve az idegenrendészeti őrizetben töltött idő maximuma sem.³⁷ A felmerülő költségeket pedig az ügyfeleknek saját maguknak kell kifizetniük.³⁸ E törvény kriminalizálja a jogszerűtlen tartózkodást, így az országban illegálisan tartózkodók legfeljebb két év börtönbüntetéssel és 20 000 thai Baht pénzbüntetéssel sújtandók.³⁹ A jogszabály alapján a hatóságok rendszeresen vesznek őrizetbe külföldieket, köztük gyermekeket is, akiket aztán fogva tartanak és esetenként kitoloncolnak olyan származási országokba, ahol az adott személyek veszélyeztetve vannak.⁴⁰ A törvény tehát nem érvényesíti a non-refoulement elvet.⁴¹

Megállapítható, hogy a jelenleg érvényben lévő bevándorlási törvény több ponton is sérti a Thaiföld által is elfogadott nemzetközi emberi jogi normákat, így a PPJNE önkényes letartóztatásra vonatkozó 9. cikkét és a non-refoulement elvet. A szintén a PPJNE 9. cikkben rögzített alternatívák a menekültek fogvatartására sem állnak rendelkezésre. A hatósági jogalkalmazás ezen túl további problémákat is felvet: elsősorban az IDC-k túlszűfolttsága, fizikai bántalmazás, a fogvatartottak háztartási láncokkal való falhoz rögzítése, az alapvető szolgáltatásokhoz, egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés hiánya, valamint a kiskorúak fogvatartása a legkardinálisabb problémák.⁴² 2018-ban a Human Rights Watch nevű nemzetközi jogvédő szervezet nyílt levélben fordult a thai miniszterelnökhöz, kérve őt, hogy hagyjanak fel az ENSZ-regisztrációval rendelkező pakisztáni keresztény és ahmadi muszlim menedékkérők őrizetbe vételével és deportálásával. Levelükben hivatkoztak Thaiföld kötelezettségeire a Kínzás elleni Egyezmény rendelkezéseinek tekintetében, azon belül is elsősorban a non-refoulement elvére, figyelemmel a Pakisztánban a keresztények ellen rendszeresen elkövetett atrocitásokra, továbbá a Gyermek Jogairól Szóló Egyezmény azon cikkére, amely alapján a gyermek csak akkor szakítható el a szüleitől, amennyiben egy bírósági kontroll alatt működő hatóság úgy ítéli meg, hogy ez tekinthető a gyermek legfőbb érdekének.⁴³ A jogvédő szervezetek jelezték, hogy a non-refoulement elv megsértésén túlmenően, az idegenrendészeti őrizetben megalázó, embertelen állapotok uralkodnak,⁴⁴ sőt gyermekeket is tartanak fogva ezeken a helyeken, nyilvánvalóan megsértve ezzel a fent tárgyalt nemzetközi egyezményeket.⁴⁵

A thai kormány mindeközül sem szánta rá magát sem a szóban forgó jogszabály, sem a gyakorlat megváltoztatására, noha az UNHCR és a Save the Children jogvédő szervezet több alternatív szabályozási javaslatot is kidolgozott az elmúlt években.⁴⁶ Az emberi jogok sérelmére vonatkozó, elsősorban a thai kormány letartóztatási

37 Office of the Council of State (1979): i. m. 19. és 20. cikk.

38 Office of the Council of State (1979): i. m. 21. cikk.

39 Office of the Council of State (1979): i. m. 81. cikk.

40 Amnesty International (2017): i. m.; IOM UN Migration (2019): i. m. 21.

41 Office of the Council of State (1979): i. m. 54. cikk.

42 Global Detention Project: *Thailand* (2021).

43 Human Rights Watch: *Re: Pakistani asylum seekers in Thailand* (2018. november 6.).

44 UCA News (2020): i. m.

45 Human Rights Watch: *Two years with No Moon. Immigration Detention of Children in Thailand* (2014. szeptember 1.).

46 Jasmine Chia: *Detention centres stuck in past century*. *Bangkok Post*, 2018. február 18.

gyakorlatát érintő kritikákra válaszul 2019 januárjában több thai kormányzati szerv egyetértési megállapodást kötött.⁴⁷ A dokumentum értelmében az aláíró kormányzati szervek kötelezték magukat arra, hogy gyermekek fogvatartására csak a legvégső esetben kerülhet sor, és ez esetben is a lehető legrövidebb ideig. Amennyiben erre mégis sor kerülne, a gyermekeket a felnőttektől elkülönítve, külön menhelyeken kell őrizni. Bár a megállapodás aláírása mindenképpen fejlődést jelent a korábbi állapotokhoz képest, nem teremt megoldást a családok szétszakításának problémájára, és nem szünteti meg azt a gyakorlatot, hogy a fogva tartott édesanyák 50 000 thai Baht óvadék kifizetését követően találkozhatnak csak a felnőttektől külön őrzött gyermekeikkel.

9. Az ENSZ lehetséges szerepe a thaiföldi emberi jogi helyzet ellenőrzésében

Thaiföld tehát nem részese a menekültügyi egyezménynek, így nem is folytat le menekülteljárást a területén tartózkodó, arra rászoruló külföldiek esetében. Ezáltal emberi jogi védelem „lép” a menekültügyi jogszabályok hiánya teremtette űrbe, és a jogvédelem szinte egyedüli, az adott államon számonkérhető formájává válik.⁴⁸

Amint ezt korábban részletesen kifejtettük, Thaiföld a PPJNE-t 1996-ban, míg a GSZKJNE-t 1999-ben ratifikálta. Ezekon túl a királyság az alábbi egyezményeknek is részes állama, így közvetett módon vonatkoznának rá az ezekben foglaltak:

- az ENSZ a kínzás és más kegyetlen vagy megalázó bánásmódok elleni nemzetközi egyezménye;
- a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szóló nemzetközi egyezmény;
- a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló nemzetközi egyezmény;
- a gyermek jogairól szóló egyezmény;
- valamint a fogyatékos személyek jogairól szóló egyezmény.

Ennek következtében az ENSZ, illetve annak bizottságai időszakonként felülvizsgálják a thaiföldi emberi jogi helyzetet, és ajánlásokat, észrevételeket fogalmaznak meg azzal kapcsolatban.⁴⁹ A következőkben érintőlegesen azokat az észrevételeket emeljük ki, amelyeket kifejezetten a menedékkérőket, menekülteket, migránsokat érintően fogalmaztak meg.

Az ENSZ Közgyűlése által létrehozott Emberi Jogi Tanács a Nyilatkozat érvényesülésének vizsgálatára és az emberi jogok betartatásának ellenőrzéseként 2006-ban

47 UNHCR: *UNHCR welcomes Royal Thai Government's commitment to release of detained children in Thailand* (2019. január 21.).

48 Azért csak szinte, mert az ENSZ a Menekültügyi Egyezményt el nem fogadó államokban tartózkodó menekültnek minősülő személyek számára is biztosít védelmet (lásd II/a), ez a védelem azonban – mint azt kifejtettük – nem óv meg az emberi jogi jogsértésektől.

49 UNHR: *Thailand* (é. n.).

indította el az úgynevezett egyetemes időszakos emberi jogi felülvizsgálati eljárást (*Universal Periodic Review*, UPR-t), az ENSZ minden tagállamát – tehát a világ szinte minden országát – időről időre jelentéstételre kötelező ellenőrzési folyamatot. A UPR egyedülálló felülvizsgálati mechanizmus, amely lehetőséget ad az adott állam számára (minden negyedik évben), hogy bemutassa, milyen lépéseket tett az országa emberi jogi helyzetének javítása és kötelezettségének teljesítése érdekében. A UPR az államok más szerződéseinek alapuló ellenőrzési kötelezettségeit egészíti ki, attól függetlenül, hogy az ENSZ-tagállam részese-e más emberi jogi tárgyú szerződésnek, avagy sem. 2016-ban a Thaiföld emberi jogi helyzetét áttekintő felülvizsgálat során a többi ENSZ-tagállam által tett 249 emberi jogi ajánlás közül a thai kormány 189-et fogadott el, köztük azt, hogy megoldásokat dolgoz ki a fogvatartási helyek (IDC-k) túlszűfoltosságának csökkentésére, és javítja a sérülékeny csoportok, így a menekültek oktatáshoz, egészségügyi és szociális ellátásokhoz való hozzáférését.⁵⁰ Mindazonáltal nem fogadta el, hogy csatlakozzon a menekültügyi egyezményhez, és felhagyjon a menedékkérők őrizetbe vételével és deportálásával.

A PPJNE 28. cikke rendelkezett az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának (*Human Rights Committee*, EJP) megalakításáról. Ez a 18 emberi jogi szakértőből álló bizottság felelős annak biztosításáért, hogy a PPJNE minden aláírója eleget tegyen a benne foglaltaknak. A bizottság megvizsgálja az országok által ötévente benyújtott jelentéseket, hogy biztosítsa a PPJNE betartását a részükről, és határozatot bocsát ki az ország által nyújtott teljesítményről. Az EJP 2017-ben kiadott, a thai országjelentésre tett záró észrevételeiben felhívta Thaiföldet, hogy tartózkodjon a menedékkérők fogvatartásától, dolgozzon ki ennek helyettesítésére alternatív megoldásokat, és amennyiben a fogvatartás nem kerülhető el, az olyan egyéni körülményeken alapuljon, amelyek indokoltak, arányosak és szükségesek, a fogvatartás indokoltágát időközönként felülvizsgálják, továbbá legyen bírósági kontroll. Felszólításukban kitértek arra is, hogy a gyerekek szabadságát csak rendkívüli esetekben vonják meg, a lehető legrövidebb időre, és legyenek elkülönítve olyan felnőttektől, akik nem a családtagjaik.⁵¹

A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottság (GSZKJB) felügyeli a GSZKJNE rendelkezéseinek betartását. A GSZKJB a 2015-ös thai országjelentésre tett záró észrevételeiben kiemelte, hogy – miközben értékeli, hogy Thaiföld nagy létszámban fogad menekülteket a szomszédos országokból és együttműködik a UNHCR-vel – aggodalmát fejezi ki a menedékkérők, menekültek és jogukat védő nemzeti keretrendszer, valamint a menekültügyi eljárás hiánya miatt. A GSZKJB megjegyezte, hogy az gátolja a gazdasági, szociális és kulturális jogok teljes körű érvényesülését. A testület ezért felszólítja Thaiföldet, hogy jogi keretrendszerét hozza összhangba nemzetközi jogi

50 *Universal Periodic Review: 2RP: Responses to Recommendations and Voluntary Pledges. Thailand* (2016. május 11.).

51 UNHRC: *Concluding observations on the second periodic report of Thailand* (2017. április 25.) 30. cikk.

kötelezettségeivel, és vizsgálja felül a negatív álláspontját a menekültügyi egyezmény és annak jegyzőkönyve elfogadásával kapcsolatban.⁵²

Thaiföld 2007-ben fogadta el a Kínzás elleni Egyezményt. Az egyezmény szintén gondoskodik egy független, nemzetközi testület, a Kínzás elleni Bizottság (KEB) létrehozásáról, amely egyrészt figyelemmel kíséri és támogatja az egyezmény betartását, másrészt kivizsgálja a kínzással kapcsolatos vádak az érintett államokkal együttműködésben. A KEB 2014-es thai országjelentésre tett záró észrevételeiben aggodalmát fejezte ki a hosszú és sok esetben meghatározhatatlan idejű idegenrendészeti fogvatartás vonatkozásában, továbbá kifogásolta az elzárásokról szóló ítéletek független és rendszerszintű kontrolljának és az elzárás helyett alkalmazott egyéb intézkedéseknek a hiányát. Felszólítja Thaiföldet, hogy vizsgálja felül a menedékkérőkkel szemben alkalmazott elzárások rendszerét, és dolgozzon ki alternatívákat arra. Az államnak fel kell hagynia a menedékkérők és migránsok határozatlan idejű elzárásának gyakorlataival, és garantálnia kell részükre a független, minőségi és ingyenes jogi tanácsadást és képviseletet annak érdekében, hogy a nemzetközi védelemre szoruló esetek felismerhetők legyenek, és elkerülhető legyen a kitoloncolás.⁵³

Thaiföld 1992-ben csatlakozott a gyermek jogairól szóló egyezményhez, mindazonáltal a menekült gyermekek jogainak biztosításáról szóló 22. cikk⁵⁴ tekintetében fenntartással élt, amennyiben rögzítette, hogy „a fenti cikk alkalmazása a nemzeti jogszabályoknak, egyéb rendelkezéseknek és a hazai gyakorlatnak van alárendelve”. A gyermek jogairól szóló nemzetközi egyezmény 44. cikke alapján minden, az egyezményben részes államnak ötvenként jelentésben kell beszámolnia arról, hogy milyen intézkedéseket tett az egyezmény rendelkezéseinek végrehajtása érdekében. Az egyezmény 44. cikke azt is előírja, hogy az országjelentéseket minél szélesebb körben bárki által hozzáférhetővé kell tenni. A jelentéseket a Gyermek Jogainak Bizottsága (GYJB), egy független szakértőkből álló nemzetközi testület vizsgálja meg, és az adott ország civil szervezeteinek, majd kormányának meghallgatását követően ajánlásokat tesz. A GYJB a 2012-es thaiföldi országjelentésre tett záró észrevételeiben megfogalmazott ajánlásában a gyermek jogairól szóló egyezmény 22. cikkével kapcsolatban tett fenntartás visszavonására hívta fel a thai kormányzatot, egyben arra, hogy tegye meg az összes szükséges lépést a menedékkérő és menekült gyermekek jogainak védelmében.⁵⁵ A Bizottság aggodalmát fejezte ki egyrészt a menekültek részére kijelölt táborokban uralkodó körülmények miatt, másrészt amiatt, hogy a táborokon kívül, a vá-

52 UNHRC (2017): i. m. 15. cikk.

53 UN CAT Committee: *Concluding observations on the initial report of Thailand* (2014. június 20.) 21. cikk.

54 Az Egyezményben részes államok megteszik a megfelelő intézkedéseket, hogy az a gyermek, aki akár egymagában, akár apjával és anyjával vagy bármely más személlyel együtt az erre vonatkozó nemzetközi vagy hazai szabályok és eljárások értelmében menekült helyzetének elismerését kéri, vagy menekültnek tekintendő, megkapja az Egyezményben és más emberi jogokkal kapcsolatos vagy humanitárius jellegű egyéb nemzetközi okmányokban, amelyekben az említett államok részesek, elismert jogok élvezetéhez szükséges védelmet és humanitárius támogatást.

55 UNCRC: *Concluding Observations, Thailand* (2012. október).

rosokban tartózkodó menedékkérők és menekültek illegális migránsnak minősülnek, és ezért letartóztatásnak, elzárásnak és kitoloncolásnak vannak kitéve. Ajánlásában felhívta Thaiföldet, hogy a menedékkérőket és a menekülteket státuszuknak megfelelően kezelje, és ne toloncolja ki őket olyan országba, ahol az életük veszélyben foroghat. Bátorítják a kormányzatot, hogy ennek érdekében kérje a UNHCR technikai segítségét. A Bizottság felhívta a kormányzatot, hogy ratifikálja a menekültügyi egyezményt és annak jegyzőkönyvét, és hozzon létre nemzeti jogi és intézményi keretrendszert a menekültek védelmére.⁵⁶

10. A bangkoki realitás – aggályos lépések az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága részéről

A Menekültügyi Főbiztossága az 1970-es évek indokínai menekültválsága óta van jelen az országban. Évente körülbelül 20 millió amerikai dollárt fordít a helyi segélymunkára, és emberek ezreinek nyújt valamilyen támogatást.⁵⁷ És miközben elismeri, hogy a menekültek thaiföldi megítélése nincs összhangban sem a nemzetközi normákkal, sem a sérülékeny és kárvallott személyek valós igényeivel, saját helyi gyakorlatával kapcsolatban több aggály is megfogalmazható. A UNHCR helyi irodája személyes felkeresés, kezdeményezés alapján folytatja le azt a meghallgatást, amelynek eredményeképpen dönt a kérelmekről és (pozitív döntés esetén) működik közre a kérelmező repatriációjában, azaz egy harmadik, befogadó országba való áttelepítésében. Jóllehet, ez a folyamat éveket vesz igénybe, és szinte nem is ismert ezzel ellentétes, gyorsabb lefutási idejű eset. Az első gyakori probléma már az interjúk során felmerül, ugyanis sok üldözött keresztény – akiket például Pakisztánban úgynevezett blaszfémia vád alapján ítélték el – ügyében olyan muszlim tolmács fordít, akivel szemben az ügyfél részéről nem csupán bizalmatlanság áll fenn, de számos esetben kimutatható volt, hogy nem megfelelően vagy torzítva adta át az elmondottakat. A vallási, etnikai, kulturális gyökerű üldözéstörténeteket a UNHCR gyakran nem tekinti bizonyíthatónak, megalapozottnak, így ezekben az esetekben elutasító, úgynevezett negatív *refugee status determination* (RSD-) ítéleteket hoz. Számos kérelmező fordul az iroda genfi központjához felülvizsgálatért: minden általunk ismert ilyen esetet visszaküldték Bangkokba, helyi döntésre.

A thaiföldi UNHCR-iroda egyik legproblemikusabb gyakorlata azonban talán mégsem az interjúkkal kapcsolatos. Azt a személyt, aki menekültkénti elismerést, védelmet kér, a bangkoki központ regisztrálja rendszerébe. Ezt követően egy fényképes, személyes adatokat tartalmazó igazolványt állítanak ki részére. A kártyán szereplő szöveg szerint a kártya birtokosa a UNHCR által regisztrált személy, akit akarata ellenére származási országába visszaküldeni nem lehet. A thai rendőrség és idegenrendészet szolgálatlajlesítői (a thai törvények értelmében) azonban pontosan tudják, hogy ennek a kártyának nincs semmilyen helyi, jogi ereje. Ellentétben a menekültekkel, akik igazoltatás

⁵⁶ UNCR (2012): i. m. 70.

⁵⁷ UNHCR Executive Committee of the High Commissioner's Programme: *Update on budgets and funding (2020–2021)* (2021. március 4.).

során nyugodtan mutatják fel igazolványukat. Személyes találkozások, interjúk során tapasztaltuk (elmondások, fizikai bántalmazási jelek, kórházi zárójelentések alapján), hogy a UNHCR-kártya felmutatásával számos esetben csak annyit „bizonyít” az illető, hogy ellene a rendőr „büntetlen” erőszakot követhet el: ugyanis olyan személy, aki helyi jogokkal nem rendelkezik, illegális tartózkodó. Több száz olyan eset ismert, amely során rendőrök az utcán, gépkocsiban abuzáltak menekült nőket. Mi több, ismertek azok a csoportok, akik éppen ezért a UNHCR-kártyával rendelkezőkre „vadásznak”.

11. Egy lépés előre?

Az ENSZ 2016-os New York-i menekültügyi fórumát követően Prayut Chan-o-cha thai miniszterelnök ígéretet tett egy menekültügyi mechanizmus létrehozására, amelynek első lépéseként egy 2017-es kormányhatározattal létrehozták a Committee for the Management of Undocumented Migrants and Refugees nevű bizottságot,⁵⁸ és ígéretet tettek a *National Screening Mechanism* elnevezésű menekültügyi mechanizmus bevezetésére is.⁵⁹ Magát a mechanizmust kormányhatározattal 2019 végén fogadták el, azonban a rendelkezés tartalmi elemei közül több homályos, illetve a gyakorlati alkalmazás próbájára vár. A thai jogalkotók továbbra is kerülnek a menekült szó használatát, a jogszabály e helyett védendő személyekről (*protected person*) beszél. Azt azonban, hogy ki tartozik ebbe a körbe, azt nem objektív kritériumok, hanem a bizottság tagjai döntenek el. Egyelőre az sem tisztázott, hogy az új mechanizmus milyen viszonyban áll majd a UNHCR által biztosított nemzetközi védelemmel, illetve, hogy e védendő személyek vonatkozásában Thaiföld alkalmazni fogja-e a non-refoulementre vonatkozó nemzetközi emberi jogi kötelezettségeit.⁶⁰

12. Zárógondolatok

Thaiföld, hasonlóan a régió több országához, politikai síkon elköteleződött a menekültek védelme mellett, a jogi kötelezettségvállalásokat azonban továbbra is kerülni igyekszik. A migráció kérdését alapvetően idegenrendészeti, illetve gazdasági kérdés-ként szemléli, és nem tesz különbséget menekültek és egyéb okokból az országban tartózkodó migránsok között. E közben a thai kormány továbbra is a térség legliberálisabb vízümpolitikáját folytatja, abból a megfontolásból, hogy támogassa a turizmust és segítse a munkaerőpiac igényeinek kielégítését. Ebben a taszító és vonzó hozzáállásban megfigyelhető a nyugatitól lényegesen eltérő „ázsiai értékeken” alapuló hagyomány és jogfelfogás.

58 Committee for the Management of Undocumented Migrants and Refugees: Cabinet Resolution 10/01, B.E. 2560 határozat.

59 Jittawadee Chotinukul: *Thailand and the National Screening Mechanism: A Step Forward for Refugee Protection?* The Global Migration Research Paper Series 25, 2020.

60 Waritsara Rungthong: *Thailand's National Screening Mechanism: Key Issues. Opinion Juris*, 2020. január 28.

Munkánkban bemutattuk, hogy az ENSZ menekültügyi egyezményéhez nem csatlakozott országban biztosított nemzetközi védelem nem képes megóvni a menedékkérőket attól, hogy a hatóságok illegális bevándorlóként kezeljék és kriminalizálják e személyeket. Az ENSZ rendszere mindeközben túlterhelt, lassú, és csupán a menedékkérők nagyon kis részének áttelepítése lehetséges, őket befogadni szándékozó harmadik országok híján. A jogvédelem kikényszeríthetősége azonban továbbra is problémás, ahogyan azt Szakáli Máté is megállapítja:

„[A]z egyes államok szuverenitása ugyanis az emberi jogok felett áll – a népi-
tás esetének kivételével –, így azok megváltoztathatják hozzáállásukat az embe-
ri jogokat illetően, és felmondhatják egyezményeiket. A nemzetközileg elismert
emberi jogokat szisztematikusan megsértő országok nem veszítik el nemzetközi
jogalanyiségüket a jogsértések következtében, de megfigyelhető, hogy az emberi
jogok tiszteletben tartása a politikai legitimitáció és a nemzetközi beágyazottság
egyik feltételévé vált.”⁶¹

Kiindulási alapként tett megállapításunk, azaz a menekültek sérülékeny, jogilag ren-
dezetlen helyzete Thaiföldön továbbra is fennáll. A problémákért ugyan joggal kár-
hozhatjuk a thaiföldi adminisztráció negatív hozzáállását, azonban azt is meg kell je-
gyeznünk, hogy nem várható el sem Thaiföldtől, sem bármelyik más országtól, hogy
egyedül oldjon meg egy regionális menekültválságot. A menedéknyújtás humanitári-
us, emberieségi parancsa előbb-utóbb összeütközésbe kerül az állami szuverenitás-
sal és az adott állam gazdasági teherbíró képességével. Mindezért, a jogi eszközökön
túl a nemzetközi közösség együttműködésére és ezzel kapcsolatos mechanizmusok
kidolgozására lenne szükség.

Irodalomjegyzék

- Amnesty International: *Thailand: Between a Rock and a Hard Place* (2017. szeptember 28.). Online: www.amnesty.org/en/documents/asa39/7031/2017/en/
- ASEAN: *Human Rights Declaration* (2012. november 19.). Online: <https://asean.org/asean-human-rights-declaration/>
- Asian-African Legal Consultative Organization: „*Final text of AALC's 1966 Bangkok Principles on Status and Treatment of Refugees*” as adopted on 24 June 2001 at the AACLO'S 40th session, New Delhi (2001). Online: www.aalco.int/Final%20text%20of%20Bangkok%20Principles.pdf
- Bandow, Doug: Desperate Pakistani Christians Languish in Thailand. *Cato Institute*, 2018. október 29. Online: www.cato.org/commentary/desperate-pakistani-christians-languish-thailand
- Chantavanich, Supang – Paul Rabe: Thailand and the Indochinese Refugees: Fifteen Years of Compromise and Uncertainty. *Southeast Asian Journal of Social Science*, 18. (1990), 1. 66–80. Online: <https://doi.org/10.1163/080382490X00042>

61 Szakáli (2018): i. m. II.2.4. fejezet.

- Chia, Jasmine: Detention centres stuck in past century. *Bangkok Post*, 2018. február 18. Online: www.bangkokpost.com/thailand/special-reports/1414047/thailands-detention-centres-stuck-in-past-century
- Chotinukul, Jittawadee: *Thailand and the National Screening Mechanism: A Step Forward for Refugee Protection?* The Global Migration Research Paper Series 25, 2020. Online: www.graduate-institute.ch/sites/internet/files/2020-09/Edited%20Paper_Thailand%20%26%20NSM_Final.pdf
- Davies, Sara Ellen: *Legitimising Rejection: International Refugee Law in Southeast Asia. After the 1979 Conference: the Early 1980s*. Leiden, Brill Nijhoff, 2007. Online: <https://doi.org/10.1163/ej.9789004163515.i-288>
- European Commission: *Thailand, Malaysia, and Indonesia* (2019. július 5.). Online: https://ec.europa.eu/echo/where/asia-and-pacific/thailand_en
- Global Detention Project: *Thailand* (2021). Online: www.globaldetentionproject.org/countries/asia-pacific/thailand
- Halmi Gábor – Tóth Gábor Attila: *Emberi jogok*. Budapest, Osiris, 2003.
- Hárs Ágnes: A nemzetközi migráció néhány problémájáról. Szakirodalmi áttekintés. *Szociológiai Szemle*, 2. (1992), 2. 123–137.
- Human Rights Watch: *Two years with No Moon. Immigration Detention of Children in Thailand* (2014. szeptember 1.). Online: www.hrw.org/report/2014/09/01/two-years-no-moon/immigration-detention-children-thailand
- Human Rights Watch: *Re: Pakistani asylum seekers in Thailand* (2018. november 6.). Online: www.hrw.org/sites/default/files/supporting_resources/181105_unhcr_thailand_pm_letter_1.pdf
- IOM UN Migration: *United Nations Launches Thailand Migration Report 2019* (2019. január 25.). Online: www.iom.int/news/united-nations-launches-thailand-migration-report-2019
- Környei Ágnes: *Emberi jogok a nemzetközi kapcsolatokban*. Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2011. Online: [https://btk.ppke.hu/uploads/articles/4090/file/kornyei_agnes-emberi_jogok_a_nemzetkozi_kapcsolatokban\(1\).pdf](https://btk.ppke.hu/uploads/articles/4090/file/kornyei_agnes-emberi_jogok_a_nemzetkozi_kapcsolatokban(1).pdf)
- Leekpai, Chuan: *Opening Statement – Regional Meeting for Asia, United Nations World Conference on Human Rights. Bangkok, Thaiföld, 1993. március 29. – április 2.* UN Digital Library, 1993.
- Mantáphõn, Withit: *The Core Human Rights Treaties and Thailand*. Brill, 2016. Online: <http://cat.lib.unimelb.edu.au/record=b6272707~S30>
- Ministry of Tourism and Sport: *Tourism Statistics 2017–2021*. Online: www.mots.go.th/mots_en/more_news_new.php?cid=336
- Office of the Council of State: Immigration act, B.E. 2522. 1979. (1979). Online: http://thailaws.com/law/t_laws/tlaw0127.pdf
- Rajaram, Prem Kumar – Carl Grundy-Warr: The Irregular Migrant as Homo Sacer: Migration and Detention in Australia, Malaysia and Thailand. *International Migration*, 42. (2004), 1. 33–64. Online: <https://doi.org/10.1111/j.0020-7985.2004.00273.x>
- Ravenstein, Ernst George: The Laws of Migration. *Journal of the Statistical Society of London*, 48. (1885), 2. 167–235. Online: <https://doi.org/10.2307/2979181>
- Refugee Legal Aid Information for Lawyers Representing Refugees Globally: *Refugee protection in the Asia Pacific region* (2021). Online: www.refugeelegalaidinformation.org/refugee-protection-asia-pacific-region
- Rogers, Chris: The Christians held in Thailand after fleeing Pakistan. *BBC News*, 2016. február 26. Online: www.bbc.com/news/magazine-35654804

- Rungthong, Waritsara: Thailand's National Screening Mechanism: Key Issues. *Opinion Juris*, 2020. január 28. Online: <https://opiniojuris.org/2020/01/28/thailands-national-screening-mechanism-key-issues/>
- Szakáli Máté: Az emberi jogok egyetemességének dilemmája és a délkelet-ázsiai jogvédelmi mechanizmus evolúciója. *PEACH Műhelytanulmányok*, (2018), 20. 1–33. Online: https://btk.ppke.hu/uploads/articles/447809/file/wp/peach_wp_20_szakali_emberi_jogok.pdf
- Thailand's Constitution of 2017*. 2017. Online: www.constituteproject.org/constitution/Thailand_2017.pdf?lang=en
- The Global Economy: *Refugee population in South East Asia* (2020). Online: www.theglobaleconomy.com/rankings/refugee_population/South-East-Asia/
- UCA News: Caged like animals: Inside Bangkok's notorious IDC. *Union of Catholic Asian News*, 2020. január 30. Online: www.ucanews.com/news/caged-like-animals-inside-bangkoks-notorious-idc/87104
- UN CAT Committee: *Concluding observations on the initial report of Thailand* (2014. június 20.)
- UNCRC: *General comment No. 6 (2005): Treatment of Unaccompanied and Separated Children Outside their Country of Origin*. (2005. szeptember 1.)
- UNCRC: *Concluding Observations, Thailand* (2012. október)
- UNHRC: *CCPR General Comment No. 17: Article 24 (Rights of the Child)* (1989. április 7.)
- UNHRC: *CCPR General Comment No. 20: Article 7 (Prohibition of Torture, or Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment)* (1992. március 10.)
- UNHRC: *CCPR General Comment No. 21: Article 10 (Humane Treatment of Persons Deprived of Their Liberty)* (1992. április 10.)
- UNHRC: *General comment No. 35, Article 9 (Liberty and security of person)*. (2014. december 16.)
- UNHCR: *Thailand Factsheet* (2016. január). Online: www.unhcr.org/protection/operations/50001e019/thailand-fact-sheet.html
- UNHRC: *Concluding observations on the second periodic report of Thailand* (2017. április 25.)
- UNHCR: *UNHCR welcomes Royal Thai Government's commitment to release of detained children in Thailand* (2019. január 21.). Online: www.unhcr.org/th/en/16809-unhcr-welcomes-royal-thai-governments-commitment-to-release-of-detained-children-in-thailand.html
- UNHCR Executive Committee of the High Commissioner's Programme: *Update on budgets and funding (2020–2021)* (2021. március 4.). Online: www.unhcr.org/605c429d4.pdf
- UNHR: *Thailand* (é. n.). Online: www.ohchr.org/EN/Countries/AsiaRegion/Pages/THIndex.aspx
- UNICEF: *Convention on the Rights of the Child*. General Assembly resolution 44/25. (1989. november 20.). Online: www.unicef.org/child-rights-convention/convention-text
- Universal Periodic Review: *2RP: Responses to Recommendations and Voluntary Pledges. Thailand* (2016. május 11.). Online: www.upr-info.org/sites/default/files/document/thailand/session_25_-_may_2016/recommendations_and_pledges_thailand_2016.pdf
- UNWTO: *Thailand: Country-specific: Basic indicators (Compendium) 2015–2019* (2020. november). Online: www.e-unwto.org/doi/epdf/10.5555/unwtotfb0764010020152019202011
- Werrett, Ian: Protecting Vulnerable Children in Thailand. *Thailand Law Journal*, 17. (2014), 1. Online: <http://thailawforum.com/articles/rights-of-refugee-children-in-thailand.html>
- World Bank: *International tourism, number of arrivals* (2019). Online: <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.ARVL?locations=TH>
- World Tourism Organization: *Compendium of Tourism Statistics, Data 2014 – 2018, 2020 Edition* (2020). Online: <https://doi.org/10.18111/9789284421459>

A katolikus egyház szerepe a fogyatékossgal élők esélyegyenlőségének előmozdításában

UJHÁZI LÓRÁND¹

Helyes európai szocializációnk folytán a fogyatékossgal élő emberekhez azzal a tisztelettel és elfogadással fordulunk, amely őket megilleti. Jogrendszerünk pedig különös figyelmet fordít jogaik védelmére. Fontos garanciális elem az úgynevezett pozitív diszkrimináció elve, amely állapotuk figyelembevétele mellett, a lehető legtöbb olyan többletjogosítvánnyal ruhazza fel őket, amelyek segítségével többi polgártársaikhoz (közel) egyenlő eséllyel indulhatnak az életben. Az európai attitűd és jogvédelem kialakulásában azonban kulcsszerepet játszott a kereszténység és azon belül a katolikus egyház. Ebben a tanulmányban azt bizonyítom, hogy az európai jogvédelmi mechanizmus érthetetlen a katolikus egyház betegekről szóló tanítása nélkül. Hipotézisemet teológiai, kánonjogi, eszmetörténeti és művészeti szempontból igazolom. Különös hangsúlyt fektetek az alapjogi aspektusok és az egyház jelenlegi teológiai tanítása közötti különbségekre is, ami legkézzelfoghatóbban a magzati élet védelme területén ölt testet.

Kulcsszavak: fogyatékossgal élők, katolikus egyház, kánonjog, egyháztörténelem

The Role of the Catholic Church in Promotion of Equal Opportunities for People with Disabilities

Due to our proper socialisation, we turn to the disabled with the respect and acceptance that they deserve. Furthermore, our system of law pays special attention to the protection of their rights. The principle of positive discrimination is a highly important safeguard: it entitles them – along considering their conditions – to the most possible additional licences with which they can start their lives with (nearly) the same chances as their fellow citizens. Christianity, including the Catholic Church, played a key role in developing European attitude and right protection. In this study I am proving that the European right protection mechanism cannot be understood without the teaching of the Catholic Church on sick people. I am verifying my hypothesis from the points of view of theology, Canon Law, history of ideas and of arts. I am emphasising the differences between the aspect of fundamental

1 Tudományos főmunkatárs, Nemzeti Közszoigálati Egyetem, e-mail: ujhazi.lorand@uni-nke.hu

law and the current theological teaching of the Church, which materialise the most clearly in the protection of the unborn child's right to life.

Keywords: the disabled, the Catholic Church, Canon Law, the history of the Church

Pieter Bruegel a holland reneszánsz kiemelkedő alakja. Festészete az emberi élet, a korabeli városok és ünnepek pillanatfelvételei. Képeiről nem hiányoznak a mosolyok és a vidámság markáns ecsetnyomai.² Mondhatnánk, művészete ezer színben adja vissza a hétköznapi élet vidámságát és örömeit. Ezért is olyan kontrasztos az az egyetlen Bruegel-kép, amelyet a Louvre-ban láthatunk, és amely a *Koldusok* vagy más néven *Nyomorékok* címet viseli.³ Legnaturalisztikusabban ezt a képet egy szóval így lehet összefoglalni: valóság. Reálisan tárja elénk azt a helyzetet, amely még a 16. században is jellemezte a testi fogyatékosága miatt a társadalom periferiájára szorult ember életét. Nemhogy a napjainkban nagyra értékelt esélyegyenlőség fogalma nem létezett, hanem a többi polgár életszínvonalát meg sem közelítő körülmények között éltek.⁴ A 20. század második fele jelentős változást hozott. Egyrészt mind a nemzetközi,⁵ mind a hazai jogrendszerek integráns részévé váltak a fogyatékos-sággal élők életét megkönnyítő jogszabályi rendelkezések.⁶ Másrészt a negatív meg-

2 Walter S. Gibson: *Pieter Bruegel and the Art of Laughter*. Berkeley, University of California Press, 2006.

3 Peter Russell: *Complete Works of Pieter Bruegel the Elder*. Kindle edition, 2016.

4 A történeti aspektushoz lásd Kálmán Zsófia – Könczei György: *A Taigetosztól az esélyegyenlőségig*. Budapest, Osiris, 2012; Kriskó Edina: *Fogyatékokkal élőkkel történő bánásmód a hivatalban*. Budapest, Nemzeti Közszerzői Egyetem, 2014.

5 Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata; Egyezmény a gyermekek jogairól; Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya; A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya; Fogyatékos-sággal élő személyek jogairól szóló Egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv. Európai uniós dokumentumok: Európai Unió Alapjogi Chartája; Európai Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről; Európai Szociális Charta; Az Európai Unió Tanácsának Irányelve (2000/78/EK) a foglalkoztatás és a munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmód általános kereteinek létrehozásáról; ResAP(2001)1 Határozat az egyetemes tervezés alapelveinek az épített környezet alakításával foglalkozó valamennyi szakma képzési tervébe történő bevezetéséről (Tomari Határozat); A fogyatékos-sággal élők életminőségének javítása: a teljes körű részvételre irányuló és annak révén működő politika erősítése (Malaga, Spanyolország, 2003. május 7–8.); Madridi Nyilatkozat a befogadó társadalom alapja a diszkriminációmentességgel párosuló pozitív cselekvés; Európai Fogyatékos-ságügyi Stratégia 2010–2020; A fogyatékos-sággal élő emberek társadalmi befogadása – Európa esélyegyenlőségi stratégiája.

6 Magyarország Alaptörvénye; 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról; 1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról; 1999. évi C. törvény az Európai Szociális Karta kihirdetéséről; 2003. évi CXXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról; 2007. évi XCII. törvény a Fogyatékos-sággal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv kihirdetéséről; 2009. évi CXXXV. törvény a magyar jelynyelvről és a magyar jelynyelv használatáról; 38/2011. (VI. 29.) NEFMI rendelet a Jelynyelvi Tolmácsok Országos Névjegyzékéről; 62/2011. (XI. 10.) NEFMI rendelet a jelynyelvi tolmácsszolgálatok működésének és a jelynyelvi tolmácsszolgáltatás igénybevételének

különböztetést tiltó (adott esetben szankcionáló) jogszabályi rendelkezések mellett a „diszkrimináció” fogalma pozitív megközelítéssel bővült. Eszerint, lehetőség van arra, hogy szükséges többletjogokat és lehetőségeket biztosítsanak azok számára, akik fogyatékossgaik miatt hátrányosabb helyzetből indulnak az életben. Csak akkor lehet igazi eredményekről beszélni azonban, ha a jogrendszer alapparadigmái és védő-támogató jogszabályhelyei a társadalom legapróbb szövetét is átjárják. Nemcsak ügyes jogalkalmazásról és jogharmonizációról van szó a fogyatékossgal élők érdekében. A fogyatékossgal élők védelme érdekében elengedhetetlen az állam és a nemzetközi közösség fórumaiban rejlő lehetőségekkel élni, de a jog érvényesülésénél mélyebb, a személyt és a humánomot, azon keresztül a társadalom teljes szövevényét érintő területről van szó. Keresve sem lehetne erre vonatkozóan autentikusabb szavakat találni, mint Ferenc pápa fogyatékossgal élők világnapján elhangzó üzenetét:

„A szenvedő emberek befogadása vagy kirekesztése meghatározza valamennyi gazdasági, politikai, társadalmi és vallási projektet. Naponta szembe találjuk magunkat a döntéssel: irgalmas szamaritánusok leszünk vagy közömbösen tovább haladó járókelők?”⁷

Ebben a tanulmányban a katolikus egyház jogalkotásának, megnyilatkozásainak és gyakorlatának a hatását mutatom be a fogyatékossgal élők esélyegyenlőségének megteremtésére és a társadalom érzékenyítésére. Hipotézisem szerint az európai társadalmakban megalkotott esélyegyenlőség értelmezéséhez elengedhetetlen a kereszténység és különösen a katolikus egyház fogyatékossgal élők irányába való megnyilvánulásainak ismerete. Előjáróban megjegyzem, hogy amikor a történelmi példákat és egyházi szövegeket alkalmazom, akkor a szegénygondozás általános kategóriája alatt a fogyatékossgal élőkkel való törődést is értem. Illetve, a források használatánál alkalmazkodom az eredeti kifejezésekhez, amelyek azonban még nem mindenben felelnek meg annak a jogos elvárásnak, hogy a fogyatékossgal élők számára a legkevésbé legyenek bántók.

1. A fogyatékossgal élők támogatásának teológiai alapjai

A Római Birodalmat nemcsak az etnicitás, hanem vallási szempontból is a pluralizmus jellemezte. Hogy milyen út vezetett a kereszténység bevett, majd államvallássá válásához, arról a vallástörténeteseknek számos teóriája létezik. Az egymással

---

feltételeiről; 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről; 1653/2015. (IX. 14.) Korm. határozat az Országos Fogyatékossgügyi Program végrehajtásának 2015–2018. évekre vonatkozó Intézkedési Tervéről; A Kormány 1257/2011. (VII. 21.) Korm. határozat a fogyatékos személyek számára ápolást-gondozást nyújtó szociális intézményi férőhelyek kiváltásának stratégiájáról és a végrehajtásával kapcsolatos kormányzati feladatokról.

7 Gedő Ágnes: *Pápai üzenet a fogyatékossgal élők világnapjára: Befogadóbb világot építsünk a járvány után.* *Vatican News*, 2020. december 5.

versengő domináns vallások közül győztesen kikerülő kereszténység elméletétől⁸ a haderőt meghódító kereszténység tanán keresztül,⁹ egészen a biztonsági kihívásokra helyesen reflektáló politikai kereszténységig számos elképzelés létezik.

Maróth Miklós számos előadásában kifejtette, hogy a kereszténység sikere nem az említett szempontokban keresendő.¹⁰ Maróth úgy látja, hogy a kereszténység olyan „szociális” hálót épített ki, amellyel egyetlen más vallási közösség sem rendelkezett. A komoly szociális gondoskodás nélküli Római Birodalomban pedig vonzóvá vált a társadalom periferiáján élők számára az a vallás, amely szociális gondoskodást nyújt számukra. Az úgynevezett társadalom periferiájára szorultak között, a dolog természete szerint tömegével voltak különböző „fogyatékkal” élő személyek. Ők alkották azt a társadalmi osztályt, amely teljesen kiszolgáltatott volt közössége és a családja jóindulatának.

A pogány Julianus császár kijelentését akár bóknak is vehetnénk, jöllehet ő felháborodásának jeléül szánta, amikor a keresztényekre vonatkozóan odavetve megjegyzi: ezek nemcsak saját betegeiket, öregeiket, hanem a mieinket is gondozzák. Tertullianus és a *Diognetoshoz írt levél* már szállóigeként utal a keresztényekre használt korabeli kijelentésre: „Nézzétek, hogy szeretik egymást!”¹¹ Ez a „szállóige” Steven C. Muir a korai kereszténység karitatív tevékenységéről szóló írásának a címében is helyet kapott.¹² A szerző hangsúlyozza, hogy a kereszténység egyrészt korán kidolgozta az irgalmas szeretet (elméleti) etikai tanításának az alapjait, másrészt kiépítette a kor színvonalához viszonyítva fejlett struktúráját a társadalom periferiájára szorultak, ideértve a fogyatékkal élők gondozására.¹³ Ez olyan „ideológiai” elem volt megfogalmazása szerint, amely bekerült és átjárta a vallás mindennapi gyakorlatát.¹⁴ A vallásfilozófusok rámutatnak a tagadhatatlan teológiai aspektusra, hogy a kereszténységben az elesettek segítése és az érte járó túlvilági jutalom korán összekapcsolódott.¹⁵ Ez a szempont egyébként a Szentíráson kívüli úgynevezett apokrif munkák-

8 Leif E. Vaage: *Ancient Religious Rivalries and the Struggle for Success: Christians, Jews, and Others in the Early Roman Empire*. In Leif E. Vaage (szerk.): *Religious Rivalries in the Early Roman Empire and the Rise of Christianity*. (h. n.), Wilfrid Laurier University Press, 2006. 3–20.

9 Roger Beck: *The Religion of the Mithras Cult in the Roman Empire*. Oxford, Oxford University Press, 2006.

10 Maróth Miklós: *A nesztorianizmus – elveszett keresztény közösség: tanulságok napjaink vallásközi párbeszédjéhez*. Az előadás elhangzott a *Keresztényüldözés a történelemben* című konferencián 2019. április 11. Helyszín: NKE Hadtudományi és Honvédtisztviselőképző Kar Zrínyi Miklós Laktanya és Egyetemi Campus, Díszterem.

11 Tertullianus: *Apologe*. 39,7.

12 Steven C. Muir: “Look How They Love One Another”: Early Christian and Pagan Care for the Sick and Other Charity. In Leif E. Vaage (szerk.): *Religious Rivalries in the Early Roman Empire and the Rise of Christianity*. (h. n.), Wilfrid Laurier University Press, 2006. 213.

13 Muir (2006): i. m. 214.

14 Muir (2006): i. m. 218.

15 Justo González: *Faith and Wealth: A History of Early Christian Ideas on the Origin, Significance, and Use of Money*. San Francisco, Harper and Row, 1990. 75–78. Kifejezetten Máté Evangéliumában Jonathan T. Pennington: *Heaven and Earth in the Gospel of Matthew*. Leiden–Boston, Brill, 2007.

ban, leginkább az apokaliptikákban is domináns szempont volt.¹⁶ A vallásfilozófusok mindennek leginkább a gyakorlati hasznosságára hívják fel a figyelmet. Ez nyilván nem elhanyagolható, amennyiben figyelembe vesszük, hogy a kereszténység milyen hatást gyakorolt a nyugati demokratikus társadalmak jogi és társadalmi berendezkedésére, az alapjogok, közte a fogyatékossgal élők esélyegyenlőségének megteremtésére. A segítség azonban sokkal inkább teológiai szempontra alapozódott. Csak ebből a megközelítésből világos, hogy a kereszténység nem csak programszerűen, hanem konstans módon a legkiszolgáltatottabbak szolgálatában áll. Luis Navarro rámutat, hogy az elesettek támogatása az egyház és az egyházi szervezetek munkájában nem pusztán filantróp szempontokra vezethető vissza, hanem az egyház lényegében keresendő.¹⁷ A keresztények számára az elesettekkel való törődést – szemben a legtöbb „pogány” római vallással – nem pusztán különböző praktikák és vallási tanok egyvelege, vagy azok többé kevésbé strukturált „rendszere” jelentette. A szegényekhez és a betegekhez való odafordulás csak az *imitatio Christi* tanból érthető. Ez nem is csak egyik tana a kereszténységnek, hanem annak *conditio sine qua nonja*. Röviden ez az alapító, a Názáreti Jézusnak a hívő által való legtökéletesebb követését jelentette. Ez a szemlélet az egyén szintjén túl átsugárzott az egyház egész struktúrájára. A protestáns egyháztörténész, Adolf von Harnack szerint már a 3. században megkülönböztethető a „karitás”, amelyet az egyén végez, és a „karitás”, amelyet az egyház intézményes keretek között teljesít.¹⁸ A tökéletes Krisztus-követéshez szükséges lényegi elemeit magának az alapítónak az életét és tanítását bemutató Evangéliumokban foglalták össze.¹⁹ A keresztény ember az olvasott példák követésével akart még tökéletesebb kereszténnyé válni. A fogyatékkal élőkkel szembeni érzékeny európai eszme szempontjából óriási jelentőségű, hogy a teológia számára – ahogy XVI. Benedek pápa is fogalmaz – a hit Krisztusa és a történelem Jézusa egy és ugyanaz a személy.²⁰ A vallástudomány megközelítése épp ellentétes:²¹ sőt, Rudolf Bultmann az *Entmythologisierung*, vagyis a mítosztalanítás gondolatának megalkotója óta, a vallásfilozófiai hermeneutika egyik alaptézisévé vált az a szemlélet,²² hogy Jézus személyének történelmileg hiteles feltárásához a szent szövegeket meg kell fosztani „misztikus jellegüktől”, leginkább a csodáktól. A katolikus teológia rámutat, hogy a csodaelbeszélésektől megfosztott evangéliumok éppen egy „torz Jézusképet” tárnának elénk. Eltekintve a kérdés krisz-

16 Kovacs Judith – Rowland Christopher: *Revelation: The Apocalypse of Jesus Christ*. Oxford, Blackwell Bible Commentaries, 2004.

17 Luis Navarro: Le iniziative dei fedeli nel servizio della carità. Fondamento e configurazione giuridica. In Jesús Miñambres (szerk.): *Diritto canonico e Servizio della carità*. Milano, Giuffrè, 2008. 196.

18 Adolf von Harnack: *Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten*. 4. Ed. Leipzig, (k. n.) [1902] 1924.

19 Paul N. Anderson – Felix Just – Tom Thatcher: *John, Jesus, and History. Aspects of Historicity in the Fourth Gospel*. Atlanta, Society of Biblical Literature, 2009.

20 XVI. Benedek: *Názáreti Jézus*. Budapest, Szent István Társulat, 2011.

21 Bruce J. Malina: *The Social World Of Jesus and the Gospels*. London – New York, Routledge, 1996.

22 Rudolf Bultmann: *Glauben und Verstehen*. Tübingen, J. C. B. Mohr, 1966; Rudolf Bultmann: *Geschichte und Eschatologie*. Tübingen, J. C. B. Mohr, 1964. Magyarázathoz lásd William O. Walker: Demythologizing and Christology. *Forum*, 3. (2014), 2. 35–45.

tológiai vonatkozásától, a csodák elhagyásával az evangéliumok eszmetörténeti hatása is töredékessé válik. A krisztuskövetők a századok alatt a Jézus-karakter integráns részének tekintették, hogy „sántákat, vakokat, süketeket és más betegeket gyógyít”, és ebben „utánozni” akarták őt. A Jézus-történetet ugyanis tagadhatatlanul meghatározza a „csodás” gyógyítások sorozata. A *Szentírás* a történetek bemutatásánál tipizál ugyan, mivel a betegségeket nem orvosi szempontból írja körül, de nyilván a gyűjtőfogalmak alatt az összes fogyatékossgal élő személyt kell értenünk. Jézus általánosságban „bénákat” (Mt 9,1–8; 2,1–12; 5,17–26; Jn 5,1–18); „béna kezű” embert (Mt 12,9–13; Mk 3,1–6; Lk 6,6–11.), más helyeken „leprásokat” gyógyít (Mt 8,1–4; Mk 1,40–45; Lk 5,12–16; Lk 17,11–19). Ugyancsak tipikum a „vakok” (Mt 9,27–30; 20,29–34; Mk 8,22–26; 10,46–52; Lk 18,35–43; Jn 9), illetve a „süketnémák” gyógyítása (Mk 7,31–37). Egy helyen szerepel a „vízkóros” meggyógyítása szombaton (Lk 14,1–6). Más esetekben még általánosságban sem történik utalás a betegség típusára, csak a gyógyításra (például kafarnumi százados szolgájának gyógyítása [Mt 8,5–13; Lk 7,1–10, vagy a királyi tisztviselő fiának meggyógyítása Jn 4,46–54]). Ismét más esetekben a *Szentírás* szerzője még ennyire sem bocsátkozik részletekbe, csak kijelenti, hogy tömegek vagy legalábbis egy nagyobb csoport gyógyult meg (Mt 8,16; 11,4–5; 12,15–21; 14,34–36; 15,29–31; 19,1–2; 21,14; Mk 1,32–34; 3,7–12; 6,1–6; 6,53–56; Lk 4,40–4; 6,17–19; 7,21). A biblikus tudományokban – különösen az egzegézisben – óriási irodalma van a jézusi csodák magyarázatának. Ez esetben témánk szempontjából egyetlen, a *Szentírás*ban is használt szófordulattal foglalnám össze a csodák eszmetörténeti jelentőségét. A leprás meggyógyításánál Jézus motivációját a szent szerző így summázza: „Jézusnak megesett rajta a szíve” (Mk 1,40–45).²³ Ebben a mondatban csúcsondik ki az összes gyógyítás-történet lényege. Mindemellett nemcsak arról van szó, hogy Jézusnak mint magányos „vándorprédikátornak” megesett a szíve a betegeken. Mivel a már említett Krisztus utánzása tan a tanítványság fokmérőjévé vált, kulcskérdése lesz a Krisztus-követésnek is, hogy az egyház tagjainak „megesik-e a szíve” a legkiszolgáltatottabbakon.²⁴ A fogyatékossgal élők esetében pedig kétségtelenül ilyen emberekről van szó. Továbbá nemcsak Jézus példája, hanem szavai is motiválták később a keresztény közösséget. Keresztelő János tanítványainak kérdésére, hogy Jézus-e a messiás, Krisztus nem deklaratív igen-nem kijelentést tesz, hanem saját küldetésének lényegét, vagyis a legkiszolgáltatottabbak gyógyulásának (gyógyításának) elősegítését hirdeti: „Menjetek, s adjátok tudtul Jánosnak, amit hallotok és láttok: Vakok látnak, sánták járnak, leprások megtisztulnak, süketek hallanak, halottak feltámadnak, a szegényeknek pedig hirdetik az evangéliumot” (Mt 11,4–5.). A kijelentést a messiási kor apokaliptikus dimenziójában is értelmezték, amellyel a felsorolt társadalmi csoportok gyógyulása a messiási kor

23 „Abban az időben egy leprás jött Jézushoz. Térdre borult előtte, és így kérlelte: »Ha akarod, te megtisztíthatsz engem!« Jézusnak megesett rajta a szíve. Kinyújtotta kezét, megérintette, és azt mondta neki: »Akarom! Tisztulj meg!«”

24 Kempis Tamás *Krisztus követése* című, klasszikus spirituális könyvében is kitüntetett helyre helyezi a szegények gondozását. Kempis Tamás: *Krisztus követése*. Esztergom, Ecclesia, [1493], 1976. 19.

jellemzőjének is tekinthető.²⁵ A betegek segítése a nagy missziós parancshoz is kapcsolódott: „Menjetek és hirdessétek: közel van a mennyek országa! Betegeket gyógyítsatok meg, halottakat támasszatok fel, leprásokat tisztítsatok meg, ördögöket űzzetek ki! Ingyen kaptátok, ingyen is adjátok” (Mt 10,16).

2. Jézus példájának és utasításának továbbélése: vagyis út a fogyatékossgal élők jogvédelme felé

Bár a fentiekben említett bultmanni szemlélet szerint az ismertetett szentírási példák pusztán a jámbor prédikációk kategóriájába tartoznak, érdemes kiemelni ezen tanítások és magatartásformák társadalomformáló jelentőségét. A korszakváltás kezdetét mi sem szemlélteti jobban, mint az a különbség, amely a „leprások” ószövetségi megítélése és a velük való bánásmód, illetve a fent említett jézusi magatartás között megmutatkozik. Az *Ószövetség* egyik jelentős „jogi” gyűjteménye a *Leviták könyve* részletesen rendelkezik a leprásokkal való bánásmódról. Egész fejezeten keresztül részletezi a különböző bőrbetegségek megítélését és azok társadalmi következményeit. Jól summázza a könyv 14. fejezete annak társadalmi hatását, ha a leviták súlyos bőrbetegséget (leprat) „diagnosztizáltak”.

„Akit a betegség megtámadott, szaggassa meg ruháját, a haját hordja kibontva, a szakállát takarja be és kiabáljon: »Tisztátalan, tisztátalan!« Ameddig a betegsége tart, addig tisztátalan, s mivel tisztátalan, lakjék elkülönülve, tartózkodjék a táboron kívül” (Lev 13,45).

Az ószövetségi részhez érdemes két megjegyzést fűzni. Egyrészt, azzal, hogy a betegség végső minősítését a levitákra bizza az *Ószövetség*, egyben a kérdést a tiszta és tisztátalan dichotómiájába, vagyis a szakrális világba utalja. Innentől kezdve a lepra nemcsak egészségügyi kérdés, hanem a szakrális területen is megjelenik. A tiszta kedves Isten előtt, de a tisztátalan nem. Másrészt bár napjaink társadalmi értékrendje szerint megalázó következményekkel járt a leprássá és így tisztátalanná minősítés, a mérlegelésben szükséges tisztázni a korabeli közösségek önvédelmi mechanizmusát. A diszkriminatív ószövetségi eljárás vizsgálatakor figyelembe kell venni két, a kor társadalmait jellemző tényezőt. A környező népek sem álltak a betegek megítélésében erkölcsileg magasabb fokon.²⁶ Az „orvostudomány” alacsony fokon állt. A közösség általános higiénés minőségének fenntartásához szükségesnek bizonyult a fertőző „betegeket” távol tartani egészséges embertársaiktól.²⁷ Mindamelllett, még így is magya-

25 Nem véletlen, hogy a terület az apokrif apokaliptikus írásokban is eminens helyre került. A területet kiválóan feldolgozta Joseph Lumpkin. Lásd például Joseph B. Lumpkin: *The Apocrypha: Including Books from the Ethiopic Bible*. Blountsville, Fifth Estate Publishers, 2009a; Joseph B. Lumpkin: *Lost Books of the Bible: The Great Rejected Texts*. Blountsville, Fifth Estate Publishers, 2009b.

26 E. V. Hulse: *The Nature of Biblical 'Leprosy' and the Use of Alternative Medical Terms in Modern Translations of the Bible*. *Palestine Exploration Quarterly*, 107. (1975), 2. 87–105.

27 T. Wytton Davies: *Bible Leprosy*. *The Old and New Testament Student*, 11. (1890), 3. 142–152.

rázatra szorult, hogy miért kell így bánni ezekkel az emberekkel. Legegyszerűbben az ember (vagy felmenői) által elkövetett bűnre adott isteni büntetéssel igyekeztek feloldani a diszkriminatív intézkedéseket. Ennek a felfogásnak a késő zsidóságban való továbbélését nemcsak *Jób könyve*, hanem az újszövetségi hely is jól szemlélteti, ahol „egy születése óta vak ember” kapcsán megkérdezzük Jézustól: „Mester, ki vétkezett: ez vagy a szülei, hogy vakon született?” (Jn 9,2). A tanítványok kérdésfeltevéseiből látszik, hogy az *Ószövetség* olvasatában minden súlyos emberi betegségre generálisan kiterjesztették azt a felfogást, miszerint az a személyes vagy generációs bűnök miatt az Isten igazságos büntetéseként jelentkezik. Ahogy ez a felfogás évszázadokon keresztül uralta a társadalmi, „jogi” és szakrális életet, Jézus tanítványoknak adott válasza is kihat mindhárom területre. Jézus ugyanis lezárja a kérdést: „nem ő vétkezett, nem is a szülei” (Jn 9,2). A rövid, de jelentőségteljes kijelentés elvezet a második példánkhoz. A *Life Explores* magazin egész számot szentelt Jézus csodáinak, illetve, hogy azok hogyan változtatták meg a beteg és elesett emberekről való gondolkodásunkat.²⁸ Rávilágít, hogy a kereszténységnek köszönhető, hogy nyugati világunkban idővel kialakult az a jogszabályi keret, amely védi és segíti a fogyatékkal élőket. A cikk jelentősége többek közt abban rejlik, hogy a lap nem egyházközei, és vallásos attitűddel sem rendelkezik. Így különösen jelentős, hogy egy ilyen lap a kereszténység társadalomformáló erejére hívja fel a figyelmet. Minden szempontból kijelenthető, hogy a kereszténységgel valóban új időszámítás kezdődött mindazok számára, akik fogyatékossgal élnek. Mindennek azonban nemcsak társadalmi és jogi vetülete van. A személy, az individuum szempontjából is jelentős a jézusi tanítás és a keresztény praxis. A társadalmi reintegráció ugyanis kihat ezeknek a személyeknek az énképére és önértékelésére. Innentől kezdve már nem „tisztátalanok”, és „érinthetetlenek” a város falain kívül élő idegenek. Ahogy Szent II. János Pál az emberi élet sérthetlenségéről szóló *Evangelium Vitae* kezdetű enciklikájában fogalmazott:

„[H]a elfogadjuk és szeretjük őket a bátorság és a derű, amellyel súlyosan fogyatékos testvéreink élnek életüket, különösen hatékony tanúságot tesz azokról a hiteles értékekről, amelyek minősítik és nehéz körülmények között is drágává teszik az életet önmaguk és a környezetük számára is.”²⁹

3. Az ókeresztény kortól napjainkig

Ahogy azt már röviden említettük, Krisztus példájának és tanításának minél tökéletesebb elsajátítása és követése mint a keresztény ember célja korán megfogalmazódott az egyház tanításában. Az egyház születését elénk táró kánoni könyv, az *Apostolok Cselekedetei* is első csodaelbeszélésében egy bénán született ember meggyógyítását

28 Life (Explores): *Jesus How His Lessons, Miracles and Devotion Changed the World*. Life, 2019. december 6.

29 II. János Pál: Enc., *Evangelium Vitae*. 1995. III. 25. 88. n. *Acta Apostolicae Sedis*, 87. (1995), 5. 500–502.

írja le.³⁰ A történet ilyen eminens helyre állítása kiemelkedő jelentőségű. A lukácsi kettős mű – minthogy Lukács írta az egyik evangéliumot és az *Apostolok Cselekedeteit* is – azzal a sajátos teológia igénnyel íródott, hogy Jézus életét és az első keresztyén (apostoli) közösség tevékenységét azok teológiai párhuzamában mutassa be.³¹ A mű szerzőjét az motiválta, hogy a mindenkori olvasó példát meríthessen annak felismeréséből, hogy Jézus élete és tanítása már az apostoli egyházat és konkrétan magukat az apostolokat is inspirálta. Ilyen értelemben kitüntetett jelentőségű, hogy az első csoda egy „bénán született ember” gyógyításáról, és ami talán ennél is fontosabb, ennek az embernek a templomi közösségbe, vagyis a zsidó népet egyébiránt jelképező templomba való reintegrációjáról szól.³² A történetből még egy ekkleziológiai (egyháztani) konklúziót is levonhatunk. Az *Apostolok Cselekedetei* a történetben nem véletlenül a két apostol: Péter és János tevékenységének tulajdonítja a csodát. Péter az apostol fejedelm. Példája napjainkig nagyban meghatározza és motiválja az egyház tagjait a fogyatékossgal élőkkel szembeni irgalmas szeretet megélésében. Szent Péter utódai pedig különösen fontos küldetésüknek tekintették, hogy Péter példáját a korszak társadalmi és szociális kihívásainak a fényben alkalmazzák a fogyatékossgal élők tekintetében.³³ Ez a legkülönbözőbb szinteken történhet. Teoretikus szempontból jelentősek az egész társadalmat érzékenyítő szociális enciklikák. Ezek kivétel nélkül érintik a fogyatékossgal élőkkel szembeni társadalmi és jogi kérdéseket.³⁴ A történet

30 „Péter és János a kilencórjai imádság idején fölment a templomba. Éppen akkor vittek oda egy bénán született embert, akit mindennap letettek a templom úgynevezett Ékes-kapujánál, hogy a templomba menőktől alamizsnát kérjen. Amikor meglátta Pétert és Jánost, amint épp be akartak menni a templomba, alamizsnáért könyörgött. Péter Jánossal együtt rátekintett, és így szólt hozzá: »Nézz ránk!« Erre rájuk emelte tekintetét, abban a reményben, hogy kap tőlük valamit. Péter azonban ezt mondta neki: »Aranyom, ezüstöm nincs, de amim van, neked adom: A názáreti Jézus Krisztus nevében (állj fel és) járj!« Jobb kezénél fogva fölsegítette, mire annak nyomban erő szállt a lábába és a bokájába” (Ap.Csel 3,1–7).

31 A két mű társadalomfilozófiájáról és a szerzői motivációkról átfogó monográfia. Alexander Loveday: *The Preface to Luke’s Gospel Literary Convention and Social Context in Luke 1.1-4 and Acts 1.1*. Cambridge, Cambridge University Press, 1993.

32 A templom jelentőségéhez és ilyen jellegű funkcióihoz lásd Timothy Wardle: *The Jerusalem Temple and Early Christian Identity*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2010.

33 Wilhelm Levison: *Zur Vorgeschichte der Bezeichnung Servus servorum Dei. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung*, 6. (1916), 1. 384–386.

34 XIII. Leó: Enc. Rerum novarum. 1891. V. 15. *Acta Sanctae Sedis*, 23. (1891), 641–670; XI. Pius: Enc. Quadragesimo anno. 1931. V. 15. *Acta Apostolicae Sedis*, 23. (1931), 6. 177–285; XXIII. János: Enc. Mater et magistra 1961. V. 15. *Acta Apostolicae Sedis*, 53. (1961), 401–464; VI. Pál: Enc. Populorum progressio 1967. III. 26. *Acta Apostolicae Sedis*, 59. (1967), 257–299; VI. Pál: Octogesima adveniens. 1971. V. 14. *Acta Apostolicae Sedis*, 63. (1971), 8. 401–444; II. János Pál: Enc. Laborem exercens. 1981. IX. 14. *Acta Apostolicae Sedis*, 73. (1981), 9. 577–647; II. János Pál: Sollicitudo rei socialis 1987. XII. 30. 80. (1988), 5. 513–586; II. János Pál: Centesimus annus. 1991. V. 1. *Acta Apostolicae Sedis*, 83. (1991), 10. 793–867; XVI. Benedek: Enc. Deus Caritas est. 2005. XII. 22. *Acta Apostolicae Sedis*, 98. (2006), 3. 217–279; XVI. Benedek: Litt. Ap. MP. Intima Ecclesiae natura. 2012. XI. 11. *Acta Apostolicae Sedis*, 104. (2012), 12. 996–1004. Ehhez összefoglaló munka: Bernard A. Hebda: *Where Canon Law Connects with Caritas: The Norms of Intima Ecclesiae Natura. A Year of Mercy Examination of Challenges to Compliance in a US Context. The Jurist*, 76. (2016), 2. 339–359.

másik szereplője János. János a szeretett tanítvány, akinek karizmatikus lelkesedése már az ókeresztény egyházat az irgalmas szeretet tetteire, így a fogyatékossgal élők szeretetére inspirálta.

Az „eszmény” elmélyítésében később kulcsszerepet játszottak a korai egyházatyák. Nagy szerepet játszottak abban, hogy a szegénygondozás és azon belül a fogyatékossgal élők segítése az elméleti teológia integráns része lett. Szinte kivétel nélkül írtak az elesettekről való gondoskodás különböző szempontjairól. Példálózó jelleggel említhetjük Kelemen első levélét (54.4; 55.2); Szent Jusztiniánusz *Apologetikáját* (1 Apol. 1.67); a Diognétoszhoz írt levelet (10.6); Hermász pásztorát (1.5, 8–9; 3.7); Tertullianus (Apol. 39.5–6, 16; 42.8), Alexandriai Kelemen (Quis div.) Lactantius, (Div. Inst. 6.12.) vagy Kaiszareiai Eusebiosz munkáit (Eusebius, Hist. eccl. 9.8.). A kérdés teoretikus/teológiai mélyítése és a gyakorlat már az ősegyházban egymással szoros kölcsönhatásban állt. Ehhez járult sajátosan hozzá a szentek kultikus tisztelete. Már az első keresztény századokban is, amikor még a vértanúk tanúságában látták leginkább a Krisztus utánzásának legeminensebb megjelenését,³⁵ a korszakos szentek karakterábrázolásánál helyet kapott a „fogyatékossgal élők” segítése is. Elég a Magyarországon is nagy tiszteletnek örvendő katona, illetve püspök és szerzetes, Szent Márton élettörténetének ominózus jelenetét feleleveníteni,³⁶ amikor megosztja a köpenyét a koldussal. Bár a legtöbb forrás csak a koldus karaktert említi, a művészeti ábrázolások több esetben sejtetnek mozgásszervi rendellenességre utaló jegyeket is. E szentek későbbi „hírnevének” elmélyítéséhez jelentősen hozzájárultak a már említett teológus egyházatyák. Homíliáikban gyakran tértek ki a szent karitatív tevékenységére is. Szent Ambrus például így beszél Szent Mártonról: „[F]eltámasztotta a halottakat, megszállottak testéből kiűzte a gonosz démonokat, az üdvösség orvosságával gyógyította a sokféle betegségben kínlódókat.”³⁷

Tendencia volt később is, hogy a fogyatékossgal élők segítségét olyan esetekben is hangsúlyozták a szentek életrajza kapcsán, amikor egyébként az adott szent életútja az egyház szolgálatának más dimenziójában csúcsozott ki. A későbbiekben ez a szempont meg is erősödött, minthogy a vértanú szentek korszaka (egy-két missziós régiót leszámítva) a 4. századtól a társadalmi átalakulások miatt már nem volt meghatározó. Így Krisztus utánzásában egyre dominánsabb szerepet kapott a legkiszolgáltottabbak, köztük a fogyatékossgal élők támogatása. Jól szemlélteti az „irgalmas” Krisztus képének felelevenítését az ismert szentek karakterábrázolása. Életrajzukban kitüntetett helyen szerepeltek azok a jelenetek, amikor „leprásokat”, „bénákat” segítettek (például Assisi Szent Ferenc; Szent Erzsébet). Nem elhanyagolható, hogy ezek a társadalmat kétségtelenül érzékenyítő momentumok széles körben

35 Maarten Taveirne: *Das Martyrium als imitatio Christi: Die literarische Gestaltung der spätantiken Märtyrerakten und -passionen nach der Passion Christi. Zeitschrift für Antikes Christentum/Journal of Ancient Christianity*, 18. (2014), 2. 167–203.

36 Ujházi Lóránd – Kliszek Németh Noémi: A szerzetestől és püspöktől a katonáig, avagy a Szent Márton kultusz formálódása. *Felderítő Szemle*, 15. (2016), 4. 32–41.

37 Jacobus De Voragine: *Legenda aurea*. Budapest, Neumann Kht., 2004.

megjelentek a keresztény képzőművészetekben. Christine M. Boeckl egész monográfiában mutat rá, hogyan ábrázolták a keresztény művészetekben, közte a szentek ikonográfiájában a leprások segítését.³⁸ Messze nem a teljesség igényével, hanem Boeckl munkájából szemezgetve emelnénk ki egy-egy, a témánk szempontjából szemléltető példát. Így a középkori egyházi élet túlzás nélkül egyik legmeghatározóbb személyiségét, a rendalapító Assisi Szent Ferencet. Életének egyes markáns jeleneteit előszeretettel örökítették meg a keresztény művészetben. Tekintve, hogy a ferences rend milyen méreteket öltött már kevéssel az alapító halála után, ezek az alkotások Európa-szerte megjelentek. Boeckl kiemeli például Hertul mester magyar képes legendáriumát, ahol Assisi Szent Ferenc lehajol egyesek szerint egy lepráshoz, mások szerint egy béna emberhez.³⁹ A művész úgy ábrázolta a jelenetet, hogy abból felismerhetővé váljon az utolsó vacsora gesztusa, ahol maga Jézus hajol oda, hogy megmossa a tanítványainak a lábát, miközben utasítást ad a karitásztetteinek a végrehajtására: „Példát adtam, hogy amit én tettem, ti is tegyétek meg” (Jn, 13,15). A társadalom érzékenyítése szempontjából talán még fontosabb, hogy számos uralkodó és a középkori társadalmak életét meghatározó nemesek úgy jelentek meg a köztudatban, mint akik leprások, bének és egyéb testi fogyatékossgal élők patrónusai. (Lásd például magyarországi vagy türingiai Szent Erzsébet [1207–1231], francia IX. Lajos [1214–1270], Benizzi Fülöp [1233–1285]). A teljesség igénye nélkül utaljunk a magyar vonatkozású Árpád-házi Szent Erzsébetre. A szent a legsúlyosabb betegségekben szenvedők iránti heroikus áldozatvállalását a katolikus jámbor irodalom permanensen állította a keresztény hívek elé. Domenico Maria Manni a barokk korban így ír Szent Erzsébetéről:

„[L]átogatta a betegeket és a leprásokat, s felöltöztette őket, olyannyira, hogy nemegyszer nem maradt más ruhája, amelyet magára ölthetett volna, csupán egy alantas, szegényekhez illő szoknyácska. Egészen haláláig, miután megözvegyült és apácává lett, mindvégig igen vágyott arra, hogy a szegényeket, betegeket és leprásokat szolgálja és támogassa. Személyesen is szolgálta, átöltöztette és mosdatta őket: néha előfordult, hogy egy éjszaka hatszor vitt el az árnyékszék-re egy beteget.”⁴⁰

Bár felmerülhet a kérdés a jámbor irodalom és legendáriumok történelmi hitelességről, de témánk szempontjából ez nem fontos.⁴¹ Számunkra az a jelentős, hogy a katolikus nemesség és az uralkodók fogyatékossgal élőkkel való törődésének bemutatása társadalomérzékenyítő hatású volt.

38 Christine M. Boeckl: *Images of Leprosy Disease, Religion, and Politics in European Art*. Kirksville, Missouri, Truman State University Press, 2011. Különösen a 4., 5., 6. fejezet.

39 Boeckl (2011): i. m. 84.

40 Vita di Santa Elisabetta. In Domenico Maria Manni (szerk.): *Vite di alcuni Santi*. Firenze, 1735. 705–726. Magyar forrás: www.insegnanet.elte.hu/articoli/arpad-hazi_szent_erzsebet.htm

41 Átfogó elemzéshez lásd Szűcs Kata: A Szent Erzsébet-kultusz Magyarországon és Portugáliában. In *Adsumus XII. Tanulmányok a XIV. Eötvös Konferencia előadásaiból*. Budapest, Eötvös Collegium, 2014. 115–135.

Érdeemes néhány szót szólni a fogyatékosággal élők segítésének intézményes oldaláról. A már említett *Apostolok Cselekedeteiben* megtaláljuk a halvány jeleit annak, hogy a közösség elmozdul az irgalmasság cselekedeteinek egyéni szintjéről a közösségi felelősségvállalás irányába. Az apostolok kiválasztják a hét diakónust „a szegények gondozására” (Ap.Csel 6,2–3, 5–6). Így nem túlzás azt állítani, hogy az első „hivatalok”⁴² kifejezetten az elesettek gondozására jöttek létre.⁴³ Kevéssel a konstantini kor előtti időszakból ismert az úgynevezett „parabolani” közösség. Feltehetően a nagy pestisjárványok időszakában jött létre, és saját küldetését a betegek gondozásában jelölte meg. A későbbi szerzetesrendeket jellemző fogadalmakat még nem tettek, ahogy különösebb szabályzattal sem rendelkeztek. John A. Knight a megszentelt életről írt könyvében rámutat, hogy a csoport neve is beszédes. A *paraboleüszamenosz* szó jelentése kockáztató. A kifejezést, amelyet eredetileg a szerencsejátékosokkal kapcsolatban használtak, szándékosan alkalmazták a betegápolók saját magukra is, mintegy kifejezve, hogy életüket a legelesettebbek szolgálatának szentelik.⁴⁴ A jusziniánuszi korban a csoportról már nem emlékeznek meg a források. A betegápolás intézményes keretét ugyanis fokozatosan a betegápoló szerzetesrendek vették át. Történelmi távlatban sem egyházi, sem világi viszonylatban nem találunk olyan csoportokat, amelyek többet tettek volna a fogyatékosággal élők érdekében. Krutsay Miklós általánosságban így foglalja össze ezeknek a szerzetesrendeknek a küldetését: „[...] süketnémák nevelését, fogyatékosok gondozását vállalják”.⁴⁵ A legismertebb betegápoló rendek közé soroljuk a Remete Szt. Antal Ispotályos Rendet, Keresztelő Szent Jánosról nevezett Jeruzsálemi Szuverén Katonai és Kórházi Lovagrendet; a Szent Lázár Katonai és Kórházi Lovagrendet, a jezsuitákat, az irgalmasrendieket és a kamilliánusokat. Az egyes rendekről is számos rendtörténeti, illetve jelenlegi tevékenységüket ismertető munka jelent meg, amelyek meghatározó képet festenek az egyes rendek áldozatos munkájáról. A betegápoló rendekről általában pedig Anna Esposito és Andreas Rehberg jelentetett meg átfogó kötetet.⁴⁶ Talán a történelmi tények hideg logika szerinti felsorolásánál jobban érzékelteti ezeknek a szerzetesrendeknek társadalomformáló erejét Krutsay doktor összefoglalója. Mint orvos nemcsak a történeti aspektusra mutat rá, hanem azokra a korszakos betegségekre is, amelyek okát sem felismerni nem tudták, sem ebből kifolyólag gyógyítani. A betegápoló rendek pedig ilyen, emberi szempontból reménytelen helyzetekben is a betegek mellett álltak. A Krutsay által vizsgált

42 Jesús Miñambres: *Considerazioni sulla provvista di uffici ecclesiastici per presentazione premissa nel codice del 1983. Ius Ecclesiae*, 11. (1999), 407–418.

43 Lóránd Ujházi: *The Significance of Charity (Caritas) in the Governing, Sanctifying, and Teaching Mission of the Church. Bogoslovni Vestnik*, 80. (2020), 4. 783–802.

44 John A. Knight: *The Holiness Pilgrimage*. Kansas City, Beacon Hill, 1986. 19–20.

45 Krutsay Miklós: *Betegápoló szerzetesrendek. Osteologiai Közlemények*, 26. (2018), 1–2. 52–54.

46 Anna Esposito – Andreas Rehberg: *Gli ordini ospedalieri tra centro e periferia*. Roma, Ricerche dell'Istituto Storico Germanico di Roma, 2007. Magyar vonatkozásokhoz Falus Orsolya: *Ispotályos kereszties lovagrendek az Árpád-kori Magyarországon*. Doktori (PhD-) értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2014.

betegségek közül példaként említhető a *Claviceps purpurea* mérgezés ergotizmus, amelyet a megfertőzött gabonafélék okoztak: „kezek és a lábak elhaltak, megfektettek és mumifikálódva letörtek”.⁴⁷ Ez önmagában szemlélteti a betegápoló rendek elkötelezettségét. Végül érdemes utalni arra is, hogy más szerzetesrendek is voltak, amelyek bár más karizmával rendelkeztek, de időnként felvállalták a fogyatékossgal élők ügyét.

4. A fogyatékossgal élők segítése a katolikus egyházban

Magyarország Alaptörvénye nemzeti hitvallás részében elismeri a kereszténységnek a nemzeti történelemben betöltött meghatározó szerepét. A Szabadság és felelőség rész alatt pedig kiemeli, hogy az „állam és a vallási közösségek a közösségi célok elérése érdekében együttműködhetnek” (VII. cikk). Kevés nemesebb és egyben konkrétabb együttműködés van a két entitás között, mint a fogyatékossgal élők ügyének előmozdítása, legyen az akár a társadalom érzékenyítése vagy konkrét tevékenység.⁴⁸ A történelmi példákból láttuk, hogy az egyház akkor is szívén viselte a „fogyatékossgal élők” ügyét, amikor az állam még nem fordított (kellő) figyelmet ezekre az emberekre. A társadalmi átalakulások, a jogállami és a demokratikus szempontok artikulációjának következtében a 20. századra a nemzetközi és állami jogalkotás, végrehajtás és szociális gondoskodás is jelentős figyelmet szentelt a fogyatékossgal élőknek. Ezzel az egyház és szervezetei már nem „hiánypótló” szerepet töltenek be, hanem az Alaptörvény szavainak megfelelően az állammal egymást támogató funkciójuk van.⁴⁹ Napjaink katolikus egyházának tevékenysége kapcsán számos disztinkciót kell azonban tenni. Mind az egyetemes egyház, mind a részegyházak szintjén beszélhetünk ugyanis a fogyatékossgal élők ügyének formális és informális eszközökkel való előmozdításáról.⁵⁰ Az utóbbihoz tartoznak az egyetemes egyház szintjén az évenként visszatérő, fogyatékossgal élők világnapján elhangzó érzékenyítő beszédek, vagy más alkalommal történő pápai megnyilatkozások.⁵¹ A 20. század második felének pápai számos alkalommal fejezték ki legmélyebb együttérzésüket a fogyatékossgal élők irányába, illetve igyekeztek a társadalmat érzékenyíteni. Ebből fakadóan lehetetlen kimerítő listáját adni ezeknek a megnyilatkozásoknak. Ugyanakkor éppen a számosság jelzi, milyen fontos helyet foglaltak

47 Krutsay (2018): i. m. 52.

48 Schanda Balázs: *Magyarország keresztény kultúrájáról*. Pázmány Law Working Papers 2018/08. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2018. Lásd még Schweitzer Gábor: Becsüljük országunk különböző vallási hagyományait. In Patyi András (szerk.): *Rendhagyó kommentár egy rendhagyó preambulumról – Magyarország Alaptörvénye*, Nemzeti hitvallás. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 107–121.

49 Zsáka Róbert – Horváth László: *Az Egyház és a társadalom kapcsolata. Hadmérnök*, 8. (2013), 4. 265–271.

50 Barbara Rozen – Maksym Adam Kopiec: *Le persone disabili nell'economia della salvezza di Dio. Forum Teologiczne*, 20. (2019). 109–125.

51 Anne Masters: *An Opportunity for Charity? A Catholic Tradition in Understanding Disability and its Impact on Ministry. Journal of Disability & Religion*, 20. (2016), 3. 218–227.

el a 20. századi pápák társadalomképében a fogyatékosokkal élők. Műfaji sajátosság miatt kitüntetett helyen szerepelnek az enciklikák, amelyek sokoldalúan közelítenek a fogyatékosokkal élők kérdéséhez. XI. Pius *Casti Connubii* kezdetű enciklikája például a házasság, illetve az állam büntető hatalma kapcsán veszi védelmébe a fogyatékosokkal élőket.⁵² II. János Pál *Redemptoris missio* kezdetű enciklikájában pedig a világmisszió, kitüntetett címettjeinek tekinti őket.⁵³ XVI. Benedek *Sacramentum caritatis* kezdetű szinódus utáni apostoli buzdítása pedig a szentségkiszolgáltatás kapcsán fogalmazza meg, hogy mind a szellemi, mind a testi fogyatékosokkal élők számára a lehető legtágabb lehetőséget kell biztosítani ahhoz, hogy a szentségekben részesülhessenek. A buzdítás a teológiai magaslatokból „leereszkedve” konkrét praktikus tanácsokat is megfogalmaz, minthogy

„különös figyelmet érdemelnek a fogyatékosok; amennyiben állapotuk ezt megengedi, a keresztény közösségnek segítenie kell, hogy a kultusz helyén vehessenek részt az ünneplésben. Gondoskodni kell arról, hogy a szakrális épületekből eltávolítsák az esetleges építészeti akadályokat, melyek lehetetlenné teszik a fogyatékosok bejutását”.⁵⁴

Ferenc pápa szociális érzékenysége megválasztása óta nyilvánvaló volt. A fogyatékosokkal élők támogatása és segítése jól illeszkedik a pápa szociális víziójába, amely az elesettek, a menekültek, egyéb okból a társadalom periferiájára került személyek méltányos felkarolását jeleníti meg. Az *Amoris laetitia* kezdetű enciklikájában a család vonatkozásában deklarálja, hogy a „fogyatékosokkal élő személyekre fordított figyelem a Lélek jele”.⁵⁵ A legújabb, *Mindnyájan testvérek* kezdetű enciklikájában pedig a jelenkori fegyveres konfliktusok homlokerébe helyezi a pápa a fogyatékosokkal élők védelmét. Kijelenti, hogy szükséges az „élet szent mivoltának” tiszteletben tartása, manapság ugyanis „az emberiség bizonyos részei látszólag feláldozhatók”, mint a születendő, a szegények, a fogyatékosokkal élők, az idősek”.⁵⁶ Ferenc pápa nem marad csak a szavaknál. Igyekszik a Római Kúria intézményeit is úgy pozícionálni, hogy érzékelhetővé váljon mindez az elköteleződés. Ferenc pápa 2016. augusztus 31-én kihirdetett *Humanam progressionem* kezdetű motu proprioval⁵⁷ új szentszéki hivatalt hozott létre: „Dikasztérium az Átfogó Emberi Fejlődés Szolgálatában”.⁵⁸ Az új dikasztérium négy szentszéki hivatalt, a Iustitia et Pax, a Cor Unum, az Egészségügyi Dolgozók és az Elvándorlók és Úton Lévők Lelkigondozására létrehozott pápai ta-

52 XI. Pius: Enc. *Casti Connubii*, n. 2. 1930. XII. 31, 2. *Acta Apostolicae Sedis*, 22. (1930), 12. 539–592.

53 II. János Pál: Enc. *Redemptoris missio*. n. 60. 1990. XII. 7, *Acta Apostolicae Sedis*, 89. (1990), 308.

54 XVI. Benedek: Esort. Post. Synod. *Sacramentum caritatis*. n. 58. 2007. II. 22, *Acta Apostolicae Sedis*, 99. (2007), 3. 150.

55 Ferenc pápa: *Amoris Laetitia*. Budapest, Szent István Társulat, 2016. 19.

56 Ferenc pápa: *Fratelli Tutti*. *Vatican*, 2020. október 3.

57 Ferenc pápa: *Motu proprio Humanam progressionem*. *Vatican News*, 2016. augusztus 17.

58 Ujházi Lóránd: *A szentszéki strukturális és jogszabályi módosítások az európai migrációs válság fényében*. *Acta Humana – Emberi Jogi Közlemények*, 5. (2017), 2. 19–41.

nácsokat integrálta. A dikasztérium felállítását elrendelő motu proprio röviden összefoglalja az új hivatal feladatát. Külön említésre kerülnek a veszélyeztetett társadalmi csoportok, többek között „a szükségét szenvedők, a betegek és a kirekesztettek.” Mindez nem azt jelenti, hogy ne lett volna a pápai intézkedés előtt olyan szentszéki hivatal, amely felkarolta volna a fogyatékossgal élők ügyét. Olyan szentszéki hivatal azonban tényleg nem volt, amely az ernyőszervezet szerepét töltötte volna be a veszélyeztetett csoportok védelmében. Másrészt a pápa szándéka nemcsak strukturális, hanem koncepcióbeli, minthogy a Római Kúria csúcsszerveként nem egy teoretikus kérdésekkel foglalkozó, hanem a legelesettebbeket segítő dikasztériumot akar látni.⁵⁹ Ami a helyi egyházi kezdeményezéseket illeti, mind a püspöki konferenciák, mind a részegyházak számos fórumon nyilatkoznak, és részt vesznek a társadalom érzékenyítésében.⁶⁰ Emellett a helyi egyházaknak mind karitatív, mind lelkipásztori kezdeményezéseik is vannak. Ami az utóbbit illeti, különösen jelentős a fogyatékossgal élők számára tartott katekézések és a szentségkiszolgáltatásra való felkészítés. A számosság okán lehetetlen minden kezdeményezést és megnyilatkozást felsorolni. Éppen csak az érdekesség kedvéért álljon előttünk Michel Aupetit, Párizs érsekének a példája, aki eredetileg maga is orvosként dolgozott. 2019 szeptemberében új helynökséget hozott létre azzal a céllal, hogy a fogyatékossgal élők könnyebben bekapcsolódhassanak a plébániák életébe. Munkacsoportjukban maguk a fogyatékossgal élők is részt vesznek, és az a céljuk, hogy a plébániákat érzékenyítsék.⁶¹

Végezetül meg kell jegyezni, hogy bármennyire is közös platformon áll a demokratikus jogállam, a nemzetközi szervezetek és a katolikus egyház a fogyatékossgal élők védelme érdekében, vannak területek, ahol a katolikus koncepció eltérést mutat. A katolikus egyház ugyanis a fogyatékossgal élők védelmét még átfogóbban értelmezi, mint a *mainstream* állami és nemzetközi (jogi) irodalom és az azt követő gyakorlat. A katolikus doktrína ugyanis elfogadhatatlannak tartja a magzati élet megszakítását pusztán azért, mert fejlődési rendellenesség vagy fogyatékossgal való születés veszélye áll fenn.⁶² Ebből kifolyólag a Szentszék számos olyan

59 Filippo Iannone: Curia Romana Semper Reformanda Le riforme postconciliari. *Asprenas*, 67. (2020), 1. 5–27.

60 Erdő Péter: A püspöki kar szerepe a modern államban. *Vigília*, 63. (1998), 1. 2–8.

61 Magyar Kurír: *Párizs orvos végzettségű érseke a fogyatékossgal élők integrációjáért küzd* (2020. január 12.).

62 Több pápai dokumentumban is megfogalmazást nyert. Legmarkánsabban: „A magzati vizsgálatok – melyek erkölcsileg kifogástalanok, ha a magzat számára szükséges gyógyító beavatkozás céljával történnek – gyakran teremtenek alkalmat az abortusz javaslására és végrehajtására. Ez az eugenetikus (fajnemesítő) abortusz, melynek törvényesítése közvéleményben olyan – a gyógyítás igényéhez tévesen kapcsolódó – lelkiületből fakad, amely az életet csak bizonyos feltételekkel fogadja el, és elutasítja, ha sérült, fogyatékos vagy beteg.” II. János Pál (1995): i. m. 416. Ferenc pápa pedig egy családszövetségnek tartott beszédében:

„Hallottam, hogy divatos, vagy legalábbis megszokott, hogy amikor a várandósság első néhány hónapjában vizsgálatokat végeznek, hogy lássák, a gyermek egészséges-e, vagy van-e valamije, az első ajánlat: szabaduljunk meg tőle [...] a gyermekek meggyilkolása... hogy könnyű életünk legyen, megszabadulunk egy ártatlantól [...] Fájdalommal mondom. A múlt században az egész világot megrázta, amit a nácik tettek a faj nemesítéséért. Ma is ugyanezt tesszük, csak fehér kesztyűkkel.

nemzetközi dokumentumot sem írt alá, amelyek a katolikus álláspontonál szűkebben értelmezik a fogyatékossgal élők védelmét, és a védelmet a magzati életre nem terjesztik ki.⁶³

5. Áthajlások a kánoni és a világi jogrendszer között a fogyatékossgal élők támogatása kapcsán

A szoros értelemben vett kánonjogi rendszer nem foglalkozik a fogyatékossgal élők esélyegyenlőségét biztosító konkrét kérdésekkel. Az egyház már tárgyalt általános teológiai és társadalmi elvei azonban értelemszerűen átsugároznak a szigorú értelemben vett kánonjogi előírások alkalmazására is. Tipikusan ilyen, amikor az egyház igyekszik a fogyatékossgal élők számára a lehető legszélesebb lehetőséget biztosítani az egyház életébe való bekapcsolódásra. Ezen túl az 1983-as Egyházi Törvénykönyv ismeri az úgynevezett kanonizáció intézményét. Ez a világi törvények átvétele a kánonjogba, azok teljes joghatásának megtartásával.⁶⁴ A jogintézményt az a logikus szempont motiválta, hogy számos olyan terület létezhet, amely társadalmi jelentősége miatt érinti ugyan az egyházat is, de átfogó jogi szabályozását a dolog természete miatt inkább az állami szerv végzi. A kanonizációnak alávetett kérdéseket taxatív felsorolták a hatályos joganyagban. A fogyatékossgal élőkre vonatkozó szabályok nem tartoznak ide. Ez nem jelenti, hogy a későbbiekben ne kerülhetne be a terület a kanonizált kérdések közé. Jelenleg azonban inkább a II. vatikáni zsinat által hangsúlyozott általános rendelkezés a domináns szempont: A *Christus dominus* kezdetű határozat a püspöki szolgálatról felszólítja a püspököket, hogy segítsék elő a Krisztus-hívók között az igazságos világi törvények betartását.⁶⁵ A fogyatékossgal élők jogait és esélyeit előmozdító világi jogi rendelkezések nyilván ebbe „az igazságos világi törvények kategóriába tartoznak”. Továbbá lehetnek olyan ágazati előírások is, amelyeket az egyház közjogi státusza és szerepvállalása miatt be kell tartani. Ez esetben azonban a jogot nem az egyház belső jogalkotója keletkezteti. Az egyház említett közjogi helyzete és vállalt társadalmi és ágazati feladatai miatt meg kell tartania az állami jogszabályokat és/vagy az ország nemzetközi kötelezettségvállalása-

Ez erőszak, de mi is ugyanezt tesszük.” Ferenc pápa: Az abortusz a gyermekek meggyilkolása. *Magnificat*, 2018. június 19.

Más alkalommal: „[E]gy emberi lény sosem lehet összeegyeztethetetlen az élettel [...] azok a gyermekek is megérdemlik az egészségügyi ellátást az anyaméhben, akik várhatóan nem vagy csak kevéssel élnek túl a születést.”

63 Holy See cannot Join Convention on Disabled People. *Cirkev*, 2007. február 1.

64 Giuseppe Dalla Torre: *La città sul monte. Contributo ad una teoria canonistica sulle relazioni tra Chiesa e comunità politica*. Roma, AVE, 1996. 19–21. Lásd még Matjaž Muršič Klenar: *Možnosti dialoga v sodobni sekularni družbi*. Abstract Possibilities of Dialogue in the Modern Secular Society. *Bogoslovni Vestnik*, 80. (2020), 3. 575–584.

65 „A fölszentelt pásztorok nyájuk lelki gondozásán munkálkodva valójában a társadalmi és polgári haladásért és jólétért is fáradoznak; e célból tisztségük természete szerint, és ahogy püspökökhöz illik, az állami hatóságokkal tevékenyen együttműködnek, és az igazságos törvények iránt engedelmességre, a jogszerűen főnnálló hatóság iránt tiszteleltre intenek” (CD 19).

it. Ez minden olyan ágazati jogszabályt érint, amelyekre a fogyatékossgal élőkkel kapcsolatos szakpolitika átsugárzik, és az egyház pedig intézményei okán érintett. Tipikusan ilyen az egyházi infrastruktúra építésénél az akadálymentesítés.⁶⁶ Vagy az 1998. évi a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló XXVI. törvény (4. §), amely a rehabilitáció kapcsán számos olyan „rendszer” érint (egészségügyi, mentálhigiénés, oktatási, képzési, átképzési, foglalkoztatási, szociális), amelyben az egyházi jogi személy által fenntartott, közfinanszírozásban részesülő intézmények jelentős szerepet vállalnak. Az ilyen intézmények működésére vonatkozóan a fent említett világi jogszabályok, állami hatóságok felé való elszámolása, illetve az állami hatóságok ellenőrzési joga és kötelezettsége evidencia. A kérdést azonban az állam oldaláról is megközelíthetjük: milyen kötelezettségei vannak az állami félnek, hogy a fogyatékossgal élők is minél jobban bekapcsolódhassanak az egyház életébe. A szólásszabadság és a véleménynyilvánítás anyajogából levezethető a lelkiismereti és a vallásszabadság szelvényjogának biztosítása az állam kötelezettsége.⁶⁷ Jogos elvárás, hogy a fogyatékossgal élők esetében az állam még inkább figyeljen oda az alapjogok biztosítására, hiszen ezek a személyek sok esetben kiszolgáltatottabbak, ami a joggal való életet illeti. Erre számos olyan nemzetközi emberi jogi okmány is rámutat, amelynek Magyarország is részese. Így az ENSZ 1994-es Fogyatékossgal élő emberek esélyegyenlőségek alapvető szabályai. A dokumentum 12. pontja bátorítja a tagállamokat, hogy segítsék azokat az intézkedéseket, amelyek célja, hogy a fogyatékos emberek egyenlően vehessenek részt közösségük vallási életében. Továbbá kéri a tagállamokat, hogy az egyházi hatóságokkal „konzultálva támogassanak olyan intézkedéseket, amelyek megszüntetik a megkülönböztetést, és a vallási tevékenységet hozzáférhetővé teszik a fogyatékossgal élők számára.” A dokumentum szorgalmazza, hogy a fogyatékossgáról szóló információs anyagok jussanak el az egyházi intézményekhez és szervezetekhez, illetve a tagállamok ösztönözzék az egyházi hatóságokat, hogy a fogyatékossgai politikáról szóló információ a vallási hivatásokra való felkészítés és a vallási oktatási programok részét képezze. Végül pedig bátorítsák a tagállamok hatóságai, hogy a vallásos irodalmat tegyék hozzáférhetővé az érzékszervi károsodást szenvedett személyek számára is. A tagállamok pedig, illetve az egyházi szervezetek konzultáljanak a fogyatékossgal élők szervezeteivel, amikor intézkedéseket hoznak.⁶⁸ Külföldi, főleg amerikai mintára

66 Az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény 2. §. kifejezetten a templomok akadálymentesítéséről tesz említést. Az Egyenlő Bánásmód Hatóság Tanácsadó Testület 384/1/2008. (I. 23.) TT. sz. állásfoglalása az akadálymentesítési kötelezettségről. Lásd még Magyar Civil Caucus: *Fogyatékos személyek jogai vagy fogyatékos jogok?* Budapest, SINOSZ – MDAC – FESZT, 2010. 120.

67 Általánosságban a fogyatékossgal élők jogaihoz Bárd Petra: *A fogyatékossgal élő személyek jogai*. In Jakab András et al. (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. 2019. Látni kell azonban, hogy kultúrkörönként is jelentősen változhat a fogyatékossgal élők vallásszabadsághoz való jogának biztosítása. Petruska Ferenc: A vallásszabadság jogának keretei keleten és nyugaton. In Kaló József – Ujházi Lóránd (szerk.): *Budapest-Jelentés a keresztényüldözésről 2018*. Budapest, Dialóg Campus, 2018. 173–180.

68 United Nations: *A Fogyatékossgal Élő Emberek Esélyegyenlőségek Alapvető Szabályai* (1994).

létrehozott Magyar Fogytékosügyi Caucus jelentést készített a fogyatékos emberek jogait szabályozó ENSZ-egyezményről. Az egyezményt Magyarország másodikként írta alá (2006. december), és rá két évre a parlament ratifikálta. 2008 májusától hatályos. Az egyezmény alapján ugyanis a részes államoknak mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy a fogyatékossgal élő személyek számára másokhoz hasonlóan biztosítsák, hogy „gyakorolhassák a szólásszabadság és a véleménynyilvánítás szabadságának jogát”, amelyből levezethető a lelkiismereti és vallásszabadság joga is.⁶⁹

6. Következtetések

Egyetlen egy vallás sincs, amely olyan mértékben köteleződött volna el a betegek és így a fogyatékossgal élők irányába, mint a kereszténység. Ennek legkézenfekvőbb oka, hogy maga az alapító, a názáreti Jézus tevékenységének meghatározó részét tette ki a betegségek miatt a társadalom perifériájára kerültek segítése. A „csodákon” kívül Jézus prédikációinak is integráns részét képezte az irgalmas szeretet gyakorlására való buzdítás. Már a korakeresztény kor számára az igazi keresztény ember ideája abban a személyben öltött testet, aki minél tökéletesebben követi a mesterét. A Krisztus-követésnek pedig elválaszthatatlan részét képezte az irgalmas szeretet gyakorlása. Az egyedi szeretetgyakorlás idővel intézményes tevékenységgel egészült ki. Ez utóbbi a lelkes laikus mozgalmaktól a szerzetesrendeken keresztül a modern karitászhálózatig terjedt. Kánon- és világi jogállásuk, struktúrájuk, az egyházi hierarchiával való kapcsolatuk sokszínűséget mutatott. Az azonban közös volt mindannyiukban, hogy a fogyatékossgal élőket, vagyis a legkiszolgáltatottabbakat akarták segíteni. Tevékenységük érzékenyítette azokat a társadalmakat, amelyekben jelen voltak.⁷⁰

Sajnos a keresztény évszázadokban sem kapták meg mindig a fogyatékossgal élők a kötelező tiszteletet és segítséget. Ez nem jelenti, hogy a későbbiekben változott volna az egyház tanítása, de igaza volt Adolf von Harnacknak, aki felismerte, hogy a kereszténység radikális számbeli növekedésével, bevett, majd államvallássá válásával már többen voltak azok, akik inkább voltak „jósándékúak, mint szentek”. A fogyatékossgal élőkkel szembeni heroikus magatartást nyilván a „szentek” gyakorolták. Azonban az általános jóindulatot az egyház mindenkitől elvárta. Ezt a pozitív attitűdöt igyekezett előmozdítani a jámbor prédikációkkal, mély teológiai írásokkal és homíliákkal, illetve példaképfornálással. Ez leginkább a társadalom legkülönbözőbb platformjairól származó szenteken keresztül történt. A társadalmak érzékenyítésében nem elhanyagolható a keresztény művészetek hatása sem, amelyek átjárták az európai emberek mindennapjait. Az irgalmas szeretet megkapó ábrázolásait látták a templomokban, a képtárakban, a köztereken, de nem volt ritka, hogy az apostolok lábát mosó Krisztus, vagy a béna koldust betakaró Szent Márton képe

69 Magyar vonatkozásban: 30/1992. AB határozat.

70 Ujházi Lóránd: *A világi törvények átvétele a kánonjogba – A kanonizáció intézménye* (22. Kán.). *Iustum Aequum Salutare*, 3. (2013), 4. 143–167; Harnack (1902): i. m.

tekintett le a családra az ebédlőben. A II. vatikáni zsinat fényében az egyház az állami és a nemzetközi szervezetekben partnert lát a közjó előmozdítása érdekében. Szép és nemes területe az együttműködésnek a fogyatékossgal élők életének segítése, amely mind az egyetemes egyház, mind a részegyház területén, elméleti és gyakorlati síkon egyaránt megvalósul. Amellett, hogy az elmondottakból látszik, hogy nem túlzás azt állítani, hogy a demokratikus jogállamok a 20. század végére felzárkóztak mentalitásukban az egyház tanításához, és eljutottak a pozitív diszkrimináció elvéhez, még mindig vannak olyan területek, ahol a legtöbb állami és nemzetközi jogalkotás és az egyház koncepciója nem találkozik. Ennek tipikus példája a fogyatékossgal születendő gyermekek abortálásának lehetősége. Remélhető, hogy egyszer majd ezen a területen is beéri az állami és a nemzetközi trend az egyház koncepcióját, és az előreláthatóan fogyatékossgal születendő gyermekeket is nagyobb védelemben részesíti.

Irodalomjegyzék

- II. János Pál: Enc. Laborem exercens 1981. IX. 14. *Acta Apostolicae Sedis*, 73. (1981), 9. 577–647.
- II. János Pál: Sollicitudo rei socialis 1987. XII. 30. 80. (1988), 5. 513–586.
- II. János Pál: Enc. Redemptoris missio 1990. XII. 7. *Acta Apostolicae Sedis*, 89. (1990), 249–340.
- II. János Pál: Centesimus annus 1991. V. 1. *Acta Apostolicae Sedis*, 83. (1991), 10. 793–867.
- II. János Pál: Enc. Evangelium Vitae 1995. március 25. *Acta Apostolicae Sedis*, 87. (1995), 5. 401–522.
- VI. Pál: Enc. Populorum progressio 1967. III. 26. *Acta Apostolicae Sedis*, 59. (1967), 257–299.
- VI. Pál: Octogesima adveniens 1971. V. 14. *Acta Apostolicae Sedis*, 63. (1971), 8. 401–444.
- XI. Pius: Enc. Casti Connubii, 1930. XII. 31. *Acta Apostolicae Sedis*, 22. (1930), 12. 539–592.
- XI. Pius: Enc. Quadragesimo anno. 1931. V. 15. *Acta Apostolicae Sedis*, 23. (1931), 6. 177–285.
- XIII. Leó: Enc. Rerum novarum. 1891. V. 15. *Acta Sanctae Sedis*, 23. (1891), 641–670.
- XVI. Benedek: Enc. Deus Caritas est. 2005. XII. 22. *Acta Apostolicae Sedis*, 98. (2006), 3. 217–279.
- XVI. Benedek: Esort. Post. Synod. Sacramentum caritatis. 2007. II. 22. *Acta Apostolicae Sedis*, 99. (2007), 3. 105–180.
- XVI. Benedek: *Názáreti Jézus*. Budapest, Szent István Társulat, 2011.
- XVI. Benedek: Litt. Ap. MP. Intima Ecclesiae natura. 2012. XI. 11. *Acta Apostolicae Sedis*, 104. (2012), 12. 996–1004.
- XXIII. János: Enc. Mater et magistra, 1961. V. 15. *Acta Apostolicae Sedis*, 53. (1961), 401–464.
- Anderson, Paul N. – Felix Just – Tom Thatcher: *John, Jesus, and History. Aspects of Historicity in the Fourth Gospel*. Atlanta, Society of Biblical Literature, 2009.
- Bárd Petra: A fogyatékossgal élő személyek jogai. In Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. 2019. Online: <http://real.mtak.hu/94351/1/a-fogyatekossgal-elo-szemelyek-jogai.pdf>
- Bultmann, Rudolf: *Geschichte und Eschatologie*. Tübingen, J. C. B. Mohr, 1964.
- Bultmann, Rudolf: *Glauben und Verstehen*. Tübingen, J. C. B. Mohr, 1966.
- Beck, Roger: *The Religion of the Mithras Cult in the Roman Empire*. Oxford, Oxford University Press, 2006. Online: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199216130.001.0001>
- Boeckl, Christine M.: *Images of Leprosy Disease, Religion, and Politics in European Art*. Kirksville, Missouri, Truman State University Press, 2011. Online: <https://doi.org/10.1515/9780271091242>

- Dalla Torre, Giuseppe: *La città sul monte. Contributo ad una teoria canonistica sulle relazioni tra Chiesa e comunità politica*. Roma, AVE, 1996.
- Davies, T. Wytton: Bible Leprosy. *The Old and New Testament Student*, 11. (1890), 3. 142–152. Online: <https://doi.org/10.1086/470564>
- De Voragine, Jacobus: *Legenda aurea*. Budapest, Neumann Kht., 2004.
- Erdő Péter: A püspöki kar szerepe a modern államban. *Vigília*, 63. (1998), 1. 2–8.
- Esposito, Anna – Andreas Rehberg: *Gli ordini ospedalieri tra centro e periferia*. Roma, Ricerche dell'Istituto Storico Germanico di Roma, 2007.
- Falus Orsolya: *Ispatályos kereszties lovagrendek az Árpád-kori Magyarországon*. Doktori (PhD-) értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2014. Online: <https://pea.lib.pte.hu/handle/pea/16041?show=full>
- Ferenc pápa: *Amoris Laetitia*, Szent István Társulat, Budapest. 2016. Online: https://katolikus.hu/media/ferenc_papa_amoris_laetitia_2016.pdf
- Ferenc pápa: Motu proprio. Humanam progressionem. *Vatican News*, 2016. augusztus 17. Online: https://w2.vatican.va/content/francesco/it/apost_letters/documents/papa-francesco-lettera-ap_20160817_humanam-progressionem.html
- Ferenc pápa: Az abortusz a gyermekek meggyilkolása. *Magnificat*, 2018. június 19. Online: www.magnificat.ro/portal/index.php/hu/koezoes-ertekeink/17340-ferenc-papa-az-abortusz-a-gyermekek-meggyilkolasa
- Ferenc pápa: Fratelli Tutti. *Vatican*, 2020. október. 3. Online: www.vatican.va/content/francesco/it/encyclicals/documents/papa-francesco_20201003_enciclica-fratelli-tutti.html
- Gedő Ágnes: Pápai üzenet a fogyatékossgal élők világnapjára: Befogadóbb világot építsünk a járvány után. *Vatican News*, 2020. december 5. Online: www.vaticannews.va/hu/papa/news/2020-12/papai-uzenet-a-fogyatekkal-elok-vilagnapjara-befogadobb-vilag.html
- Gibson, Walter S.: *Pieter Bruegel and the Art of Laughter*. Berkeley, University of California Press, 2006.
- González, Justo: *Faith and Wealth: A History of Early Christian Ideas on the Origin, Significance, and Use of Money*. San Francisco, Harper and Row, 1990.
- Hebda, Bernard A.: Where Canon Law Connects with Caritas: The Norms of Intima Ecclesiae Natura. A Year of Mercy Examination of Challenges to Compliance in a US Context. *The Jurist*, 76. (2016), 2. 339–359. Online: <https://doi.org/10.1353/jur.2016.0022>
- Holy See cannot Join Convention on Disabled People. *Cirkev*, 2007. február 1. Online: www.cirkev.cz/archiv/070201-holy-see-cannot-join-convention-on-disabled-people
- Hulse, E. V.: The Nature of Biblical 'Leprosy' and the Use of Alternative Medical Terms in Modern Translations of the Bible. *Palestine Exploration Quarterly*, 107. (1975), 2. 87–105. Online: <https://doi.org/10.1179/peq.1975.107.2.87>
- Iannone, Filippo: Curia Romana Semper Reformanda Le riforme postconciliari. *Asprenas*, 67. (2020), 1. 5–27.
- Kálmán Zsófia – Könczei György: *A Taigetosztól az esélyegyenlőségig*. Budapest, Osiris, 2012.
- Kempis Tamás: *Krisztus követése*. Esztergom, Ecclesia, [1493] 1976.
- Klenar, Matjaž Muršič: Možnosti dialoga v sodobni sekularni družbi. Abstract Possibilities of Dialogue in the Modern Secular Society. *Bogoslovni Vestnik*, 80. (2020), 3. 575–584. Online: <https://doi.org/10.34291/BV2020/03/Mursic>
- Knight A. John: *The Holiness Pilgrimage*. Kansas City, Beacon Hill, 1986.
- Kovacs Judith – Rowland Christopher: *Revelation: The Apocalypse of Jesus Christ*. Oxford, Blackwell Bible Commentaries, 2004.

A katolikus egyház szerepe a fogyatékossgal élők esélyegyenlőségének előmozdításában

- Krisko Edina: *Fogyatékokkal élőkkel történő bánásmód a hivatalban*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2014.
- Krutsay Miklós: Betegpólo szerzetesrendek. *Osteologiai Közlemények*, 26. (2018), 1–2. 52–54.
- Levison, Wilhelm: Zur Vorgeschichte der Bezeichnung Servus servorum Dei. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung*, 6. (1916), 1. 384–386. Online: <https://doi.org/10.7767/zrgka.1916.6.1.384>
- Life (Explores): *Jesus How His Lessons, Miracles and Devotion Changed the World*. 2019. december 6.
- Loveday, Alexander: *The Preface to Luke's Gospel Literary Convention and Social Context in Luke 1.1-4 and Acts 1.1*. Cambridge, Cambridge University Press, 1993.
- Lumpkin, Joseph: *The Apocrypha: Including Books from the Ethiopic Bible*. Blountsville, Fifth Estate Publishers, 2009a.
- Lumpkin, Joseph: *Lost Books of the Bible: The Great Rejected Texts*. Blountsville, Fifth Estate Publishers, 2009b.
- Magyar Civil Caucus: *Fogyatékos személyek jogai vagy fogyatékos jogok?* Budapest, SINOSZ – MDAC – FESZT, 2010.
- Magyar Kurír: *Párizs orvos végzettségű érseke a fogyatékossgal élők integrációjáért küzd* (2020. január 12.). Online: www.magyarkurir.hu/kitekinto/parizs-orvos-vegzettsegu-erseke-fogyatekkal-elok-integraciojaert-kuzd
- Malina, Bruce J.: *The Social World Of Jesus and the Gospels*. London – New York, Routledge, 1996.
- Maróth Miklós: *A nesztorianizmus – elveszett keresztény közösség: tanulságok napjaink vallásközi párbeszédjéhez*. Az előadás elhangzott a *Keresztényüldözés a történelemben* című konferencián 2019. április 11. Helyszín: NKE Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Zrínyi Miklós Lakotya és Egyetemi Campus, Díszterem.
- Masters, Anne: An Opportunity for Charity? A Catholic Tradition in Understanding Disability and its Impact on Ministry. *Journal of Disability & Religion*, 20. (2016), 3. 218–227. Online: <https://doi.org/10.1080/23312521.2016.1207216>
- Miñambres, Jesús: Considerazioni sulla provvista di uffici ecclesiastici per presentazione promessa nel codice del 1983. *Ius Ecclesiae*, 11. (1999), 407–418. Online: https://dadun.unav.edu/bitstream/10171/17171/1/IC_Especial_1999_32.pdf
- Muir, C. Steven: “Look How They Love One Another”: Early Christian and Pagan Care for the Sick and Other Charity. In Vaage, E. Leif (szerk.): *Religious Rivalries in the Early Roman Empire and the Rise of Christianity*. (h. n.), Wilfrid Laurier University Press, 2006. 213–232.
- Navarro, Luis: Le iniziative dei fedeli nel servizio della carità. Fondamento e configurazione giuridica. In Jesús Miñambres (szerk.): *Diritto canonico e Servizio della carità*. Milano, Giuffrè, 2008. 193–223.
- Pennington, Jonathan T.: *Heaven and Earth in the Gospel of Matthew*. Leiden–Boston, Brill, 2007. Online: <https://doi.org/10.1163/ej.9789004162051.i-399>
- Petruska Ferenc: A vallászabadság jogának keretei keleten és nyugaton. In Kaló József – Ujházi Lóránd (szerk.): *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről 2018*. Budapest, Dialóg Campus, 2018. 173–180.
- Roman Empire and the Rise of Christianity*. (h. n.), Wilfrid Laurier University Press, 2006. 3–20.
- Rozen, Barbara – Maksym Adam Kopiec: Le persone disabili nell'economia della salvezza di Dio. *Forum Teologiczne*, 20. (2019). 109–125. Online: <https://doi.org/10.31648/ft.4808>
- Russell, Peter: *Complete Works of Pieter Bruegel the Elder*. Kindle edition, 2016.

- Schanda Balázs: *Magyarország keresztény kultúrájáról*. Pázmány Law Working Papers 2018/08. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2018. Online: https://plwp.eu/files/2018/PLWP_2018-08_Schanda.pdf
- Schweitzer Gábor: Becsüljük országunk különböző vallási hagyományait. In Patyi András (szerk.): *Rendhagyó kommentár egy rendhagyó preambulumról. Magyarország Alaptörvénye*, Nemzeti hitvallás. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 107–121.
- Szűcs Kata: A Szent Erzsébet-kultusz Magyarországon és Portugáliában. In *Adsumus XII. Tanulmányok a XIV. Eötvös Konferencia előadásaiból*. Budapest, Eötvös Collegium, 2014. 115–135.
- Taveirne, Maarten: Das Martyrium als imitatio Christi: Die literarische Gestaltung der spätantiken Märtyrerakten und -passionen nach der Passion Christ. *Zeitschrift für Antikes Christentum/ Journal of Ancient Christianity*, 18. (2014), 2. 167–203. Online: <https://doi.org/10.1515/zac-2014-0010>
- Tertullianus: *Apologeticus*.
- Ujházi Lóránd: A világi törvények átvétele a kánonjogba – A kanonizáció intézménye (22. Kán.). *Iustum Aequum Salutare*, 3. (2013), 4. 143–167. Online: <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20103sz/10.pdf>
- Ujházi Lóránd: A szentszéki strukturális és jogszabályi módosítások az európai migrációs válság fényében. *Acta Humana – Emberi Jogi Közlemények*, 5. (2017), 2. 19–41. Online: <https://doi.org/10.32566/ah.2017.2.2>
- Ujházi Lóránd: The Significance of Charity (Caritas) in the Governing, Sanctifying, and Teaching Mission of the Church. *Bogoslovni Vestnik*, 80. (2020), 4. 783–802. Online: <https://doi.org/10.34291/BV2020/04/Ujhazi>
- Ujházi Lóránd – Kliszek Németh Noémi: A szerzetestől és püspöktől a katonáig, avagy a Szent Márton kultusz formálódása. *Felderítő Szemle*, 15. (2016), 4. 32–41. Online: <https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2016-4.pdf>
- United Nations: *A Fogyatékossgal élő emberek esélyegyenlőségek alapvető szabályai* (1994). Online: https://tamogatosegitseg.hu/pdf/a_fogyatekossgal_elo_emberek_eselyegyenlosegenek_alapveto_szabalyai.pdf
- Vaage, Leif E.: Ancient Religious Rivalries and the Struggle for Success: Christians, Jews, and Others in the Early Roman Empire. In Leif E. Vaage (szerk.): *Religious Rivalries in the Early Roman Empire and the Rise of Christianity*. (h. n.), Wilfrid Laurier University Press, 2006.
- Vita di Santa Elisabetta. In Domenico Maria Manni (szerk.): *Vite di alcuni Santi*. Firenze, 1735, 705–726.
- Walker, William O.: Demythologizing and Christology. *Forum*, 3. (2014), 2. 35–45.
- Wardle, Timothy: *The Jerusalem Temple and Early Christian Identity*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2010. Online: <https://doi.org/10.1628/978-3-16-151634-4>
- Zsákai Róbert – Horváth László: Az Egyház és a társadalom kapcsolata. *Hadmérnök*, 8. (2013), 4. 265–271. Online: <https://doi.org/10.32567/hm.2013.4.25>

Jogforrások

- Magyarország Alaptörvénye
 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról
 1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról
 1999. évi C. törvény az Európai Szociális Karta kihirdetéséről
 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról

A katolikus egyház szerepe a fogyatékossgal élők esélyegyenlőségének előmozdításában

2007. évi XCII. törvény a Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv kihirdetéséről

2009. évi CXXV. törvény a magyar jelnyelvről és a magyar jelnyelv használatáról
30/1992. AB határozat

38/2011. (VI. 29.) NEFMI rendelet a Jelnyelvi Tolmácsok Országos Névjegyzékéről

62/2011. (XI. 10.) NEFMI rendelet a jelnyelvi tolmácsszolgálatok működésének és a jelnyelvi tolmácsszolgáltatás igénybevételének feltételeiről

2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

1653/2015. (IX. 14.) Korm. határozat az Országos Fogyatékossgügyi Program végrehajtásának 2015–2018. évekre vonatkozó Intézkedési Tervéről

1257/2011. (VII. 21.) Korm. határozat a fogyatékos személyek számára ápolást-gondozást nyújtó szociális intézményi férőhelyek kiváltásának stratégiájáról és a végrehajtásával kapcsolatos kormányzati feladatokról

A Kúria gyakorlatából

BERKES BÁLINT¹

A Kúria ítélkező és nemperes tanácsai 2021. június 1-je és november 15-e között az Alaptörvény alapvető jogokat és kötelességeket szabályozó Szabadság és felelősség című fejezetéhez kapcsolódóan több alapjog érvényesülését vizsgálták, így döntést hoztak a családi élet tisztelőben tartásához való jogot, a közérdekű adatok megismeréséhez való jogot, a gyülekezéshez való jogot, a véleménynyilvánítás és a sajtó szabadságát, a tulajdonhoz való jogot, a tisztességes hatósági és bírósági eljáráshoz való jogot, valamint a jogorvoslathoz való jogot érintő ügyekben.

Kulcsszavak: családi élet tisztelőben tartásához való jog, közérdekű adatok megismeréséhez való jog, gyülekezéshez való jog, a véleménynyilvánítás szabadsága, sajtószabadság, tulajdonhoz való jog, tisztességes hatósági és bírósági eljáráshoz való jog, jogorvoslathoz való jog

Fundamental Rights Cases of the Curia of Hungary between 1 June and 15 November 2021

Between 1 June and 15 November 2021, the adjudicating and non-litigious panels of the Curia of Hungary examined the implementation of the following fundamental rights issues: the right to have one's family life respected [Article VI, paragraph (1) of the Fundamental Law of Hungary], the right to access data of public interest [Article VI, paragraph (3) of the Fundamental Law of Hungary], the right to peaceful assembly [Article VIII, paragraph (1) of the Fundamental Law of Hungary], freedom of expression [Article IX, paragraph (1) of the Fundamental Law of Hungary], freedom of the press [Article IX, paragraph (2) of the Fundamental Law of Hungary], the right to property (Article XIII of the Fundamental Law of Hungary), the right to have one's affairs handled impartially, fairly and within a reasonable time by the authorities [Article XXIV, paragraph (1) of the Fundamental Law of Hungary], the right to a fair trial [Article XXVIII, paragraph (1) of the Fundamental Law of Hungary] and the right to a judicial remedy [Article XXVIII, paragraph (7) of the Fundamental Law of Hungary].

Keywords: fundamental rights issues, the Curia of Hungary

1 A Kúria Nemzetközi Főosztályának munkatársa, e-mail: berkesb@kuria.birosag.hu

A Kúria eljáró tanácsai a vizsgált időszakban az Alaptörvényben biztosított alapvető jogokkal kapcsolatban számos ügyben vizsgálódtak és tettek fontos megállapításokat.

A családi élet tiszteletben tartásához való jogot [az Alaptörvény VI. cikkének (1) bekezdése] a Kúria egy idegenrendészeti ügygel kapcsolatos közigazgatási cselekmény felülvizsgálata iránti perben elemezte.

A Kúria az elsőfokú bíróság ítéletét hatályában fenntartó felülvizsgálati ítélete indokolásában megállapította, hogy a felperes fogadó családtagja ügyében született végleges, a tartózkodási engedélykérelmet elutasító döntés elleni bírósági kereset nem vezetett eredményre, és a felperes fogadó családtagja a Magyarországon történő tartózkodásra érvényes jogcímmel nem rendelkezett. Hozzáfűzte ugyanakkor, hogy a támadott határozat meghozatalát követően bekövetkezett tények, körülmények ugyan alapot adhatnak egy újabb kérelem előterjesztésére, annak megfelelően egy újabb közigazgatási eljárás lefolytatására és újabb határozat meghozatalára, de nem változtatnak azon az alapvetésen, amely szerint a bíróságnak azt kell megítélnie, hogy a közigazgatási tevékenység a megvalósításakor fennálló tények figyelembevételével sérti-e a keresetben megjelölt jogszabályi rendelkezéseket. Ebből következően az elsőfokú bíróság helyállóan jutott arra a következtetésre, hogy a perbeli határozat meghozatalakor a fogadó családtag nem rendelkezett érvényes tartózkodási jogcímmel, ezért a felperes tartózkodási célja nem nyert igazolást. A Kúria döntésének elvi tartalmaként rögzítette, hogy családi együttélés biztosítása céljából tartózkodási engedélyt az a harmadik országbeli állampolgár kaphat, aki Magyarországon történő tartózkodásra érvényes engedéllyel, jogcímmel rendelkező személy családtagja. Az eltartott kiskorú tartózkodási engedély iránti kérelme ügyében hozott döntés – hacsak az ügy körülményeiből más nem következik – osztja az eltartásáért felelős személy tartózkodási engedély iránti kérelmének sorsát akkor is, ha a hatóság külön eljárásban dönt.²

A közérdekű adatok megismeréséhez való joggal [az Alaptörvény VI. cikkének (3) bekezdése] a Kúria egy minősített adat megismerése tárgyában hozott közigazgatási határozat felülvizsgálata iránti perben foglalkozott.

A Kúria az elsőfokú ítéletet hatályában fenntartó ítélete indokolásában rámutatott arra, hogy a Kúria ítélezési gyakorlata egységes a minősített adatok megismerését illetően, már több döntésében kifejtette, hogy a megismerési engedély alapvetően az egyént megillető önrendelkezési jog érvényesülésének eszköze, a megismerési engedély biztosítja az egyént megillető önrendelkezés alapjogának érvényesülését még abban az esetben is, ha az egyén adatai a minősített adatok körébe tartoznak. Minősített adatok esetében az információs önrendelkezési jog a minősített adat védelméről szóló 2009. évi CLV. törvény (Mavtv.) 11. § (2) bekezdésének keretei között azonban korlátozott. A felperes felülvizsgálati kérelme nyomán a Kúria hangsúlyoz-

² A Kúria Kfv.IV.37.079/2021/7. számú ítélete.

ta, hogy a korlátozás abszolút, és semmiféle kapcsolata nincs azzal, hogy a felperes az adatokat megismerve azokat nem hozná nyilvánosságra.

Egyetértett a Kúria azzal az elsőfokú bírósági állásponttal, hogy a Mavtv. szerinti minősített adatok esetében a szükségességi-arányossági teszt elvégzése nem eredményez diszkrecionális jogkörben meghozott közigazgatási határozatot. A Kúria nem csupán a minősített adatok esetében, de a közigazgatási jog más területén is megállapította, hogy a bizonyítékok értékelése nem eredményez a Közigazgatási perrendtartás szerint felülvizsgálandó közigazgatási döntést. A Kúria által hivatkozott 2/2015. (XI. 23.) KMK-vélemény alapján az a közigazgatási határozat nem minősül mérlegelési jogkörben hozott határozatnak, amelyben a határozathozatalhoz szükséges bizonyítékok értékelése alapján döntési lehetőségeket nem biztosító jogszabály alkalmazásával dönt a hatóság. A KMK-vélemény indokolása leszögezi azt is, hogy a bizonyítás értékelése a hatóság részéről egyfajta mérlegelés, azonban ez a típusú mérlegelés a bírósági felülvizsgálat szempontjából nem jelent mérlegelési jogkört, ha a jogszabály az adott ügyben döntési lehetőségeket vagy kereteket nem tartalmaz.

Osztotta a Kúria a felperesnek azt a megállapítását, hogy a Mavtv. alkalmazásában a megismerési engedély az egyént megillető információs önrendelkezési jog érvényesülésének eszköze. A megismerési engedély biztosítja az alapjog érvényesülését még abban az esetben is, ha az egyén adatai a minősített adatok körébe tartoznak. Minősített adatok esetében az információs önrendelkezési jog a Mavtv. 11. § (2) bekezdésének keretei között korlátozott. Mint ahogy arra az elsőfokú bíróság helytállóan utalt, vizsgálódása arra terjedhet ki, hogy az eljárás során maradéktalanul érvényesültek-e a formai és tartalmi követelmények, vagyis a korlátozásra kizárólag törvényben meghatározott eljárás eredményeként került-e sor, és azt, hogy a korlátozás szükséges-e, és a korlátozással elérni kívánt célhoz képest arányos-e.

A 29/2014. (IX. 30.) AB határozat megállapításaira hivatkozással a Kúria rögzítette, hogy a Mavtv. az alapelvi rendelkezések között, a 2. § (1) bekezdésében rögzíti a szükségesség és arányosság elvét, amelynek értelmében a közérdekű adat nyilvánosságához fűződő jogot minősítéssel korlátozni csak az e törvényben meghatározott feltételek fennállása esetén, a védelemhez szükséges minősítési szinttel és a feltétlenül szükséges ideig lehet. Az adatok minősítésével történő nyilvánosságkorlátozás Magyarország érdekeinek védelmét és az állam nemzetközi kötelezettségvállalásainak teljesítését szolgálja. A minősítőnek a közérdekű vagy közérdekből nyilvános adat minősítése felőli döntés során a minősítéshez fűződő közérdek mellett a minősítendő adat nyilvánosságához fűződő közérdeket is figyelembe kell venni, és csak akkor dönthet az adat minősítéséről, ha minősítéssel elérni kívánt cél arányban áll a minősített adat nyilvánosságához fűződő érdekekkel.

Helyesen állapította meg az elsőfokú bíróság, hogy amennyiben az adat megismerése a minősítés alapjául szolgáló közérdek sérelméhez vezetne, a hatóságnak nincs lehetősége mérlegelésre, meg kell tagadnia a megismerési engedély kiadását. Hangsúlyozta a Kúria, hogy a védendő közérdek többfajta módon testesülhet meg, klasszikus esete, amikor konkrét személyre vonatkozik, de valamikor magának az eljárásnak a techniká-

ját, módszerét, irányultságát védi. Amikor a hatóság vagy a bíróság elvégzi a szükségesség és arányosság tesztjét, csak ezekre lehet figyelemmel, és nem vonhatja mérlegelési körébe a felperes keresetében szereplő személyi körülményeket. A döntésének indoklásában még arra sem tehet utalást, hogy ezek érintettek voltak vagy sem. Mindebből következően a határozat és ítélet indoklása sem lehet bővebb, mint a törvényszövegre történő utalás, annak megjelölése, hogy milyen védendő közérdek alapozza meg a megismerési engedélykérelem elutasítását, továbbá az adat nyilvánosságra hozatala, jogosulatlan megszerzése, módosítása vagy felhasználása, illetéktelen személy részére hozzáférhetővé, valamint az arra jogosult részére hozzáférhetetlenné tétele károsítja-e a minősítéssel védhető közérdeket.

A felülvizsgálati kérelemmel szemben a korlátozás tényéből nem következik a hatékony bírói jogvédelem követelményének sérelme. A minősített adatot tartalmazó iratokat a bíróság megismerheti, azokat összevetheti az alperesi hatósági határozatban foglaltakkal, a felperesi hivatkozásokkal, és a jogorvoslati rendből következően az elsőfokú bíróság ezen értékelésének jogszerűségét a Kúria vizsgálhatja. A jogalkotó biztosítja, hogy érvényesüljön a kontradiktórius eljárás, az megfeleljen a felperes által hivatkozott strasbourgi emberi jogi bírósági elvárásoknak is. Nemzetbiztonsági minősített adatok esetén a felperes által idézett strasbourgi bírósági döntésekből sem vezethető le más elvárás a hatékony bírói jogvédelemre nézve.

A Kúria megállapította, hogy az elsőfokú bíróság a releváns felperesi előadásokat megvizsgálta, azokra reagált, indokolási kötelezettségének eleget tett. A Kúria a felülvizsgálati eljárást a rendelkezésre álló teljes iratanyag – közte kiemelkedő jelentőséggel a Kúriára bekért megismerési engedélyt érintő irat – alapján folytatta le. A Kúria eljáró tanácsa zárt tanácsulésen a vitatott iratot teljes terjedelmében áttanulmányozta. El tudta végezni a szükségességi és arányossági tesztet, megállapíthatta, hogy a megismerési engedély megtagadásához kapcsolódó személyes kár mértéke nem tudja felülírni azon nemzeti minősítést, amellyel érintett adat megismerése a minősítés alapjául szolgáló közérdek sérelméhez vezetne.³

A gyülekezéshez való jog [az Alaptörvény VIII. cikkének (1) bekezdése] érvényesülését a Kúria egy gyülekezési ügyben indított perben vizsgálta.

A Kúria mint elsőfokú bíróság az alperesi rendőrkapitányság határozatát megsemmisítő ítéletének indoklásában kifejtette, hogy a 3/2013. (II. 14.) AB határozatban foglaltak értelmében az Alaptörvény VIII. cikkének (1) bekezdéséből fakadó alkotmányos követelmény, hogy a gyülekezési jogról szóló törvény szerinti bírósági felülvizsgálatnak van helye a rendőrségnek a rendezvény bejelentéséről hozott, hatáskör hiányát megállapító döntésével szemben, ezért a bíróság az alperes döntésének jogszerűségét és megalapozottságát érdemben vizsgálta. A gyülekezési jogról szóló 2018. évi LV. törvény (Gytv.) 2. § (1) bekezdése értelmében e törvény alkalmazása során gyűlés a legalább két személy részvételével közügyben való véleménynyilvání-

³ A Kúria Kfv.I.37.468/2021/7. számú ítélete.

tás céljából tartott nyilvános összejövetel. A Kúriának a Gytv. 2. § (1) bekezdésében foglalt rendelkezések alapján arról kellett döntenie, hogy a felperes által bejelentett rendezvény megfelel-e a gyűlés fogalmának, a Gytv. hatálya alá tartozik-e.

A Gytv. 2. §-ához fűzött indokolás értelmében a törvény egyértelműsíti azokat a tartalmi kritériumokat, amelyekre figyelemmel a gyülekezési jog által védett magatartások a sokaságtól megkülönböztethetők. Ezért mondja ki, hogy a törvény a közügyben való véleménynyilvánítás céljából zajló nyilvános gyűléseket tekinti a hatálya alá tartozónak. Az Alkotmánybíróság a gyülekezési jog hatálya alá tartozó gyűlésekkel összefüggésben már egy korai, 1992-es határozatában megállapította, hogy „a gyülekezési jog szorosan kapcsolódik a véleménynyilvánítás szabadságához, mivel a gyűlések megszervezése, megtartása, illetve az azokon való részvétel ad lehetőséget a vélemény közös kialakítására”. A cél ilyen meghatározása biztosítja azt, hogy a nem ilyen célú gyűléseket a jogalkalmazó ne tekintse gyülekezési jog által védettnek, és gátat vessen a joggal való visszaéléseknek, valamint az elhúzódó, nyilvánvalóan nem a közügyekben való véleménynyilvánításra, hanem zaklatásra irányuló gyűléseknek. A gyülekezés fogalmával összefüggésben fontos az is, hogy mit tekintünk a „közügynek való véleménynyilvánítás céljából tartott nyilvános összejövetel” fogalmában közügynek. Az Alkotmánybíróság 55/2001. (IX. 29.) AB határozata és a 75/2008. (V. 29.) AB határozata szerint minden olyan ügyet közügynek kell tekinteni, amely nem korlátozódik egyes magánjogi jogalanyok magánérdekeire, hanem a legszélesebb értelemben vett közállapotokkal, közérdekű kérdésekkel kapcsolatos vita tárgya. A közügyekben való véleménynyilvánítás köre nem szorítkozik kizárólag a széles értelemben politikai kérdésekre, utóbbi ugyanis egyik fontos, de nem kizárólagos eleme a közügyeknek.

Az alperes a Gytv. 11. § (2) bekezdésében foglaltak alapján a felperessel mint a rendezvény bejelentőjével egyeztetett, döntését a személyes egyeztetésen elhangzottakra alapította, az egyeztetésen elhangzottakat a határozatában rögzítette. A felek az egyeztetésen elhangzottakat eltérően értelmezték. A felperes álláspontja értelmében a gyülekezés írásban bejelentett célja nem változott, a rendezvény célja a közös tiltakozás és véleménynyilvánítás a győri rozsdáövezetbe tervezett kulturális negyed megépítése ellen, azonban az egyetértő szimpatizánsok támogatásukat a helyszínen aláírásukkal is kifejezhetik, a pulttal kitelepülés, az aláírásgyűjtés az érdeklődők tájékoztatását is magában foglalja. Ezzel szemben az alperes kizárólag az egyeztetésen elhangzottakat vette figyelembe, illetve értékelte, a rendezvény írásban bejelentett és egyértelmű céljától eltérve. A Kúria döntése meghozatalakor – a felek lényeges részben eltérő értelmezésére figyelemmel – kizárólag a rendezvény írásban bejelentett célját vette figyelembe.

A felperes által bejelentett rendezvény megfelel a Gytv. 2. § (1) bekezdése szerinti gyűlés fogalmának, mert annak célja közügyben való véleménynyilvánítás. Konkrétan a perbeli politikai szerveződés helyi szervezetének tagjaival, aktivistáival, valamint a gyűléshez a helyszínen esetlegesen csatlakozókkal közösen tiltakozás és véleménynyilvánítás a győri rozsdáövezetbe tervezett kulturális negyed megépítése ellen. Egyébként az a körülmény, hogy az egyetértő szimpatizánsok a támogatásukat

a helyszínen aláírásukkal is kifejezhetik, és az érdeklődők számára tájékoztatást is nyújtanak, a rendezvénynek a gyűlés fogalma alá tartozását, a megtartandó rendezvény fő céljának jogi megítélését nem befolyásolta.

A kifejtettekre figyelemmel az alperes a Gytv. 2. § (1) bekezdésében foglalt rendelkezések megsértésével utasította vissza – hatáskör hiányára hivatkozással – a felperes bejelentését, ezért a Kúria az alperes határozatát megsemmisítette, azonban mellőzte az alperes új eljárásra és új határozat hozatalára kötelezését, mert a tényállás szerint megtartani szándékozott rendezvényekkel kapcsolatos új hatósági döntés meghozatala – az időmúlásra tekintettel – okafogyottá vált.⁴

A véleménynyilvánítás szabadságának [az Alaptörvény IX. cikkének (1) bekezdése] kérdésköre a Kúria előtt két ügyben is felmerült.

Az első ügyben egy sajtó-helyreigazítási perben a Kúria felülvizsgálati ítéletével a jogerős ítéletet hatályon kívül helyezte, az elsőfokú bíróság ítéletét megváltoztatta, és a sajtó-helyreigazítást kérő felperes keresetét elutasította. A Kúria ítéletének indokolásában hangsúlyozta, hogy a Legfelsőbb Bíróság PK 12. számú állásfoglalásának II. és III. pontjai értelmében a kifogásolt sajtóközleményt a maga egészében kell vizsgálni. A kifogásolt közléseket nem formális megjelenésük, hanem valós tartalmuk szerint kell megítélni. A közlemény egymással összetartozó részeit összefüggésükben kell értékelni, és az értékelésnél tekintettel kell lenni a társadalmilag kialakult közfelfogásra. A jogosult személyének megítélése szempontjából közömbös részletek, pontatlanságok, lényegtelen tévedések nem adnak alapot helyreigazításra. Véleménynyilvánítás, értékelés, bírálat, valamint a társadalmi, gazdasági, politikai, tudományos vagy művészeti vita önmagában ugyancsak nem lehet helyreigazítás alapja.

A Kúria hivatkozott arra, hogy az Alkotmánybíróság számos esetben foglalkozott a szabad véleménynyilvánításhoz való jog tartalmával, terjedelmével, jogi védelmével és korlátaival. A 7/2014. (III. 7.) AB határozat indokolása rögzíti, hogy a szabad véleménynyilvánításhoz való jog kitüntetett helyet foglal el az Alaptörvény alapjogi rendjében. A szabad szólás lehetősége egyrészt nélkülözhetetlen az egyéni autonómia kiteljesítéséhez, hiszen a személyiség kibontakoztatása teljes mértékben elképzelhetetlen anélkül, hogy bárki szabadon, tartalmi kötöttségek nélkül közölhesse másokkal nézeteit. Másrészt a szólásszabadság a demokratikus, plurális társadalom és közvélemény fundamentuma. A sajtószabadság a szólásszabadság intézménye, a sajtó mindenekelőtt a véleménynyilvánításnak, a véleményformálásnak és a véleményalkotáshoz nélkülözhetetlen információszerzésnek az eszköze. A szólásszabadság kitüntetett szerepe azzal jár, hogy egyrészt csak kivételes jelleggel kell engednie a korlátozásra felhozott más jogokkal, illetve alkotmányos értékekkel szemben, másrészt a szabad véleménynyilvánítást korlátozó törvényeket megszorítóan kell értelmezni. A közügyekkel összefüggő vélemény nyilvánításának szabadsága a szólás- és sajtószabadság legbensőbb védelmi köréhez tartozik. A közügyek megvitatása körében elhangzó

⁴ A Kúria K.VII.40.690/2021/3. számú ítélete.

véleménynyilvánítás és a rá vonatkozó védelem fókuszában elsődlegesen nem a szó-lással érintett személyek státusza áll, hanem az, hogy a megszólaló valamely társadal-mi, politikai kérdésben fejtette ki a nézeteit. A véleménynyilvánítás szabadsága az ér-tékítéletet kifejező, az egyén személyes meggyőződését közlő megszólalásokra attól függetlenül kiterjed, hogy a vélemény értékes vagy értéktelen, helyes vagy helytelen, tiszteletre méltó vagy elvetendő. A tényállítást tartalmazó megnyilvánulások szintén részei a szólásszabadságnak. Egyrészt valamely tény közlése is kifejezhet személyes véleményt, másrészt tényközlések nélkül a véleményformálás is ellehetetlenülne. Ugyanakkor a szólás- és sajtószabadság határainak megvonásánál indokolt különbsé-get tenni az értékítéletek és a tényállítások védettsége között. Míg a vélemények ese-tében a hamisság bizonyítása értelmezhetetlen, addig a bizonyíthatóan hamis tények önmagukban nem állnak alkotmányos védelem alatt. A politikai véleménynyilvánítás fokozott védelme mind a közügyekben megfogalmazott értékítéletekre, mind pedig a közügyek körébe tartozó tényállításokra vonatkozik. A tények közlése tipikusan a vélemények alapja, ezért még az alkotmányos értékkel egyébként nem rendelkező, utóbb hamisnak bizonyult tények esetében is indokolt, hogy a jogi felelősségre vonás a felróhatóság és az esetleges joghátrányok mértékének meghatározása körében figye-lembe vegyék a közéleti viták minél szabadabb folyásának érdekét.

A perbeli esetben a másodfokú bíróság helytállóan állapította meg, hogy a perbeli írás nem tekinthető bűnügyi tudósításnak, hiszen nem a feljelentés tartalmát vagy a nyomozás menetét ismerteti, és arra sem merült fel adat, hogy az ügyvédi iroda tag-jaival szemben bármilyen büntetőeljárás cselekményt fogantatosítottak volna. Az al-peres felelősségét pedig nem zárja ki az, hogy csupán egy másik sajtószerv cikkére hivatkozott a megindult büntetőeljárást illetően.

A felülvizsgálati kérelmet előterjesztő alperes szerint a kifogásolt kitétel az „ér-demben”, illetve az „alig” kifejezések relatív tartalmára is figyelemmel, egyértelműen véleménynyilvánításnak minősül, a szerző értékítéletét fejezik ki, amely sajtó-helyre-igazítás tárgya nem lehet. A felperes szerint azonban a közlés burkoltan valótlán tény-állítást fejezett ki, az olvasó számára azt az „üzenetet” hordozza, hogy több mint tíz év alatt jelentős összegű közpénzt kapott megbízási díjként, ennek fejében azonban ténylegesen nem, vagy csak alig dolgozott.

A Kúria az alperes álláspontjával értett egyet, amely szerint a vitatott kitétel véle-mény, így e tekintetben érdemi bizonyításnak nincs helye. Az a közlés, hogy a felperes „érdemben alig dolgozott a városnak”, a felperes munkájának értékeléséről alkotott véleménynek minősül. A ténybeli alapot pedig, amelyen az újságíró következtetése alapul, a polgármester feljelentése alapján hűtlen kezelés gyanúja miatt megindult büntetőeljárás képezte. Az elsőfokú bíróság álláspontjával szemben önmagában az, hogy a felperes ténszerűen jelentős számú ügyben látta el az érintett önkormány-zat, illetve annak szervei, tisztségviselői jogi képviselőt, még nem jelenti a kifogásolt közlés cáfolatát. A közlés ugyanis tartalma szerint nem az ellátott ügyek számszerűen meghatározható mennyiségére, hanem a képviselő ellátásának minősítésére vonat-kozik, amely szerint a cikk szerzője a felperes tevékenységét nem tekintette „érdemi”

munkának. A kifejtettek szerint a vélemény lehet helyes vagy helytelen, a szabad véleménynyilvánítás joga alapvetően a véleménynyilvánítás lehetőségét védi, függetlenül annak tartalmától. A kifejtett vélemény érték- és valóságtartalmát a bíróság nem vizsgálhatja. Miután az önkormányzat részéről a felperes megbízási díját kétséget kizáróan közpénzből fizették ki, a közpénzzel való gazdálkodás közügynek tekinthető. A közéleti kérdésben a vita, a véleménynyilvánítás lehetőségei az átlagosnál tágabbak, ezeket az alkotmányos korlátokat az alperes a jelen esetben nem lépte túl. Miután véleménynyilvánítás nem lehet sajtó-helyreigazítás alapja, a Kúria megállapította, hogy a jogerős ítélet jogszabálysértő módon kötelezte helyreigazításra az alperest.⁵

A második ügyben a Kúria szintén egy sajtó-helyreigazítási perben vizsgálódott, a jogerős ítéletet hatályában fenntartó ítélete indokolásában leszögezte, hogy az Alkotmánybíróság több esetben fogalmazta meg elvi jelentőséggel azt, hogy a nyilvános közlés megítélése során elsőként arról szükséges döntenie, hogy az adott közlés a közügyekben való megszólalást, közérdekű vitában kifejtett álláspontot tükröz-e, vagyis a közügyek szabad vitatásával áll-e összefüggésben. Ennek megítéléséhez pedig elsődlegesen a közlés megjelenésének módját, körülményeit, a vélemény tárgyát, kontextusát szükséges figyelembe venni. Így a közlést érintően vizsgálni kell a médium típusát, a közlés apropóját adó eseményt, illetve az arra érkező reakciókat és az adott közlésnek ebben a folyamatban játszott szerepét. További szempontként szükséges értékelni a kijelentés tartalmát, stílusát, illetve a közlés aktualitását, illetve célját. Amennyiben e körülmények értékelésével az állapítható meg, hogy a közlés a közügyek szabad vitatását érinti, úgy a közlés automatikusan a véleménynyilvánítási szabadság nyújtotta magasabb szintű oltalmat élvezi. Az ilyen közlés ugyanis a közhatalom és a közhatalmat gyakorlók ellenőrzésének, ellenőrizhetőségének egyik legfőbb garanciája, amely egy plurális alapokra épülő társadalom demokratikus és nyílt működéséhez nélkülözhetetlen követelmény. Az Alkotmánybíróság gyakorlata kiemeli azt is, hogy a véleményszabadság nemcsak bizonyos felfogások vagy eszmék, hanem magának a véleménynyilvánításnak a lehetősége előtt nyit szabad utat. Ebből következik, hogy a közügyeket érintő értékítéletek szabad folyása biztosított, hiszen a tényállításokkal szemben az értékítéletek közös sajátossága, hogy igazságtartalmuk nem ellenőrizhető és nem igazolható. A véleménynyilvánítás szabadsága ugyanakkor nem nyújt védelmet az olyan öncélú, a közügyek vitatási körén kívül eső, így a magán- vagy családi élettel kapcsolatos közlésekkel szemben, amelyek célja a pusztán megalázás vagy bántó és sértő kifejezések használata. A közhatalom, illetve a közhatalmat gyakorlók ellenőrzése és a közvélemény tájékoztatása, figyelmének felhívása érdekében a vélemények bizonyos fokú túlzást, provokációt is magukban foglalhatnak.

Az Alkotmánybíróság egy másik határozatában kifejtette, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága az értékítéletet kifejező, az egyén személyes meggyőződését közlő megszólalásokra attól függetlenül kiterjed, hogy a vélemény értékes vagy értéktelen, helyes vagy helytelen, tiszteletre méltó vagy elvetendő. A tényállítást tartalmazó meg-

⁵ A Kúria Pfv.IV.20.502/2021/5. számú ítélete.

nyilvánulások szintén részei a szólásszabadságnak. Egyrészt valamely tény közlése is kifejezhet személyes véleményt, másrészt tényközlések nélkül a véleményformálás is ellehetetlenülne. A szólás- és sajtószabadság határainak megvonásánál ugyanakkor indokolt különbséget tenni az értékítéletek és a tényállítások védettsége között. Míg a vélemények esetében a hamisság bizonyítása értelmezhetetlen, addig a bizonyíthatóan hamis tények önmagukban nem állnak alkotmányos védelem alatt. A politikai véleménynyilvánítás fokozott védelme mind a közügyekben megfogalmazott értékítéletekre, mind pedig a közügyek körébe tartozó tényállításokra vonatkozik. Egyfelől a demokratikus jogállam intézményeinek és a demokratikus közéletet hivatásszerűen alakító politikusoknak a szabad bírálata, működésük, tevékenységük kritikája a társadalom tagjainak, az állampolgároknak, valamint a sajtónak olyan alapvető joga, amely a demokrácia lényegi eleme. Másfelől a tények közlése tipikusan a vélemények alapja, ezért még az alkotmányos értékkel egyébként nem rendelkező, utóbb hamisnak bizonyult tények esetében is indokolt, hogy a jogi felelősségre vonás során a felróhatóság és az esetleges joghátrányok mértékének meghatározása körében figyelembe vegyék a közéleti viták minél szabadabb folyásának érdekét.

A jogerős ítélet jogszabálysértés nélkül állapította meg azt, hogy a perbeli írás kifogásolt kitételei a korábbi koncessziós társaság, illetve az új üzemeltető között létrejött megállapodásról szóló véleménynyilvánításnak, kritikának minősül, ez a megállapodás egyértelműen közpénzek felhasználását érinti, miután közterületek használatával, hasznosításával kapcsolatos bevételek sorsát érinti. A vita lényege egyértelműen a közpénz kezelését, az azzal való gazdálkodást érintette, így az ezzel kapcsolatos álláspontok szabadon kifejezhetők. Az elsődleges jogi érdek a közpénzekkel való gazdálkodás szabad megvitatásának lehetőségéhez fűződik, nincs jelentősége annak, hogy a korábban létrejött és meghosszabbított koncessziós szerződést a perbeli cikk szerzője jogilag mennyiben értékelte helytállóan. Ugyancsak nincs jelentősége a vélemény esetleges politikai irányultságának sem. Kritizálható az a körülmény is, hogy a koncessziós szerződésben miért nem rendezték megfelelően a megszűnés időpontjára nézve az esetlegesen még be nem hajtott díjak behajtás utáni felosztásának módját, arányait. Ebben a közéleti vitában a perbeli tartalommal kifejtett álláspont, kritika nem lépi túl a közügyekben lehetséges szabad véleménynyilvánítás lehetséges kereteit, figyelemmel arra is, hogy ilyen esetekben a különböző érdekek összemérése esetén a szabad véleménynyilvánításhoz fűződő érdek élvez elsőbbséget.⁶

A sajtó szabadságát [az Alaptörvény IX. cikkének (2) bekezdése] érintő megállapításokat a Kúria két sajtó-helyreigazítási perben tett.

Az első perben a Kúria mint felülvizsgálati bíróság a jogerős ítéletet hatályában fenntartó ítéletének indokolása szerint helytállóan hivatkozott az alperes a felülvizsgálati kérelmében arra, hogy az Alaptörvény IX. cikkének (2) és (3) bekezdése alapján a sajtó a sajtószabadság által védett alkotmányos küldetését teljesíti, ehhez

⁶ A Kúria Pfv.IV.20.685/2021/4. számú ítélete.

kapcsolódóan joga van a megfelelő tájékoztatás biztosítására. A sajtónak ez a joga azonban nem érvényesül korlátlanul. A sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló 2010. évi CIV. törvény (Smtv.) 12. §-a ugyanis a tájékoztatás tekintetében olyan „kereteket” határoz meg, amelyek betartása az érintett sajtószerv kötelessége. Ezek megsértését a bíróságoknak a 317/2020. (VI. 19.) AB határozatban adott iránymutatás, a PK 12. és a PK 14. számú állásfoglalások alapján kell megítélnie. Minden sajtóközleményt a maga egészében kell vizsgálni, azokat nem a formális megjelenésük, hanem a valós tartalmuk alapján kell „minősíteni”. Emellett figyelemmel kell lenni a közlemény belső összefüggéseire és a társadalmilag kialakult közfelfogásra is.

A Kúria megállapítása szerint a másodfokú bíróság a 3145/2018. (V. 7.) AB határozatban meghatározott szempontrendszer alapján helytállóan foglalt állást abban a kérdésben, hogy a sérelmezett közlések megítélése körében abból kell kiindulni, hogy a cikkről tudósító sajtótájékoztatót közszereplő tartotta részben közérdeklődésre is számot tartó kérdésben, illetve hogy a cikkben megjelölt hotel értékesítésének és az ahhoz kapcsolt osztaléknak nincs közpénzzel kapcsolatos érintettsége, így a közszférával összekapcsolható eleme. A felperes személye ugyanis önmagában ezt a kapcsolatot sem közvetlenül, sem közvetve nem teremtette meg. A Kúria nem értett egyet a jogerős ítéletnek azzal a megállapításával, hogy a felperes a híradással érintett körben azért minősül közéleti szereplőnek, mert a politikus a politikai és gazdasági élet összefonódásáról kifejtett bírálata során ismert szereplőként hivatkozott a felperesre.

A Kúria a felperes közszereplői „minősége” megítélése körében nem kívánt eltérni attól a korábbi gyakorlatától, hogy a felperes ugyan nem minősül közszereplőnek, személye azonban a miniszterelnök közeli hozzátartozójaként a gazdasági életben való részvétele, vagyonosodása, a közpénzt és közbeszerzést érdeklő ügyek kapcsán közérdeklődésre tarthat számot, ezért a felperes tūrés kötelezettségének határai – a közszereplőkhöz hasonló mértékben – az ilyen ügyekben tágabbak. Fokozott tūrés kötelezettsége azonban kimerül abban, hogy az őt érintő, közérdeklődésre számot tartó témákban a nyilvánosság előtt kérdéseket intézhetnek hozzá. A Kúria megállapítása szerint a felperes – a cikkben írt adásvétel és osztalékfizetés közpénzzel kapcsolatos érintettségének hiánya miatt – a sérelmezett első és második közlés tekintetében sem minősült közéleti szereplőnek.

Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint a sajtó tevékenységét akkor nem lehet híresztelésként értékelni, ha a közéleti szereplők sajtótájékoztatóján a közügyek vitájának körében egymást érintően tett kijelentésekről hűen, saját értékelés nélkül tudósít, a közlések beazonosítható forrását egyértelműen megjelöli és a jóhírnevet esetleg sértő tényállításokkal érintett személy cáfolatának is helyet biztosít, vagy a válaszadás lehetőségét felkínálja. A Kúria ezt a „mércét” szem előtt tartva nem kívánt eltérni attól a gyakorlatától, hogy a sajtószerv a politikai párt sajtótájékoztatójáról történő tudósítás esetében akkor mentesül az elhangzott közlések miatti helyreigazítás köte-

lezettsége alól, ha a tudósítás a forrás pontos megjelölésével, valóságként adja vissza az elhangzottakat, továbbá teret ad az ellentétes álláspontra is.⁷

A második perben a Kúria határozatának indokolásában megismételte, hogy az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint a sajtó tevékenységét akkor nem lehet híresztelésként értékelni, ha a közéleti szereplők sajtótájékoztatóján a közügyek vitájának körében egymást érintően tett kijelentésekről híven, saját értékelés nélkül tudósít, a közlések beazonosítható forrását egyértelműen megjelöli, és a jóhírnevet esetleg sértő tényállításokkal érintett személy cáfolatának is helyet biztosít. A Kúria ezt a „mérce” szem előtt tartva nem kívánt eltérni attól a gyakorlattól, hogy a sajtószerv a politikai párt sajtótájékoztatójáról történő tudósítás esetében akkor mentesül az elhangzott közlések miatti helyreigazítás kötelezettsége alól, ha a tudósítás a forrás pontos megjelölésével, valóságként adja vissza az elhangzottakat, továbbá teret ad az ellentétes álláspontra is.⁸

A tulajdonhoz való jog (az Alaptörvény XIII. cikke) kapcsán a Kúria egy erdőgazdálkodási ügy miatt indult perben vizsgálódott.

A Kúria mint felülvizsgálati bíróság az illetékes törvényszék ítéletét hatályában fenntartó ítélete indokolásában kifejtette, hogy a felperes azon hivatkozása, amely szerint az Alaptörvényben rögzített tulajdonhoz való joga kiterjed a tulajdonának kerítéssel történő védelmére is, alaptalan hivatkozás, tekintettel arra, hogy egyrészt a tulajdonhoz való jog nem korlátozhatatlan alapjog, az az erdei életközösségek mint kiemelt társadalmi érték megóvása érdekében korlátozható, amelyet épp a felperessel szemben érvényre juttatott igénybevétel törvényi szabályozása biztosít. Másrészt a tulajdonhoz való jog nem feltétlenül terjed ki a tulajdon kerítéssel történő megvédésére. Harmadrészt pedig az elsőfokú ítélet helyesen állapította meg, hogy e hivatkozásnak az ügyben relevanciája nem volt, mivel a perbeli esetben releváns tény az volt, hogy a felperes az erdő igénybevételéhez engedéllyel nem rendelkezett.

A perbeli erdő védelmi vagy közjóléti elsődleges rendeltetése körében az ítélet helyesen állapította meg, hogy az alperesi hatóság mulasztása nem tekinthető az ügy érdemére kiható eljárási jogszabálysértésnek, tekintettel arra, hogy a perbeli erdő elsődleges rendeltetése nem tartozik a határozathozatal szempontjából releváns körbe. Az, hogy az elsőfokú ítélet a hatósági eljárás során keletkezett iratokra utalva megállapította, hogy ezen adat egyebekben megállapítható volt az erdőrészletlapok, továbbá a közhiteles hatósági nyilvántartás alapján, nem jelenti azt, hogy a bíróság az alperesi hiányokat jogszabálysértő módon pótolta volna, ezen iratok ugyanis a hatósági eljárás részét képezték.⁹

7 A Kúria Pfv.IV.20.440/2021/5. számú ítélete.

8 A Kúria Pfv.IV.20.849/2021/4. számú ítélete.

9 A Kúria Kfv.II.37.153/2021/6. számú ítélete.

A tisztességes hatósági eljáráshoz való jog [az Alaptörvény XXIV. cikkének (1) bekezdése] a Kúria előtt négy ügyben merült fel.

Az első ügyben, egy felsőoktatási pótfelvételi kapcsán indult közigazgatási jogvitában a Kúria felülvizsgálati ítéletének indokolásában kiemelte, hogy a tisztességes hatósági eljárás követelménye alapján a közigazgatási szerv eljárása során köteles megtartani és másokkal is megtartatni a jogszabályi rendelkezéseket. Az alapelvek az eljárás egészének minőségére vonatkoznak. Amint azt az Alkotmánybíróság a 6/1998. (III. 11.) AB határozatában kifejtette, a tisztességes eljárás olyan minőség, amelyet az eljárás egészének és körülményeinek figyelembevételével lehet megítélni. Ezért egyes részletek hiánya ellenére éppúgy, mint az összes részletszabály betartása dacára lehet az eljárás méltánytalan vagy igazságtalan, avagy nem tisztességes. A tisztességes hatósági eljáráshoz való jog számos részjogosítványt foglal magában; így a jogszerűség elvét is. Ennek megfelelően a hatóság a hatáskörét a jogszabályokban előírt célok megvalósítása érdekében gyakorolhatja, a helyes jogértelmezésnél nemcsak a jogszabály betűjét, hanem annak célját, értelmét, lényegi tartalmát is figyelembe véve kell eljárnia. Sérti a tisztességes eljárás és a rendeltetészerű hatósági jogalkalmazás követelményét a formálisan jogszerű döntés akkor, ha annak eredményeként az ügyfél nem élhet a jogszabályban meghatározott joggal annak ellenére, hogy arra egyébként – tisztességes eljárás mellett – jogosult lett volna.

A felsőoktatási felvételi eljárásban a jelentkező az érettségi bizonyítványa és a középiskolai bizonyítványa, illetve a felsőfokú végzettséget tanúsító oklevele vagy pedig mindkettő alapján kérheti a pontszámítás elvégzését. A pontszámításhoz szükséges dokumentumokat csatolni kell a jelentkezéshez. A jelentkezési kérelem adatait és az ahhoz csatolt dokumentumokat az alperes ellenőrzi, és hiányosság esetén felhívást bocsát ki azok pótlására. A felsőfokú végzettséggel rendelkező jelentkező esetében a jelentkezési kérelem csak akkor minősül hiányosnak, ha a jelentkező az érettségi bizonyítványa és a középiskolai bizonyítványa alapján is kéri a pontszámítás elvégzését. Mindebből az következik, hogy a felsőoktatásban szerzett oklevél feltöltési hiányossága nem minősíti a jelentkezési kérelmet hiányosnak, így emiatt nem kell hiánypótlási felhívást kibocsátani. A jogalkotó nyilvánvalóan nem akarta hátrányosan megkülönböztetni a felsőfokú végzettséggel rendelkező jelentkezőket oly módon, hogy míg az érettségi bizonyítvány és a középiskolai bizonyítvány alapján való pontszámítással jelentkezők esetében e dokumentumok hiányossága esetén hiánypótlási felhívással segíti a jelentkezőt a sikeres felvételen, addig azon jelentkezők esetében, akik a felsőoktatásban szerzett oklevél minősítése alapján kérik a pontszámítást, már nem biztosítja ugyanezt a támogatást. A jogalkotói cél feltehetően az volt erre a helyzetre, hogy hiányos feltöltés esetén a közigazgatási szerv a saját nyilvántartásából ellenőrizze, illetve áttemelje a jelentkezési kérelem elbírálásához szükséges, hiányzó adatokat.

A jogszabályok nem cél nélküliek, azt kell feltételezni, hogy egy előírásnak meghatározott célja van. Értelmetlen, cél nélküli kötelezettséget jogszabály nem ír elő a jogalanyoknak. Ezért önmagában az, hogy a felsőoktatásban szerzett oklevél teljes

egészében nincs feltöltve nem jelentheti azt, hogy az oklevél minősítése alapján ne lehetne pontot számítani. Sem a határozatból, sem az elsőfokú ítéletből nem állapítható meg, hogy mely jogszabályi rendelkezés alapján kellett volna a felperesnek a felsőfokú oklevelét teljes egészében feltöltenie, de az sem, hogy mely adat hiánya miatt nem tudta az alperes az ellenőrzést elvégezni, a felperes pontjait kiszámolni. A Kúria szerint az alkalmazandó jogszabályhelyeknek – a tisztességes hatósági eljárás és a rendeltetésszerű jogalkalmazás alapvető rendelkezések szem előtt tartásával történő – értelmezéséből az következik, hogy a felperes esetében az alperesnek először is meg kellett volna állapítania, hogy a felperes által feltöltött dokumentumból hiányzik-e olyan adat, amely miatt a jelentkezés ellenőrzését nem tudja elvégezni. Hiányosság esetén vagy az általa működtetett nyilvántartásból át kellett volna emelnie a szükséges adatot, vagy a felperest hiánypótlásra kellett volna felhívni, de legalább az észleltekről – a hiányok pótlására lehetőséget adva – tájékoztatást kellett volna adnia.¹⁰

A második ügyben, egy adóhatósági határozat bírósági felülvizsgálata során a Kúria ítéletének indokolásában rögzítette, hogy az Alaptörvény XXIV. cikkének (1) bekezdése szerint mindenkinek joga van ahhoz, hogy ügyeit a hatóságok részrehajlás nélkül, tisztességes módon és észszerű határidőn belül intézzék. A hatóságok törvényben meghatározottak szerint kötelesek döntéseiket indokolni. Az Alkotmánybíróság joggyakorlata a hatóságok tisztességes eljárása és az Alaptörvény XXVIII. cikkének (1) bekezdése alapján a bírósági eljárásokra fogalmazza meg a fair, avagy kiegyensúlyozott bírósági eljáráshoz való jogot. E jog tartalmának kibontása körében az Alkotmánybíróság széles körű jogértelmezést végzett, rögzítve, hogy a tisztességes bírósági eljárás követelménye az eljárásjogi garanciák érvényesülését is felöleli, és egy olyan minőséget jelent, amelyet az eljárás egészének és körülményeinek figyelembevételével lehet csupán megítélni. A fair bírósági eljáráshoz való jog több részjogosítványból épül fel, abszolút, azaz korlátozhatatlan jog, egyes részjogosultságai más alapjogok vagy alaptörvényi értékek viszonylatában a szükségesség/arányosság kritériumrendszerében érvényesülnek. Jogállami keretek között a „tisztességes” karakter minden közhatalom erejével felruházott eljárással szemben követelmény. Ezért a sajátosságok figyelembevétele mellett, de a hatósági eljárásban is meg kell jelennie a fair eljárás követelményének. Mindezekből következően az Alaptörvény XIV. cikke önálló, az ügyintézés alapjogaként ismeri el a fair hatósági eljáráshoz való jogot. Az alapjogi jogvédelem kiterjed a hatóságok részrehajlás nélküli, tisztességes módon és észszerű határidőn belül ügyintézésére, a hatósági aktusok törvényben meghatározott indoklására, a közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítésére. Mindezek előrebocsátása után a Kúria megítélése szerint a felperes által az eljárás tisztességtelenségére felhozott körülmények nem álltak fenn.¹¹

A harmadik, fogyasztóvédelmi ügygel kapcsolatos közigazgatási jogvitában a Kúria ítéletének indokolásában hangsúlyozta, hogy az az alperesi határozat egészén végigvonuló érvelés, amely „fenntartja” a korábbi, a bíróság jogerős alapítéletével

¹⁰ A Kúria Kfv.III.37.298/2021/5. számú ítélete.

¹¹ A Kúria Kfv.I.35.147/2021/12. számú ítélete.

megsemmisített döntésében foglalt álláspontját, teszi ezt úgy, hogy konkrét jogszabályi előírás helyett „követendő példára” és jogszabállyal alá nem támasztott ellenőrizhetetlen joggyakorlatra hivatkozik, nem felel meg a megismételt eljárásra vonatkozó iránymutatásnak. A határozatnak tartalmaznia kell – egyebek mellett – bizonyítékokkal alátámasztottan azokat az egyértelműen, világosan megfogalmazott indokokat is, amelyek az érdemi döntés alapul. A közigazgatási határozatban az egyes megállapítások mellé kell társítani az azt megalapozó jogszabályi rendelkezéseket. Kizárólag az a határozat alkalmas érdemi felülvizsgálatra, amely megfelel az előzőekben említett követelményeknek. A hatósági eljárások tisztességes intézése nemcsak alapvető jog, hanem az Alaptörvény XXIV. cikkében megfogalmazott, a döntések indokolással való ellátásának törvényes követelményéből fakadóan alkotmányos kötelezettség is. Az indokolási kötelezettség szerepe a döntés jogszerűségének és azon keresztül a közigazgatás joghoz kötöttsége betartásának ellenőrizhetősége, ekként egyike a törvényes és tisztességes eljárás garanciáinak.¹²

A negyedik, halvédelmi ügyben hozott határozat mint közigazgatási cselekmény jogszerűségének vizsgálata során a Kúria határozatának indokolásában kifejtette, hogy a közigazgatási hatósági döntés indokolásának – egyebek mellett – ki kell terjednie a megállapított tényállásra, a bizonyítékokra, a mérlegelés és a döntés indokaira, valamint az azt megalapozó jogszabályhelyek megjelölésére is. Nem formális, hanem az indokolás lényegi tulajdonsága miatt minőségi követelmény, hogy az így elkészült indokolás rendelkezzen a szükséges meggyőző erővel, vagyis legyen alkalmas arra, hogy ne csak a hatósági eljárás résztvevőinek, hanem a jogorvoslati fórumoknak, de akár a külső szemlélőknek a döntés megalapozottságával kapcsolatos kértelyét eloszlassa. A hatósági döntések indokolására ugyanis nem azért van szükség, mert azt a közigazgatási eljárási törvény előírta, hanem azért, mert az Alaptörvény XXIV. cikkében biztosított tisztességes hatósági eljáráshoz való jogból ez kényszerítően következik. Az Alaptörvény XXIV. cikkének megfelelő indokolás tehát nem formalista módon „kipipálja” az eljárási törvényben felsorolt elemeket, hanem koherensen és következetesen, belső ellentmondások nélkül, a teljeskörűen tisztázott történeti tényállás és törvényi tényállás megállapításait egymásnak megfeleltetve, és ebből megfelelő, illetve megfelelően kifejtett, zárt logikai rendszert képző következtetéseket von le. Természetesen ezeknek a mélysége szükségszerűen esetről esetre eltérő.¹³

A tisztességes bírósági eljáráshoz való joggal [az Alaptörvény XXVIII. cikkének (1) bekezdése] a Kúria két ügyben foglalkozott.

Az első ügyben, egy mezőgazdasági támogatás tárgyában hozott közigazgatási aktus bírósági felülvizsgálata során a Kúria határozatának indokolásában a felperesnek az Alaptörvény XXVIII. cikke (1) bekezdésében foglalt tisztességes bírósági eljáráshoz való joga szempontjából rámutatott arra, hogy az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata szerint a bíróságok indokolási kötelezettségéből nem következik „a felek

¹² A Kúria Kfv.IV.37.679/2021/7. számú ítélete.

¹³ A Kúria Kfv.IV.37.372/2021/10. számú ítélete.

által felhozott minden észrevétel egyenként való megcáfolási kötelezettsége, különösen nem a szubjektív elvárásaikat is kielégítő mélységű érvrendszer bemutatása”. Az indokolási kötelezettség mindössze azt az elvárást támasztja a bírósággal szemben, hogy a döntés indokolásának az ügy érdeme szempontjából releváns kérdésekre kell kiterjednie és nem minden egyes részletre.¹⁴

A második, agrártámogatási ügyben hozott közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálata során a Kúria felülvizsgálati ítéletének indokolásában megismételte az első ügyben kifejtette álláspontját, újfent kiemelve, hogy a bírósági határozatok kapcsán megjelenő indokolási kötelezettség mindössze azt az elvárást támasztja a bírósággal szemben, hogy a döntés indokolásának az ügy érdeme szempontjából releváns kérdésekre kell kiterjednie és nem minden egyes részletre.¹⁵

A jogorvoslathoz való jog [az Alaptörvény XXVIII. cikkének (7) bekezdése] kapcsán a Kúria két ügyben tett fontos megállapításokat.

Az első ügyben egy adójogi tárgyú közigazgatási jogvitában járt el a Kúria mint másodfokú bíróság, és az általa hozott végzés indokolásában azt mondta ki, hogy az Alaptörvény XXVIII. cikkének (7) bekezdése szerint mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogorvoslattal éljen az olyan bírósági, hatósági és más közigazgatási döntés ellen, amely a jogát vagy jogos érdekét sérti. A jogorvoslathoz való jog – az Alkotmánybíróság állandó gyakorlata szerint – a jogalkotótól azt követeli meg, hogy a hatóságok érdemi, ügydöntő határozatai tekintetében tegye lehetővé a valamely más szervhez vagy ugyanazon szervezeten belüli magasabb fórumhoz fordulás lehetőségét. Az Alkotmánybíróság szerint a jogorvoslat lényegi, immanens eleme a jogorvoslás lehetősége is, vagyis az, hogy a jogorvoslati jog nyújtotta jogvédelem hatékony legyen, vagyis képes legyen a döntés által okozott sérelem orvoslására. A fentiekből nem következik, hogy a jogorvoslatot elbíró szervnek a kérelemnek minden körülmények között helyt kell adnia, az azonban alkotmányos kötelezettség, hogy az eljárási szabályok által meghatározott keretek között a jogorvoslati eljárást lefolytassák és a jogorvoslati kérelemben írtakat a jogszabályban foglaltak szerint érdemben megvizsgálják.¹⁶

A második ügyben a Kúria egy illetékügyben indult közigazgatási jogvita során hozott végzésének indokolásában kifejtette, hogy a hatékony bírói jogvédelemből fakadóan a jogorvoslathoz való jog megköveteli, hogy az ne csak formális, hanem méltányos, fair, tisztességes is legyen, azaz egy számszaki tévesztés, elírás ne legyen a bírói eljárásban is visszafordíthatatlan, az adózó a közigazgatási per keretei között is kérhesse az ilyen típusú hiba kijávitását, összhangban a Közigazgatási perrendtartás preambulumban is megjelenített szubjektív jogvédelmi céllal: a bíróságnak a közigazgatás jogsértő tevékenységével szemben kell védelmet nyújtania az alanyi jogaikban és jogos érdekeikben sértett érintetteknek. A jogvédelem biztosítása az esetek

14 A Kúria Kfv.IV.35.166/2021/5. számú ítélete.

15 A Kúria Kfv.IV.35.202/2021/6. számú ítélete.

16 A Kúria Kpkf.VI.40.257/2021/2. számú végzése.

jelentős részében a jogorvoslathoz való jog érvényre juttatását is szolgálja ott, ahol rendes, a közigazgatási rendszeren belüli jogorvoslat nem vehető igénybe, illetve a jogorvoslat nem vezetett eredményre. Miként az elsőfokú bíróság ítéletében levezette, a felperes az általa elkövetett tévesztést semmilyen módon nem tudta orvosolni a jogorvoslati eljárásokban, a bejelentés módosítására nem volt lehetősége. Mindezek alapján a Kúria megállapította, hogy az elsőfokú bíróság a felülvizsgálati kérelemben megjelölt körben jogszabálysértő döntést hozott, ezért a jogerős ítéletet a támadott részében hatályon kívül helyezte, az elsőfokú bíróságot pedig új eljárásra és új határozat hozatalára utasította.¹⁷

---

¹⁷ A Kúria Kfv.V.35.079/2021/8. számú végzése.

Tartalom

Szerzőink	5
TANULMÁNYOK	
BENYUSZ MÁRTA: Kiből lettek és kivé válnak a 21. század gyermekei?	7
BODA ZOLTÁN – NAGY ANTAL: Az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítás új szabályairól	31
CSATH MAGDOLNA: Fejlettség és tudáshasznosítás mint emberi jog	53
KOVÁCS ISTVÁN: A kínvallatás tilalmának megjelenése a mai kor büntetőjogában, Beccaria szellemében	77
LEHÓCZKI BALÁZS: Az Európai Bíróság gyakorlatából	95
SOLYMÁRI DÁNIEL – TAMÁSSY BENCE: Rejtőzködő városi menekültek Bangkokban	103
UJHÁZI LÓRÁND: A katolikus egyház szerepe a fogyatékossgal élők esélyegyenlőségének előmozdításában	127
FIGYELŐ	
BERKES BÁLINT: A Kúria gyakorlatából	151